T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ'NDEN DAĞISTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NE DAĞISTAN'DA SİYASAL GELİŞMELER (1918-1921)

MEHMET UYAR

2501170946

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ AYNA ASKEROĞLU ARSLAN

İSTANBUL-2020

ÖZ

KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ'NDEN DAĞISTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NE DAĞISTAN'DA SİYASAL GELİŞMELER (1918-1921)

MEHMET UYAR

Çalışma, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ve yıkılışının hemen ardından kurulan Dağıstan SSC üzerinedir. Dağıstan'ın ulusal sınırlara malik bir ülke olarak temeyyüz edişi ilk olarak 1921 yılında Dağıstan SSC'inin kuruluşu ile gerçekleşmiştir. Dağıstan SSC'inin kuruluşunu anlamak, öncelikle Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin hangi aşamalardan geçtiğini analiz etmekle mümkün olabilir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşu Dağıstan ve Dağıstanlılar özelinde incelenmemiştir. Çalışmada nüfus ve coğrafya olarak daha büyük olmaları hasebiyle Dağıstanlıların Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti içerisindeki durumlarına bir açıklık getirilmiştir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ağırlık olarak Dağıstan coğrafyası üzerinde temeyyüz etmiştir. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni resmi olarak tanıması ve ordularını destek amacıyla Dağıstan'a göndermesi de değerlendirilmiştir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsızlık savaşları ve bu cumhuriyetin kuruluş ilanı aşamaları incelenmiştir.

Dağıstan SSC'sini kuranlar Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği içerisindeki kadrolardan neşet etmiştir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşunda İttihat Terakki yönetiminin, Dağıstan SSC'inin kuruluşunda da Mustafa Kemal dönemi Ankara yönetiminin doğrudan etkileri bulunmaktadır. Çalışmada objektiflik amacıyla 1917-1921 yılları arasında bizzat mücadele içerisinde ve farklı fraksiyonlarda olan kişilerin eserlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada zikredilen dönemi ve konuyu anlatan Rusça, İngilizce ve Türkçe kaynaklar kullanılmıştır. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ile Dağıstan SSC'isinin tarihsel bağları nedeniyle her iki yönetimin kuruluşları birlikte izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, Dağıstan, Osmanlı, Sovyetler, Dağlılar Birliği

ABSTRACT
POLITICAL DEVELOPMENTS IN DAGISTAN FROM THE REPUBLIC OF NORTHERN CAUCASIA TO THE SOVIET SOCIALIST REPUBLIC OF DAGISTAN (1918-1921)

MEHMET UYAR

The study is on the Republic of North Caucasus and Dagestan SSC, which was established right after its collapse. It was the first time that Dagestan became a country with its national borders, with the establishment of Dagestan SSC in 1921. Understanding the establishment of Dagestan SSC can be possible by first analyzing the stages of the North Caucasus RepublicThe establishment of the Republic of North Caucasus has not been studied specifically for Dagestan and Dagestan people. In the study, the situation of Dagestani people in the Republic of North Caucasus has been clarified because they are larger in terms of population and geography. The Republic of North Caucasus predominantly dominated Dagestan geography. In the study, it was also evaluated that the Ottoman Empire officially recognized the Republic of North Caucasus and sent its armies to Dagestan for support. Independence wars of the North Caucasus Republic and the establishment declaration stages of this republic were evaluated.

The founders of Dagestan SSC augmented the cadres within the North Caucasus Highlands Union. The Committee of Union and Progress management in the establishment of the Republic of North Caucasus and the administration of Mustafa Kemal in the period of Mustafa Kemal had direct effects on the establishment of Dagestan SSC. In the study, for the purpose of objectivity, the works of people in different factions in the struggle between 1917-1921 were used. Russian, English and Turkish sources describing the period and subject mentioned were used in the study. The institutions of both governments were explained together due to the historical ties of the Republic of North Caucasus and Dagestan SSC. strong influence on both state institutions in Turkey have also tried to clarify.

Keywords: North Caucasus Republic, Dagestan, Ottoman, Soviets, Highland Union

ÖNSÖZ

Tezin ana gayesi 1918-1921 dönemi içerisinde yer alan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ve Dağıstan SSC'sinin kuruluşları ile yine bu dönemde cereyan eden siyasi olayları analiz etmektir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti kurulurken ağırlık olarak içinde Dağıstanlılar bulunmuş ve cumhuriyetin Ruslara karşı olan bağımsızlık mücadeleleri daha çok Dağıstan toprakları üzerinde gerçekleşmiştir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin akamete uğratılmasıyla sosyalist Dağıstanlılar, Dağıstan SSC'isini kurmuştur. Çalışma, Osmanlı'nın doğrudan yardımları ve destekleriyle kurulan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ile Mustafa Kemal döneminde Ankara Hükümeti ve Dağıstan SSC'i arasındaki ilişkiler bağlamında Dağıstan'daki siyasi gelişmeler anlatılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm'de 11 Mayıs 1918 tarihindeki Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar yaşananlar detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Cumhuriyeti ortaya çıkaracak olan Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği'nin kuruluşu, I. ve II. Kuzey Kafkasya Halk Kongreleri, Güneydoğu Birleşik Hükümeti ve Geçici Terek Dağıstan Hükümeti'nin kuruluşu bu bölümde kronolojik olarak anlatılmıştır.

II. Bölüm'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve sonrası 1918 yılı olayları anlatılmaktadır. Beyaz ve Kızıl Rusya'ya karşı yapılan bağımsızlık mücadeleleri, siyasi olaylar kaynaklara sadık kalarak aktarılmıştır. 1918 yılının Eylül ve Ekim aylarındaki Türk ordularının Dağıstan harekâtı da bu bölümde değerlendirilmiştir. 1918 yılı sonunda yaşanan Abdülmecid Tapa Çermoy hükümetinin istifası da izah edilerek bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın III. Bölümü'nde Pşımaho Kotse Hükümeti ve sonrası kurulan Mikail Halilov Hükümeti dönemi 1919 yılı içerisindeki yaşanan olaylar ile birlikte anlatılmıştır. 1919 yılı Eylül ayında kurulan Uzun Hacı liderliğindeki Kuzey Kafkasya Emirliği bu bölümde incelenmiştir. Ayrıca Dağıstan SSC'sini kuran kadroların içinden çıktığı Savunma Konseyi ve bu konseyin Kuzey Kafkasyalı milli güçleri ile ilişkileri teferruatı ile incelenmiştir.

IV. Bölüm'de ise Savunma Konseyi içindeki sosyalistlerin liderliği ele geçirmeleri etraflıca anlatılmıştır. 1920 yılı içerisindeki Necmeddin Gotsalı ve Said Şamil'in Bolşeviklere karşı direnişleri de değerlendirilmiştir. Son olarak Dağıstanlı sosyalistlerin de önemli etkileri ile Dağıstan SCC'isinin kuruluşu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. 1921 yılındaki Sovyet dönemi Dağıstan'ı da bu bölümde izah edilmiştir.

Tezin ana fikri sonuç kısmında değerlendirilmiş ve Dağıstan'ın bir ülke olarak temayüz edişi açıklığa kavuşturulmuştur. Bölge ile alakalı yeterince çalışma yapılmadığı için Türkçe kaynak sıkıntısı Rusça kaynaklar ile telafi edilmeye çalışıldı. Rusça kaynaklara ulaşmada gösterdiği yardımlardan dolayı Sefer Berzeg Bey'e şükranlarımı sunuyorum. Çalışmada bizzat o dönemde yaşayan kişilerin eserleri, hatıratları ve Rusça birincil kaynaklar en çok yararlanılan eserler oldu.

Çalışmanın ortaya çıkarılmasında en büyük destekçim olan aileme sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca danışman hocam Dr. Öğr üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN'a teşekkür ederim. Doç. Dr. Ömer KUL hocama, Yunus Gökalp DURMUŞOĞLU'na, Namık YILDIZALKAN kardeşime ve son olarak İstanbul Üniversitesi Türkçe Yaşam Kulübü'ne sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Uyar

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ II

ABSTRACT IV

ÖNSÖZ V

HARİTALAR LİSTESİ IX

RESİMLER LİSTESİ X

KISALTMALAR LİSTESİ XI

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 16

1917 ŞUBAT DEVRİMİ'NDEN 11 MAYIS 1918'de KURULAN KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR YAŞANANLAR 16

1.1. 1917 Devrimi Sonrası Kuzey Kafkasya'nın Durumu 16

1.2. 5-6 Mart 1917 Kafkasya Dağlı Halklar Birliği ve "Geçici İcra Komitesi"nin Kurulması 32

1.3. 1-9 Mayıs 1917 Kafkasya Dağlı Halklarının 1. Kongresi (Vladikafkas) 38

1.4. 20 Ağustos 1917 Kafkasya Dağlı Halklarının II. Kongresi (Andi) 49

1.5. 19 Ekim Güneydoğu Birleşik Hükümeti'nin Kurulması 59

1.6. 1 Aralık 1917 Geçici Terek-Dağıstan Hükümetinin Kurulması 61

İKİNCİ BÖLÜM **67**

KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDAN PŞIMAHO KOTSE HÜKÜMETİNİN KURULMASINA KADAR YAŞANANLAR **67**

2.1. 11 Mayıs 1918 Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Kuruluşu 67

2.2. Eylül-Ekim 1918 Türk Ordusu'nun Dağıstan'ı Kurtarması 84

2.3. 15 Aralık 1918 Abdülmecid Çermoy Hükümetinin İstifası 102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **110**

PŞIMAHO KOTSE HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI SONRASI SAVUNMA KONSEYİ'NDE BOLŞEVİKLERİN İKTİDARI ELE ALMALARINA KADAR YAŞANANLAR **110**

3.1. 12 Mayıs 1919 Pşımaho Kotse Hükümeti'nin İstifası ve General Mikail Halil Hükümeti'nin Kurulması 110

3.2. Eylül 1919 Uzun Hacı'nın Kuzey Kafkasya Emirliği Denemesi ve Dağıstan'daki Beyaz Ruslara Karşı Savaşlar 121

3.4. Ekim 1919 Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'nin Kuruluşu 130

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 142

BOLŞEVİKLERİN DAĞISTAN'DA İKTİDAR OLMALARI VE DAĞISTAN'DA SON DİRENİŞLER 142

4.1. Nisan 1920 Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Savunma Konseyinde Sosyalistlerin Çoğunluğu Ele Geçirmeleri 142

4.2. Eylül ve sonrası 1920 Necmeddin Gotsinski ve Said Şamil'in Direnişleri ... 151

4.3. 1920 Yılından Sonra Sovyetlerin Dağıstan'da Egemenlik Kurması 162

SONUÇ 171

KAYNAKÇA 178

EKLER 201

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Sınırlarını Gösteren Harita ……80

Harita 2. Dağıstan SSC'nin Sınırları……..167

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Kuzey Kafkasya Emirliği Kağıt Paraları……126

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.e. : Adı geçen eser

AKM : Atatürk Kültür Merkezi

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

DSSC : Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

ed. : Editör

haz. : Hazırlayan

KKC : Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti

KKDHB : Kuzey Kafkasya Dağlı Halklar Birliği

No : Numara

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

RKP : Rusya Komünist Partisi

S. : Sayı

s. : Sayfa

SSC : Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Dağıstan, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyettir. Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi dâhilindedir. Kafkasya olarak adlandırılan coğrafya; batıda Karadeniz sahillerinden, doğuda Hazar Denizi'ne kadar olan bölgede Don ve Volga nehirlerinin birbirine yakınlaştığı kısımdan, güneydeki Aras, Arpaçay ve Çoruh nehirlerine kadar olan bölge olarak bilinmektedir. Kafkasya'nın tam ortasından Karadeniz'den Hazar Denizi'ne doğru güneydoğu eksenli Kafkas sıradağları geçmektedir. Kafkas dağlarının kuzeyine Kafkas Önü (Madun-ı Kafkas), güneyine Trans Kafkasya (Mavera-ı Kafkas) denmiştir[1]. Günümüz terminolojisinde ise sözü edilen iki bölge Kuzey Kafkasya (Sirkafkasya) ve Güney Kafkasya (Trans Kafkasya) olarak ifade edilmektedir. Dağıstan, Kuzey Kafkasya'nın en doğusunda bulunmaktadır. Dağıstan, kuzeyinde Kalmuk Özerk Cumhuriyeti, kuzeybatısında Stavrapol Bölgesi (Krayı), doğusunda Hazar Denizi, güneyinde Azerbaycan, güneybatısında Gürcistan, batısında Çeçenistan-İçkeriya ile çevrili bir ülkedir.

Dağıstan, Türkçe *"dağ"* kelimesi ile Farsça *"stan"* ekinin birleşiminden oluşmuştur ve etnik bir tanımlama olmayıp coğrafi ve topografik bir adlandırma ile kullanılmaktadır[2]. Araplar buraya Cebel-ül Elsine (Diller Dağı) demiştir. Dağıstan tarih boyunca Romalılarca Albanya adıyla, İslam eserlerinde ise Cebeli Kaf (Kaf Dağı), Cebel-ül Elsine (Diller Dağı), Cebel-i Memleket-ül Etrak (Türk Ülkesinin Dağı), Cebel-i Kubç (Kubaçilerin Dağı), Cebel-i Lan (Alanların Dağı) ve Bab-ül Ebvab (Kapılar Kapısı) adlarıyla anılmıştır[3]. Tarih boyunca birçok imparatorluk ve devletin geçtiği ve buralarda kaldığı bir bölge olması hasebiyle Dağıstan etnik çeşitliliğin çok yüksek olduğu bir bölgedir.

M.S. 4.yy'a kadar Kafkasya'da sırasıyla Sarmatlar, Alanlar, Gotlar ve İskitler bulunmuşlardır[4]. M.Ö. 7.yy'da İskitlerin Dağıstan'a geldiği bilinmektedir[5].

---

[1] Nedim İpek, "Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri", **Türkiyat Mecmuası**, C: XX, İstanbul 1997, s. 273.
[2] Ziya Musa Buyinatov, "Dağıstan", **DİA**, C: VIII, İstanbul, 1993, s. 404.
[3] Şerafeddin Erel, **Dağıstan ve Dağıstanlılar**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1961, s. 2.
[4] Cemal Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1979, s. 11.

Romalılar M.Ö. 65'te Dağıstan'a girmişlerdir. Romalılar bölgeye geldiğinde Dağıstan tarafında en güçlü devletlerden biri olan Albanya ile mücadele etmiştir. 4.yy'a kadar Albanya bölgede varlığını devam ettirmiştir. 4.yy başlarında ise Hunlar bölgeye gelmişlerdir[6]. 630'da kurulan Hazarlar ise bölgede uzun süre kalıp Dağıstan tarihinde derin izler bırakmışlardır. Hazarların iki başkenti Semender ve Belencer'in Dağıstan'da bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Semender bugünkü Dağıstan başkenti Mahaçkala sınırları içerisindedir. Kafkasya'nın bir geçiş güzergâhı olması tarih boyunca birçok milletin ve devletin burada bulunmasına neden olmuştur. Böylelikle ortaya dünyanın etnik olarak en karışık bölgelerinden biri olan Dağıstan olarak adlandırlan bölge ortaya çımıştır. 7.yy'da Sasaniler, Derbent'e hâkim olmuşlardır[7]. Dağıstan, tarih boyunca Türk tarihi ile birebir ilişkili olan bir bölgedir. Dağıstan tarihi, Dağıstan'da Hazar Denizi'ne ismini veren ve bir Türk devleti olan Hazar Kağanlığı'nın başkentliğini yapmış olan Semender ve Belencer şehirleri bulunmaktadır[8]. Hazarların ilk ve en eski başkentinin bugün Dağıstan'daki Belencer şehri olduğunu bilinmektedir[9]. Bugünkü Mahaçkala şehri de yine bölgeye uzun yıllar hükmetmiş olan Kumuk Türk Şamhallığı'nın[10] başkentliğini yapmış olan Tarki Dağı eteklerindeki Tarki şehri üzerine kurulmuştur. İskitlerin ve Hunların bu bölgede bulunmuş olmaları Dağıstan'daki Türk izleri bakımından önemlidir. İskit-Pers (İran-Turan), Hazar-Sasani (İran-Turan) savaşlarının burada yapılmış olması Dağıstan'ın Türk tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektir. MS. 7.yy'da Dağıstan, İslam ile tanışmaya başlamıştır. 643 yılında Suraka b. Ömer zamanında İslam

---

[5] İsmail Kayabalı, Cemender Arslanoğlu, "Dağıstan, Dağıstan Tarihi ve Şeyh Şamil", **Azerbaycan Türk Kültür Dergisi**, Y: 24, S: 216, Ankara, 1975, s. 39.

[6] Birçok eserde olduğu gibi Şerafeddin Erel'in kitabında da Kaspilerden başlayarak Dağıstan tarihi anlatılmaktadır. Kaspiler, İskitler, Romalılar, Albanlar, Hunlar, Alanlar, Avarlar, Hazarlar, Sasaniler Dağıstan'da bulunmuşlardır.Dağıstan tarihinin detaylı kronolojik bilgisi için bkz: Erel, **a.g.e.**, s. 55-192.

[7] Wilhelm Barthold, "Dağıstan", **MEB İslam Ansiklopedisi**, C: III, İstanbul, 1988, s. 452.

[8] **A.e.**, s. 231.

[9] İsmail Berkok, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958, s. 196.

[10] Kumuk Türk Şamhallığı: 14. ve 19. yüzyıllar arasında Dağıstan'da yaşayan Kumuk Türk Hanlığı. Zaman zaman Osmanlı himayesinde yaşamışlardır. Dağıstan'ın neredeyse tüm büyük şehirleri tarihi Kumuk Türk şehirleridir. Tarihi şehirleri ise şimdiki Dağıstan'ın başkenti Mahaçkala'dır. Bir dönem Temirhan-şura başkentleri olmuştur. 15. ve 16. yüzyıllarda Tarki (Tarkov) Şamhallığı olarak geçmektedir. Bugün Tarki şehri Mahaçkala içerisindeki Tarki-dağı eteklerindedir. Devletin hakanına Şamhal denirdi. Şamhallar, Cengizhan soyundan gelmek zorundalardı. Detaylı bilgi için bkz: Ufuk Tavkul, "Kumuk Türkleri, Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme", **Kırım Dergisi**, No: 13, S: 50, 2005, s. 29-39.

ordulara Dağıstan'a ulaşmıştır[11]. 652-653 yılları arasında Selman b. Rabia tarafından Derbent fethedilmiştir. Bu dönemde Hazarlar ve Araplar, Dağıstan üzerinde savaş halinde olmuşlar ve bölgeler ellerinde sürekli yer değiştirmiştir. Hazarların yıkılışına kadar süreç bu şekilde devam etmiştir. 724-743 yıllarındaki Emevi Halifesi Hişam b. Abdülmelik zamanında bölgede İslam hâkimiyeti kurulmuştur. Hazarlar 796'da Derbent'i geri alsalar da sonradan bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Emevilerden sonra Abbasiler bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Abbasiler devrinde bölge Azerbaycan ve Ermenistan valileri tarafından yönetilmiştir. 869 yılında Haşimiler, Derbent'i merkez yaparak burada hüküm sürmüştür. 10.yy'da Sacoğulları, Derbent'i alsalarda Haşimiler tekrar bölgeyi geri almışlardır[12]. Emevi Hanedanlığı 652-796 yılları arası ve Abbasi Hanedanlığı 796-10. asırda yaklaşık olarak 350 yıl boyunca İslamiyet, Dağıstan'a yayılmıştır.

1062 yılında Selçuklu Sultanı Melikşah, bölgeyi Türkleştirmek ve islamlaştırmak için Türk boylarını Dağıstan'a yerleştirmiştir. Gürcistan'dan Hazar Denizi'ne kadar bölgede Türk boyları iskân edilmiştir. Selçuklular'dan sonra Şirvanşahlar, özerk yönetim tarzında daha çok Güney Kafkasya'da olmak üzere hüküm sürmüştür. Timur'un yönetimi altında faaliyet gösteren Şirvanşahlar, 1525'e kadar bölgeyi idare etmişlerdir[13]. 1223 yılında ise Moğollar, Dağıstan'a girmişlerdir. Moğollardan sonra ise bölgeye sırasıyla İlhanlılar, Altınorda, Karakoyunlular, Safeviler hâkim olmuştur[14]. Timur'un, Şirvanşahların, Selçukluların ve Kıpçak Türkleri'nin bölgede bulunmaları da Dağıstan'ın çehresinin değişmesine sebeb olmuştur. Bölge üzerinde daha sonra Osmanlı Devleti politikaları etkili olmuştur. Dağıstan Şamhallerinin kendi iç işlerinde bağımsızlığı tanınarak dış işlerinde Osmanlı ile birlikte hareket etmesi sağlanmıştır. Bölgenin İslamlaşmasında da Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin büyük etkileri olmuştur.

Rusya ilk defa 16.yy'ın sonlarında Kafkasya'ya ilerlemek istemiştir. Dağıstan'ın kuzeyindeki eski bir Türk iskân birimi olan Tarki şehrinde 1595 yılında

[11] Hayati Bice, **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 6-7.
[12] Buniyatov, a.g.m., s. 404.
[13] Bice, **a.g.e.**, s. 7.
[14] Moğollar sonrası Dağıstan'da yapılan savaşlar ve bölgeye hâkim olan devletlerin detaylı bilgisi için bkz: Kayabalı, a.g.m., s. 43-44.

toplanmaya başlayan Rus kuvvetleri, Dağıstan'a buradan girmek istemişlerdir. Ancak Kuzey Kafkasyalılar bu işgal girişimine karşı birleşmişler ve Kabardeyler ile Dağıstanlılar ittifak ederek 1595 yılında Tarki Muharabesi'nde Rusların ilk istila girişimini yok etmişlerdir[15].

1578 yılında aslen Kafkasyalı olan Kafkasya fatihi namı alan Özdemiroğlu Osman Paşa; Çıldır, Ahılkelek, Tiflis, Şeki, Şirvan, Şamahı ve Bakü'yü fethettikten sonra dördüncü Osmanlı Beylerbeyliği'ni kurup tüm Dağıstan'ı fethetmiştir[16]. Bu dönemde Osmanlı, Dağıstan hanları ile bir takım antlaşmalar yapmış Rusya ve İran'a karşı Dağıstan hanlıkları ile müttefik olmuştur. Osmanlı'nın bölgede kurduğu egemenlik döneminde Dağıstan'da İslamiyet sağlam şekilde kök salmıştır. Osmanlı ve Lezgiler[17] arası antlaşma ile hutbe Osmanlı sultanı adına okutulmuş, Osmanlı'nın savaşlarında Dağıstanlıların Osmanlı yanında yer alması karara bağlanmış, Şemhaller[18] iç işlerinde bağımsız savaş koşullarında ise Osmanlı yanında olmayı kabul etmişlerdir. Bunun sonucu olarak Dağıstanlıların Osmanlı yanında katıldığı Meşaleler Savaşı'nda İran bozguna uğratılmıştır[19].

Rusya çok eski zamanlardan beri Kafkasya ile ilişkili olsa da IV. Ivan'dan (Korkunç Ivan, 1533-1584) bu yana Kafkasya'ya saldırmaya başlamıştır. İlk gerçek işgal yılları ise II. Katerina (Büyük Katerina, 1762-1796) döneminde yaşanmıştır[20]. I. Petro (Büyük Petro, 1696-1725) döneminde yapılan Kafkasya'nın doğu taraflarındaki Kafkas Savunma Hattı, onun zamanında batı taraflarına doğru genişletilmiştir. Kakheti ve Kartli krallıkları (Bugünkü Gürcistan'ın doğusu) Rus hâkimiyeti altına alınmıştır. Katerina'nın halefi I. Paul (1796-1801) döneminde Doğu Gürcistan ilhak edilmiştir. I. Alexander (1801-1825) ve I. Nikola (1825-1855)

---

[15] Berkok, **a.g.e.**, s. 344.
[16] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi III/2**, 7. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 343-345.; M. Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlı'nın Kafkas Ellerini Fethi: 1451-1590**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1976, s. 302-304.; Bice, **a.g.e.**, s. 8.
[17]Kaynaklarda Osmanlı ve Lezgiler arası geçen antlaşma aslında Osmanlıların, Lezgiler sinonimini kullanmasından dolayıdır. Osmanlı, genel olarak Dağıstanlılar ve Lezgiler tanımlamasını kullanmıştır. Yoksa Osmanlı, Kumuk Türkleri, Gazi-Kumuk Hanları, Avar Hanları vs. çeşitli halkların hepsi ile antlaşmalar yapmıştır.
[18] Şemhaller, Cengizhan soyundan gelmek zorunda olan Dağıstan hanlarına denirdi. Bkz: Erel, **a.g.e.**, s. 39.
[19] **A.e.**, s. 96.
[20] Yusuf Yıldız, "18. Yüzyılda Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Hristiyanlaştırma Politikası", **Tarihin Peşinde**, S: 18, 2017, s. 432-435.

dönemlerinde ise Kaçar Hanedanlığı (1805-1813 ve 1826-1828 savaşları) ve Osmanlı İmparatorluğu (1807-1812 ve 1828-1829 savaşları) ile yapılan savaşlar sonucu bugünkü Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan sınırlarına denk gelen alanlar işgal edilmiştir[21].

1722 yılında Rus Çarı Petro, Kuzey Kafkasya'ya saldırılara başlamıştır. 18. YY. başlarındaki dönemde Kumuk Türk Şamhallığı'nın başında Şamhal Adil Girey bulunuyordu. Kumuk Tarki Şamhallığı, Gazikumuk Şamhallığı ile karıştırılmamalıdır. Adil Girey'in Petro ile ilişkileri iyi idi. Ancak Karakaytak Utsimiliği, Çar Petro'ya karşı direniş göstermiştir. Kaytakların direnişi karşısında ise Kozaklar, Petro'ya askeri olarak yardım etmiştir[22]. 1711 yılındaki Prut Savaşı'nda Çar Petro yönetimi Osmanlı'ya karşı kaybetmiştir. Petro döneminde Osmanlı'ya karşı verilen savaşlarda kaybeden Çarlık Rusyası sadece Türklerin Hazar kıyılarına yayılmasını engelleyebilmiştir. Petro 1725 yılında öldüğünde güney sınırlarında elde ettiği tek toprak kazancı da Hazar kıyıları olmuştur[23]. Osmanlı döneminde daha çok Rusya ve Safevi Devleti'ne karşı Dağıstan ve Osmanlı birlikteliği göze çarpmaktadır. 1722 yılında Rus çarı Petro Derbent'i işgal etmiştir, ancak Osmanlı ültimatom gönderince Petro, Derbent'i terk etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Petro, İran seferine çıkmıştır. Geylan, Mazenderan ve Esterabad'ı işgal etmiştir. 1724 İran-Rus antlaşması ile Derbent Kalesi, Bakü, Geylan, Mazenderan ve Esterebad Rusya'ya bırakılmıştır[24]. 1724 yılında Osmanlı-Rus Anatlaşması ile Bakü, Derbent ve Şirvan'ın bir kısmı Rusya'ya bırakılmış, bu hattın batısındaki Gürcistan ve Şirvan'ın kalan kısmı ile buranın merkezi olan Şamahı Osmanlı'ya bırakılmıştır. Aras nehrinin güneyindeki Hazar Denizi sahil kıyısındaki topraklar ise İran'a verilmiştir[25]. 1727

[21]Moshe Gammer, "Empire and Mountains: The Case of Russia and the Caucasus", **Social Evolution & History**, C:12, No: 2, Volgograd, Eylül 2013, s. 121-122.
[22] John, F. Baddaley, **The Russian Conquest of The Caucasus**, London, New York ve Calcutta, Logmans, Green and Co., 1908, s. 26.
[23] B. H. Sumner, **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, (Çev: Eşref Bengi Özbilen), İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993, s. 91.
[24] Gökçe, **a.g.e.**, s. 31.
[25] Bahsi geçen antlaşmanın metinleri için bkz: Küçük Çelebi-zade Asım, **Tarih-i Reşid Zeyli**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1865, s. 158-169.

yılında ise Osmanlı'nın İran seferi üzerine yapılan Hamedan Antlaşması'na göre Tebriz, Gence, Tiflis, Karabağ ve Şirvan, Osmanlı Devleti dahilinde kalmıştır[26].

1732 yılındaki Reşt Antlaşması ve 1735 yılındaki Gence Antlaşması ile Dağıstan'ın güneyi, Derbent ve Bakü, İran'a bırakılmıştır. Rusya, Hazar kıyılarında kazandığı bahsi geçen toprakları İran'a geri vermiştir[27]. Bu dönemde üç büyük gücün rekabet ve kapışma alanı Dağıstan özelinde Kafkasya olmuştur. 1736 yılında İran Şahı Nadir Şah, Şamahi'yi işgal etmiştir. Aynı dönemde Osmanlı ve Dağıstan hanı Surhay Han birlikte İran'a karşı savaşmışlardır. Ancak Surhay Han, Nadir Şah'a karşı verilen savaşı kaybetmiş ve Nadir Şah'a teslim olmuştur. Bunun üzerine Surhay Han'ın oğlu Mehmet Han ve diğer Dağıstan hanları birleşerek Nadir Şah'ı bozguna uğratmışlardır. Ağır yenilgi sonrası Nadir Şah için söylenen şu sözler tarihe geçmiştir: " Şah aklını kaybedince Kafkasya'ya hücum eder.", "Dağıstan, İran'ın mezarı oldu.[28] " 1774 yılındaki Osmanlı-Rusya arasındaki Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Dağıstan bağımsız hanlıklar şeklinde hayatına devam etmiştir. Hanlıklar; Rusya, İran ve Osmanlı arasında gidip gelmişlerdir. Ancak daha çok Osmanlı yanında yer almışlardır.

1770 yılından sonra Dağıstan'da Rus istilaları başlamıştır. Rusya'nın Kafkasya harekâtlarına karşı Kafkas halkları uzun yıllar savaşarak direnmişlerdir. Uzun süren Kafkas - Rus savaşları dönemine *İmamlar Dönemi, Gazavat Dönemi* de denmiştir. 1783'te bir bildiri yayımlayan İmam Mansur[29], Ruslara karşı cihat

---

[26] Antlaşmanın maddeleri ve detaylı bilgi için bkz: Ensar Köse, **18. Yüzyıl Başlarında Kafkaslar'da Nüfuz Mücadelesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1996, s.130-132.

[27] Bu dönemdeki Rusya'nın Hazar seferleri ve İran ile imzaladığı Reşt ve Gence Antlaşmaları hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Mehmet Saray, "Rusya'nın Orta Asya'da Yayılması", **İ.Ü Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S: 10-11 İstanbul, 1981, s. 283.; George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, (Çev: Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, Selenge Yayınları, 2009, s. 206.; William Bayne Fisher, P. Avery, G. R. G. Hambly, **The Cambridge History of Iran**, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 321-s. 331.

[28] Gökçe, **a.g.e.**, s. 34.; Erel, **a.g.e.**; s. 106.; Kayabalı, a.g.m., s. 47.

[29] İmam Mansur: 1722 yılında Çeçenistan'ın Aldı köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Uşurma'dır. Nakşibendi tarikatına mensup olup Kuzey Kafkasya'daki dini direnişlerin ilk öncüsü sayılmaktadır. Osmanlı ile bazı yazışmaları vardır. Osmanlı ilk olarak İmam Mansur'a şüpheli yaklaşmışsa da daha sonradan Kırım ve Gürcistan meseleleri ile birlikte İmam Mansur'a destek olmuştur. İmam Mansur, Ruslar'a karşı bazı başarılı direnişlere liderlik etmiştir. 1791 yılında ise bir Osmanlı kalesi olan Anapa'da Ruslar'a Osmanlı subayları ile birlikte teslim olmuştur. Bkz: Mirza Hasan Efendi, Âsâr-ı Dağıstan, (Çev: Musa Ramazan), İstanbul, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı, 2003, s. 99-100.; Kadircan Kaflı, **Şimali Kafkasya**, İstanbul, Vakıt Matbaası, 1942, s. 79-87.; Aytek Kundukh, **Kafkasya**

etmeleri yolunda bir fetva yayımlamıştır. İmam Mansur döneminde Ruslara bazı kayıplar verdirilmiştir. İmam Mansur'dan önce de Ruslara karşı direnişler olsa da, İmam Mansur direniş hareketlerini teşkilatlı bir hale getirmiştir. Müridizm veya gazavat dönemi denen Ruslar'a karşı yürütülen direniş hareketlerinin öncüsü haline gelmiştir[30]. 1791'de İmam Mansur bir Osmanlı kalesi olan Anapa'da Ruslara teslim olmak zorunda kalmıştır. 1785-1786 yıllarında Gürcü Hanı Irakli'nin Rusya tarafına geçmesi ve Ruslara tabi olması ile Solomon'un itaatsizliği üzerine Osmanlı padişahı, Dağıstan ve Lezgi tarafları ile İslam hanlarının Osmanlı tarafına çekilmeleri ve taltif edilmeleri içeren bir ferman yayımlamıştır[31]. 1789 yılında Çenktay Hanı Ahmet Han, Dağıstanlılar ve Çerkezlerin savaşa hazır durumda olduklarını, Osmanlı'nın Ruslara karşı düzenleyeceği sefere askerleriyle katılacağını açıklamıştır. Şamhal, Osmi Han, Akkuşa Kadısı, Tabasaran Hâkimi ve diğer Dağıstan hanları da askerleriyle yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir[32]. Bu dönemde Dağıstan Hanları, Gürcistan üzerine akınlar yapmışlardır. Osmanlı ile birlikte hareket etmişlerdir.

1787 yılındaki Osmanlı ile Rusya arasındaki savaşlarda Osmanlı yine Dağıstan Hanlarına müracaat etmiştir. Dağıstan Avar Hanı Oma Han bu savaşlarda Gürcistan üzerine akınlar yapmıştır[33]. Ancak savaşı Osmanlı kaybetmiş ve Rusya da Kuzey Kafkasya'da ilerleyebilmiştir. İmam Mansur'un esir edilmesinden sonra 1801 yılında Gürcistan, Rusya tarafından ilhak edilemiştir. Gürcistan'ın işgaliyle birlikte Kuzey Kafkasya'nın işgali süreci hızlanmıştır. Güneyden kuşatılan Kuzey Kafkasya, Rus orduları arasında kalmıştır. 1793'de Rus Çarlığı, Tarku Şamhalı (Bammat) Mehmet'i Şamhal (Han) olarak tanımıştır. 1796'da Derbent Hanı Şeyh Ali Han ilk zamanlarda Ruslara büyük kayıplar yaşatsa da Ruslara esir düşmüştür. 1803 yılında Gence Hanı Cevad Han, Rusların büyük komutanını öldürdükten sonra şehit edilmiştir. Gence ise Rusya tarafından işgal edilmiştir. 1804-1805'te Şirvan ve Şeki

---

Müridizmi, (Haz: Tarık Cemal Kutlu), İstanbul, Gözde Kitaplar Yayınevi, 1987, s.30-40.; J. F. Baddeley, **Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil**, (Çev: Sedat Özden), İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1995, s. 72-79.

[30] Abdullah Temizkan, "Osmanlı Devleti İle Rus Çarlığı Arasında İmam Mansur", **Mevlâna Düşüncesi Araştırmaları Derneği Sufî Araştırmaları -Sufi Studies Dergisi**, C: IV, S: 8, 2013, s. 15-17.

[31] Mustafa Özsaray, **Osmanlı Belgelerinde Kafkasya, Savaş ve Sürgün 1 (1781-1919)**, İstanbul, Kafkas Vakfı Yayınları, 2011, s. 46-47.

[32] A**.e.**, s. 64-65.

[33] Erel, **a.g.e.**, s. 116-117.

Hanlıkları da ele geçirilmiştir. 1805'te Derbent işgal edildikten sonra Dağıstan'ın birçok bölgesi Ruslarca işgal edilmiş bulunuyordu[34]. Dağıstan, Ruslar tarafından çevrelenmişti. Sadece Dağıstan'ın orta iç kesimlerinde Avarlar, Gazi Kumuklar, Çeçenler ve Akuşalılar mücadeleye devam ediyorlardı. 1818 yılında Rus Generali Yermolov Sünç (Grozni) Kalesi'ni yaptırmış ve Çeçenleri baskı altında tutmuştur. 1819'da Haydak (Kaytak) bölgesi Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Bu dönemde Rusların en büyük düşmanı Gazi Kumuk Han'ı Surhay Han'dır. Derbent Hanı Şeyh Ali Han, Haydak (Kaytak) Usumisi Adil Giray ve Mıhtılı Hanı Hasan Bey, Ruslara karşı direniş göösterseler de 1820'de Gazi Kumuk Hanlığı, Ruslar tarafından işgal edilmiştir. 1821'de Tarku Şamhallığı zaten Rus etkinliği fazla olduğu için doğrudan ilhak edilmiştir[35]. Bundan sonraki süreçte ise tarihte gazavat dönemi denen İmamların Ruslara karşı direnişleri başlayacaktır. Gazavat dönemi savaşlarına katılan Rus subaylardan Milyotin, o dönemi anlattığı kitabında Gazavat dönemi başlamadan önceki Dağıstan'ın durumunu izah etmiştir. Ruslar'a ilk tabi olan Dağıstan'ın en kuzeyindeki Kumuk Türk Hanlığı; Tarki Şamhallığı olmuştur. Daha sonra ise Mehtuli Hanlığı, Karakaytak Utsimiliği, Tabasaran Hanlığı, Gazikumuk Hanlığı, Kurin Hanlığı, Avar Hanlığı, Rus hâkimiyetine girmiştir. Akuşalılar ise Ruslara karşı koyamamışlardır[36].

1829 yılında İmam Gazi Muhammed[37] bir bildiri yayımlayarak halkı Ruslara karşı bir olmaya ve cihada çağırmıştır. İmam Gazi Muhammed döneminde de Ruslar'a kayıplar verdirilmiştir. 1832 yılında Gazi Muhammed'in şehit edilmesinden sonra ise İmam Hamzat gazavatın liderliğini devralmış ve şehit olduğu 1834 yılına

[34] Dağıstan, Osmanlı Devleti tarafından Kuzey Dağıstan, Orta Dağıstan ve Güney Dağıstan olarak üç bölge olarak tanzim edilmiş ve tanımlanmıştır. Günümüzdeki Dağıstan'dan çok daha fazla büyük bir alanı kaplamaktaydı. Bakü, Kabala, Şirvan, Şeki, Salyan, Ilısu, Eres, Çar, Bilekan, Güney Dağıstan olarak düzenlenmişti. Detaylı bilgi için bkz: A.**e.**, s. 3-4.

[35] A.**e.**, s. 121-122.

[36] Miralay Milyotin, **Şimali Dağıstan'da Yapılan Harp Harekâtı**, (Çev: Yüzbaşı A. Şevket), İstanbul, İstanbul Askeri Matbaa, 1931, s. 9.

[37] İmam Gazi Muhammed: Gazi Molla Muhammed, 1793'te Dağıstan'ın Gimri köyünde doğmuştur. Medreselerde İslami eğitimler almıştır. Dağıstan'ın ünlü hocalarından dersler almıştır. 1829 yılında imam seçilmiştir. Halkı Ruslara karşı cihada teşvik etmiştir. Bir beyanname yayınlayarak Rusya'ya karşı bağımsızlık savaşlarını başlatmıştır. Avar halkından olup İmam Şamil'in arkadaşıdır. Dağıstan Hanları'nı da Rusya'nın yanında yer aldıkları iddaasıyla suçlamış ve onlara karşı da mücadele etmiştir. Rusya'ya karşı giriştiği direnişler sonrası 1932 yılında Ruslar tarafından öldürülmüştür. Bkz: A. Bennigsen, "Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası", Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar, (Ed: S. Enders Wimbush, Çev: Yuluğ Tekin Kurat), Ankara, Yeni Forum Yayınları, 1988, s. 308-313.; Berkok, **a.g.e.**, s. 382-386.; Kundukh, **a.g.e.**, s. 40-50.; Baddeley, **a.g.e.**, s. 72-75.; Kaflı, **a.g.e.**, s. 88-98.

kadar Rus-Kafkas savaşlarını yürütmüştür[38]. 1834 yılında ise İmam Şamil gazavat liderliğini devralmıştır. İmam Şamil seçimler sonucu üçüncü imam olarak direniş hareketinin başına geçmiştir. Dağıstan Avarları'nın yaşıdığı bölgede hâkimiyet sağlamıştır 1837'de Çar I. Nikola'nın Kafkasya seyahati esnasındaki görüşme teklifini reddetmiştir. 1842 yılında ise Çeçenistan ve Dağıstan'da hakimet kurabilmiştir. Büyük çaptaki Rus ordularına karşı büyük başarılar kazanmıştır. Rus Çarlığı'nın kalelerini zaptetmiş ve birçok Rus generalinin Çar tarafından görevden alınmasını sağlamıştır[39]. İmam Şamil döneminde adli ve idari sistem, baruthaneler kurulmuş ve Osmanlı ile ilişkiler geliştirilmiştir. Kurduğu sistemli devlet modeli sayesinde Şeyh Şamil büyük başarılar kazanmıştır. Osmanlı tarafından Şeyh Şamil'e Serdar-ı Ekrem, oğlu Gazi Muhammed'e, Danyal Sultan'a ve İsmail Paşa'ya mirlivalık, Şemhal Hanı Ebu Müslim'e feriklik rütbesi takdim edilmiştir[40]. Osmanlı tarafından Şeyh Şamil'e askeri teçhizat yardımı yapılmıştır[41]. Şeyh Şamil ile İmam Gazi Muhammed çocukluk arkadaşıydılar. İmam Gazi Muhammed, 1832 yılında Rus Çarlık ordusu ile savaşırken İmam Şamil'in kollarında ölmüştür. İmam Hamzat'ın 2 yıllık imamlığı sonrasında da imamlık müessesini üstüne almıştır. Bu dönemde Rus Çarlığı ile anlaşan ve Dağıstan'ın yerel adetlerine göre hareket eden başta Avar Hanlığı olmak üzere Dağıstan Hanları'na karşı da mücadele verilmiştir. İmam Hamzat da Avar Hanlığı ile girdiği mücadele esnasında öldürülmüştür. Gazavat döneminde kullanılan fikirler şeriat temelleri üzerine inşa edilmiştir. İmam Şamil döneminde şeriat temelli bu sistemli devlet anlayışı bölgede hâkim kılınmıştır. İmam Şamil kendi emri altındaki bölgeyi 20 naipliğe ayırmıştır. 1839 yılının Mayıs ayında emri altında 16 bin mürid sayısı vardı[42]. İmam Şamil, teslim olduğu 1859 yıllara kadar Ruslara çok uzun bir süre ağır kayıplar verdirmiştir[43]. Bir devlet düzeyinde Kuzeydoğu Kafkasya'yı birleştirmiş ve Rusya'nın tüm Kuzey Kafkasya'ya hâkim olmasını uzun bir süre geciktirmiştir. İmam Şamil'in liderlik ettiği savaşlar tarihte daha çok Cezayirli Şeyh Abdülkadir'in liderlik ettiği Fransızlara karşı verilen

[38] Kayabalı, a.g.m., s. 51-57.
[39] Mustafa Budak, "Rusya'nın Kafkasya'da Yayılma Siyaseti", **Türkler**, C: 18, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 843-891.
[40] Mustafa Budak, "Şeyh Şamil", **DİA**, C: XXXIX, İstanbul, 2010, s. 68.
[41] Bkz: Budak, "Rusya'nın Kafkasya'da Yayılma Siyaseti", s. 876-877.
[42] "биографии Шамиля", [Biografii Şamilya, Şamil'in Biyografisi], **Kızıl Arşiv**, No: 105, 1941, (Çevrimiçi), http://www.gazavat.ru/history3.php?rub=18&art=239, 10 Ocak 2020.
[43] Berkok, **a.g.e.**, s. 424-514.

bağımsızlık mücadelesi ile özdeşleştirilmiştir[44]. Dağıstan nüfusunun neredeyse tamamı İslam dinine mensuptur. Anadolu coğrafyasının Doğu ve Karadeniz Bölgesi'nin doğal bir uzantısı konumundadır. Tüm bu özellikleri nedeniyle tarih boyunca Türkiye coğrafyasının çekim alanı içerisinde kalmıştır. Dağıstan nüfusunun %95'i Müslüman, %4'ü genelde Ortodoks Hristiyan, %1'i (Dağ Yahudileri) Musevi'dir. Müslüman nüfusun %90'ı Sünni, %5'i Şii'dir. Sünni Müslümanların çoğunluğu Şafii mezhebindendir[45]. Dağıstan'da sadece Nogaylar Hanefi ekolündendir. Müslümanların %60'ı sufi ekoldendir (Kadiri, Nakşibendî ve Şazeli)[46].

İmam Şamil'in yenilgisinden sonra Ruslar, 1864 yılına kadar saldırılarını arttırmışlardır. Yarım milyon Rus ordusu Kuzey Kafkasya'ya girmiştir. 1864 yılındaki Kafkasya Sürgünü ile Kuzey Kafkasyalıların birçoğu Osmanlı'ya göç etmek zorunda kalmış ve Kuzey Kafkasya'daki yerel Kafkas nüfusu ciddi oranlarda düşmüştür. Mustafa Tanrıverdi, Kafkasyalıların göç ettirilmesi ile alakalı Rusça kaynakları derleyerek Kafkasya Muhacereti'nin Rusların gözünden nasıl anlaşıldığını bir çalışmasında ortaya koymuştur. Rus kaynaklarına göre; Rus Çarlığı'nın Kafkasya'ya hâkim olma çabasının bir parçası olan Kafkasya Savaşı, dağlılara karşı yapılan bir mücadele olarak ileriye sürülmüştür. Avrupalıların sömürge sistemi gibi Rusya da bu ileri harekâtları bir medeniyet götürme projesi olarak sunmuştur. Rusya, Kuzey Kafkasya'yı kontrol etmek istemiş ve bölgeye Ruslar, Ukraynalılar, Lehler göç ettirilmiştir. 19. yüzyıldaki kolonize ile bölge etnik olarak Ruslaştırılmıştır[47]. Osmanlı'ya göç ettirilen Çerkezler haricinde, Kuban tarafındaki düzlüklere göç ettirilerek yerlerine Kozakların yerleştirildiği Çerkezler de vardı. Siyasi ve dini

[44] 1831 ayaklanmasından sonra Lehistanlılar, kendi ülkelerinin bağımsızlığı için Avrupa ve Osmanlı ordularında gönüllü lejyonerlik faaliyetleri yapmışlardır. Kafkasya'da bulunan Leh komutanlarından biri olan Teofil Lapinskiy, Kafkasyalıların bağımsızlık savaşlarını da kaleme almıştır. Kitap ilk olarak 1863 yılında Almanca olarak Hamburg'da basılmıştır. 1995 yılında ise B. K. Gardanova tarafından Rusçaya çevrilmiştir. Bizim de yararlandığımız eser Rusça çevirisindendir. Teofil Lapinskiy, **Gortsı Kavkaza i ih Osvoboditel'naya Bor'ba Protiv Russkih**, [Горцы Кавказа и их Освободительная Борьба Против Русских, Kafkas Dağlıları ve Onların Ruslara Karşı Bağımsızlık Savaşları], Nalçik, Nalçik Yayın Merkezi, 1995, s. 429.

[45] Asker, a.g.m., s. 535.

[46] Juraj Hanuliak, "Dagestani Security Paradigm In The View Of Historical Perspective", **Slovak Journal Of Political Science**, C: 15, No: 1, 2015, s. 65.

[47] Mustafa Tanrıverdi, "Kuzey Kafkasya'dan Muhaceretin Rusça Literatürde Ele Alınışı", **Uluslararası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İstanbul, Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları, 2019, s. 137-139.

sebepler ile gerçekleşen bu göçlerin tamamı Müslümanları kapsamaktadır[48]. 1917 yılına kadar bölgede yine de birçok kez ayaklanmalar yaşanmıştır. Kafkasyalılar açısından ayaklanmalar olumsuz neticelenmiştir. 1865, 1877, 1898 ve 1906 yıllarında Rus yönetimine karşı ayaklanmalar olmuştur. Ancak ayaklanmalar sonucu Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı'ya göç etmek zorunda kalan Kafkasyalılar olmuştur[49].

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarında Dağıstanlılar, Ruslara karşı ayaklanmışlardır. Dağıstanlı Sugratlı Abdurrahman Hacı ile Semşirli Ali Elden Bey bu ayaklanmaların liderliğini yürütmüşlerdir. Ancak Rusya askeri yöntemler ile direnişleri bastırmıştır. 1878 yılında Gazi Kumuk Hanı Feth Ali Han şehit edilmiş, Abdurrahman Hacı idam edilmiş ve Dağıstan'daki isyanlar sona erdirilmiştir. Dağıstan'daki isyanlar döneminde Gazi Muhammed Paşa[50] ve Musa Kundukh Paşalar[51] Ruslara karşı aktif olarak Osmanlı adına savaşsalar da Osmanlı'nın yenilmesiyle Dağıstan'da direnişler başarısızlığa uğramıştır. Gazi Muhammed Paşa, Dağıstan'da Dağıstan alaylarının başında binbaşı rütbesiyle görev almıştır. 1877-

[48] Jülide Akyüz, "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", **Bilig Dergisi**, S: 46, Kars, Yaz 2008, s. 38.

[49] Mitat Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity: The Mountaineers' Attempts For Survival And Unity In Response To The Russian Rule**, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara, Unpublished Doctarete Thesis, 2002, s. 60.

[50] Gazi Muhammed (Mehmet) Fazıl Paşa: 1853 yılında Dağıstan'ın Avar köylerinden Çoh'ta dünyaya gelmiştir. Ablası Habibet, İmam Şamil'in oğlu Gazi Muhammed ile evlenmiştir. İmam Şamil ile birlikte Ruslara karşı savaşlara katılmıştır. Mehmet Fazıl Paşa, Ruslara teslim olunduktan sonra Kaluga'da Rusya askeri okulunda okumuştur. 1877 yılında Rus ordusundan istifa ederek Türkiye'ye gelmiştir. Yüzbaşı rütbesiyle Osmanlı ordusuna katılmıştır. 1877-1878 yıllarında Osmanlı-Rusya savaşlarına katılarak Dağıstan bölgesinde büyük yararlılıklar göstermiştir. Dağıstan ordularının başında yer almıştır. Binbaşı rütbesini bu dönemde almıştır. Savaş sonrası 2. Abdülhamid'in korumakla görevli Özel Muhafız Alayı'nın komutan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Bu alay 1500-2000 kişilik Dağıstanlılardan meydana getirilen ünlü Dağıstan Alayı'dır. Dağıstan Alayı'nın dağıtılmasından sonra Irak'ta 6. Ordu Komutanlığı bünyesinde göreve gönderilmiştir. Irak'ta birçok isyanı bastırmıştır. 1908 yılında Bağdat Valisi ve Kumandanı olmuştur. 1916 yılında Sabis Savaşı'nda şehit düşmüştür. İmam-ı Azam Türbesi'ne defnedilmiştir. Küçük oğlu Gazi Dağıstani tümgeneralliğe kadar yükselmiştir. Daha sonra Irak Genelkurmay Başkan Yardımcılığı yaptıktan sonra emekliye ayrılmıştır. Gazi Muhammed Paşa'nın hayatı hakkındaki geniş bilgiler için bkz: Hadduç Fazıl Dağıstanlı, **Bir Kahraman'ın Hayatı 'Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'**, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1969, s. 50-200.

[51] Musa Kundukh: 1818 yılında Kafkasya'da dünyaya gelmiştir. Kardeşi Hasbulat Bey, İmam Şamil'in yanında savaşmıştır. 1837-1865 yıllarında Rusya ordusunda hizmet etmiştir. 1864 Çerkez Sürgünü'nden sonra Osmanlı'ya katılmıştır. 1866 yılında mirlivalık rütbesi kendisine tevdi edilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Erzurum'da 4. Ordu'da görev almıştır. Savaşlarda Rus ordusunu iyi tanıyan Kafkasyalı subay ve askerler büyük yararlılıklar göstermiştir. 1888 yılında Erzurum'da vefat etmiştir. Musa Kundukh Paşa ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Enver Konukçu, "IV. Ordûy-ı Hümâyunu'nda Kafkaslı Komutan Musa Paşa", **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi Kafkasya Özel Sayısı**, s. 255-259.

1878 Osmanlı-Rus savaşlarında Dağıstanlılar ile Osmanlı ittifak etmiş ve Dağıstanlılar ayaklanmıştır. Kara Kaytak Utsimileri'nden Mehdi Utsmi, Osmanlı devlet adamlarından yine bir Dağıstanlı olan bir dönem İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkanlığını yapmış olan Mizancı Murad ile mektuplaşmaktaydı. Mehdi Utsmi, Türk Hükümeti, İmam Şamil'in oğlu Gazi Muhammed, Bakülü Hasan Zerdabi, Genceli Allahyar Zülkadir, Dağıstan'daki ayaklanma için iletişim halindeydi. Osmanlı sadrazamı Mithat Paşa, Gazi Muhammed'e ferik rütbesi ve padişah yaverliği ünvanı tevdi etmiştir. İmam Şamil'in aile efradı İstanbul'da koruma altına alınmıştır. Gazi Muhammed, Sultan Abdülhamid ile Yıldız Sarayı'nda ayaklanma için görüşmüştür. Gazi Muhammed, ayaklanma için beyannameler hazırlamıştır. İmam Şamil'in naiplerinden Ahberdil Muhammed, Hitatlı Ahmet, Çarlı Ali, Osman ve Ali Beyleri, Dağıstan'a göndermiştir. Dağıstanlı ve Çerkezler'den kurulan bir ordu da Anadolu'da hazırlanıp bölgeye gönderilmiştir. Çeçenistan'da Kuzey Kafkasyalı murahhaslar ile bir toplantı tertip etmişlerdir. İkinci toplantı ise Dağıstan'ın Andi köyünde yapılmıştır. İmam Şamil'in naiplerinden Abdurrahman Efendi lider seçilerek Dağıstan'da ayaklandırılmıştır. Yine Çeçenistan'da Ali Elden Bey liderliğinde ayaklanmalar başlamıştır. Çerkezler ise bağımsızlık savaşlarının meşhur kenti Hodz kentini merkez yaparak ayaklanmışlardır[52].

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Ruslara karşı bağımsızlık savaşları verdiği yıllarda Azerbaycan'ın Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti temsilcisi olan Ali Han Kantemir, Musa Kundukov'un Hatıraları kitabında yazdığı önsözde Musa Kundukov ve Gazi Muhammed'in Osmanlı adına savaşlarda mühim rol oynadıklarından bahsetmiştir[53].Ancak sözü edilen ayaklanmalar Ruslar tarafından bastırılmıştır. 1909'da ise Abrek Zelim Han, Ruslara karşı ciddi direnişler göstermiştir. Ruslara büyük kayıplar yaşatmıştır. 1913 yılında Zelim Han'ın direniş mücadelesi de Ruslar tarafından akamete uğratılmıştır[54]. Böylelikle Dağıstan'da Rus Çarlığı tam olarak egemenlik kurmuştur. 1917 Şubat Devrimi'ne kadar Rus Çarlığı, Dağıstan'ı yönetmiştir.

[52] Kaflı, **a.g.e.**, s. 124-127.
[53] Murat Yağan, **Musa Kundukhov'un Anıları**, İstanbul, Kafkas Kültür Dernekleri Yayını, 1978, s. 12.
[54] Erel, **a.g.e.**, s. 167-172.

Dağıstan tarih boyunca İslam medeniyetinin ilim merkezlerinden biri olmak payesini kazanmıştır. Dağıstan'ın neredeyse her köyüne medreseler kurulmuş, kurulan medreselerde İslam dünyasının önemli din ve ilim adamları yetişmiştir. Ancak Rus işgalleri sonrası birçok âlim yaşanan baskılar sonucu Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır[55]. 1877-1878 savaşlarının yaşandığı tarihten 1917 yılında kadar Abreklerin direnişleri dışında Ruslara karşı büyük direnişler olmamıştır. 1917 yılındaki Şubat Devrimi'ne kadar Dağıstan Rus Çarlığı hâkimiyetinde olmuştur. Çar II. Nikola[56], 25 Haziran 1916 yılında Rus olmayan halkları askerlik hizmetine alma yasası çıkartmış, bahse konu karar ise Kafkasya'da

[55] Dağıstan'ın İslam dünyasındaki merkezi yeri, yetiştirdiği alimler, ilim alanındaki sahip olduğu literatür ve bahsi geçen alimlerin Osmanlı'ya göç etmesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Makhach Musayev, Diana Alkhasova, "Daghestani 'Ulema' in The Muslim World", **Islam and Sufism in The Dagestan**, (Ed: Moshe Gammer), Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki, 2009, s. 43-56.

[56] Çar II. Nikola: 18 Mayıs 1868 tarihinde dünyaya gelmiştir. 1894 yılında babası olan Rus Çarı III. Alexander'in ölümü ile Rus Çar'ı olmuştur. II. Nikola, Rusya'da sosyal-ekonomik olayların çok hızlı bir şekilde değiştiği dönemde Rus Çarı olmuştur. Dönemindeki yaşanan olaylar Rusya tarihinin dönün noktalarıdır. 1896 yılındaki taç giyme töreninde binlerce kişi ölmüştür. 1905 yılı Ocak ayında yaşanan kanlı olaylardan sonra da kendisine "Kanlı Nikolay" denmeye başlanmıştır. 1905 yılında Japonya ile girilen savaşta Rusya büyük bir yenilgi almış ve yenilgi sonrası II. Nikola'nın otoritesi sarsılmıştır. II. Nikola, Rus imparatorluk fikrinin sert bir savunucusu ve koyu bir ortodokstu. Rusya'nın kaderinin Rus Çarlığı'nda olduğunu düşünüyor ve bu yüzden tahtı bırakmak istemiyordu. Devrim isteyen halk ise Çarlığı protesto etmeye başlamıştır. 1905 yılı Ocak ayında Kanlı Pazar hadisesi gerçekleşmiş ve yüzlerce Rus protestocusu olaylarda ölmüştür. Yaşanan olaylar sonrası II. Nikolay, Rusya tarihinde ilk defa olarak Duma'nın açılmasına izin vermek zorunda kalmıştır. İkitidarı elinde tutsa da I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgiler, yaşanan ekonomik buhranlar Rus askeri cephelerinde büyük sosyal çöküntülere sebep olmuştur. Böylelikle 1917 Şubat Devrimi'nin temelleri oluşmaya başlamıştır. Savaş cephelerinde ve şehirlerde patlayan sosyal olaylar sonucu Rusya'da 1917 Şubatı'nda devrim gerçekleşmiştir. Çar II. Nikola önce tahttan indirilmiş daha sonrasında ise ailesiyle birlikte ev hapsine alınmıştır. 1918 yılı Temmuz ayında ise Bolşevikler tarafından ailesiyle birlikte öldürülmüştür. Rusya'da Çarlık yıkılmış ve yerine seçimler yapılıp yeni bir hükümet kurulana kadar Geçici Hükümet atanmıştır. Kerenskiy bu dönemde Geçici Hükümeti'n yöneticisi konumunda olmuştur. Ancak olaylar durulmamış Rusya iki farklı siyasi kanada bölünmüştür. Bir yanda daha fazla devrim isteyen Bolşevikler, diğer yanda ise Geçici Hükümet taraftarları iktidarı ele almak istemişlerdir. Bolşeviklerin 1917 Ekim'inde yaptıkları darbe ile Geçici Hükümet iktidardan indirilmiş ve Rusya'da Çarlık taraftarı Beyazlar ile sosyalizm yanlısı Bolşevikler arası iç çatışmalar başlamıştır. Olaylar, 1921 yılında Bolşeviklerin tüm Rusya'da egemen olmasına kadar sürmüştür. Çar II. Nikola hakkında ve 1917-1921 yılları arasında yaşanan olaylar hakkındaki bilgileri II. Nikola'nın başbakanlığını yapmış Witte'nin anılarından, Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nden ve Ş. M. Munçayev ile B. M. Ustinov'un birlikte yazdığı Sovyet Devlet Tarihi kitabının ilgili sayfalarından aktardık. Bkz: Sergey Yulievich Witte, **Vospominaniya- Tsarstvovanie Nikolaya Vtorovo, 2. Tom, [Воспоминания - Царствование Николая Второго, 2. Том; Anılar – II. Nikola Çarlığı]**, Berlin, Slovo, 1922, s. 10-40.; Ş. M. Munçayev, B. M. Ustinov, **İstoriya Sovetskovo Gosudarstva, [История Советсково Государства, Sovyet Devlet Tarihi]**, 2. İzdanie, Moskova, Norma İzdatel'stvo, 2008, s. 71-142.; İ. V. Lukayanov, "Nikolay II", **Bol'şaya Rossiyskaya Entsiklopediya**, C: 22, Moskova, 2013, s. 750.

ayaklanmalara neden olmuştur[57]. Orta Asya'daki 1916 isyanının aynısı Kuzey Kafkasya'da da yaşanmıştır. Yukarıda açıkladığımız benzer uygulamalar Rus olmayan halkları Rus idaresine karşı haklarını savunmaya ve bu uğurda savaşmaya zorlamıştır.

Dağıstan'da yaşayan Kumuk Türkleri, Nogay Türkleri, Azerbaycan Türkleri Dağıstan'ın nüfusunun 5/1'ini oluşturmaktadır. Bu nüfusa ise bölgede kalmış olan Tatar Türkleri, Türkmenler vs. dâhil değildir. Türkçe bir zamanlar tüm Kafkasya'da ortak dil konumunda bulunmaktaydı[58]. Türkçenin 1950'li yıllara kadar Dağıstan'da etkin dil olduğu bilinmektedir. 1918 yılında ilan edilen Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Anayasası'nda Kumuk Türkçesi'nin eğitim dili olarak kullanılması bu durumu izah etmektedir. 1950'li yıllara kadar Dağıstan'da en çok Kumuk Türkçesi gazeteler çıkmaktaydı. Kumuk Türkleri, Dağıstan'da entelektüel hayatın taşıyıcısıydılar. Yıllara göre gazete ve dergi sayıları bunu açıklamaktadır. Ancak daha sonra bazı alt etnik grupların Avar ve Dargin nüfusu içinde gösterilmeleri, Avar ve Dargince'nin gazete, dergi sayılarındaki artış ile birlikte Kumuk Türklerinin ve Türkçenin etkisi azalmış, bölgenin ortak dili ise daha sonra Rusça yönünde değişmiştir. Sovyetler dönemi ve sonrası etnik kimliklerin desteklenmesi ve etnik tarih davalarının ön plana çıkması bazı olumsuz sonuçlar doğurmuştur[59]. Daha sonraki gerek göç politikaları gerekse dil politikaları sonucu Türkçenin etkisi azalmıştır. Ama Dağıstan'da hala Türk kimliğinin ve Türkçenin etkisi sürmektedir[60].

Dağıstan'ın başkenti Mahaçkala, 1847'de Rusların Petrovsk Kalesi'ni inşa etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu isim 1722'de İran seferine çıkan Deli Petro'nun burada konaklamasından dolayı verilmiştir. Bağımsız Kuzey Kafkasya ve Dağlı Cumhuriyeti (1918-1920) döneminde şehrin adı Şeyh Şamil'e izafeten Şamilkale olarak değiştirilmiştir. 14 Mayıs 1921'de ise şehrin adı Dağıstan'ın ünlü

[57] Zipsoyeviç Abdülhamid Goygova, **Narodı Çeçeno – İnguşetii vı Borbe Protiv Denikina, [Народы Чечено-Ингушетии в борьбе против Деникина, Denikin Karşısındaki Savaşta Çeçen – İnguş Halkları]**, Grozni, Çeçeno İnguşskoye İzdatel'stvo, 1963, s. 32.
[58] Paul B. Henze, "Circassian Resistance to Russia", **The North Caucasus Barrier, The Russian Advance Towards The Muslim World**, New York, St. Martin Press, 1992, s. 68.
[59] Dağıstan'da 20. yüzyılın başında yıllara göre çıkan gazete sayıları, etnik unsurların nüfus politikalarındaki kullanımları ve daha detaylı bilgi için bkz: Gökçe Yükselen Abdurrazak Peler, "XX. Yüzyılın Başında Gönüllü Bir Türkleşme Örneği Olarak Dağıstan", **Karadeniz Araştırmaları**, Bahar 2015, S: 45, s. 151-166.
[60] Uyar, a.g.m., s. 232

komünistlerinden Kumuk Türklerinden Mahaç Dahadayev'in onuruna *"Mahaçkale"* olarak değiştirilmiş ve Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur[61]. Mahaçkala'nın eski isimleri sırasıyla şu şekildedir; Semender, Tarki, Ancikala (İncikale), Petrovsk, Şamilkala ve en son Mahaçkala'dır[62].

1917 yılına kadar Dağıstan özelinde ve tüm Kafkasya coğrafyasında Rusya işgallerine karşı direnişler yaşanmıştır. Yukarıda 1917 yılına kadar anlatılan Dağıstan tarihinde Rusya ve Kuzey Kafkasya arasındaki savaşlara, Dağıstan'ın Türk tarihindeki önemine, Osmanlı ile ilişkilerine değinilmiştir. Çalışmada Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ve Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşları anlatılmıştır. Bahse konu iki cumhuriyetin de Osmanlı ve Mustafa Kemal dönemi Ankara Hükümeti ile birebir ilişkileri olduğundan dolayı tarihi ilişkilere de değinilmiştir. 1917 Şubat Devrimi ile birlikte, görece özgürlüklerine kavuşabileceklerini düşünen Kuzey Kafkasyalı yerel aydınlar milli özerk devletlerini kurabileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak istedikleri hakları ve özgürlükleri alamayan bölge halkları tarih boyunca olduğu gibi yine çareyi bağımsızlık savaşlarında aramak zorunda kalmışlardır. KKC'nin bağımsızlık savaşları ve Osmanlı'nın yardımları çalışmada detaylıca anlatılmıştır. KKC'nin akamate uğramasıyla da DSSC'nin kuruluşu ve Ankara Hükümeti'nin Dağıstan üzerindeki politikaları incelenmiştir.

[61] Asker, **a.g.e.**, s. 536.
[62] Mirza Bala, "Dağıstan", **İslam Ansiklopedisi**, C: III, İstanbul, 1993, s. 447-451, s. 456-458.

BİRİNCİ BÖLÜM

1917 ŞUBAT DEVRİMİ'NDEN 11 MAYIS 1918'de KURULAN KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR YAŞANANLAR

1.1. 1917 Devrimi Sonrası Kuzey Kafkasya'nın Durumu

Rusya'da I. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri çok fazla hissedilmeye başlamış ve Rus Çarı II. Nikola aleyhinde söylemler ve nümayişler artmıştır. II. Nikola, 1915 ve 1916 yıllarında Duma'yı iki defa kapatmıştır ve Duma'nın isteklerine aldırış etmemiştir. Duma'yı 17 Ocak 1917'ye kadar kapatma kararı almıştır. II. Nikola yaşanan kötü olaylar sonucu zor duruma düşmüş ve aldığı kararlar şiddetle karşılık bulmuştur[63].

1917 yılının Şubat ayında Rusya'da Petrograd'ta Rus İmparatorluk Hükümeti ayaklanmalar sonucu yıkılmıştır. Rusya'yı demokrasi yoluna sokmak adına Geçici Hükümet kurulmuştur. Aynı dönemlerde işçi haklarını savunan işçi komiteleri tüm Rusya çapında yayılmıştır. Vlademir I. Lenin liderliğindeki Bolşevikler, sovyetleri ve sokakları tahrik ederek Kasım 1917 tarihinde Geçici Hükümetin elinde bulunan iktidarı almıştır[64]. 1918 ve 1922 yılları arasındaki iç savaş ve dış müdahalelerden sonra Bolşevikler ancak kontrolü sağlayabilmişlerdir.

Şubat 1917'de Rusya'da mevcut düzen yıkılmıştır. Birinci Dünya Savaşı milyonlarca cana mal olmuş, ekonomi çok ciddi bir şekilde zarar görmüştür. Rus Çarı II. Nikolay, Petersburg'tan uzakta cephede bulunmuş ve idari yönetim onun eşi ve bir takım liyakatsiz memurlarına kalmıştır. Cephedeki askerin ve halkın morali gittikçe bozulmaya başlamıştır. Şubat 1917'de ise St. Petersburg'un sokaklarında

[63] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 2. Basım, Ankara, TTK, 1987, s. 425-426.
[64] John Reed, **Dünyayı Sarsan 10 Gün**, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1967, s. 27-28.

başlayan olaylar ile Rusya'daki Çarlık rejimi yıkılmıştır[65]. 23 Şubat'ta gıda ve yakıt kıtlığından yakınan halk ve işçiler gösteriler düzenlemeye başlamışlardır. 28 Şubat'ta Çarlık yönetimi ikiye dağılmaya başlamış iki farklı yapı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Duma'nın İdari Komitesi diğeri ise Petrograd İşçi ve Asker Sovyeti Komiteleri'dir. Petrograd Sovyeti'nin onayı ile 2 Mart'ta Duma'nın İdari Komitesi, Geçici Hükümeti kurmuştur. Çar II. Nikola tahttan kardeşi Grand Dük Mikhail adına çekilse de kardeşi bu isteği reddetmiştir. Çarlığın yıkılmasıyla ülke yönetimini paylaşmak adına Petrograd Sovyeti ve Geçici Hükümet iki rakip güç olarak kalmışlardır[66]. Tüm memleket sathına iki grup arası mücadeleler yayılmıştır. 6 Kasım 1917'de ise Bolşevikler, Geçici Hükümete karşı ayaklanmışlardır. 25 Ekim'de Lenin, Geçici Hükümeti'n düştüğünü ilan etmiştir. Bolşevikler, Kışlık Saraydaki Geçici Hükümeti'n meclisini ele geçirmişlerdir. 2 Kasım'da Bolşevikler, Moskova'yı da ele geçirmişlerdir[67].

12 Kasım 1917'de Rusya'da ilk defa demokratik seçimler yapılmıştır. Seçimlerde Sosyal Devrimciler oyların %58'ini, Bolşevikler %25'ini, Menşevikler ise %4'ünü alabilmişlerdir[68]. Seçim sonuçlarına göre Devrimci Sosyalistler; 20 milyon 900 bin oy ile 410 milletvekili, Bolşevikler; 9 milyon oy ile 175 milletvekili, Kadetler; 4 milyon 600 bin oy ile 17 milletvekili, Menşevikler ise 1 milyon 700 bin oy ile 17 milletvekili kazanıp kurucu meclise girebilmişlerdir. Kurucu meclise Ahmet Tsalıkkatı da Müslümanların temsilcisi olarak girebilmiştir. Ancak seçimleri kaybeden Bolşevikler, kurucu meclisin 22 Aralık 1918 tarihli ilk toplantısının ardından zorla meclisi dağıtmışlardır. Sovyetlere bağlı olmayı reddeden kurucu meclis ülkeyi parlamenter demokrasiye götürecek çalışmaları yapamamıştır. Yalnız kalan Bolşevikler, müttefik kazanmak için Rus olmayan halkların özgürlüklerinin sağlanacağı ve haklarının geri verileceği propagandasıyla Müslüman halklara yanaşmışlardır. Stalin, Rusya Müslümanları Halk Kongresi'nin ardından kurulan icra

[65] Kezban Acar, **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Ankara, Nobel Yayınları, 2004, s. 367-369.; Kurat**, a.g.e.**, s. 433-434.
[66] 1917 yılındaki yaşananlar hakkında daha detaylı bilgi için Çar II. Nikola'nın başbakanı olan Witte'nin anılarına bakılabilir. Bkz: Witte, **a.g.e.**, s. 40-60.
[67] Raymond E. Zickel, **Soviet Union A Country Study**, Washington, Library of Congress, 1991, s. 55-62.
[68] Edward Hallett Carr, **Bolşevik Devrimi 1917-1923**, C: I, İstanbul, Metis Yayınları, (Çev: Tuncay Birkan), 2004, s. 109.; Baymirza Hayit, **Türkistan, Rusya ile Çin Arasında**, İstanbul, Otağ Yayınları, 1975, s. 213.

örgütü makamındaki "Milli Şura"nın başkanı Ahmet Tsalıkkatı'ya yakın zamanda kurulacak "Müslüman İşleri Komiserliği'nin başına getirileceği vaadiyle teklif götürmüştür. Ancak teklif reddedilmiştir. Bu yüzden Stalin, Mollanur Vahidov'u bu işin başına geçirmiştir. 19 Ocak 1918'de Sovnarkom (Halk Komiserlerİ Konseyi) bildirisiyle "İç Rusya Sibirya Müslümanları İşleri Merkez Komitesi"nin kurulduğu ilan edilmiştir[69]. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında Bolşeviklerin çeşitli propaganda ve vaatler ile yerli aydınları ve din adamlarının bazılarını nasıl yanlarına çektiklerine değinilecektir. Oluşan kaotik atmosferde Bolşevik Kızıl Rus Orduları ve Beyaz Rus Orduları arası savaşlar başlamıştır.

Rusya'da Bolşevik ihtilali çıkınca Rus Çarı, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı müttefiklerinden yardım istemiş ve Avrupalı güçler harekete geçmiştir. Ruslar ihtilalciler ve ihtilale karşı olanlar olarak iki karşıt kampa ayrılmıştır. Kızıl Bolşevikler böylece zor durumda kalmışlar ve kendilerine bir müttefik aramışlardır. Bu esnada Türkiye ile Sovyet Rusya'nın mücadele ettiği düşmanlar aynı tarafta yer almışlardır. Ancak Türkiye'deki Atatürk dönemi ve öncesi, Bolşeviklere karşı izlenen politikalar farklıdır. Sovyetler ile iyi ilişkiler, Atatürk dönemi ile birlikte ivme kazanmıştır. Atatürk öncesi Türkiye, Bolşeviklere karşı da mücadele eden Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni desteklemiş ve tanımıştır. Bazı Batı devletlerinin destekleriyle Rus ve Türk idaresi altında yaşayan devletler bağımsız devlet kurma girişimlerini başlatmışlardır. Özellikle Gürcistan ve Ermenistan'ın Avrupalı devletler tarafından desteklenmesi ile Türkiye ve Sovyet Hükümeti ortak cephede birlikte yer almaya çalışmışlardır. Gürcistan ve Ermenistan'ın toprak talepleri her iki devleti de etkilemiştir. Türkiye, Kurtuluş Mücadelesi'nde silah ve siyasi desteğe ihtiyaç duymuştur. Rusya ise Türkiye gibi stratejik önemi büyük bir ülkenin İngiltere gibi güçlü bir devletin tahakkümü altına girmesini istememiştir. Güney sınırlarından kendilerine karşı bir müdahalenin yapılmasından endişelenmiştir[70]. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde İttihat Terakki'nin iktidardan düşmesi ve Kafkas İslam Ordusu'nun Dağıstan'dan geri çekilişi hususunda bu noktaya da değinilecektir.

---

[69] M. Aydın Turan, "Fırtanalı Yıllarda Bir Mücadele Adamı Ahmet Nimboliç Tsalıkkatı (1882-1928)", **Yedi Yıldız Dergisi**, No:3, İstanbul, 1994, s. 19-24.

[70] A. Y. Bagirov, **İz İstorii Sovetsko – Turetskih Otnoşeniy (1920-1922), [İz İstorii Sovetsko – Turetskih Otnoşeniy (1920-1922), Sovyet – Türk İlişkileri Tarihi'nden (1920-1922)]**, Bakü, İzdatel'stvo Akademii Nauk Azerbaycanskoy SSR, 1965, s. 120.; Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1998, s. 173-174.

Kuzey Kafkasya'daki durumun öğrenilmesi hususunda Ankara Hükümeti'nin bilgisi dâhilinde bölgeye yeni bir heyet gönderilecektir. Heyet, Dağıstan'da önemli çalışmalarda bulunacaktır. Aynı zamanda heyet Türkiye-Sovyet yakınlaşmasının aleyhinde bir harekete girişmemeye özen gösterecek ve her kesimden liderler ile görüşecektir. Meselenin bir yönü de direkt olarak Türkiye ile alakalı olduğundan Türk ordularının Dağıstan üzerine yürümesi, Türk-Rus münasebetlerinin Bolşevik Devrimi sonrası değişmesi, aralarında yapılan antlaşmalar çalışma açısından önemlidir. Bolşevik Devrimi ile birlikte Kafkas Cephesi'nde 18 Aralık 1917'de Osmanlı ve Rusya arasında Erzincan Mütarekesi imzalanmış ve antlaşmanın sonucu olarak Ruslar işgal ettikleri topraklardan çıkmaya başlamıştır[71]. 8 Kasım 1917 tarihinde toplanan II. Sovyet Kongresi ile Rusya, ilhaksız ve tazminatsız olarak I. Dünya savaşını sona erdirmiştir. 4 Aralık'ta Almanlar, Sovyet Rusya'nın teklifini kabul etmiştir. 15 Aralık'ta ise Rusya, Almanya-Avusturya-Osmanlı-Bulgaristan ile Brest-Litovsk'ta anlaşarak aralarındaki savaşları sona erdirmiştir. 3 Mart 1918'de bahsi geçen devletler ile yeni kurulan Sovyet rejimine sahip Rusya arasında Brest-Litovsk antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Rusya, Türkiye'nin doğusundaki işgal ettiği Bitlis, Muş, Van, Erzincan, Erzurum, Trabzon gibi illeri boşaltacaktır[72]. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 savaşında ele geçirdiği Ardahan, Kars ve Batum illerinde halk oylaması yapılacaktır. Ancak Rus orduları geri çekilirken yerlerini Ermeni güçlere bırakmışlar, bazı Rus askerleri, Ermeni birliklerine katılmıştır[73]. Bu

[71] Erzincan Mütarekesi hakkında detaylı bilgi için bkz: Firuz Kazemzadeh, **The Struggle for Transcaucasia (1917-1921)**, New York, 1950, s. 82-83.; Enis Şahin, **Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)**, Ankara, TTK, 2002, s. 154.; Selami Kılıç, **Türk Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, s. 83-106.

[72] Brest-Litovsk antlaşmasındaki bir madde Osmanlı'nın o dönemde Kafkasya'da kurmak istediği devlet hakkında planlarını açığa çıkarmaktadır. Osmanlı, kuracağı devlete kimsenin karışmaması gerektiğini antlaşma metnine geçirmiştir. Bu maddeye göre; Ardahan, Kars ve Batum Ruslar tarafından ivedilikle boşaltılacaktır. Rusya, hem devletler hukuku hem de amme hukuku açısından bölgedeki yeni oluşumlara karışmayacaktır. Bahsi geçen bölgenin geleceğini komşu devletler ile özellikle Türkiye ile anlaşacak yerli halklar belirleyecektir. Detaylı bilgi için bkz: Nasır Yüceer, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1996, s. 15.

[73] 1917-1920'li yıllarda Kafkasya'nın birçok bölgesinde bulunup İngiliz-Amerikan istihbari ve askeri faaliyetlerini yürüten Robert H. McDowell, o dönemde birçok grubun ve kişinin para karşılığı bir tarafta savaştığını söylemektedir. Cepheden dönen bazı Rus askerlerinin bu şekilde çeşitli devlet ve gruplar adına savaştığını söylemektedir. Hem Beyaz Kuvvetler safında hem de Kızıl Rus Ordusu'nda bu tarz özel askeri gruplar kurulduğunu belirtmektedir. Özellikle Rusların, Ermenilere bu konuda ciddi destek sağladıklarını belirtmiştir. Ayrıca Kızıl Rus Ordusu'nun işçi askerlerden oluşmadığını özellikle üst rütbedeki bazı askerlerin para karşılığı da Kızıl Rus Ordusu tarafında savaştıklarını belirtmiştir. Troçki ve Lenin zamanında yapılan Almanya'nın maddi fonlarına değinmesi ilginç bir

sebepten Osmanlı ileri harekât başlatmış, 13 Şubat'ta Erzincan'ı, 12 Mart'ta Erzurum'u, 5 Nisan'da Sarıkamış'ı, 25 Nisan'da Kars'ı kurtarmıştır. Batum da kurtarıldıktan sonra halk oylaması yapılmıştır. Kars, Ardahan ve Batum, Osmanlı'ya katılmıştır [74]. O tarihlerde Azerbaycan'da İngilizler bulunuyordu. Ermenilerin, Türkleri katletmeleri üzerine Türk Ordusu önce Azerbaycan daha sonra ise Rus zulmü altında izleyen Dağıstan'a girecektir.

Kuzey Kafkasya'daki durum sadece bir iç savaş olarak değil, Kuzey Kafkasyalıların bağımsızlık savaşı olarak da yorumlanmaktadır. Rusya'da oluşan ikili yapı, Kuzey Kafkasya'da Kuzey Kafkasyalıların milli olarak oluşturdukları yapılar nedeniyle üçlü bir yapı olarak öne çıkmıştır. Kuzey Kafkasyalılar, hem Beyaz Rus Orduları ile hem Kızıl Rus Orduları ile savaşmak zorunda kalmışlardır. Kuzey Kafkasyalılar üç kere devlet boyutunda organizasyon kurma girişiminde bulunmuşlardır. Rusya'nın siyasi rakipleri olan Almanya, Osmanlı, İtalya ve İngiltere tarafından desteklenmişlerdir. 1918 yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, 1919 yılında Uzun Hacı'nın Kuzey Kafkas Emirliği ve son olarak da İmam Necmeddin Gotsalı'nın[75] İmamet devleti[76] olarak üç devlet oluşumu ortaya çıkmıştır.

---

anektdot olarak karşımıza çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Robert H. McDowell, "Russian Revolution and Civil War in The Caucasus", **Russian Review**, Y: 24, No: 4, Ocak 1968, s. 452-460.

[74] Sinever Esin Dayı, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma**, Erzurum, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, 1997, s. 58-68.; Tahir Tamer Kumkale, **Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 2. Baskı, 1997, s. 44-45.

[75] Şeyh Necmeddin Gotsalı (Gotsinski): 1862 yılında Dağıstan'ın Hotso köyünde doğmuştur. İmam Şamil döneminde Rus Çarlığı'na karşı mücadele eden naib Donogo Muhammed'in oğludur. Dağıstan mahkemelerinde hâkim olarak çalışmıştır. Koysubul yöresinde naiblik yapmıştır. 1903 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Rusya'da Osmanlı ajanı olarak kabul görmüştür. 1905 ve 1913 yılındaki ayaklanmalardan sorumlu olduğu düşünülmüştür. 1913 yılında Dağıstan'daki, Rus kâtiplerin yerlerinden alınarak yerlerine yerli Kafkasyalıların atanmasını isteyen Pisar Direnişi'ni organize ettiğinden şüphelenilmiştir. Şubat Devrimi'nden sonra Dağıstan İcra Komitesi'ne ve Dağıstan Milli Konseyi'ne seçilmiştir. 1917 yılındaki II. Kuzey Kafkasya Halklar Kongresi'nde (Andi Kurultayı) başta Uzun Hacı olmak üzere din adamlarının desteğiyle organize ettiği Eyzan-am Kongresi'nde Kuzey Kafkasya'nın V. İmamı seçilmiştir. Ancak kendisi Kuzey Kafkasya Dağlı Halklar Birliği ile anlaşarak cumhuriyetin şeyhülislamı olmuştur. Bolşeviklerin Dağıstan'ı işgal etmesine karşı direnişlerini sürdürmüştür. Kuzey Kafkasya Hükümeti dağıldıktan sonra dahi Dağıstan'dan ayrılmayarak 1925 yılına kadar direnişlerini sürdürmüştür. Ancak daha sonra İmam Şamil gibi yanındakilere daha fazla zarar görmemesi adına Rus Kızıl Ordusu'na teslim olmuştur. Denikin döneminde ise Denikinciler ile iyi anlaştığından ve hareketsiz kaldığından dolayı eleştirilmiştir. Necmeddin Gotsalı'nın bir devlet kurma girişimine Osmanlı destekte bulunmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Sevinç Aliyeva, Ali Asker, Popıtki Obrazobaniya Teokratiçeskovo Gosudarstva İmamom N. Gotsinskim Na Kavkaze, "[Попытки Образования Теократического Государства Имамом Н.гоцинским На Кавказе И Его Связи С Османской Империей", İmam N. Gotsinski'nin Kafkasya'da Teokratik Devlet Kurma Çabaları ve Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkileri], **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, III/1, İstanbul, 2014, ,s. 77-121.

[76] Gammer, "Empire and Mountains: The Case of Russia and the Caucasus", s. 130.

Kuzey Kafkasyalılara samimi ve ciddi olarak yardım edecek tek güç ise Osmanlı Devleti olacaktır. Batı devletleri daha çok Kuzey Kafkasyalıları oyalamak ile vakit kaybetmiş, Ermenistan, Gürcistan ve Denikin Kuvvetlerini ise desteklemişlerdir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti denemesinin başarısız olmasının sebeplerinden biri de hiç şüphesiz Batılı devletlerinin Kuzey Kafkasyalıları desteklemek yerine onların karşısındaki güçleri desteklemeleridir.

1917-1922 arası Dağlı halklar mücadelesini anlamak için öncelikle Rus Kozaklarının coğrafya üzerindeki sosyo-politik durumlarına bakmak gerekmektedir. Rus emperyal politikalarının üzerine oturtulan Kozakların[77] durumu bilinmeden o dönemki temel ayrışma ve çatışma nedenleri anlaşılamaz. Çünkü çatışmanın bir tarafı Rusların tarafında olacak olan Kozaklar'dır[78]. Türkçe'de Kozak kelimesi de

[77] Kozaklar: Kuzey Kafkasya'da geniş bir alana yayılmış Rusya'nın ilk kolonyal yerleşimcileri Kozaklar'dır. 18.YY'a kadar Rusya Çarlığı; Kozakları askerlik, ajanlık ve inşaat gibi hizmetlerde kullanmıştır. Bazı Kozaklar ise ayaklanmış, dağlara çıkmış ve çeteler oluşturmuşlardır. 16. ve 17. yüzyılda Terek bölgesindeki Kozaklar başka bölgelerden kaçıp gelen çok çeşitli insanlardan oluşuyordu. Bu insanlar göç eden ya da kaçak Kozaklar, Eski İnançlılar, Rus askerlerinin esir aldıkları insanlar ve kölelikten, cezalardan ve kan davalarından kaçan Kafkas yerlilerinden oluşuyordu. Gerçek Terek Kozakları, 1721 yılında resmi olarak Rus hizmeti altına girene kadar yerleşimci veya eşkiyacı olarak bağımsız bir şekilde 200 yıldır yaşıyordu. Rus tarihinde ünlü Düzmece Petro ve Stenka Razin ayaklanmaları bu Kozaklar tarafından yapılmıştır. Bölgede birçok Tatar, Kozaklar ile birlikte yaşamaktaydı ve etnik olarak iki halk çok karışmıştır. Greben Kozakları ve Terek Garnizonu Kozakları, Tatar ile iç içe geçmiştir. 18. ve 19. YY'da ise Ruslar tarafından inşa edilen her kaleye iç bölgelerden gelen Don, Volga, Hoper ve Yaitsk Kozakları yerleştiriliyordu. Ermeniler, Gürcüler ve Kuzey Kafkasya'da yaşayan Rus olmayan diğer halklar devamlı Kozak alaylarına yerleştiriliyordu. Yeniden iskân edilen devlet köylüleri, kaçak serfler ve emekli askerler de Kozak alaylarına yerleştirilmiştir. 1832 ve 1833 yıllarında köylülerin yaşadığı otuzu aşkın yer, Kozak köyü olarak kabul edilmiştir. Çoğunluk olan Zaporojye Kozakları, Karadeniz Kozakları olarak düzenlenmiş ve Kuban Nehri boyunca kendilerine toprak verilmiştir. 19. yüzyılın ortasına kadar Kuzey Kafkasya'nın en hızlı büyüyen şehri olan Stavrapol, Kozak kasabası şeklinde bir yönetim merkeziydi. Vladikafkas, çevresinde Osetlerin yaşadığı bir askeri kasabaydı. Bölgeye binlerce Kozak yerleştirilmiştir. Kozaklar, Kuzey Kafkasya'da asimilasyon, iskân ve Rus devlet yönetiminin hizmetlerini yürütme anlamında bölgeyi en çok etkileyen unsur olmuştur. Kozaklar, iskân politikaları ve etnik belirsizlikler hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Thomas Barrett, "Belirsizlik Hatları: Kuzey Kafkasya Sınır Bölgeleri", (Çev: Furkan Özkan), **Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi**, Eylül 2016, Y: 2, No: 3, s. 47-82.

[78] Kozaklar konusunda literatürde tartışmalar mevcuttur. Kozaklar konusundaki bilgileri konunun uzmanlarına bırakmakta fayda görmekteyiz. Çalışmamızda Kozakların tarihine değil Dağıstan'da 1918-1922 yılları arasındaki siyasi gelişmelerdeki rollerine değinmeyi uygun gördük. Literatürde batı ülkeleri Kozak kelimesini tercih ederken Türkiye'de Kozak veya Kazak kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Biz Abdullah Temizkan ve Mualla Uydu Yücel'in çalışmalarında Kozak kelimesini kullandıklarından dolayı ve Kazakistan Kazak halkı ile isim karışıklığı olmaması düşüncesinden yola çıkarak Kozak kelimesini tercih ettik. Hangi kavramın doğru olduğu yönündeki tartışmaları konunun uzmanı tarihçilere bırakmaktayız. Kozaklar hakkındaki bahsi geçen çalışmalar hakkında bkz: Muallâ Uydu Yücel, "Rus Yıllıklarına Göre Başlangıçtan 16. Yy'lara Kadar Türk-Kozak Münasebetleri", **Sakarya Üniversitesi, Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu:**

Güney Rusya'da yaşayan Slavlaşmış halk için kullanılmaktadır[79]. Rus kaynaklarında ise ilk defa 1517 yılında "çok özel hafif birlikler" manasında kullanılmıştır. Kozaklar, Rus baskıları sonrası önce Ortodoks Hristiyan olmuşlar daha sonra ise Slavlaşmışlardır[80]. Başlarında demokratik usullerle seçtikleri bir ataman (bey, lider) bulunurdu. 18. yüzyılda Rus devleti, kendi vatandaşlarıyla Kozakları eşit saymıştır. Yoğun Rus baskıları sonucunda ise Kozaklar, Rus hâkimiyetini tanımışlardır. Ücret karşılığında Rus askeri hizmetinin içine dâhil edilmişlerdir. Daha sonra ise göç ve iskân politikaları sonucu Kuzey Kafkasya'da önemli bir asimile ve sömürge aracı olarak kullanılmışlardır. Rus kolonizasyon işlerinde Kozaklar ciddi oranda kullanılmışlardır[81].

1918 yılına kadar Kozaklar, Rusya'nın bazı bölgelerinde ve Ukrayna'da paralı askerlik hizmetlerinde kullanılmışlardır. Askerlik hizmetlerine karşılık imtiyazlı hakları vardı. 19. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyılın başına kadar, Rus devleti yeni Kozak birimler oluşturmuştur. Yerleşim yerlerine göre toplam 11 Kozak topluluğu bulunmaktaydı; Don, Kuban, Terek, Astrahan, Ural, Orenburg, Sibirya, Semireçensk, Transbaykal, Amur ve Ussuri Kozakları. 1917'deki Bolşevik Devrimi ile birlikte Kozakların birçoğu Bolşeviklere karşı 1918-1920 yılları arası savaşmıştır. 1920 yılında Sovyet rejimi onların imtiyazlı haklarını geri alsa da 1936'de yine imtiyazlı halk olarak eski haklarını geri almışlardır. Günümüz Rusya'sında da Kozaklar özel askeri şirketlerde ve güvenlik birimlerinde istihdam edilmekteler[82].

Kafkasya, daima üç büyük gücün (Osmanlı, Rusya ve İran) rekabet alanı olmuştur. İran ve Osmanlı'nın zayıflamasından sonra Rusya, Kafkasya'yı ele

---

Kazak Dönemi (1500-1800), 3-5 Kasım 2014 Sakarya.; Abdullah Temizkan, "IVIII. ve XIX. Yüzyılda Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kolonileştirmesinde Kozakların İşlevi, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XIII/2, İzmir, 2013, s. 313-336

[79] TDK'nın çevrimiçi sözlüğünde Kazak kelimesi olarak iki ayrı halk geçmektedir. Bir tanesi Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Kazakları nitelendirmek içindir. Diğeri Rusya ve İran'daki bazı atlı birliklere verilen ad ve Güney Rusya'da Slavlaşmış halka verilen isim için kullanılmaktadır. Biz iki halkın karışmaması için Batılı ülkelerin kullandığı Kozak isminden yola çıkarak Kozak kelimesini tercih etmekteyiz. TDK sözlüğündeki Kazak kelimesinin manası için bkz: "Kazak", (Çevrimiçi), https://sozluk.gov.tr/, 9 Ağustos 2019.

[80] Alexander Valentinovich Sopov, **İstoricheskie Predshestvenniki Kazakov, Stanovlenie i Razvitie Kazachestvo**, [Исторические Предшественники Казаков, Становление и Развитие Казачества, İlk Kozaklar, Oluşumları ve Gelişimleri Tarihi], Adıgeyskovo Gosuderstvennovo Universiteta, No:1, Maykop, 2007, s. 27-32.

[81] Rus kolonizasyon işlerinde Kozakların kullanılması hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Temizkan, a.g.m., s. 313-336.

[82] V. G. Glazkov, "Cossacks", The Columbia Encyclopedia (8th ed.), Columbia University Press, (Çevrimiçi), https://search.credoreference.com/content/topic/cossacks, 3 Eylül 2019.

geçirmeye başlamıştır. 1552 yılında Kazan Hanlığı'nın ve 1556 yılında Astrahan Hanlığı'nın işgal edilmesiyle Rusya, Kafkasya'nın fethi hareketlerine başlayabilmiştir. Nitekim Baufmann, Rus askeri istila tarihini anlattığı kitabında, IV. İvan ile Rusların Kafkasya'yı fetih hareketlerine başladığını ancak II. Katherina (1762-1796) döneminde Rusya'nın Kafkasya'da doğrudan etkili olduğunu dile getirmiştir. Rusya'nın 1801'de Gürcistan'ı ilhak etmesi ile Kafkasya güneyden kuşatılmış ve Kafkasya'nın fethi kolaylaşmıştır[83]. Rus Generali Yermolov, 1818'de Sünç (Grozni) Kalesi'ni yaptırmış ve Çeçenleri baskı altında tutmuştur. 1819'da Haydak (Kaytak) bölgesi Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Rusların en büyük düşmanı Gazi Kumuk Han'ı Surhay Han ile çetin mücadeleler yaşanmıştır. Derbent Hanı Şeyh Ali Han, Haydak Usumisi Adil Giray ve Mıhtılı Hanı Hasan Bey Ruslara karşı çok çetin savaş verseler de 1820'de Gazi Kumuk Hanlığı, Ruslar tarafından işgal edilmiştir. 1821'de Tarku Şamhallığı zaten Rus etkinliği fazla olduğu için kolayca Rusya'ya katılmıştır[84].

Gazavat dönemi İmam Şamil'in teslim olmasıyla bitmiş ve Rusya için Kafkasya'nın idaresi dönemine geçilmiştir. Rusya askeri valiler eliyle bölgeyi idare etmiştir. İskân politikaları ile bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Kırım Harbi'nden sonra 1858'de, Petersburg'ta oluşturulan Kafkasya Komitesi'nin planı uygulamaya konmuştur[85]. Plana göre Kuzey Kafkasya halklarının üçte biri yerlerinden göç ettirilerek buralardan boşalacak yerlere Rus-Kozak köylüleri, Rus askeri ve sivil idaresi yerleştirilecektir[86]. Nitekim devrim sonrası Kafkasya yerli halklarının asıl hak talepleri Rus-Kozakları'na karşı olacaktır ve ana çatışma alanını Kozaklar oluşturacaktır. Çarlık Rusya'sından bu yana Kafkasya halkları arasında huzursuzluk kaynağı olan iki unsur vardı; birincisi askeri yönetim ikincisi ise toprak sorunuydu.

---

[83] Robert, F. Baumann, **Russian-Soviet Unconventional Wars in the Caucasus, Central Asia, and Afghanistan**, Leavenworth Papers, No: 20, Washington, 1993, s. 1.

[84] Aleksey Petroviç Yermelov'un 19. yüzyılın ilk yarısındaki Çeçenistan ve Dağıstan hanlıklarını ele geçirmesi hakkında detaylı bilgi için konu hakkında yazılmış Hatice Kerimov'un tezine bakılabilir. Ayrıca Şerafeddin Erel'in eserinin ilgili bölümünden yararlanılabilir. Bkz: Hatice Kerimov, **Aleksey Petroviç Yermelov'un Kafkasya Başkomutanlığı (1816-1827)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2012, s. 37-99.; Erel, **a.g.e.**, s. 121-122.

[85] 1842 yılında kurulan Kafkasya Komitesi ve öncesi dönem Kuzey Kafkasya'da kurulan Rus İdari Yapıları için bkz: Tekin Aycan Taşçı, "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S: 27, Güz 2019, s. 73-110.

[86] Bice, **a.g.e.**, s. 46.

Askeri yönetimin getirdiği kurallar uyarınca Dağıstan'da sürekli bir askeri vali, eski Kuban ve Terek bölgelerinde ise atama usulüyle başa gelen bir Kozak atamanı[87] vardı. Kozak atamanının yetkileri askeri valinin yetkileriyle eşitti. Bir olayda eğer suçlu Rus ise sivil otoriteye teslim edilirdi ancak suçlu Kuzey Kafkasyalı ise askeri yargıya teslim edilir ve bazen mahkeme sona ermeden idam hükmü uygulanabilirdi. Din ve vicdan özgürlüğü sert biçimde baskı altına alınmıştır[88].

Çar II. Aleksander, 1864 yılının Mayıs ayında serbestlik adına bir yönetmelik yayınlamıştır. Yönetmeliğe göre Kuzey Kafkasyalılar, din ve adat dedikleri geleneklerini serbestçe yaşayabileceklerdi. Ormanlar ve topraklar bölge halklarının tasarrufuna sunulmuştur. Ancak çok geçmeden verilen haklar terk edilmiştir. Kafkasya halkları, din ve yerel adat dedikleri geleneklerini serbestçe yaşayamamıştır. Toprak ve ormanlarını kullanamamışlar, dağlara doğru sürülmüşlerdir. Ekilebilir ve dikilebilir arazilerden yoksun kalmışlardır. Bu durum en çok Karaçay, Balkar, Dağlı Oset, İnguş, eski Çeçen toprakları ve Dağıstan bölgelerini olumsuz etkilemiştir. Sunza Kozak Yerleşim Hattı özel bir amaçla yapılmış ve Çeçen-İnguş topraklarını bölerek iki halkı ayırmıştır[89]. Daha önce Terek Irmağı'nın her iki yakasında bulunan Çeçen ve İnguşlar, verimsiz topraklara doğru itilmişler ve yerlerine Kozaklar yerleştirilmiştir. Nüfus olarak çoğunluğu oluştursalar da yönetimde tüm alanlarda Kozaklar vardı. Toprakların çoğunluğu Kozaklara verilmiştir. Kozaklar, tüm vergilerden muaf tutulmuştur. İmam Şamil'in esir edildiği gün olan 25 Ağustos, Çar Nikola tarafından Terek Kozak Ordusu'nun yıldönümü bayramı olarak ilan edilmiştir. Terek Bölgesi'nin başına Terek Kozak Ordusu'nun Ataman'ı M. Karaulov getirilmiştir. Kuzey Kafkas halkları ve aydınları, Terek Bölgesi'nde bir yandan örgütlenmiş Kozaklar ile mücadele ederken diğer yandan halkının birçoğunu Rusların oluşturduğu Grozni, Vladikafkas vb şehirlerin halklarıyla mücadale

[87] Ataman: Kozakların yöneticisi, askeri ve idari lideridir. Atamanlar, Kozakların yaşlıları ve ünlü beyleri tarafından seçimle başa gelirdi. Bkz: W. P. Cresson, **The Cossacks Their History and Country,** New York, The Plimpton Press, 1919, s. 29-32.

[88] Verilen bilgiler Pşımaho Kotse'nin "Revolution and Sovietization in the North Caucasus" adlı makalesinin de yer aldığı Sefer Berzeg'in Pşımaho Kotse'nin çeşitli dönemlerde yayımladığı makale ve yazılarını toplayarak kitaplaştırdığı eserden alınmıştır. Bkz: Sefer E. Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, İstanbul, Kafkas Vafkı Yayınları, 2. Baskı, 2018, s. 24.

[89] Pşımaho Kosok, "Revolution and Sovietization in the North Caucasus", **Caucasian Review**, No: 11, 1955, No: 11, s. 47-54., No:3, s. 45-53.

içerisinde olmuşlardır. Rus Çarlığı, 3 Mayıs 1869 tarihinde Terek Oblastı'nı kurmuştur. Oblast, Kozakların yerleştirilmiş olduğu Pyatigorsk, Kızılyar, Mozdok, Sunjensk Yöreleri ile Dağlıların yaşadığı Vladikafkas, Grozni, Hasavyurt, Nalçik, Nazran, Vedeno yörelerinden oluşuyordu. Vladikafkas'ta Osetler, Nalçik Yöresi'nde Kabardeyler ve Balkarlar, Grozni ve Vedeno'da Çeçenler, Hasavyurt'ta Kumuklar ve Nazran'da İnguşlar yaşamaktaydı. Kızılyar yöresinde Karanogayların özel bir yönetimi vardı ve buralarda göçebe Nogaylar da yaşamaktaydı. 1916 yılında Terek Bölgesi'nde 671.203 Dağlı (Dağlıların 551.747 kişisi Müslümanlar; 119.456 kişisi Hristiyan Osetler), 593.941 Rus, 34.900 kişi Dağlı olmayan Müslüman, 30.430 kişi Ermeni, 3961 kişi Gürcü, 43.800 diğer halklardan kişi yaşamaktaydı. Dağıstan Bölgesi'nde ise 545.614 Dağlı, 107.592 Türk, 36.123 Rus, 4752 Ermeni, 20.778 Yahudi yaşamaktaydı[90].

1919 yılında Kuzey Kafkasya'da yaşayan kişi sayısı Haydar Bammat'ın vermiş olduğu sayıya göre 3.228.259 kişidir. 892.362 kişi Kozak, Rus ve Ukraynalıdır. 100.969 kişi ise başka yabancı halklardır. Yüzde hesabı yapınca 1919 yılı kabul edilen Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti sınırları içerisinde %76,47 oranında yerli halk, %21,14 oranında Rus, Kozak ve Ukraynalılar, %2,39 oranında diğer başka yabancı halkların yaşadığı ortaya çıkmaktadır[91]. Görüldüğü gibi Terek Bölgesi'nde Dağlılar çoğunluğu oluşturmalarına rağmen yönetim alanında azınlık durumunda kalmışlar, hak ve talepleri yeterince karşılanmamıştır. Kuban-Karadeniz bölgeleri'nin halkları olan Adıge ve Abhazlar ise yerlerinden sürülmüşler yerlerine yabancılar yerleştirilmiştir. Dağıstan'daki durum ise Terek ve Karadeniz Kuban bölgelerine göre daha değişikti. Dağıstan'ın çoğunluğunu Dağlı halklar ve Türkler yani Müslümanlar oluşturuyordu. Ruslar küçük bir azınlık durumundaydılar. Rusça konuşan halk sadece Mahaçkala ve kısmen de Derbent kentlerinde siyasi bir güç elde edebiliyorlardı. Dağıstan'da büyük göç ve sürgün politikaları uygulanmamış ve yerli halk yerlerinden edilmemiştir. Dağıstan güçlü, derin ilim ve din kurumları ağına her zaman sahip olmuştur. Bağımsızlık mücadeleleri veren İmamlar Dağıstan'da yetişmişti. Yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü Kuzey Kafkasya Dağlı Halklar

[90] Altay Göyüşov, **Kuzey Kafkasya Dağlılarının Özgürlük Uğrunda Mücadelesi (1917-1920)**, (Çev: Sefer E. Berzeg), Ankara, Kuban Matbaacılık Yayıncılık, 2016, s. 31-43.
[91] M. Aydın Turan, "Kuzey Kafkasya Toplumlarının Nüfuslarındaki Kantitatif Değişmeler**", Kuzey Kafkasya Kültürel Dergisi**, No: 68-69-70, İstanbul, 1988, s. 38-40.

mücadelesinde Dağıstanlılar daha etkin ve çoğunlukta olmuşlardır. Hem nüfus hem siyasi olarak süreçte daha fazla etkin roller üstlenmişlerdir. Ancak bahsi geçen mücadelede tüm Kuzey Kafkas halkları aynı idealler çerçevesinde birlikte hareket etmişlerdir. Tarih boyunca aynı düşman ile yüzleşen Kuzey Kafkasyalılar binlerce yıldır oluşturdukları ortak kültür ile birlikte el ele olmuşlardır.

Kafkas halklarının neredeyse tamamının Müslüman olması ve mücadele biçiminin tarihte dini söylemler üzerine oturması KKC döneminde de geçerli olmuştur. Aynı dine inanan insanlar aynı siyasi mücadele içerisinde olmuşlardır. Farklı siyasi düşünceler ortak idealler içerisinde eritilmeye çalışılmıştır. Özgürlüklerine duydukları idealler ve inançları ile ilk başlarda Kafkasyalı aydınlar devrim sürecinin başında Sovyetler, Kozaklar, Ruslar ile ittifak halinde demokratik yöntemler ile birlikte hareket etseler de daha sonradan yalnız kalmışlar ve kendi göbeklerini kendileri kesmişlerdir. O dönemde Kuzey Kafkasya'da ekonomik olarak en zor şartlar altında bulunan Kafkasya'nın yerli halklarıdır. Bu yüzden Kafkas Dağlı Halklarının mücadelesini bir sınıflar mücadelesi olarak görmek yanlış olacaktır. Nitekim Kuzey Kafkas halklarının 1917-1921 yıllarındaki mücadeleleri hem Beyaz Ruslara hem Bolşeviklere karşı olmuştur. Mücadele bölgenin gerçeklerine uymayan Rus politikalarına karşı halkın kendi iradeleriyle ortaya çıkmıştır.

Kuzey Kafkasya'daki Kafkas-Rus bağımsızlık savaşlarını etkileyen diğer bir önemli sorun da Rus Ordusu bünyesinde bulunan Kafkasyalı subaylardır. Kafkasyalı subaylar kendilerine has bir dünya görüşüne sahip olmuşlar, Kafkasya'da liderlik iddiasında bulunup ayrı bir grup oluşturmuşlardır. İleride değineceğimiz üzere Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Savunma Bakanı olan Dağıstanlı Albay Nuh Beg Tarkovski[92] gibi şahıslar farklı siyasi görüşleri sebebiyle sonradan General Mikail Kabinesi'nde

[92] Albay Nuh Beg Tarkovski: Tarihi Kumuk Türk Hanlığı'nın (Tarki Şamhallığı) varislerinden birisidir. Çarlık Ordusu'nda uzun yıllar askerlik mesleğini yerine getirmiştir. Rusların işgaline kadar Sulak nehrinin ağzından Kayakent'in güneyine kadar olan Dağıstan'daki bölgeyi yönetmiştir. Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi'nde Dağıstan üyesi olarak yer almıştır. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin I. ve II. kabinesinde Savunma Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Cumhuriyet dağılınca Denikin'in Dağıstan'da kurduğu General Mikail Halilov yönetimi ile iyi geçinmiş ve görev üstlenmiştir. Nuh Beg Tarkovski hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Hadji Murad Donogo, **Nuh-Bek Tarkovski, Georgiyevskiy Kavaler Pervoy Mirovoy Voyny, [Нух-Бек Тарковский, Георгиевский Кавалер Первой Мировой Войны, Nuh-Bek Tarkovsky, Birinci Dünya Savaşı St. George Şövalyesi]**, Mahaçkala, Vestnik İnstituta Iae, 2014, No: 3, s. 86-89.

yer alarak Denikin Kuvvetleri'nin altında yer almıştır. Kafkas Hakları'nın savaşçı özellikleri olduğunu iyi bilen Rus devleti, yerli soyluların ve genellikle gençlerin bir bölümünü en seçme subay okullarında okutmuştur. Böylelikle Rus imparatorluk siyasetinin bir sonucu olarak onlardan yararlanma yoluna gitmiştir. Subaylar önemli bir yekûnu oluşturmuş ve tarih boyunca hep aynı siyaset yolunu izlemişlerdir. Şubat 1917 devrimi sonrası milli hareketin içinde yer alan subaylar, Denikin işgali döneminde Kafkas yerli aydınları ve halklarının hareketinin içinde yer almamışlardır. Bunun sebebi ise Kafkasyalı aydın ve halklarının önderleri konumunda bulunan din adamları ile subayların yakınlık kurmamış olmalarıdır. Subaylar öncelikle pasif bir tutum takınmışlar daha sonra ise Bolşevizm düşmanlıklarından dolayı Denikinci pozisyonlarda görev almışlardır [93] . Bağımsızlık mücadeleleri döneminde bazı Kafkasyalı subay ve askerlerinin Denikin veya Bolşevik taraflarına geçmeleri Kafkasya bağımsızlık savaşlarını olumsuz etkilemiştir. En nihayetinde Kafkasyalılar önce Beyaz, sonra Kızıl Ruslar ile savaşmak zorunda kalmışlar, Rus ordu bünyelerinde bulunan Kafkasyalı subaylar ise içinden çıktıkları Rus siyasetine cephe alamamışlardır. Rus idare sisteminin içinde bir idareci sıfatında kalmışlardır. Hatta Sovyet işgali sonrası birçokları öldürülmüş, sürgüne tabi tutulmuş veya pasifize edilmiştir.

Rusya'da Müslümanlar 1917 öncesi dönemde Duma içerisinde faaliyet gösteriyorlardı. Ancak faaliyetleri oldukça sınırlı olmuştur. Müslümanlar'dan I. Duma'da 25 milletvekili, II. Duma'da 37 milletvekili, III. Duma'da 10 ve IV. Duma'da 7 milletvekili bulunmaktaydı. Gittikçe azalan bir oranla temsil olunabiliyorlardı. 1917 yılına doğru da Duma birkaç kez kapatılacaktır. Müslüman franksiyonlar kendi çıkardıkları Türkçe dilinde Arap alfabeli gazeteler ile dil, kültür ve hayat haklarını arıyorlardı. Dağıstan'da ise Temirhan-şura'da Arapça olarak Caridat Dağıstan gazetesi çıkmaktaydı[94]. Çarlık Rusyası'nda müftülükler kurulmuş ancak müftülükler dini hürriyet vermekten ziyade dini kontrol düşüncesi ile hayata

[93] Göyuşov, **a.g.e.**, s. 46.

[94] Rusya'da Müslüman Fraksiyonların 1906-1917 yılları arasındaki durumu hakkında detaylı bilgi için bkz: Dilara M. Usmanova, **Musul'manskaya Fraktsiya i Problemı "Svobodı Sovesti " vı Gosudarstvennoy Dume Rossii (1906-1917)**, [Мусульманская фракция и проблемы "свободы совести" в Государственной Думе России (1906–1917), Rusya Devlet Duması'nda Müslüman Fraksiyon ve "Vicdan Özgürlüğü" Sorunları (196-1917)], Kazan, Master Layn İzdatel'stvo, 1999, s. 31-81.

geçirilmişlerdir. Müftüler, Çarlık rejimi yıkılana kadar seçim yolu ile değil Çarlık yönetiminin atamasıyla başa geçebilmişlerdir. Müftülüklerin birbirleri ile olan bağlantıları engellenmiş, Güney Kafkasya'da mezhep farklılığına vurgu yapılmıştır. Türkistan ve Kuzey Kafkasya'da ise Müslümanların dini işlerine askeri valiler bakmaktaydı [95] . Müslümanların diğer bir meselesi ise eğitim meseleleriydi. Müslümanların kendi dillerinde, gelişmiş bir sistemle eğitim alabilecekleri bir okullar zinciri kurmaları engellenmiştir. Rus Hükümeti tarafından açılan Rus okulları ve Rus-Yerli okulları yerel halkı eğitmekten ziyade onlara Rusça öğreterek, nihayetinde onları Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma üzerine kurulu bir sistem olarak uygulanmıştır[96]. Yukarıda bahsettiğimiz durumlardan ötürü Rusya'daki Müslümanlar Rus Çarlığı'nın yıkılmasını sevinçle karşılamışlardır. Bu yüzden Geçici Hükümet ile birlikte kendi yerel icra hükümetlerini oluşturacaklardır.

Rusya topraklarında yapılacak seçimle oluşturulacak bir Kurucu Meclis ülkenin geleceğini belirleyecekti. Seçimlere kadar Geçici Hükümet idari yönetimi elinde bulunduruyordu. Devrimden sonra seçimle gelmiş sosyalist eğilimli İşçi Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri de faaliyet göstermeye başlamıştı. Kafkasya gibi Müslüman bölgeler de ise ilk başlarda strateji gereği bazen icra hükümetlerinde Ruslar ve Kozaklar ile bazen Sovyetler ile ittifak kuran yerel halklar, kendi icra hükümetlerini kurmuşlar kendi seçimlerini yapmışlardır. I. Dünya Savaşı'nda büyük başarılar kazanan Dikiya Diviziya [97] (Vahşi Tümen) Müslüman milli kuvvetlere

[95] Alper Alp, "Rus Çarlığı'nda Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi", **Akademik Bakış**, C: VII, S: 13, Kış 2013, s. 125.

[96] Kishimjan Eshenkulova, "Tatar Basını Şura Dergisi'nde Türkistan ve Türkistanlılar", **Volga - Ural Bölgesinde İslam Medeniyeti, II. Milletlerarası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İstanbul, IRSICA, 2008, s. 444-448.

[97] Dikiya Diviziya: Vahşi Tümen, Rusya'nın Türkler ile girdiği savaşlardaki cephelerde ayaklanmaları önlemek amacıyla kurduğu bir askeri organizasyondur. Osmanlı, savaşçı Kafkas halklarını orduya almış ve birçokları çok üst mertebelere çıkmışlardır. Birçok Kafkasya kökenli Osmanlı askeri sürgün edildikleri anavatanlarına dönmek istiyorlardı. Rusya işgalinden anavatanlarını kurtarmak istiyorlardı. Osmanlı birçok kez Ruslar ile girdiği savaşlarda 1877-1878 savaşlarında olduğu gibi Kafkasyalıları ayaklandırmıştır. Rusya bunu önlemek için bölge halklarından bir Kuzey Kafkas Süvari Tümeni kurmuştur. İlk olarak 1905 yılında Rus-Japon savaşında Kuzey Kafkas Süvari Alayı oluşturulmuştur. Sağladıkları büyük başarılardan dolayı alay, tümen seviyesine çıkartılmıştır. Tümen, 6 alaydan oluşturulmuştur; Dağıstan, Kabardey, Çeçen, Çerkez, Tatar ve İnguş Alayları. Ağustos 1914 yılında Rus Çarı II. Nikolay bir kararname ile Kuzey Kafkas Süvari Tümeni kurulmasını emretmiştir. Bu defa, alaylar tamamen yerlilerden oluşturulacak ve komutanlar da yerli Kafkas halklarından oluşturulacaktır. Böylelikle Kuzey Kafkas Tümeni oluşturulmuştur. I. Dünya Savaşı'ndaki büyük başarıları, izledikleri savaş metodları ve acımasız özelliklerinden dolayı Vahşi Tümen (Dikiya Diviziya) olarak adlandırılmışlardır. Rusya'nın en seçkin birliklerinden biri olmuşlar ve çeşitli

bağlanmış, milli yerel icra hükümetleri seçimlerde başarı kazanmış böylelikle resmi siyasi temsil hakkı kazanmışlardır. Geçici Hükümet ve Sovyetler, Rusça konuşan halkların politik güçlerini yansıtıyordu. Sovyetler için yapılan seçimlere Kafkas yerli halkların katılımı engelleniyordu. Geçici Hükümet'in başında ise bir-kaç kişi dışında yerel halkı temsil eden kişiler bulunmuyordu. Devrim sonrası dönemde Türk-Müslüman halklar ne yaşadıkları bölgelerin yerli Geçici Hükümet organlarına, ne de sosyalist siyasi partilerden meydana gelen yerli Sovyetlere önderlik edebiliyorlardı[98]. Türk-Müslüman halklar bu yüzden daha çok kendi yerel teşkilatlarını desteklemişlerdir. Tüm Müslüman bölgelerde yapılan seçimlerde yerel iktidar organlarını Müslümanlar ele geçirdikçe resmi iktidar organlarında temsil olma hakkını kazanmışlardır. Milli askeri birliklerin ve milislerin oluşturulması bir de ünlü Dikiya Diviziya'nın Müslüman milli örgütlere bağlanması da güç oranını Müslüman halklar lehine arttırmıştır. Büyük kentlerde zaten güçlü durumda olan Sovyetler, milli örgütlerin yapılan seçimlere girmesini engellemiştir. Bu yüzden Sovyetler doğal olarak Müslümanlar için yabancı bir unsur olarak kabul görmüştür. Geçici Hükümet içinde ise ancak birkaç yerel milli kişi temsil hakkı elde edebilmiştir. Bolşevikler, Beyaz hareketin şekillenmesine kadar Bakü, Hokand, Kırım, Kazan, Ufa, Orenburg ve Vladikafkas gibi yerlerde Türk-Müslüman halkların ve onların milli teşkilatlarının ciddi mukavemetleri ile karşılaşmıştılar. Petrograd'da Sovyetler, Geçici Hükümet'i devirse de Kafkasya gibi bölgelerde Sovyetler mücadeleyi Geçici Hükümet'ten daha çok Müslümanlara yöneltmiştir[99]. Kuzey Kafkasya'da var olan çatışmalar ve mücadele Beyaz Ruslar, Sovyetler ve Kafkas Halkları arasında geçmiştir. Böylelikle

---

madalyalar ile taltif edilmişlerdir. Şubat Devrimi sonrası hükümet tarafından dağıtılmıştır. Tümgeneral Sultan Kılıç Girey komutasındaki Kabardey Alayı, anavatanlarına dönüp Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti emrine girmiş ve Bolşeviklere karşı savaşmıştır. KKC ilk cumhurbaşkanı Abdülmecid Tapa Çermoy da bu tümen de Çeçen Süvari Alayı'nın komutanlığını yapmıştır. 1920 baharında Denikin Kuvvetleri yenilince Abhazya'ya geçen Sultan Kılıç Girey, 1920 Ağustos-Aralık zamanlarında Kuban'a geçerek, emrindeki askerler ile Dağıstan'daki ayaklanmalar ile eş zamanlarda bir ayaklanmaya liderlik etmiştir. Kızıl Ordu tarafından ayaklanmalar bastırılınca önce Türkiye'ye geçmiş oradan da Fransa'ya geçmiştir. Vahşi Tümen hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Jiy Zafer Süren, "Vahşi Tümen" (Дикая дивизия) ve Kılıç Giray, **Jineps Gazetesi**, 1 Aralık 2013, (Çevrimiçi), https://jinepsgazetesi.com/makale/vahsi-tumen-ve-kilic-giray-1381, 5 Ocak 2019.

[98] Bolşeviklerin Kuzey Kafkasya'daki organizasyonları Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği örgütlenmesinden daha geç bir dönemde başlamaktadır. İlk Bolşevik organizasyonlarının kurulması hakkında detaylı bilgi için bkz: Badruttin Omariyeviç Kaşkayev, **Bor'ba za Sovyetı v Dagestane (1917-1920 godı)**, [Борьба за Совет в Дагестане (1917-1920 гг.), Dağıstan'da Sovyet İçin Savaş (1917-1920)], Moskova, Sotsial'no-Ekonomiçeskoy Literaturı, 1963, s. 21-41.

[99] Göyuşov, **a.g.e.**, s. 58-59.

üçlü bir iktidar sorunu ortaya çıkmış ve Kafkasyalı aydınlar kendi milli organlarını kurarak devletleşme yoluna gitmek zorunda kalmışlardır.

Kuzey Kafkasyalı aydınlar, 1917 Şubat Devrimi'nden sonra gelişen bağımsızlık ve hak arayışı taleplerine hazırlıksız yakalanmışlardır. Nitekim 1917-1920 yıllarında Kuzey Kafkasya Dağlıların özgürlük arayışı liderlerinden Vassan Giray Cabağı[100], Ahmet Tsalıkkatı[101], Haydar Bammat[102], Basiyat Şahan[103], İbrahim Haydar[104], M. Dalgat[105] vb. kişiler ancak devrimden sonra vatanlarına dönerek

[100] Vassan Giray Cabağı: KKC'nin ilk Maliye Bakanı'dır. İnguş Milli Konseyi'nin başkanlığını da yürütmüştür. KKC'nin (Parlamento) Başkanı görevini de ifa etmiştir. Pşımaho Kotse'nin ilk kabinesinde Maliye Bakanı olarak görev almıştır. Kafkas özerkliği ve zemstvo özyönetimi fikir babalarından biri olarak görülmüştür. İsviçre Konfederasyonu'nun kanton sistemine dayanan Kuzey Kafkasya Demokratik Cumhuriyeti Anayasası'nın yazarlarından biri olmuştur. Hakkında detaylı bilgi için bkz: Maryam Yandiev, **Vassan-Girey Cabagıyev, Inguşskiy Ensiklopedist XX. Veka (1882-1961 gg)**, [Вассан-Гирей Джабагиев, Ингушский Энциклопедист XX. Века (1882-1961 гг), Vassan Girey Cabagıyev, 20. Yüzyıl Ansiklopedisti], (Çevrimiçi), https://ghalghay.com/2010/04/04/vassan-girey-djabagiev-ingushskiy-enciklopedist/, 10 Aralık 2019.

[101] Ahmet Tsalıkkatı: Aslen Oset olan Ahmet Nimbolatoviç Tsalıkkatı, öğrencilik yıllarında devrimci düşüncelere merak duymuş ve Rusya Sosyal Demokrat Partisi'ne girmiştir. Osetya'ya devrim hareketlerini ilk sokan kişi olmuştur. Faaliyetleri Dağıstan'a da yayılmış ve Rusya Sosyal Demokrat Devrimci Partisi Terek-Dağıstan Merkezi kurulmuştur. Devlet Duması'nda Müslüman Franksiyonu'nda çalışmıştır. Müslüman Franksiyonu IV. Duması'nın topladığı Birinci Tüm Rusya Müslüman Kongresi tarafından Tüm Rusya Müslümanları Konseyi'nin başkanı seçilmiştir. Ahmet Tsalıkkatı hakkında detaylı bilgi için bkz: Tambiy Elekhotı, "Ahmet Tsalıkkatı (Tsalıkov)", (Çev: Murat Papşu), **Gortsı Kavkaza (Kafkasya Dağlıları) Dergisi**, No: 1, Paris, 1929, s. 1-2.

[102] Haydar Bammat: 11 Mayıs 1918 yılında kurulan KKC'nin ilk Dışişleri Bakanı olan Bammat, 3 Kasım 1890'de Dağıstan'ın Temirhan-şura kentinde doğmuştur. Kumuk Türkleri'ndendir. Şubat 1917'de Transkafkasya Müftüsü Mirza Huseyin Gaybzade ile birlikte Kafkasya halklarına ve kurumlarına, devrime katılmak için bir çağrıda bulunmuştur. Şubat 1917 devriminden sonra Dağıstan'a dönmüştür. KKC'nin devletleşmesi yolunda önemli çalışmalara imza atmıştır. Birçok yabancı devlet ile bağımsızlıklarına destek bulmak için görüşmeler yapmıştır. Haydar Bammat hakkında detaylı bilgi için bkz: Ekmeleddin İhsanoğlu, "Haydar Bammat", **DİA**, C: V, İstanbul, 1992, s. 48-49.

[103] Basiyat Şahan: Basiyat Abayeviç Şahan, Balkar Türkleri'ndendir. Sosyalist görüşte olan Basiyat Şahan devrimci aktivitelerde yer almıştır. Kafkasya Dağlılar Birliği Merkezi İcra Örgütü'ne Terek Bölgesi temsilcisi olarak katılmıştır. İlk oluşturulan Geçici Komite'nin başkanlığını üstlenmiştir. 1917 yılının sonunda sosyalist bloğun tavsiyesi üzerine Dağıstan Komiseri olarak seçilmiştir. Şubat-Mart 1918 tarihinde Terek Halkları II. Kongresi'ne üye olarak katılmıştır. Mahaç Dahadayev, Celalettin Korkmazov, M. Hizroyev, Ali Bek Taho-godi gibi Dağıstanlı sosyalist liderler en yakın arkadaşları olmuştur. Basiyat Abayeviç Şahan'ın biyografisi için bkz: Tamara Bittirova, "Basiyat Şahanov Jizn, Detayelnast, Tvorchestva", [Басият Шаханов Жизнь, Деятельность, Творчество, Basiyat Şahanov'un Hayatı, Faaliyetleri, Eserleri], **Yoldash Gazet**, 21 Şubat 2014, (Çevrimiçi), https://yoldash.ru/articles/Infoblok/basiyat-shakhanov-zhizn-deyatelnost-tvorchestvo/, 12 Aralık 2019.

[104] İbrahim Haydar: Lezgi kökenli İbrahim Bek İsabekoviç Haydarov. 1907 yılında Bakü'deki Aydınlanma Cemiyeti liderleri arasında yer almıştır. Tavsultan Şakman gibi mason locasına kayıtlıdır. Hem Abdülmecid Tapa Çermoy, hem Pşımaho Kotse hükümetinde Ulaştırma, Posta ve Telgraf Bakanı olarak görev yapmıştır.. Detaylı bilgi için bkz: Irina Babich, "Kavkaztsı v Ruskih Masonskih Lojah Frantsii (1922-1939 gg.), [Кавказцы в Русских Масонских Ложах Франции (1922–1939 гг.),

özgürlük hareketini organize etmeye ve ideolojik temellerini kurmaya başlamışlardır. Kuzey Kafkasya'nın sosyo-politik yaşamında tarih boyunca asıl iteleyici güç her zaman İslamiyet ve din adamları olmuştur. Nitekim İmamlar döneminde tarihe gazavat dönemi diye geçen dönemde Ruslara karşı kullanılan asıl birleştirici ve motivasyon sağlayıcı güç İslamiyet ve imamlar olmuştur. Kuzey Kafkasya özgürlük hareketinin laik liderleri daha çok milliyetçilik akımının önderleri olmuşlardır. *Dağlı* kavramını gelecekteki devletlerinin temeli olarak şekillendirmeye çalışıyorlardı. Dağlı halklarının emperyalist devlete karşı mücadeleleri farklı şekillerde cereyan etse de, bunların ideolojik temelinde İslamiyet yer almıştır. Türk-Osmanlı etkeni Kuzey Kafkasya'da ciddi bir nüfuza sahip etken sayılıyordu. Kuzey Kafkasya halkları kendilerinin milli yürütücü gücünü Müslümanlık kavramı ile açıklıyorlardı. Dağlı tabiri ise Kafkas özgürlük mücadelelerinde siyasi bir kavram olarak kullanılsa da bir bütün olarak tüm mücadele tanımını kapsamıyordu. Çünkü 1917-1920 yıllarında Kuzey Kafkasya halklarının özgürlük mücadelesinde çoğu kez önde yer alan Kumuk Türkleri, Nogay Türkleri ve Azerbaycan Türkleri; dağlı halklar değillerdi[106]. Nitekim Kuzey Kafkas Halkları'nın II. Kongresi din adamlarının devreye girmesiyle daha coşkulu ve daha kalabalık yapılmıştır. Anayasa çalışmalarında da Kafkasya'nın islamlığına vurgu yapılmış, Din İşleri ve Şeyhülislamlık makamları oluşturulmuştur. Hatta din adamları resmen bağımsızlık harekâtını işaret etmişler ve halkı savaşmaya teşvik etmişlerdir. Devletleşme çabalarının içinde resmen var olan imamlar, daha sonraki süreçte de başka ülkelere geçmeyerek sadece siyasi yönden değil silah yolu ile de mücadelelerine devam etmişler ve vatanlarından ayrılmamışlardır.

Fransız Mason Locasında Kafkasyalı ve Rus Masonlar (1922-1939)], **Kavkaz i Globalizatsiya**, C: VIII, No: 3-4, Moskova, 2014, s. 98-116.

[105] Magomed Alibekovich Dalgat: Dağıstan'ın Dargi yöresindeki Urakhi köyünde doğmuştur. 1905 Devrimi'nden sonra Rusya Duması'nın III. ve IV. Dönemlerinde milletvekilliği yapmıştır. 1914 yılındaki St. Petersburgdaki IV. Rusya Müslümanları Kongresi'nin düzenlenmesi konusunda aktif olarak çalışmıştır. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Dağıstanlı İbrahim Haydar ile birlikte Transkafkasya Özel Komitesi (OZAKOM) tarafından Geçici Rusya Hükümeti'nin Dağıstan Bölge Komiserliği'ne atanmıştır. 1-9 Mayıs 1917 tarihlerindeki I. Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği'nin başkanlık divanında yer almıştır. Dağıstan'da Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi'nin yerel temsilcisi olarak görev yapmıştır. Bkz: Asiyat İbrahimova Shamsudinova, "Jizn' i Deyatel'noct' Magomeda Dalgata", [Жизнь и Деятельность Магомеда Далгата, Magomed Dalgat'ın Hayatı ve Faaliyetleri], **İzvestiya Dagestanskovo Gosudarstvennovo Pedagogiçeskovo Universiteta Obşestvennıe i Gumaniternıe Nauki**, No: 3, 2009, s. 26-31.

[106] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 52-60.

1.2. 5-6 Mart 1917 Kafkasya Dağlı Halklar Birliği ve Geçici İcra Komitesi'nin Kurulması

Kuzey Kafkasyalı aydınlar ve halklar 1917 yılının ilk aylarında bölgenin geleceğine hazırlanmak için mevcut durumu tartışmak ve geleceklerini tayin etmek adına toplantılar düzenlemişlerdir. 5-6 Mart 1917 tarihinde Terek bölgesinin merkezi olan Vladikafkas'ta (Terekkala) kentinde bir toplantı tertip edilmiştir[107]. Kuzey Kafkasya yerli halklarını temsilen halkın iktidarını sağlamak adına "Kuzey Kafkasya Dağlı Halklar Birliği" adını taşıyan bir teşkilat kurulmuştur. Teşkilatın bir Geçici İcra Komitesi de oluşturulmuştur. Bahsi geçen komite Rusya'daki Geçici Hükümeti'n Kafkasya'daki icra örgütü konumundadır. Kafkasyalılar devrimden sonra ilk etapta özerk bir yapıda kurulacak olan devlet yapılanmaları eliyle haklarını ve özgürlüklerini elde etmeye çalışmışlardır. Komite içerisindeki sosyalistler ile milliyetçi liderler, liberal aydınlar ve din adamlarının ayrılması daha sonra yaşanacak olan gelişmelerden sonra olacaktır.

Komitenin başkanlığına Balkar Türkleri'nden sosyalist görüşlü Basiat Şahan getirilmiştir. Komitede Abdülmecid Tapa Çermoy[108], Reşidhan Kaplan[109], Beşir Dalgat[110], General Tonta Ukurov[111], Tavsultan Şakman[112], Taceddin Penzulayev[113]

---

[107] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 14.

[108] Abdülmecid Tapa Çermoy: 11 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlık ilanı edecek olan KKC'nin ilk cumhurbaşkanıdır. Haziran 1919 yılında istifa edene kadar cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. Aynı zamanda Grozni'deki petrol işletmelerinin kurucusudur. Detaylı bilgi için bkz: Saypudi Natayev, "Tapa Çermoyev, Vehi Sud'bı", [Тапа Чермоев, Вехи судьбы, Tapa Çermoyev, Kaderin Kilometre Taşları], **Malodejnaya Smena**, No: 98, 9 Aralık 2009, (Çevrimiçi), https://www.grozny-inform.ru/main.mhtml?Part=14&PubID=15691, 20 Eylül 2019.

[109] Reşidhan Kaplan: Albay Nuh Beg Tarkovski gibi Kumuk Türk Hanları soyundandır. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra KKDHB'nin kuruluşunda aktif olarak yer almıştır. Geçici Terek-Dağıstan Hükümeti'nin başkanlığını ve dış işleri komiserliğini yürütmüştür. KKC'de İçişleri Bakanlığı yapmıştır. Reşidhan Kaplan hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Sefer E. Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922**, C: III, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği Yay., 2006, , s. 326-327.; Bayram Hüseyinzade, "Reşid Han Zavid Oğlu Kaplanov", **Azerbaycan'ın Tahsil Nazırları**, Bakü, Bakü Neşriyyatı, 2010, s. 40-45.

[110] Beşir Kerimoviç Dalgat: Kuzey Kafkasya Merkezi Komitesi'nin Dağıstan üyesidir. Kuzey Kafkasya'nın Bolşeviklerce işgali sonrası çok fazla siyasi olaylarda adı duyulmamıştır. Beşir Dalgat hakkında detaylı bilgi için bkz: Beşir Kerimoviç Dalgat, **Pervabıtnaya Religiya Chechentsev i Ingushey**, [Первобытная религия чеченцев и ингушей, Çeçen ve İnguşların İlk Dini], Moskoava, Moskva "Nauka", 2004, s. 40.

[111] Tonta Ukurov Nauruzoviç: KKDHB'nin kurulmasında yer almıştır. Kuzey Kafkasya'da Sovyet hâkimiyeti başlayınca Sovyet Dağ Cumhuriyeti içesine bağlı İnguşetya yöresinde önemli görevlerde bulunmuştur. Tonta Ukurov'un biyografisi için bkz: "Russkaya Armiya v Velikoy Voyne: Kartoteka Proyekta: Ukurov Tont Nauruzovich", [Русская армия в Великой войне: Картотека проекта:

gibi kişiler yer almışlardır. Komite, tüm Kafkasya bölgelerinden temsilcilerin bir araya getirilmesini sağlayacak kapsamlı bir kongrenin düzenlenmesini karara bağlamıştır. Komiteyi oluşturan kişilerin birçoğu St. Pertersburg'ta hukuk eğitimi almış kişilerden oluşmaktadır. Komite, Kafkas Dağlı Halkları'nın genel bir kongresini tertip etmek ve 16 kişilik bir çatı yönetim mekanizması kurmayı da karara bağlamıştır[114]. Yapılan çalışmalar, KKDHB'nin yasal haklar içerisinde kalarak demokratik çabalar içerisinde mücadele ettiğini göstermektedir. Barasbi Baytugan'a göre 8 Mart 1917 tarihinde Vladikafkas kentinde Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği'nin "Geçici İdaresi" adında bir milli teşkilat kurulmuştur[115]. Teşkilat ilerleyen zamanlarda KKC'nin devletleşme çabalarının iskeletini oluşturacaktır. Bahsi geçen dönemde tüm Rusya'da kurulan işçi, köylü ve asker sovyetleri Kuzey Kafkasya'daki bölgelerde de kurulmaya başlamıştır. Buna paralel olarak Kafkasyalı halklar ve aydınlar da, ya kendi yerel milli icra örgütlerini kurmaya başlamışlar ya da Rusya Geçici Hükümeti'ne bağlı organlarda yer almışlardır. Bazen de Sovyetler ile aynı düşünceyi paylaşan bir aydın kesim olmuştur. 5 Mart 1917'de Vladikafkas'ta Yurttaş Komitesi oluşturulmuş[116] komitenin fahri başkanlığına ve Terek Bölgesi Hükümet Komiserliği'ne Kozak Atamanı M. Karaulov[117] getirilmiştir. Komitede bölgenin

---

Укуров Тонт Наурузович, Büyük Savaş'ta Rus Ordusu: Proje Dosyası: Tont Ukurov Nauruzoviç], (Çevrimiçi), (http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=3031, 2 Şubat 2020.

[112] Tavsultan Kelemetoviç Şakmanov: KKDHB'nin kurulmasında önemli katkıları olmuştur. Kendisi masondur. Şubat Devrimi sonrası Kuzey Kafkasya'da meydana gelen savaşlarda Kabardin Gönüllü Ordusu içinde savaşa katılmıştır. Kabardey Ulusal Komitesi'nin KKDHB içerisindeki temsilcisi olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Babiç, a.g.m., s. 98–116.

[113] Taceddin Mahmudoviç Penzulayev: Kumuk Türkleri'ndendir. 1917 yılı Mart ayında Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği'nin Geçici Merkez Komitesi'ne seçilmiştir. 1918-1919 yıllarında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Adalet Bakanı görevini yürütmüştür. 1919 yılında cumhuriyet dağılmadan önce kısa bir süre parlamento başkan yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Detaylı bilgi için bkz: **Materialı C'ezdov Gorskih Naradov Severnovo Kavkaza i Dagestana 1917 goda**, [Материалы Съездов Горских Народов Северного Кавказа и Дагестана 1917 года, 1917 Yılı Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlı Halklarının Kongrelerinin Materyalleri], Nalçik, Kbigi, 2014, s. 149-156.

[114] Grubun birçoğu zengin, eğitimli kişilerden ve sosyalist eğilimli kişlerden oluşmaktaydı. Bkz: Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity**, s. 63-64.

[115] Barasbi Baytugan, **Kuzey Kafkasya (1917-1970)**, Samsun, Yedi Yıldız Yayınları, 1998, s. 11.

[116] **İstoriya Naradov Severnogo Kavkaza (Konets XVIII v. – 1917 g.), [История народов Северного Кавказа (конец XVIII v 1917 г.), Kuzey Kafkasya Halkları Tarihi (18.YY. sonu – 1917)]**, (Ed: A. L. Naroçnitskiy vd.), C: II, Moskova, 1988, s. 562-565.

[117] M. Karaulov: Mikhail Aleksandrovich Karaulov, Şubat Devrimi'nden sonra Devlet Duması'nın Geçici Komite üyesi olmuştur. Geçici Hükümeti'n Bölge Komiseri olarak atanmıştır. 13 Mart 1917'de Terek Kozak Orduları'nın atamanı seçilmiştir. Kuzey Kafkasyalılar ile birlikte kurulan Güneydoğu Birleşik Hükümeti'nin başkanlığını yürütmüştür. Karaulov'un biyografisi için bkz: "Karaulov", **Politiçeskiye Deyateli Rossii 1917: Biografiçeskiy Slovar'**, [Политические Деятели России 1917:

komiserliklerine Hasavyurt bölgesini temsilen Reşidhan Kaplan, Nazran yöresini temsilen Vassan Giray Cabağı gibi milli aydınlar getirilmiştir. Pşımaho Kotse ve Abdülmecid Tapa Çermoy da bu komitede yer almışlardır[118].

8 Mart 1917' de Kuban Krasnodar'da Şakhim Giray başkanlığında Dağlı (Çerkez) İcra Komitesi oluşturulmuştur[119]. 9 Mart 1917'de Dağıstan Bölge İcra Komitesi'nin Temirhan-şura'da seçimleri yapılmış, sovyetlerin de katıldığı seçimleri milli güçler kazanmışlardır. Bahsi geçen seçimlerde Zübeyir Temirhan [120] başkanlığında Dağıstan Bölge İcra Komitesi[121] oluşturulmuş ve komitede Albay Nuh Beg Tarkovski ve Necmeddin Gotsalı gibi liderler yer almışlardır. Dağıstan Bölge Komiserliğine ise İbrahim Beg Haydarov atanmıştır[122]. 12 Mart 1917 tarihinde Temirhan-şura kentinde İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti, Kızılyar'da ise İşçi Temsilcileri Sovyeti oluşturulmuştur. Bir gün sonra Hasavyurt'ta İşçi Temsilcileri Sovyeti oluşturulmuştur. Görüldüğü üzere Sovyet Devrimi ile birlikte Dağıstan'da sosyalist fikirli kişiler bölge icra hükümetleri gibi kendi sovyet temsilciliklerini bölgede açmaya başlamıştır. Ancak burada önemli olan husus ilk başta sosyalist yerli

---

Биографический Словарь, Rusya Siyasi Figürleri 1917], C: VII, (Ed: P. V. Volobuyev), Moskova, Nauçnoye İzdatel'stvo Bol'şaya Rossiyskaya Entsiklopediya, 1993, s. 138.

[118] Terek Kozak Ordusu'nun Atamanı M. Karaulov'un Terek Bölgesi Geçici Hükümet Komiseri olmasından sonra 14 Mart 1917'de Terek Kozak Ordusu'nun kendi hükümeti de oluşturulmuştur. Yurttaş İcra Hükümeti'nde bahsi geçen milli liderler bulunsa da çoğunluk yine Rus-Kozakların elinde olmuştur. Sadece Dağlıların çoğunlukta oldukları yörelerdeki Yöre Komiserleri, Dağlılardan seçilmiştir. Bkz: Göyüşov, **a.g.e.**, s. 62.

[119] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti I. Cild**, s. 18.

[120] Zübeyir Temirhan: Kumuk Türkleri'nin teknik aydınlarının önde gelen temsilcilerindendir. 1915-1916 yıllarında en etkili Dağıstan yetkilisi olarak "Vali" lakabı ile anılmıştır. KKDHB üyesi olan Zübeyir Temirhan, Dağıstan Bölge Konseyi'nin Geçici Bölge Yürütme Komitesi başkanlığını yapmıştır. 20 Ocak 1919'da Birlik Konseyi tarafından Dağ Cumhuriyeti'nin Birlik Meclisi (parlamento) başkanı seçilmiştir. Bkz: "Temirhanov Zubair", [Темирханов Зубаир, Zübeyir Temirhanov], (Çevrimiçi), http://kumukia.ru/person?pid=1813, 2 Şubat 2019.

[121] Dağıstan Bölgesi, Terek Bölgesi'ne nazaran milli güçlerin elinde olmuştur. Bu yüzden Kuzey Kafkasya Mücadelesi'nin asıl yürütüldüğü yer Dağıstan olmuştur. Dağıstan'da Geçici Hükümetin yerel organları tamamen Müslümanlardan oluşturulmuştur. Hem Komiserlik hem İcra Komitesi (Yerel Hükümet) Müslümanların denetiminde kurulmuştur. 9 (22) Mart 1917'de Kuzey Kafkasyalılar, Temirhan-şura'da devrilen Çarlık rejiminin yerine iktidarı temsil edecek olan Geçici Bölge İcra Komitesi oluşturulmuştur. Bir süre sonra Bölge İcra Komitesi'ne yerli sosyalistlerden Celaleddin Korkmazov, Alibek Taho-Godi ve Temirhan-şura, Derbent ve Mahaçkala kentlerinin İşçi, Asker Temsilcileri Sovyetlerinden ikişer temsilci de katılmışlardır. Komitenin başkanlığına ise Kumuk Türklerinden Zübeyir Temirhanov seçilmiştir. Toplantılar genellikle Kumuk Türkçesi ile yapılmıştır. Bkz: Göyüşov, **a.g.e.**, s. 63.

[122] G. A. Alikberov, **Revolyutsiya i Grajdanskaya Voyna v Dagestane Hronika Vajneyşih Sobıtiy (1917-1921 gg.)**, [Революция и Гражданская Война в Дагестане Хроника Важнейших Событий (1917-1921 гг.), Dağıstan'daki Devrim ve İç Savaş Yıllarında Önemli Olaylarının Kronolojisi], Mahaçkala, Dagestanskoe Knizhnoe İzdatel'stvo, 1962, s. 9.

liderlerin Kuzey Kafkasyalı milli güçler ile bölge icra hükümetlerinde birlikte bulunmalarıdır. Dikkat çeken nokta ise KKDHB'nin içinde sosyalist olmayan kesimlerin asıl önemli odak noktası oldukları gerçeğidir. Din adamlarının rolü ise bölgede her zaman çok önemli olacak ve bağımsızlık savaşlarının büyük yükünü din adamları taşıyacaktır.

14 Mart 1917'de Grozni'de Ahmethan Mutuş başkanlığında Çeçen İcra Komitesi ve aynı tarihte Nazran'da General Tonta Ukarov (Daha sonra Vassan Giray Cabağı) başkanlığında İnguş İcra Komitesi kurulmuştur. 27 Mart 1917'de Nalçik'te Kabardey-Balkar Yurttaş İcra Komitesi oluşturulmuş ve komitede Pşımaho Kotse, Basiat Şahan gibi aydınlar yer almışlardır. 6 Nisan 1917'de Dağıstan Bölge İcra Komitesi, III. ve IV. Devlet Duması'nda Dağıstan temsilcileri olarak bulunan Muhammed Dalgat ve İbrahim Haydar'ın içinde oldukları bir Dağıstan Komiserliği oluşturmuştur[123].

KKC'nin Rusya ile yaptığı bağımsızlık savaşlarının ana ekseni Dağıstan olduğundan Dağıstan'ın durumuna da ayrıca bakılmalıdır. Şubat Devrimi ile birlikte Dağıstan'da sovyet organları kurulmaya başlamıştır. Ancak Dağıstanlı halklar daha çok kendi icra örgütlerini kurarak faaliyet yürütmişlerdir. Dağıstan'da Çarlık zamanından kalma yerli burjuvazi, şeriat ile yönetim yanlısı dini topluluklar, demokrasi yanlısı liberaller, toprak ağaları ve büyük memurlar bulunmaktaydı. Liberaller, toprak ağaları, büyük memurlar ve Müslüman din adamları mülkiyetin şahsa ait olması konusunda aynı görüşü paylaşıyorlardı. Gelecekteki Dağlı Cumhuriyeti'nin liberal aydınları kendi yerel milli organlarını kurmaya çalışmışlardır. Bunun yanında Geçici Rus Hükümeti'ni ilk başlarda desteklemişlerdir. Dağıstanlı işçi ve köylüler ise kendilerini sosyalist gruplara yakın görmüşlerdir. Devrimle birlikte Rusya'daki iktidarı ele geçiren proloterya ile Dağıstan'daki yerel organların arasındaki bütün ipler kopmuştur. Dağıstan'daki bu gruplar ise bağımsız bir devlet kurma yolunda faaliyetler içerisine girmişlerdir[124].

[123] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti I. Cild**, s. 15-27.

[124] Sosyalist görüşe göre Dağıstan'da işçi ve köylüler iç savaş diye anılan olaylarda sosyalistleri desteklese de genel olarak Dağıstan köylüleri dinine bağlı din adamlarının arkasından gitmişlerdir. Dağıstan'da o yıllarda saniyeleşmiş büyük şehirler olmadığı için söylenildiği gibi çok fazla işçi sınıfına mensup kişi olmamıştır. Sadece Mahaçkala şehrinde liman ve fabrikalarda az sayıda bir işçi

Dağıstanlı farklı siyasal alanları temsil eden liderlerin devrimle birlikte gelen göreceli özgürlük havasının verdiği özgüvenle elde etmeyi düşündükleri haklar onları bir çatı altında birleştirmiştir. Ancak daha sonra Rusya'da farklı siyasal akımlar arasındaki keskinleşen ayrılıklar Kafkasya'da da yaşanmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta Rusya'daki yaşanan iç savaşın Kuzey Kafkasya'da bir iç savaş olarak yaşanmamasıdır. Dağıstanlı liderlerin bir kısmı Geçici Hükümet ile birlikte özgürlüklerini, verilmeyen haklarını geri alabileceklerini düşünmüşlerdir. Bir kısmı Beyaz Rusya ordusu içinde haklarını elde edebileceklerini düşünmüştür. Sosyalist veya sosyalistlere yakın olanlar ise Bolşevikler ile işbirliğinin onlara daha çok yararlı olduğunu düşünmüştür. Önemle üzerinde durulması gereken husus ise Dağıstanlıların kendi aralarında savaşmamasıdır. Savaştıkları güçler ise Beyaz Rus Orduları veye Kızıl Rus Orduları olmuştur. En nihayetinde bölgede yaşanan gelişmeler sonrası Dağıstan, Sovyet Rusya işgali altına düşmüştür.

15 Nisan 1917'de Dağıstan'ın Derbent kentinde 15 kişilik bir Bolşevik örgütü kurulmuştur. Ancak bahsi geçen örgütte Dağıstanlılar çoğunluk olamamıştır. Çoğunluğu Rus kökenliler oluşturmuştur[125]. Görüldüğü üzere Kafkasyalı milli aydınlar ilk başlarda coğrafya üzerinde yaşayan Rus ve Kozaklar ile aynı çatı altında demokratik yollardan yönetim kademelerinde yer almışlardır. Yine aynı demokratik yollar ile kendi milli yerel iktidar organlarını kurmuşlardır. Birçok bölgede milli güçler iktidarı gayet tabii yollardan ellerine almışlar ve demokratik yöntemler ile hak ve taleplerini istemeye başlamışlardır. Daha sonra tüm bu yörelerin temsilcileri bir araya gelerek demokratik yollardan kendi kongrelerini düzenleyecekler ve süreç onları kendi yollarını çizmeye doğru itecektir.

1917 yılının Nisan ayında Kuzey ve Güney Kafkasyalı liderler ve aydınlar Şubat devrimi sonrası oluşan atmosferde Kafkasya halklarının nasıl bir tavır alması gerektiği konusunu görüşmek üzere Bakü'de bir toplantı tertip etmişlerdir.

---

kesimi vardı. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Bolşeviklerin bazı din adamlarını nasıl yanlarına çekmeye çalıştıklarına ve propaganda faaliyetleri ile Müslüman halkın bağımsızlık iradelerine yönelik söylem ürettiklerine değinilecektir. Şubat Devrimi ile birlikte Dağıstan'daki sosyal durum hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Alexander Ivanoviç Todorskiy, **Krasnaya Armiya v Gorah Deytsiviya v Dagestane**, [Красная Армия в Гора Дейцивия в Дагестан, Dağıstan Dağlarında Kızıl Ordu'nun Harekâtı], Moskova, Voennıy Bestnik, 1924, s. 35.

[125] Alikberov, **a.g.e.**, s. 12.

Toplantıda Kafkasyalıların nasıl haklarını isteyecekleri, hangi usulleri izleyecekleri tartışılmıştır. Her ne kadar bağımsızlık ve özgürlük meselelerinde Kuzey ve Güney Kafkasyalıların aynı düşüncede yer aldıkları teyit edilse de izlenecek metotlarda farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Terek Bölgesi Dağlıları'nın siyasi liderleri tüm Kafkasya Müslümanları'nın ortak idealler çerçevesinde tek bir birlik oluşturmasını savunmuşlardır. Özerklik konusunda Azerbaycanlılar ve Kuzey Kafkasyalıların farklı düşünceleri ortaya çıkmıştır. Kuzey Kafkasyalılar tüm Kafkas devletlerinin tek bir çatı altında konfederasyon şeklinde özerkliğini savunurken, Azerbaycan milli özerk devlet olma düşüncülerini savunmuştur. Her ne kadar tüm Kafkasyalıların aynı siyasi ideallerde birlikte olmalarını savunsalar da özerklik konusunda milli özerklikten yana tavır koymuşlardır. Yani ulusal sınırlara malik bir özerk devlet olmaktan yana tavır koymuşlardır. Azerbaycan tarafının çoğunluğu oluşturması nedeniyle konfederasyon fikri atıl durumda kalmıştır. Bu durum Kuzey Kafkasya'nın gelecek siyasi kaderini etkileyen etkenlerden biri olmuştur. Bakü Kurultayı'nda Azerbaycan'ın takındığı tavır Kuzey Kafkasyalıların dikkatinden kaçmamıştır. Bu yüzden Kuzey Kafkasya Müslümanları kendi adları hesabına bir kurultay yapmayı kararlaştırmışlardır. Mayıs ayının başında KKDHB ilk kongresini düzenleyecektir. Bakü Kurultayı'nda Kafkasya ile ilgili şu önemli kararlar alınmıştır:

1- Rusya devlet kuruluşu içinde Müslüman halkların faydasına olacak en iyi yönetim şeklinin toprak özerkliği olduğu kararına varılmıştır. (Azerbaycan'ın savunduğu milli özerklik fikri)
2- Tüm Müslümanların manevi-kültür bağlarının birbirinden kopmaz bağlarla bağlı olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, Müslümanların taleplerini karşılamak adına Rusya topraklarında yasa yapma yetkisine haiz bir Tüm Müslümanlar organının oluşturulması gereklidir. Kafkasya Müslümanlarının tek bir merkeze bağlanmış örgütü oluşturulacaktır.
3- Kuzey Kafkasya Müslümanları'nın kurmuş olduğu örgüte paralel bir de Güney Kafkasya Müslümanları Geçici Müslüman Bürosu oluşturulacaktır.

4- Yönetim merkezi Tiflis'te bulunmak üzere Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Müslümanları'ndan iki, Güney Kafkasya Müslümanları'ndan dört temsilciden oluşacak bir Müslüman Bürosu oluşturulacaktır.
5- Büro, bölgelerde komiteler oluşturacak, komiteler de daha sonra Kuzey Kafkasya ve Dağıstan ile Güney Kafkasya olmak üzere Merkezi Müslüman Büroları oluşturacaktır. Zakatala[126] bölgesi Güney Kafkasya Merkezi Müslüman Bürosu içinde yer almıştır.
6- Dağıstan'da okullarda öğrenciler kendi anadillerinde eğitim yapmalıdır. Terek ve Dağıstan bölgelerinin Dağlı yörelerindeki okullarda ikinci yıldan sonra Kumuk Türkçesi de okutulmalıdır. Kumuk Yöresindeki okullarda ise, ikinci yıldan başlayarak Türk dili de öğretilmelidir[127]. Kur, Samur, Tabasaran ve yakın bölgelerde ilköğretim okullarında eğitim Türk dilinde olacaktır[128].

Bakü Kurultayı'ndan sonra Kuzey Kafkasyalı aydınlar, Kuzey Kafkasya'ya geçerek kendi aralarında bir kongre tertip edeceklerdir. Bakü Kurultayı'nda çıkan sonuçlara göre Kuzey Kafkasyalılar, kendi sosyal-politik bünyelerine uygun bir ortak yol bulma çabası içine girmişlerdir. Nisan ayının içinde yapılan Bakü Kurultayı'ndan hemen sonra Mayıs ayının başında Kuzey Kafkasyalılar birinci halk kongresini tertip etmişlerdir.

1.3. 1-9 Mayıs 1917 Kafkasya Dağlı Halklarının 1. Kongresi (Vladikafkas)

15 Nisan 1917'deki Bakü'deki kurultayda Rusya'nın alacağı şekil ve Kafkasya'nın durumunun buna bağlı olarak nasıl olacağı meselesi tartışılmıştır. Azerbaycan Türkleri daha çok toprak muhtariyeti fikrini savunurken Kuzey

[126] Zakatala: Zakatala Bölgesi, Gürcistan'ın Kuzey Doğusu'nda bulunan bir bölgedir. Bölgede özellikle Şeyh Şamil zamanında buranın ele geçirilmesinden beri önemli sayıda Müslüman Avar halkı yaşamaktadır. Günümüzde Azerbaycan topraklarında bulunmakta ve önemli sayıda Avar nüfusu burada yaşamaktadır.
[127] Buradaki Türk dilinden kasıt Azerbaycan Türkçesi veya Türkiye Türkçesi olmalıdır. Çünkü hemen öncesindeki madde de zaten Kumuk Türkçesi ile ilgili madde geçmektedir. Kumuk Türk bölgelerinde ise Türk Dili öğretilmelidir cümlesi ile muhtamelen ortak dil ve birlik olma çabalarından dolayı Türkiye Türkçesi veya Azerbaycan Türkçesi kastedilmiş olmalıdır.
[128] Cemil Hasanlı, **Azerbaycan Tarihi (1918-1920)**, Ankara, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 1988, s. 32-33.; Serpil Sürmeli, "Bilinmeyen Yönleriyle Kafkasya Müslümanlarının Bakü'deki İlk Kongresi (28 Nisan – 3 Mayıs 1917)", **Akademik Bakış**, C: IV, S: 8, Yaz 2011, s. 127-138.; Göyüşov, **a.g.e.**, s. 68-69.

Kafkasyalı aydınlar kültürel özerkliğe dayalı konfederasyon fikrini savunmuşlardır [129] . Vladikafkas kongresine giderken kafalarında bu sorunlar bulunmaktaydı. Vladikafkas'ta ise Rusya içerisinde federasyon fikrini savunarak bir çıkış aramışlardır. Bahsi geçen federasyon, konfederasyon, sovyet cumhuriyeti olmak gibi fikirler Kuzey Kafkasyalı aydınlar arasında farklı farklı olarak tezahür etmiştir. Federasyon fikrini savunanlar çalışmada anlattığımız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni kuran kadrolardır. Bahsi geçen kadrolar ilk etapta özerklik fikirlerini savunurken daha sonra bağımsız bir devlet olma fikrine doğru yaklaşmışlardır. Bu kararda Dağıstanlı din adamlarının da önemli rolleri bulunmaktadır.

Bakü'deki kurultayda Kuzey Kafkasyalı aydınlar nüfusları az olduğu için ve Ruslara karşı nüfus olarak daha fazla sayıda bulunmak ve Kafkasyalı diğer halklar ile güç birlikteliği yapmak istemiş olmalılardır. Bakü'deki kurultayda bu yüzden onların da desteğini almak için konfederasyon fikrini savunmuşlardır. Bakü toplantısı sonunda Kafkasya ile ilgili şu kararlar açıklanmıştır:

a- Kafkasya Müslüman Kurultayı milli siyasi amaca ait meseleleri tartışarak Müslümanların yararına olacak en iyi yolun mahalli federasyon üzerine kurulacak olan halklardan oluşan Rusya şekli idaresi olduğuna karar vermiştir.

b- İslam dininde olan bütün kavimlerin birbirleri arasındaki ruhani ve medeni ilişkiler göz önünde bulundurularak Kafkasya Müslüman Kurultayı kanun yapma yetkisine sahip bir umumi idare kurmak gerektiğini belirtir[130].

Kuzey Kafkasyalı aydınlar Bakü Kongresi'nde her ne kadar birlikte hareket etseler de siyaseten ayrı fikirleri desteklemişlerdir. Bunun için Kuzey Kafkasyalı aydınlar kendi fikirlerini tartışabilecekleri Vladikafkas Kongresini tertip etmişlerdir. Vladikafkas Kongresi ile aynı tarihlerde (1-11 Mayıs 1917) Moskova'da Tüm Rusya Müslümanlarının I. Kongresi toplanmıştır. Kafkasyalı Osetlerden Ahmet

[129] Mehmet Emin Resulzade, **Kafkasya Türkleri**, (Haz: Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım, Selahattin Çağın), İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993, s. 41.

[130] Mehmet Emin Resulzade, **Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti)**, (Haz: Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım, Selahattin Çağın), İstanbul, Azerbaycan Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları:1, 1990, s. 30.

Tsalıkkatı'nın başkanlığını yaptığı kongereye Dağıstanlı İmam Şamil'in torunu Muhammed Zahid Şamil[131], Haydar Bammat, Adıgelerden Aytek Namitok, Kafkas Süvari Tümeni Dağıstan Alayı Temsilcisi Albay Hacımurat Orotshan gibi Kafkasyalı aydınlar ve liderler katılmışlardır. Kongrede Rusya'nın gelecekte alacağı siyasi rejim ve Müslümanların kurulacak olan rejimdeki gelecekleri tartışılmıştır. Bakü'de Kuzey Kafkasyalı aydınlar ile Azerbaycan arasındaki siyasi fikir ayrılığı burada da aynen devam etmiştir. Azerbaycanlıların savunduğu toprak özerkliği konusu daha fazla ağırlık kazanmıştır. Kongrede 30 kişilik bir Milli Şura oluşturulmuştur. Milli Şura'da ise Zahid Şamil ve Ahmet Tsalıkkatı yer almışlardır. Bakü Kongresi'nde alınan sonuç kararlarının aynısı bu kongrede de alınmış ve izlenecek yollar belirlenmiştir[132]. I. Rusya Müslümanları Kongresi'ndeki Müslümanlar arası fikir ayrılığının temel noktası merkezciler ve arazi muhtariyetçileri arasındaki çekişmedir. Sınır eyaletlerindeki Kafkaslar, Kırımlılar, Kazaklar, Başkırtlar ve Türkistan Müslümanları ulusal sınırlara malik arazi muhtariyetine sahip olmak istiyorlardı. Bunların düşüncesine göre; her bölgenin kendi sınırları olmalı, Rusya Federasyonu içinde muhtariyete sahip olmalılardı. Çok uzun zamandır Rusya'daki Müslümanların liderliğini ellerinde bulunduran Tatarlar ise Rusya içerisinde dağınık halde yaşamaktaydılar. Kazan merkezinde tüm Rusya'daki Tatarların sadece üçte biri yaşamaktaydı. Bu yüzden ulusal sınırlara sahip muhtar devletler olursa, kendi merkezi liderlik rollerinin ve kendi bölgelerindeki etkinliklerinin azalacağından çekiniyorlardı. Bu yüzden tek bir merkezi Müslüman teşkilatı liderliğinde tüm Müslümanlara kültürel özerklik talep ediyorlardı[133]. Ahmet Tsalıkkatı, hakları anayasa ile garanti altına alınmış tek bir Müslüman milleti için Kuzey ve Güney

[131] Muhammed Zahid Şamil: İmam Şamil'in oğlu Muhammed Şefi Şamil'in oğludur. 1917 Bolşevik darbesinden sonra Rusya Devlet Duması'nın IV. Dönem milletvekili olan Dağıstanlı Muhammed Dalgatov'un başkanlığında, Kuzey Kafkasya Müslümanları ile diğer Müslümanların teşkilatları arasındaki ilişkiyi sağlamak üzere kurulan Kuzey Kafkasya Komitesi'ne katılmıştır. İmam Şamil'in diğer torunu Sait Şamil ile karıştırılmamalıdır. Muhammed Zahid Şamil hakkında detaylı bilgi için bkz: M. Aydın Turan, ""Tarihin Kayıp Çocukları"na Dair Bir Derkenar: Muhammed Zahid Şamil", **Kafkasya Calışmaları Sosyal Bilimler Dergisi**, Mart 2017, Y: 2, S: 4, s. 31-54.

[132] 1-11 Mayıs 1917 tarihlerindeki I. Rusya Müslümanları Kongresi'nin detayları için bkz: Nadir Devlet, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, 3. Baskı, Ankara, TTK, 2014, s. 311-333.

[133] Serge A. Zenkovsky, **Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık**, (Çev: İzzet Kandemir), İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983, s. 122-123.

Kafkasya, Türkistan, Kazakistan (Beş Sahra Vilayeti) ve Sibirya olmak üzere dört idari birimin olduğu Medeni Milli Muhtariyet prensibini savunmuştur[134].

Rusya'daki Tüm Müslümanlar Kongresi ile eş zamanlı olarak Vladikafkas'ta Kafkasya Dağlı Halklar Birliği İcra Komitesi'nin kararıyla tüm bölge icra komitelerinin temsilcilerinin katılımıyla 1 Mayıs 1917'de I. Kafkasya Dağlı Halklar Kongresi tertip edilmiştir. Kurultaya Dağıstan'ın çeşitli yerlerinden 62 delege katılmıştır. Dağıstan Vilayeti Yürütme Kurulu'ndan 2 kişi, Kaytak-Tabasaran bölgesinden 15 kişi, Dargin bölgesinden 6 kişi, Kurin bölgesinden 8 kişi, Samur bölgesinden 2 kişi, Gunib bölgesinden 2 kişi, Gazikumuk bölgesinden 6 kişi, Temirhan-şura bölgesinden 11 kişi ve Andi bölgesinden 10 kişi kurultaya katılmıştır[135]. Kongrede Dağıstanlılar çoğunluğu oluşturmuşlardır.

Kongre uzun günler devam etmiştir. Kongre temsilcileri doğrudan seçimlerle seçilmiştir. KKDHB'nin kuruluşu ilan edilmiştir. Birliğin anayasası kabul edilmiştir. Birliğin merkezi komitesi seçilmiş ve kabul edilen anayasada Kuzey Kafkasya ve Dağıstan halklarının Rusya Federal Demokratik Cumhuriyeti içerisinde kendi ulusal devletini kurma arzusu ifade edilmiştir[136]. Kuzey Kafkasyalı aydınlar gayet tabii bir şekilde demokratik yöntemler ile şiddete ve teröre başvurmadan kendi yasal hakları ile kongreyi ve seçimleri tertip etmişlerdir. Kongreye Terek Bölge Komiseri M.A. Karaulov ve Devlet Duması üyelerinden N.N. Nikolayev de katılmış ve çeşitli konuşmalar yapmışlardır. Aynı zamanda Azerbaycan ve Ermenistan temsilcileri, asker temsilcileri ve sosyal demokratlar da kongreye katılmışlardır[137]. Kongrede Çarlık yönetiminin baskıcı yönetimi eleştirilmiş ve Şubat Devrimi'nin kazanımları üzerinde durulmuştur. Rusya Devleti içerisinde federasyon şeklinde kendi kendini yönetim serbestliği şeklinde bir devlet modeli üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Rus devletinin anayasası hazırlanana kadar Geçici Yönetim içinde Kafkas Dağlı Halkları,

---

[134] M. Aydın Turan, "Kuzey Kafkasya ve Rusya Müslümanları'nın Öncü Aydınlarından Ahmet Tsalıkkatı", **Tarih ve Toplum**, No: 153, İstanbul, 1996, s. 48-57.
[135] Ahmet Murtazaliyev, "Dağlılar Cumhuriyeti Tarihinde Kuzey-Doğu Kafkas Halkları (1917-1921), **100. Yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı**, İstanbul, 12 Mayıs 2018, s. 30.
[136] Aslanbek Sultanoviç Mirzoyev, "Dağlılar Cumhuriyeti 1918-1919 Kuzey Kafkasya Halklarının Devlet İnşa ve Birleşme Deneyimi", **100. Yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyum Bildirim Kitabı**, İstanbul, Kafkas Vakfı Yayınları, 12 Mayıs 2018, s. 23.
[137] Mitat Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentit**, s. 65.

serbest yönetim modeli içinde kendi idare organlarının hazırlanması yönünde kararlar almışlardır. Farklı diller konuşsa da Kafkas Halkları tek bir siyasi birlik içinde aynı ortak ülküler içinde birleşmişlerdir. Oluşturulan merkezi komitede çok farklı siyasi sınıflardan kişiler tek bir çatı altında birleşmiştir. Sosyalistlerden Basiat Şahan ve Mahaç Dahadayev[138]; milliyetçilerden Haydar Bammat, Abdülmecid Tapa Çermoy ve Vassan Giray Cabağı; eski Çarlık Rusya'sında asker olan Kumuk Türk hanları soyundan Reşidhan Kaplan ve Nuh Beg Tarkovski kolayca merkezi komitede kendilerine yer bulmuşlardır[139].

1-9 Mayıs tarihleri arasında süren kongrenin ilk gününde geçici başkanın önerisiyle bir bölgenin çeşitli yörelerini temsil eden kişilerden oluşan başkanlık divanı oluşturulmuştur. Divanda, Dağıstanı temsilen Muhammed Dalgat, A. Efendiyev, Sait Habıy, A. Hasanov ve Zübeyir Temirhan, Kuban Adıgeleri ve Karaçayları temsilen Muhammed Abuk, Balkarları temsilen Basiat Şahan, Kabardeyleri temsilen Pşımaho Kotse, İnguşları temsilen Ahmethan Mutuş, Çeçenleri temsilen Abdülmecid Tapa Çermoy ve General Tonta Ukarov, Kumukları, Karanogayları ve Stavrapol Türkmenlerini temsilen Reşidhan Kaplan, Stavrapol Nogaylarını temsilen Beg-Murza İsayev, Osetleri temsilen K. Borukatı ve N. Dziotı, Kafkasötesi Türklerini temsilen M. Agayev yer almışlardır[140]. İlk günde merkez komiteleri arasından yapılan seçimle Abdülmecid Tapa Çermoy merkezi komitenin başkanlığına seçilmiştir. Beşir Dalgat; Dağıstan Bölgesi, Basiat Şahan; Terek Bölgesi, Pşımaho Kotse; Kuban Bölgesini temsilen başkan yardımcılıklarına getirilmişlerdir. Merkezi icra komitesi, Kuzey Kafkasya halklarının bir devlet olarak siyasi birliğini, özgürlük ve bağımsızlığını savunmakla vazifelendirilmiştir. Kuzey Kafkasya Halkları'nın bölgeler üzerinde oluşturduğu tüm yerel icra komiteleri bahsi geçen merkezi icra komitesine bağlanıp birleştirilmiştir[141]. Görüldüğü gibi tüm

[138] Mahaç (Magomed Ali) Dahadayev: 1917 yılında KKDHB'nin içerisinde sosyalist grubun içerisinde yer almıştır. Daha sonra ise KKC'ne karşı Kızıl Milis Örgütleri kurmuştur. 1918 Eylül ayında Albay Nuh Beg Tarkovski'nin Temirhan-şura kentini almasıyla burayı terketniştir. I. Sovyet Dağıstan Bölgesel İcra Komitesine seçildi, Dağıstan Olağanüstü Askeri Konsey üyesi oldu. Mahaç Dahadayev hakkında detaylı bilgi için bkz: B. O. Kaşkayev, H. M. Haşayev, "Dahadayev", [Дахадаев, Dahadayev] "Дахадаев", **Bolşoy Sovyetskoy Enstiklopedii**, Mahaçkala, 1957, s. 516-517.

[139] Çelikpala, **a.g.e.**, s. 67.

[140] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 32.

[141] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse**, s. 24.

Kafkas halklarının temsilcileri kongreye iştirak etmişlerdir. Ayrıca Kozak ve Sovyet temsilcilerin kongreye katılmaları KKDHB'nin ulaşmış olduğu siyasi gücü ve temsil kabiliyetini göstermektedir.

Vladikafkas Kongresi'nde Kafkasya'nın tüm Dağlılarını, ayrıca Stavrapol Vilayeti'nin Nogay ve Türkmenlerini de kapsayacak şekilde KKDHB kurulmuş, Dağlı halkların siyasi birliğini yansıtacak ifadeleri, federatif yapı ile ilgili mülahazaları, her etnik yönetimin kanton tarzı yönetim şekillerini düzenlemiştir. Merkezi komiteye Abdülmecid Tapa Çermoy başkanlık etmiş, hazırlanan ve kurultayda kabul edilen Dağlılar Birliği Anayasası ise A.F. Kerenskiy tarafından onaylanmıştır [142] . Tüm sözü edilen resmi ve demokratik çabalar Kuzey Kafkasyalıların ne kadar haklı bir mücadeleye girdiklerini göstermektedir. Kerenskiy Hükümeti'nin de yapılan çalışmaları onaylaması elde edilen siyasi başarı açısından oldukça önemlidir.

2 Mayıs 1917'de Vladikafkas Kongresi'nin ikinci toplantısı yapılmıştır. Kongreye aday gösterilen iki başkan adayından Abdülmecid Tapa Çermoy'un özverili davranışıyla kongre başkanlığına Basiat Şahan seçilmiştir. Toplantıda Sosyal ve Politik Sorunlar, Toprak Sorunları, Adli-Hukuki Sorunlar, Hırsızlık ve Haydutluğa Karşı Mücadele Sorunu, İslam Diniyle İlgili Sorunlar, Okul ve Eğitim Sorunları, Finans Sorunları ile ilgili komisyonların kurulduğu açıklanmıştır. Komisyonların çalışmaya başladığı bildirildikten sonra kongreye iki gün ara verilmiştir[143]. Okul ve Eğitim Komisyonu'nda Türk dilinde eğitim görülmesi kararı alınmıştır[144]. Türkçe'nin eğitim dili olarak kabul görmesi o dönemlerde Türkçe'nin Kuzey Kafkasya'da ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Kuzey Kafkasya'da en fazla Türk nüfusun bulunduğu Dağıstan faktörü hiç şüphesiz kararın alınmasında etkili bir amil olmuştur. Bu karar önemli siyasi sonuçlardan biri olarak göze çarpmaktadır.

---

[142] Boris Magomed Harsiev, "Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği", **100. Yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyum Bildirim Kitabı**, İstanbul, 12 Mayıs 2018, s. 51.

[143] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 34.

[144] Okullar ve Eğitim Komisyonu ve diğer komisyonların aldıkları kararlar hakkında daha geniş bilgi için bkz: Göyüşov, **a.g.e.**, s. 70-81.

Vladikafkas Kongresi'nin üçüncü gününde 10 kişilik din konseyi kurulmuştur. Dağıstan Bölgesi'ni temsilen Necmeddin Gotsalı, Abdülbeşir Kadı Dadayev ve Cemaluddin Kadı Karabudakhtenski dini konseyde yer almışlardır. Ayrıca Dağlıların hukuksal yaşamı için Şeriat Mahkemeleri kurulması, iki Hanefi iki Şafii olmak üzere dört üyeli Yüksek Mahkeme, yöre şeriat mahkemeleri, başkadılık görevleri oluşturulması gibi kararlar alınmıştır. Bir Kafkas Müftüsü atanması kararı da çıkmıştır. Kurultay'da Kafkasya Müftüsü olarak Dağıstanlı Necmeddin Gotsinski seçilmiştir [145] . Necmeddin Gotsalı'nın oturumda Kafkasya Müftüsü seçilmesi, Dağıstanlıların sürece etkisi bakımından gayet önemlidir. Daha sonraki süreçlerde Necmeddin Gotsalı'nın daha aktif olarak bağımsızlık savaşlarını yürüteceği görülecektir. Dördüncü oturum 6 Mayıs 1917'de yapılmıştır. Dördüncü oturumda KKDHB'nin kuruluşu ve anayasası oy birliğiyle onaylanmıştır. Savaşa derhal son verilmesi, geçici hükümet, bürokrat ve subaylar ile diğer halklar ile ilişkilerin nasıl olacağı, silah bulundurma yetkisi, milli polis gücünün kurulması, kuruca meclise üyelik, KKDHB'ye ait bir gazetenin çıkarılması gibi konular karara bağlanmıştır[146]. Oturumda anayasanın onaylanması ve milli polis gücünün kurulması artık devletleşmeye başlayan bir kurumsal yapıyı göstermektedir. 7 Mayıs 1917 tarihli oturumda finansal meseleler, tarımsal yardımlar, ortak çalışma ve vergi meseleleri karara bağlanmıştır. Anayasa yürürlüğe girmiştir. Din ve mezhep konuları karara bağlanmıştır. Birliğin iktidar organları olarak Temsiler Meclisi ve Merkezi İcra Komitesi oluşturulmuştur. Merkezi İcra Komitesi'ndeki temsilciler 6 Dağıstanlı, 6 Terek Bölgesi temsilcileri, 2'şer kişi Karadeniz ve Kuban Bölgesi temsilcileri, 1'er kişi Zakatala, Abhazya, Stavrapol yörelerinden olmak üzere 17 kişiden ibaretti . 8-9 Mayıs tarihindeki son toplantılarda KKDHB hükümeti tam olarak belirlenmiştir. KKDHB'nin II. Kongresi'nin Eylül ayında Dağıstan'ın Andi köyünde yapılması kararlaştırılmıştır[147].

Andi Kongresi'ne de Dağıstanlı din adamları damga vuracaklardır. Dağıstanlı din adamları Ruslara karşı bağımsızlık yönünde tavır ortaya koyacaklar ve KKDHB ile kader birlikteliği yapacaklardır. KKC'nin bağımsızlığına giden yolda Dağıstanlı

[145] **A.e.**, s. 76.
[146] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 38.
[147] **A.e.**, s. 39-41.

din adamları; milliyetçi, liberal, sosyalist Kafkasyalı aydınlar ile aynı yolda yürüyeceklerdir. Ancak bağımsızlık yolundaki mücadelelerde asıl yükleri onlar omuzlayacaklar ve bağımsızlık yolunda savaşmaya ara vermeden devam edeceklerdir.

Vladikafkas Kongresi olurken, Rusya'da iç karışıklık yükseliyordu. Çarlık ve Sovyet taraftarları iki kutup halinde parçalanırken, Kozak, Ukrain ve Rus toplulukları anarşi ortamının içine düşmüşlerdi. Anarşik ortam olurken Dağıstan ve Çeçenistan'ın medreselerinden yetişmiş Necmeddin Gotsalı, Uzun Hacı[148], Ali Hacı[149], Derviş Muhammed Hacı, Yusuf Hacı ve Bilal Hacı gibi dini liderler halkın

[148] Uzun Hacı Saltılı (Saltınski): Dağıstan'ın Nakşibendî şeyhlerinden ve liderlerinden biridir. Rusya'daki Şubat Devrimi'nden sonra Dağıstan'a dönmüştür. Kuzey Kafkasyalıların I. Kongresi'nde müftü seçilmiş ve Necmeddin Gotsalı'nın vekili ve naibi olmuştur. Uzun Hacı'nın destekleriyle Kuzey Kafkasyalıların II. Kongresi olan Andi Kongresi'nde İmam Necmeddin Gotsalı Kuzey Kafkasyalıların İmamı seçilmiştir. İmam Necmeddin'in hâkimiyeti zorla ele geçirmemesinden dolayı ondan ayrılmış ve Çeçenistan'a çekilerek kendi ekibiyle birlikte Bolşeviklere karşı savaşmaya başlamıştır. Sadece Bolşeviklere karşı değil Denikin kuvvetlerine karşı da savaşmıştır. 29 Eylül 1919'da Vedeno'da Kuzey Kafkasya Emirliği'ni kurduğunu ilan etmiştir. Osmanlı Sultanı VI. Mehmet Vahdettin'in fermanına dayanarak kendisini Uzun Hacı Hayri Han adı ile emir ve imam ilan etmiştir. Türk ordusunun bazı subayları kendisine destek vermişlerdir. Çeçenistan'da Uzun Hacı, Dağıstan'da ise Ali Akuşalı ve Nuri Paşa'nın komutanlığında Kuzey Kafkasyalılar, Denikin kuvvetlerini yenmişlerdir. Ancak 1920 yılının başlarında Terek Bölgesi'ne Kızıl Orduların girmesiyle durum değişmiştir. Bolşevikler, Uzun Hacı'nın sadece dini liderliğini tanıyorlardı, siyasi liderliğinden vazgeçmesini istiyorlardı. Denikin kuvvetlerine karşı birlikte savaşmış iki grup arasında çatışmalar başlamıştır. Uzun Hacı, 11 Mayıs 1920'de Kayışyurt Kurultayı'nı toplamıştır. Kurultayda Türkiye'den Şeyh Şamil'in oğlu Kamil Paşa'nın getirtilmesi ve özgürlük mücadelesinin liderliğini almasını vasiyet etmiştir. Bolşeviklerle mücadele edilmesini bildirmiştir. Kurultaydan bir iki gün sonra ise vefat etmiştir. Bkz: Mehmet Ketey (Koti), "Uzun Hacı", **Kafkas Mecmuası**, İstanbul 1956, No:11-12, s:11-16. ; Alexandre A. Bennigsen, S. Enders Wimbush, **Muslim National Communism in The Soviet Union**, Chicago, The University of Chicago Press, 1979, s. 209-210.

[149] Ali Akuşalı (Akuşunski): 1847 yılında Dağıstan'ın Akuşa köyünde dünyaya gelmiştir. Dağıstan'ın büyük âlimlerinden medrese derslerini almıştır. Avarca, Arapça ve Kumuk Türkçesi'nde uzmanlaşmıştır. Kuran-ı Kerim, Hadis, Tefsir gibi ilimlerde uzmanlaşmıştır. 1890 yılında Hacı lakabını da almış ve başlığına yeşil türban takma hakkını elde etmiştir.1918-1921 yıllarında Geçici Hükümete ve onun Dağıstan temsilcilerine karşı çıkmıştır. Bolşevikler ile yan yana olmuştur. Şeyh Necmeddin Gotsalı'nın direnişlerine destek vermemiştir. 1926 yılına kadar Bolşevikleri desteklemiştir. Ocak 1918'de, III. Tüm Dağıstan Temsilciler Meclisi'nde Ali-Hacı Akuşalı, Dağıstan'ın Şeyhülislamı seçildi. Dağıstan hükümdarı General Mikail Halilov, Ali Hacı Akuşalı'yı İslam ve Şeriat'tan ayrılmakla suçlamıştır. Denikin Gönüllü Ordusu'na karşı ortak bir savaşta Bolşeviklerle işbirliği yapmaya başladığında onu şeyhülislam unvanından mahrum etmiştir. Denikin kuvvetlerine karşı savaşta Dağıstan Savunma Konseyi'ni kuranların başında Şeyh Ali Akuşalı bulunuyordu. Uzun Hacı, Türk askeri birlikleri, Şeyh Ali Akuşalı ve Bolşevikler iş birliği yapmışlardı. Nihayet Denikin kuvvetleri yenilince Ali Akuşalı, Dağıstanlı Bolşevik liderler ile daha yakın olmuştur. Mahaç Dahadayev, Celalettin Korkmazov, Necmeddin Samurski, Alibek Taho-godi gibi Dağıstanlı sosyalist liderleriyle arasını bozmamıştır. Ancak Ali Akuşalı'nın bu durumu 1928 yılına kadar sürmüştür. Laik okulların kitle halinde inşası, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş, dini binaların yıkılması, daha sonra Kiril alfabesine geçiş, dine karşı engelleyici önlemler, şeriat mahkemelerinin kaldırılması, dinin temellerini ve dini liderlerin otoritesini ciddi şekilde baltalamıştır. Din adamları tüm Dağıstan'da tek

önderleri konumundaydılar. Dağıstan âlimleri Vladikafkas Kongresi'nin tam olarak sorumlulukları yerine getirmediği iddiasıyla kurultayın daha geniş şekilde 1500 kişinin katılımıyla Dağıstan'ın Andi yöresinde yapılmasını sağladılar[150]. Dağlıların çözümlemesi gereken iki önemli sorunu vardı. Bunlardan biri Dağlıların bir milli ordusu olmamasıydı. Hükümet sorunu çözmek için Kuzey Kafkas Tümeni'nin anavatana dönmesini istiyordu. Pşımaho Kotse, ordu sorununu çözmek adına Merkezi Rusya ile görüşmeler yapmak için görevlendirilmiştir. 30 Haziran 1917'de yapılan görüşme sonrası Dağlıların talebi kabul görmemiştir. Ancak Kornilov'un beklenmedik darbe kalkışması sonucu yaşanan olaylar Kuzey Kafkas Tümeni'nin Ekim 1917'de yurda dönmesini sağlamıştır. Ordu sorunu böylece çözüme kavuşturulmuştur. Ancak Merkezi Komite'nin diğer önemli sorunu olan toprak sorunu çözülememiştir[151]. Toprak sorunu ise bir türlü çözülemeyecektir. Bölgede yaşayan Kozaklar ile Kuzey Kafkasyalılar toprak sorunları yüzünden çatışmışlardır. Aynı zamanda toprakların kime ait olacağı sorunu da farklı siyasal akımlar tarafından farıklı bir şekilde ele alınmıştır.

Vladikafkas Kongresi tamamlandıktan sonra KKDHB'nin izleyeceği yollar belirlenmiş ve demokratik yollardan meselelerin nihayete erdirilmesi tüm politik gruplar ile birlikte beyan edilmiştir. Bölgede siyasi gücü eline alan Kuzey Kafkasyalılar daha rahat hareket etmeye başlamış ve devletleşme yolunda önemli aşamaları geçmişlerdir. Kongre devam ederken Sovyetler de savaşlarına devam ediyorlardı. Kuzey Kafkasyalı aydınlar Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet için hak ve taleplerini siyasi yönden güçlü bir şekilde dile getiriyorlardı. Kuzey Kafkasyalıların resmi kurumlara, bankalara, okullara milli çehre vermesi Slav göçmenleri korkutmaya başlamıştır. Pşımaho Kotse, Milli Merkez kararlarına

---

tek tutuklanmıştır. 1928 yılında Ali Akuşalı'nın çocukları ve akrabaları tutuklanmıştır. 1930 yılında ise Şeyh Ali Akuşalı vefat etmiştir. Silahlı bir direnişe geçmemiştir. Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ali Akuşalı'nın aleyhine aldığı tüm kararları 60 yıl sonra 1989 yılında kaldırmıştır. Bugün Mahaçkala'da bir caddeye ismi verilmiş, adına cami ve bir İslam Üniversitesi açılmıştır. Ali Akuşalı hakkında detaylı bilgi için bkz: M. A. Abdullayev, **Triumf i Tragediya Şeyh-ul'-Islama Dagestana Ali-Hadji Akuşinskovo**, [Триумф и Трагедия Шейх-уль-ислама Дагестана Али-Хаджи Акушинского, Dağıstan'ın Şeyhülislamı Şeyh Ali Akuşinski'nin Zaferi ve Trajedisi], Mahaçkala, Epoha, 2013, s. 12-18.

[150] Cafer Barlas, **Dünü ve Bugünü İle Kafkasya Özgürlük Mücadelesi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1999, s. 317.

[151] Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity**, s. 69-70.

dayanarak Sovyet Komiseri'ni ve valiyi azlederek görevinden almıştır. Milli bankaya el koymuş, hükümet reisinin izni olmadan dışarıya ve Rus askerine para vermemiştir. Banka müdürü sadece halkın mevduatını alıp verebilmiştir. Şehirde (Vladikafkas), çoğunluk Rus olduğu için belediye başkanı da Rus'tu. Belediye başkan yardımcısı Dağlılardan seçilmiş ve nüfusları oranında temsil ediliyordu[152]. Tüm bu yaşananlar KKDHB'nin artık hak ettiği siyasi gücü elde etmeye başladığını göstermektedir. O dönemlerde I. Dünya Savaşı'ndan dönen Rusya askerleri Kafkasya'dan geçiyorlardı. Bu durum bir anarşi ortamı doğurmuştur. Kuzey Kafkasyalıların yıllardır verilmeyen siyasi ve medeni haklarını elde etmesi karşısında Kuzey Kafkasyalılara karşı bir Rus reaksiyonu gelişmeye başlayacaktır.

1917 yılında I. Dünya Savaşı'ndan çekilen Rusya'da cephelerdeki Rus Ordusu tam bir çözülme içine girmişti. En önce çözülen cephe Kafkasya cephesiydi. Ordudan ayrılan asker kaçakları asayişi bozmaya başlamışlardı. Ermeniler, kendi ulusal birliklerini kurmuşlar ve Rus askerleri kendi bölgelerinden uzaklaştırmışlardır. Akabinde ise Gürcüler de aynı şeyi yapmıştır. Asker kaçakları için sığınabilecekleri en iyi yer Kuzey Kafkasya idi. Asker kaçakları Kuzey Kafkasya'daki şehirlere yerleşmişler, kendilerini devrim savunucusu olarak göstermeye başlamışlardı. Bozulan asayiş ile birlikte bölge halkına karşı da saldırılar başlamıştır. Bölge halkı da bunlara karşı gönüllü birlikler kurmuşlar ve iki grup arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Asker kaçaklarına karşı kontrol grupları kurulsa da kontrol grupları devrim koruyuculuğu adı altında asker kaçakları yerine karşı devrimci addettikleri Kafkasya halklarına karşı saldırılara girişmiştir. 4 Mayıs 1917'de sözü edilen asker kaçakları Grozni'de Çeçenlere saldırmış ve birçok Çeçeni öldürmüştür. Kuzey Kafkasya İcra Komitesi başkanı Abdülmecid Tapa Çermoy ve İşçi, Asker Sovyetlerinin Bölge Başkanı F.M Kirov da Grozni'ye beraber hareket etmişler ve binlerce Çeçen atlısının şehri yakmak üzere kuşattığını görmüşlerdir. Çermoy ve arkadaşlarının telkinleriyle olaylar büyümeden yatıştırılmıştır. Bu ve buna benzer olaylar Hasavyurt ve Georgievsk gibi kentlerde de vuku bulmuştur[153]. Lenin, Nisan

[152] Kadircan Kaflı, **Kuzey Kafkasya**, (Haz: Erol Cihangir), İstanbul, Turan Kültür Vakfı, 2004, s. 192-195.
[153] Sefer E.Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, s.104-106.

Konferansları'nda toprakların halka ait olduğunu açıklamış ve bu durum toprak sahiplerine karşı büyük bir saldırı dalgası oluşturmuştur. Toprak ağalarının topraklarına el koyulması ise topraksız köylüleri Bolşeviklerin yanında saf tutmaya başlamasına neden olmuştur. Toprak sahipleri ve burjuvazi ise Bolşeviklerin karşısında yer almışlardır. Toprakların paylaşımı hususu ise Kozaklar ve Dağlılar arasında çatışmalara sebebiyet vermiştir. Müslüman din adamları ise beylerle, hanlık sahipleriyle, resmi yetkililerle devrime karşı aynı tarafta yer almışlardır. Nisan ve Temmuz 1917 tarihleri arasında Dağıstan'da bazı bölgelerde topraksız köylü sınıfı ile diğerleri arasında bazı tartışmalar yaşanmaya başlamıştır[154].

Terek bölgesinde Bolşeviklerin etkisinin artmasıyla ve karışıklıkların çıkmasıyla Kuzey Kafkasyalı aydınlar ve Kozaklar birlikte sorunları aşmak amacıyla Geçici Hükümet'e bağlı olarak 18-20 Mayıs aralığında Terek Bölgesi Halkları'nın Genel Kongresi'ni toplamışlardır. Pşımaho Kotse, Terek Bölgesi İcra Komitesi başkanlığına seçilmiştir. Yardımcılıklarına ise Kumuk Türklerinden Tugan Alhaz[155] ve Terek Kozak Atamanı M.A. Karaulov getirilmiştir. Terek Bölge Komitesi'ne Tavsultan Şakman, Taceddin Penzula, Basiyat Şahan, Wassan Giray Cabağı, M. Çermoy, İbrahim Çulik gibi Kafkasyalı milli aydınlar katılmışlardır. Bundan bir süre sonra da Dağıstan sosyalistlerinin tavsiyesi üzerine Dağıstan bölgesinin Geçici

[154] Sovyet bakaşıyla ele alınan bu bilgiler tezimizde belirttiğimiz Kuzey Kafkasya'da sınıf hareketlerinin öncesinin olmadığını aslında kanıtlamaktadır. Dağıstan bölgesinde büyük işçi sınıfları yoktur. 1917 ortalarına doğru ise Bolşeviklerin propaganda ve eylemleri olmasa bölgede büyük çaplı işçi ve köylü hareketleri yaşanmayacaktır. Bu dönemde Bolşeviklerin ilk hareketlenmeleri için bkz: Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 71-74.

[155] Tugan Karasayeviç Alhazov: 1864 yılında Terek bölgesi Aliyurt avulunda dünyaya gelmiştir. Kumuk Türk hanları soyundandır. Mesleği mühendisliktir. Rus Ordusu'nda önemli görevlerde bulunmuştur. Şubat Devrimi'nden önce Grozni petrol sahalarında mühendis olarak çalışmıştır. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Başkanı Abdülmecid Tapa Çermoy gibi onun ve ailesinin de petrol kuyuları ve geniş arazileri bulunmaktadır. Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği merkez komite üyelerinden biridir. Terek Bölgesi İcra Komitesi Başkanvekilliği yapmıştır. II. Kuzey Kafkasya Halkları Kongresi başkanıdır. Aralık 1917'deki Terek-Dağıstan Hükümeti'nin İçişleri Bakanlığı görevini üstlenmiştir. 1919 yılına kadar yaşadığı bilinmektedir. Ancak ne zaman ve ne şekilde öldüğü bilinmemektedir. Kumuk Türk Asilzadeleri ve Tugan Alhaz hakkında daha detaylı bilgiler için bkz: K. M. Aliyev, "Knyaz'ya Alhazovı (Alhasovı) – Odno iz Otvetvleniy Roda Şauhalov Tarkovskih", **Genealogiya Narodov Kavkaza. Traditsii i Sovremennost'**, [Князья Алхазовы (Алхасовы) - Одно из Ответвлений Рода Шаухалов Тарковских", Генеалогия Народов Кавказа. Традиции и Современность. Выпуск IX: Сборник Статей, Alhazov Prensleri (Alhasovlar)- Tarkovski Şamhallığı Soyunun Bir Üyesi, Kafkas Halklarının Genelojisi. Gelenekler ve Günümüz, 9. Baskı, Makaleler], Vladikavkaz, RAN VNTS, 2017, s. 7-18.

Hükümet Komiserliği'ne sosyalistlerden Basiyat Şahan atanmıştır[156]. Görüldüğü üzere bölgede henüz tam olarak bir ayrışma gerçekleşmemiştir. Bahsi geçen atamalar ve Kafkasyalı aydınların siyasi yönden bu kadar etkili olmaları Rusya Geçici Hükümeti tarafından ne kadar ciddiye alındıklarını göstermektedir. Adeta bölgenin yönetimini tarihte hiç olmadığı kadar toprakları kendi sahiplerine bırakmışlardır. Kafkasyalı yerel liderler Rusya tarihinde ilk defa Kafkasya'daki toprakları kendi liderlikleri ile yönetebilecek bir pozisyona gelebilmişlerdi. Kafkasyalı aydınlar, Kozak ve Ruslar ile demokratik ve siyasi yollardan ilk etapta birlikte hareket etmişlerdir. Aslında her şey Rusların eski emperyal vizyonlarına geri dönmesiyle başlayacaktır. Vladikafkas'taki kongre çalışmaları henüz bitmemişken Çarlık taraftarı Denikin kuvvetleri, Kuzey Kafkasya'ya doğru harekâta başlamıştır. Vladikafkas (Terakkala) Kurultayı ileride Dağıstan'ın Andi şehrinde tekrar toplanmak üzere çalışmalarını geçici olarak tatil etmiştir[157].

Vladikafkas Kongresi milliyetçilerden sosyalistlere kadar çok farklı siyasi görüşleri bir araya getirmiş, herkesi tek bir çatı altında ve tek bir hedef doğrultusunda birleştirmiştir. Çok farklı etnik kimliklere sahip olan Kafkasyalı milletler, siyasi bir birlikteliğe gayet demokratik yöntemler ile ulaşmışlardır. Bu yönden çok başarılı bir çizgi ve sonuç ortaya konmuştur. Sosyalistler, Kozaklar, Ermeniler ve Güney Kafkasyalılar dışarıda tutulmamıştır. Tüm Kafkasyalıların refah içinde bir yaşam temelinde birleşmeleri düşünülmüştür. Aynı zamanda diğer dünya devletlerine de hitap edilecek ve ilişkiler yürütülecektir. Rusya içerisinde otonomiyi eline almış hür bir Kafkas devleti öngörülüyor ve Rusya'daki Geçici Hükümet ile beraber çalışılıyordu. Yapılacak seçimlerde Kafkasya'nın gelecek temsilcileri belirleniyor ve halklar buna göre hazırlanıyordu. Ancak olaylar onları bağımsız bir devlet kurma fikrine doğru götürecektir.

1.4. 20 Ağustos 1917 Kafkasya Dağlı Halklarının II. Kongresi (Andi)

1917 Mayıs ayının sonlarında Dağıstan merkezi Temirhan-şura'da KKDHB içerisinde bulunan Celalettin Korkmazov ve Mahaç Dahadayev'in liderliğinde

[156] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse**, s. 26.
[157] Mesut Erşan, **Birinci Dünya Harbinde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti (1914-1918)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü, s. 24.

Dağıstan Sosyalist Grubu oluşturulmuştur. Köylerde de örgütlenen sosyalist grubun içerisinde Alibek Taho-godi, Said Habıy (Gazikumuk yöresi komiseri), A. Zulpukar (Dargi yöresi komiseri), İ. Nahibaş gibi kişiler yer almışlardır[158]. Grup daha sonra Dağıstan'da sosyalist hareketin yönlendiricileri olacaklar ve Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurucuları olacaklardır. 1917 yılının Temmuz ayı başlarında Dağıstan'da Derbent İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti, Bölge ve Temirhan-şura Sovyetleri, Dağıstan Bölge İcra Komitesi'nin eylemlerini protesto etmeye başlamıştır. Yer yer bazı bölgelerde toprağı olmayan halk, beylerin mülk ve topraklarına saldırmaya başlamıştır. 18 Temmuz 1917'de ise Mahaçkala'da Maksimalistler gurubu oluşturulmuştur. Grubun büyük bir çoğunluğu Ruslardan ve bazı Ermenilerden meydana gelmektedir. Bolşevikler ile işbirliği halinde hareket etmişlerdir[159].

Rusya Müslümanları'nın I. Kongresi'nde geçen federasyon ve bağımsızlık tartışmaları [160] sonrası II. Rusya Müslümanları Kongresi 1917 Temmuz'unda toplanmıştır[161]. Ancak toplantıya Kafkasya, Kırım, Türkistan, Kırgizistan temsilcileri katılmamıştır[162]. Birinci kurultay sonrası kurulan Milli Şura'nın da o kadar gücü olmadığı ortaya çıkmıştır. Kazan'da 22 Temmuz'da toplanan Müslümanlar, federatif sistemi de terk etmişler ve daha sosyalist ve milliyetçi bir tavırla bağımsızlık fikrini savunmuşlardı. Dolayısı ile ortaya çıkan fikri ayrılıklar her bölge halkının kendi başına hareket etmesini gerektirmiş ve İslam birliği zedelenmiştir. Kazan gibi Müslümanların yoğun olarak yaşadığı şehirlerde Müslüman sosyalist komiteler oluşturulmuştur. Mollanur Vahidov gibi sosyalistlerin söylemleri ve faaliyetleri Müslüman sosyal ve politik birliğin hızlı bir şekilde dağılmasına yol açmıştır. Bu

---

[158] Alikberov, **a.g.e.**, s. 16-17., Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 38-39.
[159] **A.e.**, s. 18-20.
[160] 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'da toplanan I. Müslümanlar Kongresi'nde federasyon tartışmaları yaşanmıştır. Kazan Müslümanları ve Kuzey Kafkasya Müslümanları Rusya içinde federatif devletler kurmak isterlerken, Azerbaycan gibi bazı bölgeler özgürlük talep etmişlerdir. Bkz: Nadir Devlet, **1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk-Tatarlarının Millet Meclisi -1917-1919)**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1998. s. 110-115.; Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 417.; İsmail Türkoğlu, "Müslüman Kongreleri", **DİA**, C: 32, İstanbul, 2006, s. 96-98.
[161] A. Beningsen, C. Lemercier-Quelquejay, **Step'de Ezan Sesleri Sovyet Rejimi Altındaki İslam'ın 400 Yılı**, (Çev: Nezih Uzel), İstanbul, Selçuk Yayınları, 1981, s. 94-95.
[162] II. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi hakkında detaylı bilgi için bkz: Dinçer Koç, "1917 Şubatı Rus İnkılâbı'ndan Sonraki II. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi", **Akademik Bakış**, S: 8, Ocak 2006, s. 1-8.

durum Avrupa Rusya'sı ve Kafkasya'nın Müslüman halklarının radikal biçimde daha fazla şiddetli bir mücadeleye giriştiğinin ilk işaret fişekleri olarak algılanmıştır. Müslüman siyasi cephe birçok farklı siyasi organizasyonlara bölünmüştür. En sağ tarafta din adamları ve muhafazakârlar vardı ki Kuzey Kafkasya ve Türkistan'da kuvvetliydiler. Burjuvaziyi temsil eden liberaller merkezi mevkileri kapmışlardı. Milli sorunlar ve toprak meseleleriyle uğraşan sosyalist kanat solda hızlı bir şekilde genişlemiştir. En solda ise Bolşevikler ve Enternasyonel Menşevikler vardı ki 1917 baharında halen çok zayıftılar[163].

Dağıstanlı din adamlarının bağımsızlık mücadelelerinde en önde yer alarak, halk arasında ne denli nüfuza sahip oldukları da ortaya çıkacaktır. Bahsi geçen ikinci toplantıya Pşımaho Kotse, Ahmet Tsalıkkatı ve Said Şamil katılmışlardı. 22 Temmuz 1917'de Mahaçkala Sovyeti, Dağıstan Bölge İcra Komitesi ile ilişkisini kestiğini açıklamıştır. Aynı adımı Derbent ve Temirhan-şura Sovyetleri de atmışlardır[164]. Görüldüğü üzere Dağıstanlıların egemen olduğu Bölge İcra Komitesi, sovyetlerin desteğini alamamış ve ilk mücadele işaretleri ortaya çıkmıştır. Artık Kuzey Kafkasyalı aydınlar da daha çok kendi başlarına hareket etmeye başlayacaklardır. Sosyalistlerin git gide güçlenmesi, doğan anarşi ortamı ve Rus Kozakları'nın sömürge aklını yansıtan faaliyetleri Kuzey Kafkasyalı aydınları da kendi başlarına çözüm bulmaya doğru itecektir.

Pşımaho Kotse'nin "*Dikiya Diviziya'nın"* Kuzey Kafkasya'ya dönme talebi yerine getirilmemişti. Görüşmeler olduğu esnada Prens Lvov hükümeti istifa etmiş yerine Kerenskiy hükümeti gelmiştir. Ancak hükümet değişikliği de Kuzey Kafkasyalılar lehine herhangi bir değişiklik getirmemiştir. Başkomutan General Kornilov ve Kerenskiy arasında büyük çekişmeler vardı. Dağlılar Birliği Merkezi İcra Komitesi, Dikiya Diviziya'nın Rusya'daki herhangi bir iç çatışmaya kurban gitmemesi yolunda karar çıkartmış ve kararın uygulanmasını Rusya Müslümanları Şurası'ndan istemiştir. Kornilov ayaklanması başarısızlıkla sonuçlanmış ve General Kornilov intihar etmiştir. Böylelikle Kafkas Süvari Tümeni kolorduya dönüştürülerek Ekim 1917 sonlarına doğru Kuzey Kafkasya'ya gönderilmiştir. 28

[163] Zenkovsky, **a.g.e.**, s. 122.
[164] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 65.

Temmuz 1917 tarihinde Dağlılar Birliği Merkezi İcra Komitesi olağan üstü toplanmış ve şu önemli kararları almıştır[165]:

1- Andi Kongresi'nden önce milli bir ordu kurmak için yüksek rütbeli subaylardan müteşekkil bir askeri komisyon kurulacaktır.
2- Cepheye her türlü tahıl ürünü, sığır, at ve mamul eşya sevkiyatının engellenecek ve halkın ihtiyaç duyduğu malların takas yoluyla ticaretine izin verilecektir.
3- Bolşevizmin büyümesine karşı propaganda faaliyetlerine hız verilecektir. Karşı propaganda faaliyetini Kafkasya Dağlıları Birliği ve Gelişim Ligi adı altında Kafkasyalı gençlerin oluşturduğu bir topluluk yönetecektir.

15 Ağustos 1917 tarihinde Temirhan-şura'da sosyalistler bir toplantı tertip etmişler ve toplantıda konuşan Mahaç Dahadayev, Dağıstan'ın bir iç savaşın arefesinde bulunduğunu belirtmiştir. Bolşeviklerden Said Albülhalimov, Mahaç Dahadayev'i desteklemiştir. 19 Ağustos'ta Temirhan-şura'da ilk Dağıstan köylü komitesi açılmıştır. Bölgesel komiteler ve arazi komiteleri Celalettin Korkmazov liderliğinde bir araya gelmişlerdir. Bahsi geçen toplantıya 300 delege katılmıştır. Toplantıda Rusya'da yaşanan devrimin kazanımlarının korunması yolunda karar alınmıştır[166]. Andi Kongresi'nden hemen önce 1917 yılı yaz aylarında Kuzey Kafkasya Merkezi İcra Komitesi'nin üyelerinden olan Dağıstanlı sosyalistler Mahaç Dahadayev, Celalettin Korkmazov, Muhammed Hızroy, Sait Gabıy ve Çeçenlerden Ahmethan Mutuş gibi liderler sovyetlere de üye olmaya başlamışlardır[167]. O dönemki Dağıstan'daki yerli sosyalistlerin milli bazı hassasiyetlere sahip olduğunu unutmamak gerekir. 1917 yılının Ağustos ayının başındaki Dağıstan'daki Köylü Temsilcileri Kongresi'nde alınan kararlar önemlidir. Dağıstanlı sosyalist liderler Mahaç Dahadayev ve Celalettin Korkmazov tarafından yönetilen kongrede aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1- Çarlık Hükümeti hâkimiyetinde kalmış tüm Dağıstan toprakları, Dağıstan halklarına geri verilecektir.

[165] Kosok, a.g.m.,No:1, s. 47-54., No: 3, s. 45-53.
[166] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 75.
[167] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 134.

2- Hazar Denizi'nin Dağıstan'a ait olan kıyıları Dağıstan halkına ait olacaktır.
3- Beylere ait olan topraklar, Dağıstan halklarına bırakılacaktır.
4- Beylerin başkalarına verdiği topraklar da Dağıstan halkına bırakılacaktır.
5- Beylerden satın alınan topraklar da, bedeli ödenmek suretiyle Dağıstan halkına devredilecektir[168].

Dağıstanlı Sosyalistlerin Temirhan-şura Köylü Temsilcileri'nde aldığı kararar onların olaylara tamamen ideolojik açından baktıklarını göstermektedir. Beylere ait olan toprakların halklara teslim edilmesi kararı bunu açıkca göstermektedir. Ancak Dağıstan halklarına yapılan vurgu ve Çarlığa ait toprakların Dağıstan halklarına iade edilmesi kararı yine onların milli bazı hassasiyetlere sahip olduklarını göstermektedir. Dağıstanlı yerli sosyalistler, Rus Komunist Partisi'ne fikri bağlılıklarından dolayı Dağıstanlı din adamları ve milliyetçi aydınların karşı tarafında yer almışlardır. Daha sonraki süreçte bazı din adamları da Bolşevikler ile aynı safta yer alacaklardır. O dönemde Dağıstan'da dine aykırı bir duruş sergilemek oldukça zordur. Nitekim 2 Ağustos 1917'de Temirhan-şura kentinde Dağıstan Dinbilimcileri Kongresi de yapılmıştır. Kongrede alınan kararlar Dağıstan'daki din olgusunun o dönemdeki hâkim konumunu açıkca ortaya çıkarmaktadır. Kongrede, mahkemelerde şer'i hükümlerin uygulanması, İslam hükümlerine uygun yasalar oluşturulması için bir komisyon kurulması, her yörede bir dini okul açılması, Temirhan-şura kentinde bir Din Yüksek Okulu açılması kararlaştırılmıştır[169].

Vladikafkas Kongresi'nde icra hükümetinin dört ayda bir toplanarak devlet işlerinin kontrolü ve milli birliğin temin edilmesi kararlaştırılmıştı. Ağustos ayının bütününde bölgesel toplantılar yapılmış ve Andi Kongresi'ne katılacak delegeler belirlenmiştir. Eylül 1917'de Dağıstan'ın Andi Köyü'nde Kafkasya Dağlı Halklar Birliği'nin II. Kurultayı toplanmıştır[170]. 14 Eylül'de Andi Kongresi'ne giden Merkezi

[168] Alibek Taho-Godi, **Revolyutsiya i Kontrrevolyutsiya v Dagestane, Dagestanskoe Gosudarskoe İzdatelsvoe**, [Революция и Контр-революция в Дагестане, Dağıstan'da Devrim ve Karşıdevrim], Mahaçkala, 1927, s. 65.; Alikberov, **a.g.e.**, s. 36.
[169] Alikberov, **a.g.e.**, s. 21.
[170] Todorskiy'e göre Şeriat yanlısı Necmettin Gotsalı ve Uzun Hacı yerel toprak ağalarıyla birlikte, 1917 yılının sonlarına doğru 10 bine yakın silahlı milis gücü toplamışlardır. Ağustos ayında Necmettin Gotsalı, imam seçilmiştir. Temirhan-şura'daki bağımsızlık yanlıları ile birlikte hareket

Komite üyeleri Vedeno Kalesi'ne varmışlardır. Ancak delegelere ek 20 bin kişinin Andi'de[171] toplandıklarını haber almışlardır. İmam Necmeddin ve diğer âlimler liderliğindeki kalabalık Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını istiyorlardı. Celalettin Korkmazov liderliğinde Bolşeviklerin büyük bir tehdit oluşturduğu ve Andi Kongresi'nin biran önce yapılması gerektiği bildiriliyordu. Merkezi Komite bir toplantı yaparak bu şartlar altında toplantı yapmanın imkânsızlığı nedeniyle Andi'den çıkan sonuçları halka açıklama kararı almışlardır. Andi Kongresi'ne Celalettin Korkmazov liderliğindeki sosyalistler katılmamışlardır[172]. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere artık Dağıstanlı sosyalistler ile Kuzey Kafkasyalı milliyetçi ve muhafazakâr güçler artık ayrışmaya başlamışlardır. Devrim başlangıcında birlikte hareket eden güçler artık farklı iki yol seçmişlerdir. Bölgenin kaderini de iki gücün ayrışması belirleyecektir.

Devrimden sonra oluşan süreçte Rus-Kozak kolonileri Kuzey Kafkasyalıların yaşadığı tarihi topraklarda kendi devletlerini kurmak yoluna girmişlerdi. Birçok yerde sabotaj faaliyetleri başlamıştı. Bir kısımları komünizm yolunda ilerliyorlardı. Bazıları ise Kuban tarafında devlet kurmak yolunda ilerliyorlardı. Bir grup halk da Rus generallerin peşinden sürükleniyordu. Bu sürüklenişler dışarıdan da destek almaya başlayınca kaos iyice artmıştır. Çarlık Rusya'sında önemli bir yekun tutan bazı ordu mensubu Kuzey Kafkasyalı subaylar, Çarlık Rusya tarafının yolunu tutmuşlardı. Vladikafkas Kongresi'nin eksikliklerini gören Dağıstanlı dini liderler durumu yeniden gözden geçirmek için ikinci bir kongre tertip etmek istemişlerdi. Kongreye yalnız Kuzey Kafkasya'dan değil, Dağıstan'ın çeşitli yerlerinden, Kuba'dan, Şeki'den, Zakatala'dan ve Abhazya'dan 1500 üzerinde delege katılmıştır. Andadiril-hor gölü civarında toplantı yapılmıştır. Burası İmam Şamil'in gençken gölde canavar öldürdüğü hikâyesinin yaşandığı yerdi. Dağıstan âlimleri İmam

---

etmeye karar vermişlerdir. Sosyalistler bu grupları dağıtmak için kendi milis kuvvetlerine dayanmışlar ancak buna engel olamamışlardır. 1918 yılı Mart ayında KKDHB, Temirhan-şura'da Çarlık Rusya zamanından kalan Dağıstan Süvari alaylarına (Dikiya Diviziya) güvenerek kendi egemenliğini ilan etmiştir. Bkz: Todorskiy, **a.g.e.**, s. 36.

[171] Kadircan Kaflı'ya göre kongrenin Andi'de yapılmasının nedeni 1877-1878 yılındaki ayaklanmalardan önce de Andi'de ikinci bir toplantı tertip edilmesidir. O toplantının anısına Dağıstan'ın Andi köyü seçilmiştir. Bkz: Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 132.

[172] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 134

Şamil'in izinden gittiklerini göstermek istiyorlardı[173]. Necmettin Gotsalı ile Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği Merkezi İcra Hükümeti anlaşma sağlamışlardır. Abdülmecid Tapa Çermoy ve Pşımaho Kotse ilk kurultay kararlarının devamı konusunda Dağıstan âlimlerini ikna etmişlerdir. Andi Kongresi'nde Necmeddin Gotsalı, imam ilan edilerek Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı meselesi kabul edilmiştir. Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı meselesi de bu şekilde vuzuha kavuşmuştur[174].

Necmeddin Gotsalı'nın imam seçilmesi bazı mümessiler tarafından kabul edilmemiştir. Özellikle Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan Türkleri üzerinde bu durumun olumsuz tepkiler yaratılacağı düşünülmüştür. Bu yüzden Necmeddin Gotsalı; Kuzey Kafkasya Müftüsü, Abdülmecid Tapa Çermoy da icra hükümetinin başkanı seçilmişlerdir[175]. Görüldüğü üzere Kuzey Kafkasyalı laik denilebilecek aydınlar ile İslam taraftarı aydınlar Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı uğrunda birlik olabilmişlerdir. Daha sonra heyetler Vedeno'ya geçerek durumu daha rahat ve sakin biçimde ele almaya çalışmışlardır[176]. Daha sonra delegelerin Andi'den Vedeno'ya geçmesi uygun bulunmuştur. 20 Ekim 1917'de Vedeno'da toplanan Merkezi Komite bir dizi önemli kararlar çıkartmıştır[177]. Vedeno'dan sonra'da Vladikafkas'ta çalışmalar sürmüştür[178]. Andi Kongresi nihayetinde Vedeno Kongresi diyebileceğimiz toplantıda geçici bir anayasa onaylanmış ve şu kararlar alınmıştır:

1- Kafkas Dağlı Halkları siyasi birlik teşkil etmektedir.
2- Birliğin içindeki her milli oluşum tam bir özerkliğe sahiptir.
3- Birliğin yasalarını düzenlemek için iki meclis kurulacaktır: a-) Her 30 bin kişiyi temsilen seçilecek bir vekilden oluşacak olan millet meclisi, b-) Her muhtar cumhuriyetten gelecek 2 temsilciden oluşacak Ayan Meclisi[179].

---

[173] Erel, **a.g.e.**, s. 173-174.
[174] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 74. ; Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 135.
[175] Erel, **a.g.e.**, s. 174.
[176] Kaflı, **Kuzey Kafkasya**, s. 197.
[177] **A.e.**, s. 106-116.
[178] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse**, s. 26.
[179] Cafer Barlas, Dünü **ve Bugünü İle Kafkasya Özgürlük Mücadelesi**, s. 316.
Cafer Barlas'ın kitabında hatalı olarak 20 Eylül 1917'de Andi Kongresi'nde alınan kongre kararları, Vladikafkas Kongresi'nde alınmış gibi yazılmıştır. Ahmet Hazer Hızal'ın Kuzey Kafkasya Hürriyet

Her iki meclis kendi aralarından bir icra heyeti oluşturacaktır. Heyet de kendi arasından bir başkan seçecektir. Başkan da devlet başkanı görevini yerine getirecektir Ayrıca şu kararlar da alınmıştır:

1- Kafkasya'nın istilası sırasında Çarlık mülkü olarak ilan edilen bütün topraklar ve ormanlar Kafkasyalı halklara iade edilecektir.
2- Yeraltı zenginlikleri ve suları Kuzey Kafkasya'nın milli servetidir.
3- Yukarıda sayılan önlemleri yerine getirmek için Arazi ve Kontrol Komisyonu kurulacaktır.
4- Ortam kötüye giderse Merkezi Komite'ye olağanüstü yetki verilmektedir. Bu yetkiler şunlardır; ulusal ordu kurma yetkisi, ülkeden temel tüketim mallarının ihracını yasaklama yetkisi, uygun bir vakitte Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını ilan etme yetkisi[180].

Alınan kararlardan biri de hainlerin cezalandırılması için askeri ve şeriat mahkemelerinin kurulmasıdır[181]. KKDHB, güneyindeki komşu ülkeleriyle anlaşıp Rusya ile bağlarını kopartmak ve memleketlerindeki karışıklıklara bir son vermek istemiştir. Bundan dolayı bağımsızlığını ilan edip, Osmanlı'dan yardım almaya karar

---

ve İstiklal Davası adlı kitabına atıf yapsa da Hazer'in kitabında kararların Andi Kongresi'nde 20 Eylül 1917'de alındığı görülecektir. Ancak Ahmet Hazer'in kitabında da tarih hatalı olarak 18 Eylül 1917 olarak geçmektedir. Bahse konu meselenin vüzuhu için o dönemde Kafkasya'da bulunan Aziz Meker Bey'in Kafkas Dergisi 8. Bölümüne bakılabilir. Aziz Meker Bey söz konusu kararların 1 Mayıs 1917'den sonra icra komitesinin 4 ay tecrübe kazandıktan sonra meclise sunulduğundan bahseder ve Andi Kongresi kararlarını sıralar. Cafer Barlas'ın çalışmasında yine Andi Kongresi tarihi hatalı olarak 6 Temmuz 1917 olarak gösterilmiştir. Altay Göyuşov'un Kuzey Kafkasya Dağlıların Özgürlük Uğruna Mücadelesi adlı kitabında ise o dönem Dağıstan'da çıkan 2 Ağustos 1917 tarihli Kaspiysk gazetesine yapılan atıfta Andi Kongresi tarihinin 1917 Ağustos ayı başları olarak geçtiğini görmekteyiz. Hacı Murad Donogo'nun Andi Kongresi ile yaptığı bir çalışmada o dönem çıkan gazetelerden anlamaktayız ki Andi Kongresi 20 Ağustos'ta gerçekleşmiştir. 17-18-19-20 Ağustos tarihlerinde bölgede toplanmalar olmuştur. 20 Ağustos 1917'de Andi Kongresi gerçekleşmiştir. Kafa karışıklığı ise bazı kaynaklarda Eylül ayı olarak bu kararların sıralanmasından kaynaklanmaktadır. Aslında bunun temel sebebi Andi Kongresi'nde istenen sonuçların tam olarak alınamaması ve kongrenin Eylül ayında Vedeno ve Vladikafkas tarafında devam etmesinden ve de iki ayrı takvim çeşidinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Son olarak Pşımaho Kotse, Caucasian Rewiew dergisinde yazdığı Revolution and Sovietization in The North Caucasia adlı makalesinde Andi Kongresi'nin tarihi olarak 18 Eylül tarihini vermiştir. 20 Ağustos 1917 tarihini veren Hacı Murat Donogo'nun çalışması için bkz: Hadji Murad, **Andiyskiy S'ezd 1917 God**, [Андийский съезд 1917 год, 1917 Yılı Andi Kongresi], Mahaçkala, Kitab İzdatelstvo, 2017, s. 8.
20 Eylül 1917'de Andi Kongresi'nde alınan kararlar için bkz:
Aziz Meker, **Kafkas Dergisi**, Y: 1, S: 1, İstanbul, Ağustos 1953, s. 10.; Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 75.; Ahmet Hazer Hilal, **Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası**, Ankara, Orkun Basımevi, 1961, s. 58.

[180] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse**, s. 116-117.
[181] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 135.

vermişlerdir. Brest-Litovsk antlaşması ile artık bu yolda bir yola girebilirlerdi. "Dağıstan Cumhuriyeti" adı ile kurulacak bu devlet Mavera-yı Kafkas Konfederasyonu'na dâhil olacaktı[182].

Andi Kongresi, Vedeno Kongresi ve Vladikafkas toplantıları II. Kuzey Kafkasya Dağlı Halklar Kongresi olarak önemli kararları aldıktan sonra dağılmıştır. Kongreler sonucu alınan ulusal ordu kurma yetkisi, KKDHB'nin bağımsızlık ilanında bulunma yetkisi ve kendilerine ait olan topraklarını geri alma iradeleri Kuzey Kafkasyalıların artık bağımsızlık ve devletleşme yoluda ilerlediklerini göstermektedir. Andi Kurultayı'na Stavrapol Hükümeti Türkmenleri ve Nogayları, Karanogaylar ile bir idare bölgesi olarak birlikte katılmışlardır. Yukarıda belirtilen kongreye Dağıstan ve Zakatala bölgesi halkları, Terek bölgesi halkları (Kabardeyler, Osetinler, İnguşlar, Çeçenler, Kumuklar ve Salataylar), Kuban bölgesi halkları (Karaçaylar, Bjeduğlar, Besniler, Şapsığlar, Abazalar, Hatukaylar, Nogaylar vs.), Sohum bölgesi dağlı halkları (Abhazalar) ve Stavrapol vilayeti halkları (Türkmenler ve Nogaylar) hep birlikte katılmışlardır. Kuzey Kafkasya Birliği'nin temellerini atarak devletleşme yolunda çok önemli bir adım atmışlardır[183]. Görüldüğü üzere Kuzey Kafkasya'da yaşayan tüm Rus olmayan halklar bir araya gelmişlerdir. Bu önemli bir eşik ve halkların kendi özgürlüklerini kendilerinin sağlayabileceği yolunda önemli bir demokratik faaliyettir. Kafkasya'nın neredeyse tüm halklarının bir araya geldiği yapıyı ideolojik sebeplerle görmezden gelmek veya onları isyancı, sınıf savaşçısı veya dış destekli haydutlar olarak görmek tarihi vesikaları ve halkların insanca yaşama taleplerini görmezden gelmektir. Bu dönemde artan kaçak askerlerin saldırıları, Kozak ve Rus saldırıları, Kuzey Kafkasyalıların bir türlü duyulmayan demokratik talepleri onları bağımsızlık arayışlarına itmiştir. Kuzey Kafkasya'daki Rus ve Kozaklar ile girişilen son birkaç birlik olma çalışmaları da olumsuz sonuç verecektir. İstedikleri özgür, özerk devlet kurma fikirlerinin hayata geçmesine izin verilemeyeceğini anlayan Kuzey Kafkasyalılar en iyi yol olarak bağımsız bir devlet kurma fikrini savunmaya başlamışlardır.

---

[182] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 482.
[183] Ayten Berzeg, **1. Dünya Savaşında Kuzey Kafkasya Genel Bir Tarihi Özet**, Ankara, Kafdağ, 2005, s. 38.

Andi Kongresi'nin en önemli tarafı artık Kuzey Kafkasyalıların bağımsızlık yolunda kesin bir tavır ortaya koymaları ve devletleşme yolunda resmi demokratik işlemlere başlamalarıdır. Bir topluluğun devlet olabilmesi adına gereklilik olan şartlar Andi Kongresi'nde alınan kararlar neticesinde anayasa maddeleri olarak hayata geçirilmiştir. En başta *"Kafkasya halkları siyasi bir birlik oluştururlar."* maddesi etnik ve dilsel farklılığa dayanmadan oluşturulan siyasi bir birlikteliği, siyasi bir ülküyü ifade etmektedir. Her otuz bin kişiye bir temsilci sistemi ile oluşturulacak bir meclis sistemi, her bağımsız bölgeden seçilecek iki temsilciden oluşacak senato ise demokratik bir meclis yapısını hedef almıştır. Yürütme kurulu ise yasama meclisinden seçilecek, yürütme kurulunun başı ise başkan seçilecektir. Tüm bunları denetleyebilecek bir Yüksek Denetleme Kurulu ise Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği'nin geldiği noktayı çok güzel göstermektedir. Artık bir bağımsızlaşma ve devletleşmenin oluşum aşamaları tamamlanmak üzeredir[184]. O dönemki Rusya'nın durumuna bakarsak, Rusya'da bir Geçici Hükümet'in olduğunu ancak Geçici Hükümet'in görevlerini yerine getiremediği açıktır. Hem Kızıl Ordu'nun hem Beyaz Orduları'nın saldırıları altında faaliyet göstermeye çalışan bir hükümet vardır. Ekim 1917'de Bolşevik darbesi sonrası bir kurucu meclis seçimi söz konusu olmuş ancak bu seçimlerde Bolşevikler hezimet yaşamışlardır. Bu sebepten ötürü Bolşevikler Meclisi dağıtmışlar ve parlamenter sistemin uygulanamayacağını deklare etmişlerdi

Bolşevik Devrimi, Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan'ın geleceği adına beklenen fırsatı vermiştir. Kafkas halkları 28 Kasım 1917'de Tiflis'te bir araya gelerek Mavera-yı Kafkas Komiserliği'nin kurulduğunu bütün dünyaya ilan etmişlerdir[185]. Ancak, oluşum uzun ömürlü olmamıştır. Özellikle bu durumun Osmanlı'nın bölgedeki konumunu zayıflatacağı endişesiyle Osmanlı Devleti'nin ciddi baskıları sonucu Mavera-yı Kafkas Cumhuriyeti üçe ayrılmıştır. 26 Mayıs'ta Gürcistan, 28 Mayıs'ta Azerbaycan ve 30 Mayıs'ta da Ermenistan bağımsızlığını ilan

[184] M. Aydın Turan, "1918 Bağımsızlık Evresinin Kronolojik Arka Planı", **Birleşik Kafkasya İdealine Adanan Ömür M. Aydın Turan**, (Der: Nail Sönmez, Orhan Doğbay), Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 76. Kuruluş Yıl Dönümü Anma Etkinliği Konferansı, 2. Baskı, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2018, s. 54-55.

[185] Mavera-yı Kafkas Hükümeti hakkında detaylı bilgi için bkz: Enis Şahin, **Türkiye ve Maverayı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002, s. 103-123.

etmiştir [186] . Böylece Azerbaycan'da ve Kuzey Kafkasya'da yeni bir süreç başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya'da kurulacak bir devlet için imkânlarını sefer etmeye çalıştığı bir dönem başlayacaktır.

1.5. 20 Ekim 1917'de Güneydoğu Birleşik Hükümeti'nin Kurulması

Andi Kongresi'nden sonra Abdülmecid Tapa Çermoy başkanlığındaki Kuzey Kafkasya Hükümeti, Kozaklarla geçici bir antlaşma yapmıştır. Çarlık döneminde Kuzey Kafkasya'nın istilasında önemli roller oynayan Kozaklar, Bolşevik ihtilalini iyi karşılamamışlardı. Kozaklar ve Dağlılar arasında tamamen siyasi çıkarlar gereği bir birliktelik doğmak üzereydi. Kozaklar, güneydeki Dağlılar ve kuzeydeki Bolşevikler arasında kalmaktan çekinmişlerdir. 20 Ekim'de yapılan görüşmeler sonrası Dağlılar ile anlaşma sağlanmış ve Güneydoğu Birleşik Hükümeti kurulmuştur. Andi ve Vedeno Kongreleri'nden yaklaşık iki ay sonra, 7 Kasım 1917 tarihinde Rusya'da Bolşevikler iktidarı ele geçirmiştir. Andi Kongresi'nde tam bir bağımsızlık ilanı edilmese de bu yönde güçlü kararlar alınmıştı. Kozaklar, bazı Kafkasyalılardan bahsi geçen birlik hükümetine girmelerini talep ederek yardım istemişlerdir. Bazı Kafkasyalılar hükümete girse de, Bolşevikler saldırıya geçince hükümet dağılmak zorunda kalmıştır[187]. Hükümet merkezi Yekaterinodar olarak belirlenmiştir. Hükümetin başına Kozaklar'dan Ataman Kaledin getirilmiştir. Hem Kuzey Kafkasyalılar hem Kozaklar, Bolşeviklere karşı bir çıkar ittifakı kurmuşlardır. Ancak Bolşevikler, Kozak orduları üzerine ordularını göndermişler ve Kozak orduları yenilmiştir. Ataman Kaledin bu yenilgi üzerine intihar etmiştir ve hükümet 8 Aralık günü dağılmıştır[188].

I. ve II. Kuzey Kafkasya Halkları Kongreleri aslında demokratik yollardan Kafkasyalı halkların haklarının tam olarak sağlandığı, özerk, Rus halkıyla barış içinde Rusya'ya bağlı federatif milli devletler olarak örgütlenme isteklerini yansıtmaktadır. Bolşevik devrimi ile başlayan halkların özgürleşmesi, hakların geri

[186] Kemal Saylan, Yıldırım Oktan, "Mavera-yı Kafkas Hükümeti ile Osmanlı Devleti Arasında Geçen Barış Görüşmelerinin Mavera-yı Kafkas Parlementosu'na Yansımaları", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildirim Kitabı**, Tiflis, 18-20 Nisan 2019, s. 147-160.
[187] Bekir Özbal, **Rus Emperyalizmine Karşı Kuzey Kafkasya'da Birlik Kurma Çabaları (1781-2011)**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi, Kırıkkale, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 137-138.
[188] Erşan, **a.g.e.**, s. 47.

iadesi, eşitlik gibi anlayışlar ile Kuzey Kafkasyalı aydınlar devrimin de getirilerinden yararlanmak istemişler ve barışçıl yollarla ile diğer halklarla birlikte eşitliğe dayalı özerk oluşumlar ile birlikte yaşamak arzusu ile hareket etmişlerdir. Ancak yaşanan olumsuzluk onları bağımsızlık arayışına itmiş olmalıdır. Nitekim Kuzey Kafkasyalı aydınların diğer halklar ile birlikte barış içinde birlikte yaşamak arzusunu gösteren en önemli olaylarından biri 20 Ekim tarihinde kurulan Güneydoğu Birleşik Hükümeti'nin kurulmasıdır. Bahsi edilen tarihlerde Kuzey Kafkasyalılar ve Kozaklar arasında Vladikafkas'ta ortak kongre düzenlenmiş ve sonunda bir birlik antlaşması imzalanmıştır[189]. Birlik hükümetinde Abdülmecid Tapa Çermoy, Haydar Bammat ve Pşımaho Kotse gibi Kuzey Kafkasyalılar yer almışlardır[190].

Güneydoğu Birliği hükümetine 7 Kozak ordusu, KKDHB, Başkırt, Kazak, Kırgız, Türkistan'ın özerk grupları, Kalmuklar vb. topluluklar ve hükümetler katılmıştır. Birliğin oluşmasında başrolü ise Terek Kozak Ordusu'nun atamanı M. Karaulov oynamıştır[191]. Güneydoğu Birleşik Hükümeti ile birlikte Don, Kuban, Kafkasya ve Ukrayna bölgelerinin birleştirilmesi düşünülüyordu. Kozaklar, hükümette çoğunluk olmuşlar ve kendi bölgelerini birleştirip yeni bir Rusya kurmak taraftarı olmuşlardır[192]. Kozakların liderlik ettiği bahsi geçen oluşumda yeni bir Rus Çarlığı kurma gibi bir fikir kendi topraklarında hak ve özgürlüklerini isteyen KKDHB liderlerini rahatsız etmiştir. Güneydoğu Birleşik Hükümeti bu yüzden başarısız doğmuş bir hükümet olarak algılanmıştır. Andi Kongresi'nden sonra zaten

---

[189] Güneydoğu Birleşik Hükümeti'nin kurulması ve döneminde yaşananlar ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Mayrbek Momuyeviç Baçagayev, **Soyuz Gortsev Severnovo Kavkaza i Gorskaya Respublika, İstoriya Nisostoyavşivosya, [Союз Горцев Северного Кавказа и Горская Республика, История Несостоявшегося Государства 1917 – 1920, Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği ve Dağlı Cumhuriyeti**, Gerçekleşmeyen Devlet Tarihi 1917 – 1920, Sentrpoligraf, 2018, s.35-50; Andrey Alekseyeviç Zaytsev, "'Tret'ya Sila' v Bor'be za Formirovaniye Yugo-Vostoçnovo Antibol'şevistskovo Bloka (1917-1920)" ['Третья сила' в борьбе за формирование Юго-Восточного Антибольшевистского блока (1917-1920 гг.), Antibolşevik Güneydoğu Blokunun Oluşumu İçin Savaşta 'Üçüncü Güç' (1917-1920)], **Prepodavatel' XXI. Bek**, No: 1-2, 2019, s. 260-267.

[190] Güneydoğu Birleşik Hükümeti, Rusya içerisinde demokratik-federal yasalara uygun bir devlet yapısını uygun görmüştür. Birlik Hükümeti'nin kuruluşu hakkındaki detaylı bilgiler, antlaşma metni ve federal devlet konusundaki yayımladıkları deklarasyon metni için bkz: Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 164-169.

[191] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 131.

[192] Andrey Vadimoviç Venkov, "İdeya Dono-Kavkazskovo Soyuza i Yujno-Ruskovo Soyuza v 1918 g.", [Идея Доно-Кавказского Союза и Южно-Русского Союза в 1918 г., 1918 Yılında Don-Kafkas Birliği ve Güney-Rusya Birliği Fikri], **Novoye Proşloye**, No: 2, 2019, s. 171-172.

Kuzey Kafkasyalılar daha bağımsız hareket edebilecek bir arzu ve siyasal güce ulaşmışlardı. Güneydoğu Birleşik Hükümeti'nden sonra kurulacak bir diğer birlik hükümeti olan Geçici-Terek-Dağıstan Hükümeti'nde de Kuzey Kafkasyalılar daha büyük bir siyasal güce ulaşmışlardır. Ancak olaylar onları tek başlarına bırakacak ve tamamen bağımsız bir devlet kurma aşamalarına doğru yöneleceklerdir.

1.6. 1 Aralık 1917 Geçici Terek-Dağıstan Hükümetinin Kurulması

Rusya'da Şubat Devrimi'nin yaşandığı zamanlarda Kuzey Kafkasya'da hiçbir Bolşevik organizasyonu bulunmuyordu. 1917 yılında Bolşeviklerin burada devrimcilik yapabilmesi çok zor bir durumdu. Bolşevikler bu yüzden buralarda kendilerine müttefik aramışlardır. İşçi ve asker sovyetleri komiteleri şubelerini sadece Rostov, Yekaterinodar, Grozni, Vladikafkas ve Piyatigorsk gibi şehirlerde kurabilmiş ve üyelerinin birçoğunu Ruslar ve Kozaklar'dan temin edebilmişlerdi. İlk Bolşevik organizasyon da Dağıstan'ın Temirhan-şura kentinde 1917 Mayısı'nda kurulabilmiştir. Ulubey (Ullubiy) Buynaksi liderliğindeki Mahaç Dahadayev, Celâlettin Korkmazov, Magomed Mirza Hizroev, Said Gabiev, Alibek Takho-Godi, Sultan Said Kazbekov'den oluşan ekip Bolşevikliğin temellerini atmışlardır. Bahsi geçen ekip de zaten Celalettin Korkmazov hariç KKDHB ile birlikte çalışanlardan oluşmakta idi[193]. Ekibin hepsinin Dağıstanlı olduğunu belirtmekte de fayda vardır. Dağıstan'ın sovyetleşmesi ve bir Sovyet Cumhuriyeti olmasına giden süreci de bahsi geçen ekibin çalışmaları sağlayacaktır. Bolşevikler çeşitli sorunları istismar ederek propaganda çalışmaları ile bazı yerli sosyalistleri yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Ağustos 1917'de sosyalist Kermen partisi kurulabilmiştir. Kermen, Kuzey Kafkasya'daki ilk devrimci organizasyondur. Adını efsane bir kahraman haline gelen Oset kahramanı Kermen'den almıştır. Üyelerinin çoğu Osetler'den oluşmaktaydı. Kermen, Mayıs 1918 tarihinde Bolşevik Partisi'ne katılmıştır. Bolşevik Oset organizasyonun temellerini atmıştır[194]. Bu tarz örgütlenmeler ve propagandalar ile Bolşevikler bölgede alan kazanmaya başlamışlardır. 1917 Eylül ayının sonlarından 1918 yılı başlarına kadar bazı şehirlerde önemli miktarda destek bulmuşlardır.

[193] Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity**, s. 78.
[194] Osetlerin sosyalist Kermen Partisi hakkında geniş bilgi için bkz: Sergey Dimitriyeviç Kulov, **Kermenistı v Bor'be za Sovetskuyu Vlast**, [Кермениcты в борьбе за Советскую власть, Sovyet İktidar Savaşında Kermenistler], Orchonikidze, İzdatel'stvo Ir, 1973, s. 5-60.

Bolşeviklerin organizasyonları ve çalışmaları, KKDHB kadrolarına zarar veriyor ve aralarında düşmanlıklar çıkmaya başlıyordu [195]. Bolşevikler, Kuzey Kafkasya'da alan kazanmaya başladıkça karşılarına KKDHB çıkıyordu. Ancak sadece KKDHB ile değil adına Gönüllü Ordu dedikleri başka bir güç ile karşılaşmak ve onlarla savaşmak zorunda kalacaklardı. Beyaz-Kızıl Rus savaşlarının Beyazlar tarafını oluşturan Gönüllü Ordu, Bolşevik Darbesi sonrası başta General Aleksiyev olmak üzere General Kornilov ve General Anton İvanoviç Denikin tarafından oluşturulmuştur. Çarlık Rusya generalleri Bolşeviklere karşı yeni bir ordu tesis etmişler, onun tarzını, ideolojisini ve misyonunu oluşturmuşlardı. Rus imparatorluğunu diriltmek ve Bolşeviklerden ülkeyi temizlemek ana misyonlarıydı. Ancak ordunun askerlerini Ruslar değil Don ve Kuban Kozakları oluşturuyordu. Resmi ismi ise Güney Rusya Silahlı Kuvvetleri idi. Bolşevik darbesinden hemen sonra Ataman Kaledin'in davetiyle Rus Çarlığı'nın son Genelkurmay Başkanı General Alekseyev, 15 Kasım 1917'de Don bölgesinin başkenti Novoçerkesk'e gelmiştir. Aralık ayının sonlarına doğru Kornilov isyanına karışmaktan dolayı hapiste bulunan Denikin, Kornilov, Romanovski, Markov ve Lukomski gibi generaller de Novoçerkesk'e gelmiştir. Bolşevik darbesi ile birlikte General Ataman, Don bölgesine geçip orada Geçici Hükümet ve onun düzeni yeniden kurulana kadar bir karargâh oluşturmuştur. Burada Çarlık Rusya'sı generalleri Bolşeviklere karşı mücadele edecekleri bir organizasyon oluşturmuşlardı. General Denikin ise Güney Rusya'nın Bolşeviklerce ve Almanlarca işgaline karşı çıkmaktaydı. Bolşevikler bu adımları dikkatle takip etmişler ve Kozaklara (Gönüllü Ordu) karşı savaş ilan etmişlerdir. Bolşevik lider Troçki, Gönüllü Ordu'ya saldırı emri vermiştir. Aralık 1917'de Bolşevikler ilk saldırıyı başlatmışlar Novoçerkesk işgal edilmiştir. Şubat 1918'de tüm Don bölgesi kontrol altına alınmıştır[196]. Böylece Gönüllü Ordu birlikleri güney bölgelere doğru inmişler ve Kuzey Kafkasya'da üç farklı savaşan güç ortaya çıkmıştır. Kozaklar, Gönüllü Ordu ile birlikte hareket etmeyi seçmişler, Bolşevikler ile de bir olamayan Kuzey Kafkasyalılar ise çareyi Türklerden yardım istemekte

[195] Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity**, s.79.
[196] Beyaz Ordu'nun o zamanki komutanlarından General Denikin'in hatıratlarından o dönemki Beyaz Ordu'nun kuruluşu, Don ve Kuban bölgelerinde yeni bir ordu kurma çalışmaları ile ilgili detaylı bilgiler için bkz: General A. I. Denikin, **Oçerki Russkoy Smutı**, [Очерки Русской Смуты , Rus Sorunu Üzerine Denemeler], C: III, Berlin, Logos İzdaniye, 1924, s. 5-72.

bulmuştur. Sadece Kuzey Kafkasyalılar değil Azerbaycan Türkleri de Osmanlı'dan yardım talep etmiştir. Rusya'da oluşan kaos ile birlikte Rusya'nın Kafkasya'daki otoritesi son derece zayıflamış Rusya'nın doğurduğu boşluğu ise Rus ordusunun silah ve imakanlarından yararlanan Ermeni kuvvetleri doldurmak istemiştir. Ermenilerin Doğu Anadolu'da tertipledikleri katliamlar Azerbaycan'da da yaşanmaya başlamış bu yüzden Kafkas Türkleri, Osmanlı'dan yardım istemek zorunda kalmışlardır. Bu maksatla Osmanlı VI. Ordusu'nun bulunduğu Musul'a bir Kafkasyalı Türk heyeti 1917 yılının Ekim ayında gelmiştir. VI. Ordu Komutanlığı ise bahsi geçen heyetle birlikte üç subayını bölgeye göndermiş ve mevcut durumu yerinde tahkik ettirmiştir. Subaylardan biri olan topçu Teğmen Muzaffer Efendi ise Musul'a döndüğünde Kafkasya'da teşkilat kurmak için durumun müsait olduğunu bildirmiştir[197].

Kasım 1917'de Hasavyurt Bölgesi'nde bulunan Dağıstan Süvari Alayı'nın komutanlığına Kumuk Türk hanları soyundan Albay Nuh Beg Tarkovski atanmıştır. Dağıstan'da yerli halktan Şamil Taburları, Lezgi Süvari Dağ Bataryası, İmam Şamil Alayları gibi askeri birlikler kurulmuştur[198]. Görüldüğü üzere Kuzey Kafkasyalılar başta Dağıstan olmak üzere tüm Kuzey Kafkasya'da etkinliklerini arttırmışlardır. Askeri ve siyasi kademelerde en üst sıralara yerleşmişler ve doğrudan mücadeleye etki yapmışlardır. Daha sonraki süreçlerde de Dağıstanlı sosyalistlerin etkili hamleleri ile yine Bolşevikler tüm bölgede başarı kazanacaklardır.

20 Kasım 1917'de Sovnarkom, Kuzey Kafkasya Müslümanları'nın özgürlüğünün sağlanacağı hususunda bir emirname yayımlamıştır. Bu açıklamalar ve propagandalar ile Bolşevikler sonraki dönemlerde Müslüman halkları yanına çekerek önemli kazanımlar elde edeceklerdir. 21 Kasım'da Mahaçkala'da Devrim Savaşı Komiteleri oluşturulmuştur. Komitede Ulubey Buynakski, Z. Averbuh, A. İsmailov, Z. Zahorochkin, D. Atayev, İ. Kotrov, N. Ermoşkin, A. Şabalin, İ. Aliyev, G. Dalgat, G. Volodin gibi kişiler yer almıştır. Komitenin ilk başkanı A. Averbuh iken daha sonra Kumuk Türk sosyalistlerinden Ulubey Buynakski başkan olarak

[197] Yüceer, **a.g.e.,** s. 41.
[198] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 89-101.

seçilmiştir[199]. Ulubey Buynakski, Mahaçkala Devrimci Komitesi ile birlikte sık sık Astrahan ve Bakü Sovyeti'ne giderek sosyalistlere destek aramıştır[200]. O dönemde Bakü ve Astrahan'da Bolşevikler hâkim durumdaydı ve Dağıstan'a Bolşevik saldıları ve yardımları buralardan gelmiştir. Dağıstan'daki Bolşevik örgütlenmerinde Bolşevik Partisi'nin Bakü Komitesi Temsilcisi Gazi Muhammed Agasiyev önemli roller üstlenmiştir[201]. 23 Kasım 1917'de Rusya Kurucu Meclisi'nin seçimleri yapılmıştır. Kozaklara, kaçak askerlerin de katılımı gibi sebeplerle Kozaklar bölgelerinde çoğunluk oluşturmuşlardır. Kuzey Kafkasyalılar meclise bir vekil bile sokamamışlardır. Durum açıkça Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi'nin aldığı kararlara ve yasal hükümlerine aykırı bir durum oluşturmuştur. Bu yüzden Aralık sonu gibi Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi, Kurucu Meclis çalışmalarına katılmayacaklarını beyan etmişlerdir[202]. Kuzey Kafkasyalılar oluşan olumsuz atmosferden dolayı zamanla bağımsızlık ve direniş yolunda adımlar atmaya başlayacaklardır.

10 Kasım 1917'de Dağıstan Bölgesi Halk Temsilcilerinin II. Kongresi Temirhan-şura kentinde yapılmıştır. Dağıstan Bölge İcra Komitesi seçilmiş ve komitede Zübeyir Temirhan, Dr. Beybulat Bammat, A. Sultan, M. Dibir, S. Kuvarşal, Necmeddin Gotsalı gibi milli liderler yer almıştır. Sosyalistler[203], Dağıstan Bölge İcra Komitesi seçimlerinde çok az yer bulabilmişlerdir[204]. 12 Kasım 1917'de Kozak lideri Karaulov, Sovyet güçlerini tanımayacağını bildirmiştir. 15 Kasım'da bölgede olağanüstü hal ilan edilerek Sovyetlere uyanların idam edileceğini bildirmiştir. Bolşevikler ile iyice ayrışan Kozaklar ve Kuzey Kafkasyalılar, 1 Aralık 1917'de Menşeviklerin de desteğiyle Geçici Terek-Dağıstan Hükümeti'ni

[199] Alikberov, **a.g.e.**, s. 38-39.
[200] Todorskiy, **a.g.e.**, s. 37.
[201] Bkz: Alikberov, **a.g.e.**, s. 17., Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 31.
[202] Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity**, s. 77.
[203] Ekim 1917'de Mahaçkala kentinde bulunan Bolşevikler, Kafkasya Dağlılar Birliği'ne bağlı bulunan Müslüman Komitesi'ni genç Dağıstanlı sosyalistlerden Ulubey Buynakski ve arkadaşları vasıtasıyla içeriden ele geçirmişlerdir. Temirhan-şura'daki sosyalistlerden Hamid Dalgat ve Harun Said de yapılan davete uyarak Mahaçkala'ya gelmişler yapılan seçimler sonucu Mahaçkala Müslüman Komitesi'nin yönetimi Ullubiy Buynakski, Celaleddin Atayev, İ. Aliyev, Harun Said ve Hamid Dalgat'tan oluşmuştur. Bkz: Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 81.
[204] Alikberov, **a.g.e.**, s. 36.

kurmuşlardır. Başlarında Kumuk Türklerinden Reşidhan Kaplan ve Kozak lider Ataman Karaulov bulunuyordu[205].

Güneydoğu Birlik Hükümeti istenilen başarıya ulaşamayınca Kuzey Kafkasyalı halklar, Kozaklar ve Ruslar ile aynı çatı altında bir idare kurmak amacıyla Terek Kozakları ile Dağıstan ve Terek Bölgeleri Şehirleri Birliğiyle anlaşarak birleşmiş ve Geçici Dağıstan Terek Bölgeleri Hükümeti kurulmuştur. Kafkasya Cumhuriyeti parlamento başkanlığı (meclis başkanlığı) ve maliye başkanlığı yapmış olan Vassan Giray Cabağı kendi yazmış olduğu kitabında; Kuzey Kafkasya'nın Rus yönetiminden kurtulmak için 2 Aralık 1917'de özerkliğini ilan ederek ilk adımı attığını belirtmiştir. Kuzey Kafkasya Halklar Birliği Merkez Komitesi'nin ilan ettiği deklarasyonda Rusya içinde federal bir cumhuriyet öngörülmekteydi. Deklarasyon ile geçici Dağıstan-Terek Bölgeleri Hükümeti kurulmuştur. 3 Aralık 1917 tarihli oturumda yeni Kuzey Kafkasya Hükümeti kendi hükümranlık sahalarını şöyle belirlemiştir; bütün Dağıstan ve Terek Bölgesi yerli halkın oturduğu altı kaza bölgesi (Terek bölgesindeki Karanogay ve Nogay bölgesi), Stavrapoldaki Türkmen bölgesi. Güney Kafkasya bölgesinde bulunan Zakatala ve Sohum ise geçici Güney Kafkasya Hükümeti bölgesinde kalacak, ancak kültürel ve siyasi yönden Kuzey Kafkasya'ya dâhil olacak, ileride herhangi bir birliğe katılması yönünde Güney Kafkasya Hükümetinin herhangi bir yetkisi olmayacak, Zakatala ve Sohum yerel idareleri kendi kaderlerini kendileri tayin edecekti. Birlikte her oluşum kendi milli özerkliğini koruyacaktı[206]. Böylelikle resmi Bolşevik hükümetine karşı olunduğu da deklare edilmiş oluyordu. Rus ve Kozaklar ile birlikte kurdukları hükümet ile hedeflerine ulaşan Kuzey Kafkasyalılar demokratik-siyasi olgunlukla amaçlarını herkese kabul ettirebilmişlerdir. 14 Aralık'ta federatif cumhuriyetin 12 kişilik bakanlar kurulu oluşturulmuş ve hükümet başkanı olarak da Dağıstanlı Reşid Han Kaplan atanmıştır[207]. Hükümet yasa yapma yetkisi, yeni para birimi oluşturulması ve Dikiya

[205] **A.e.**, s. 37.
[206] Wassan Giray Cabağı, **Kafkas-Rus Mücadelesi**, İstanbul, Flaş Ajans, İstanbul, ty., s. 82-84.
[207] Bakanlık makamları genel olarak KKDHB'nin elindeydi. Toplumsal Asayiş Komiseri; Pşımaho Kotse, Dış İşleri Komiseri; Reşidhan Kaplan, Askeri Komiser; General Talışhanov, Erzak Komiseri; Ahmed Dudaratı, Ticaret ve Sanayi Komiseri; Aslanbek Butatı, Devlet Nezareti Komiseri; Wassan Gıray Cabağı, Devlet Sekretei ve İşler Müdürü; K. Çerkoezov. Kozaklar'dan ise V. Abramov, Halk Eğitimi Komiseri; M. Kraulov ise Adalet ve Maliye Komiseri olmuştu. Hükümet başkanlığı görevine

Diviziya komutanı General Polovtsev'in hükümetin askeri birliklerinin komutanı olarak atanmasıyla bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır.

1 Aralık 1917'de kurulan Geçici Terek-Dağıstan Hükümeti de Güney Doğu Birleşik Hükümeti gibi uzun ömürlü olamamıştır. Kafkasyalıların toprakları üzerinde yaşamış olduklarından dolayı ve toprakların tekrar ait olduğu yere Kafkasyalılara geçmesinden korkan Kozaklar, Rusları desteklemeye başlamışlardır. Kısa süre sonra Kozak Atamanı M. A. Karaulov da Bolşevikler tarafından öldürülmüştür[208]. Kuzey Kafkasya Merkezi Komitesi hala yeterli askeri güçten de yoksun bulunuyordu. Yaşanan çatışmalara çözüm bulamıyorlardı. Hala bir milli ordu kurulamamış ve vatandaşlarının haklarını rahatça savunamamışlardır. Kuzey Kafkasyalılar, Kozaklar ile pazarlık ve ortaklık görüşmeleri yapsalar da iki taraf da aynı bölgeler üzerinde hak talep ediyorlardı[209]. Ekim Devrimi ile birlikte iktidarı ele geçiren Bolşevik anarşisi ile birlikte, Rus askerlerinin ve nüfusunun yağmacı tavrı ve bazı Kozakların Bolşevikleri desteklemesiyle Kuzey Kafkasyalılar yalnız kalmış ve saldırıların hedefi olmaya başlamışlardır. 19 Aralık 1917'de Karaulov hainlikle suçlanmış ve Rus askerlerince öldürülmüştür. Bu durumlar karşısında 21 Aralık 1917'de Kuzey Kafkasyalılar geçici anayasanın kendilerine verdiği yetkiye dayanarak yeni Rusya anayasasının hazırlanmasına katılmayacaklarını, Rusya'dan ayrılmış bağımsız bir devlet olduklarını ve Rusya'nın Kuzey Kafkasya'nın iç işlerine karışamayacağını ilan etmiştir[210]. Aslında herkesin 11 Mayıs 1918 bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin ilanı diye bildiği bu olay ilk olarak 21 Aralık 1917 tarihinde tek taraflı bağımsızlık ilanı ile gerçekleşmiştir. Ancak daha sonra Osmanlı gibi büyük bir devletin resmi tanıması ile 1918 Mayıs'ında bağımsızlık fiiliyata geçecektir. 26 Aralık 1917 tarihininde Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği bir karar alarak ellerindeki az sayıdaki milli askeri kuvvetlerini Gunip ve Hunzah kalesinde bırakmışlardır[211]. Oluşan atmaosferde askeri olarak düzenli orduları olmayan KKDHB başta Osmanlı

Dağıstanlı Reşidhan Kaplan, onun birinci yardımcısı ise Kozak atamanı M. Karaulov getirilmiştir. Bkz: Göyüşov, **a.g.e.**, s. 146-147. ; Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 170-175.

[208] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 1. Cild**, s. 107.

[209] Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity**, s. 75.

[210] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse**, s. 34-35.

[211] Alikberov, **a.g.e.**, s. 47.

olmak üzere kendilerini savunmak ve bağımsızlıklarını savunmak üzere dış ülkeler ile temasa geçmişlerdir.

Dağıstan sosyalistlerinden Celalettin Korkmazov, 1918 yılının Şubat ayında Astarhan'a geçmiş, Kuzey Kafkasya kuvvetlerinin Bakü'deki Ermeni Şaumyan'ın yaptığı isyanı bastırmak üzere Azerbaycan'a gitmesinden faydalanarak 7 bin kişilik piyade ve topçu desteği alarak Mahaçkala'ya girmiştir. Bolşevikler, Temirhan-şura'yı işgal etmiş ve Vladikafkas'a girmişlerdir. Kuzey Kafkasya Merkezi İcra Komitesi dağıtılmıştır[212]. Ancak Dağlılar mücadelelerine devam etmişlerdir. İçine düştükleri zor durumdan kurtulmak üzere başta Osmanlı olmak üzere büyük devletlerden yardım ve tanınma talebinde bulunmak üzere çalışmaya başlamışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDAN PŞIMAHO KOTSE HÜKÜMETİNİN KURULMASINA KADAR YAŞANANLAR

2.1. 11 Mayıs 1918 Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

1917 yılının sonlarına doğru Dağıstan'da iki önemli din adamı lider olarak temeyyüz etmiştir. Bunlardan birincisi Dağıstan ve Çeçenistan İmamı olarak adlandırılan Necmeddin Gotsalı, ikincisi ise Çeçenistan Emiri olarak bilinen Şeyh Uzun Hacı'dır. Kuzey Kafkasya'nın etkili iki dini lideri Çeçenistan Grozni petrol işletmelerinin kurucusu olan Abdülmecid Tapa Çermoy, Albay Nuh Beg Tarkovski ve sosyalistlere yakın dini lider Ali Hacı Akuşalı ile Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı için ittifak etmişlerdir[213]. Bizce Ali Hacı Akuşalı batılı bir gözle liberal entelektüel olsa da, burada vurgulanması gereken nokta farklı görüş ve pozisyonlarda olan liderlerin bir araya gelip ittifak edebilmeleri ve devletleşme yolunda çabalarını birleştirmeleridir.

[212] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 135.
[213] W.E.D. Allen, Paul Muratoff, **Caucasian Battlefields, A History of The Wars On The Turco-Caucasian Border 1828-1921**, London, Cambridge University Press, 1953, s. 502.

Bolşevikler, iktidara geldikten sonra Müslüman ve sair halklardan yararlanmak istemişlerdir. Bu maksatla onların bağımsızlıklarını destekler mahiyette, müstakil devletlerini kurabileceklerini bildiren beyannameler neşretmişlerdir. 2 Kasım 1917'de Rusya Milletleri'nin Hakları beyannamesinde Rusya'da yaşayan milletlerin Rusya'dan ayrılarak müstakil bir devlet kurabilecekleri ilan edilmiştir[214]. 7 Kasım 1917'de ise Bolşevik devrimin tüm halkları koruyacağı ilan edilmiş ve Rus olmayan halklardan da yardım istenmiştir. Rus olmayan milletlerin Rus işgali altına girmeyecekleri teminat altına alınmıştır[215]. 19 Aralık 1917 tarihli Lenin ve Stalin imzalı diğer bir beyannamede Türk halklarına ve diğer Müslüman halklara hitap edilerek müstakil devletlerini kurabileceklerini, özgür şekilde yaşayabileceklerini, Rus Çarlığı'na karşı mücadelelerinde yardımlarına ihtiyaç duydukları ilan edilmiştir. Ancak birçok Kuzey Kafkasyalı, Bolşeviklerin karşısında yer alarak sözü edilen vaatlere inanmamıştır. 2 Aralık 1917'de Dağlılar Birliği unvanını Muvakkat Hükümet (Geçici Hükümet) olarak değiştirmiş ve Rusya'dan bağımsızlık yolunda bir tercihte bulunmuşlardı. Hükümet askeri, mali, zirai, idari vb devlet teşkilatına uygun kararlar vücuda getirmişlerdi. Milli bir kimlik taşıyan resmi kurumlar, bankalar, emniyet teşkilatları ve okullar hayata geçirilmiştir. Bu hal karşısında Kozaklar ve Ruslar birlikte hareket etmeye başlamışlar, Bolşevikler de bölgede etkili olmaya başlamışlardır. Bolşeviklerin iktidarı ele almasıyla, savaşılan ülkeler ile barış görüşmeleri başlamış ve cephelerdeki askerler geri dönmeye başlamıştır. Rusya'daki Devrim ile birlikte Türkiye'nin Doğu cephesinde savaşan Rus askerlerinin savaşa taraftar olmadığı 1917 yılında anlaşılmıştır. Rus ordusunda bir karışıklık ve parçalanma peyda olmaya başlamıştır. Rus askerleri Türkiye'den çıkmaya başlamışlardır. Ermeniler ve Kozaklar ise İslam köylerinde yağmacılık yapmaya başlamışlardır[216]. Özellikle Türkiye cephesinden dönen askerler Kuzey Kafkasya'da var olan düzeni bozmuşlardır. Bazıları bölgede kalmışlar ve çeşitli olaylara karışmaya başlamışlardır. Ekonomisi yetersiz olan Kuzey Kafkasya için durum daha da zorlaşmaya başlamıştır. Bolşevikler de cephelerden dönen askerlerin kendilerine

[214] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 80.
[215] Uygur Kocabaşoğlu, Metin Berge, **Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar**, Ankara, Kebikeç Yayınları, 1994, s. 319-320.
[216] **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi II. Cilt, 2'inci Kısım, Kafkas Cephesi, 2'inci Ordu Harekâtı 1916-1918,** Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1978, s. 271.

katılmalarıyla iyice güçlenmişlerdir. Zor durumda kalan Kuzey Kafkasya Hükümeti ise Türkiye'den yardım ummuştur[217].

Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Rusya'da ağır aksak işleyen idari sistem tıkanmıştır. Kafkasya halklarının temsilcileri Bolşevizme karşı çıkarak 24 Kasım 1917'de Tiflis'te bir araya gelmişler ve birlik hükümeti kurmaya çalışmışlardır. Transkafkasya Komiserliği (Zakavkom) adı altında geçici hükümet kurulması konusunda anlaşmışlardır. 28 Kasım 1917'de "Yeni Transkafkasya Komiserliği" kurulmuştur. Kafkasya'da ilk defa olarak seçimler yapılmıştır. Merkezî Bolşevik hükümet ile yaşanan sıkıntılardan dolayı Tiflis merkezli bir Kurucu Meclis (Seym) kurulması konusunda mutabık kalınmıştır. 23 Şubat'ta Seym toplanmıştır. Kafkasya'da idari yönetim Tiflis merkezliydi. Ancak Türkiye ile yürütülen görüşme ve mücadeleler, karşılıklı toprak istekleri sonucu Seym'in etkisi çok fazla olamamıştır. Batum görüşmelerinde Osmanlı heyetinin baskısı sonucu Transkafkasya Cumhuriyeti üçe bölünmüştür[218]. Azerbaycan'da Bolşevik yanlısı Himmet partisi Neriman Nerimanov başkanlığında faaliyet yürütüyordu. Türkçü çizgideki Müsavat Partisi ise kitle partisi haline geliyordu. İhtilal günlerinde Gence'de Difai Teşkilatı[219] ile bağlantısı olan Türk Adem-i Merkeziyet partisi kurulmuştur. Partiyi, İsmail Gaspıralı'nın damadı olan ve Azerbaycan Başbakanlığı yapacak olan Yusufbeyli Nesib Bey kurmuştur. Daha sonra parti, fikri yakınlık içinde bulunduğu Türkçü Müsavat Partisi ile birleşmiştir. İslamcı Rusya Müslüman Partisi ile Gence'deki İttihad-ı İslam ise Ocak 1918 tarihinde birleşmiştir. Nuri Paşa komutası altında daha sonra Türkiye'den ilhamla Kafkas İttihad Fırkası kurulmuştur. Fırkanın programına

[217] 1918 yılının bahar döneminde Kuzey Kafkasya'nın neredeyse tüm şehirleri ve ovalık bölümleri Bolşeviklerin eline geçmiştir. Kafkasya Dağlılar Birliği'nin bazı üyeleri kendi bölgelerine çekilmişlerdir. KKDHB otoritesini kaybetmiş ve yerli halklar kendi "milli konseyleri" ve bazı yerlerde Bolşevikler eliyle oluşturulan "halk konseyleri" tarafından yönetilmeye başlamışlardır. Mart 1918'de, milli kuvvetlerin elindeki merkezlerden biri olan Dağıstan Temirhan-şura'da, Bölge İcra Komitesi ve Milli Komite'nin ortak oturumunda, İstanbul'dan yardım alınmasına karar verilmiştir. Bkz: Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse**, s. 31.

[218] İbrahim Ethem Atnur, "Kafkas İttihad Terakki Fırkası ve Programı", **Sosyal Bilimler Dergisi**, S:15, Bişkek, 2006, s. 41.

[219] Difai Teşkilatı: Azerbaycan'ı Rus idaresinden kurtarmak için çalışan gizli bir teşkilat. Teşkilat üyelerinden Emir Han Hoyski, I. Dünya Savaşı yıllarında Erzurum'a gelmiş ve Osmanlı yetkili makamlarıyla görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde Kafkasya'da farklı milletleri içine alan Türklerin çoğunlukta olduğu İsviçre benzeri bir bağımsız devlet kurulması olanağının mümkün olduğunu bildirmiştir. Bu görüşü Enver Paşa da olumlu karşılamıştır. Böylelikle Kafkasya'da Rusya ile Osmanlı arasında bir tampon devlet kurulabilirdi. Bkz: Yüceer, **a.g.e.**, s. 40.

göre Azerbaycan ve Kafkasya Türkleri, Türkiye'ye iltihak edilmelidir. Osmanlı Hilafet sancağı altında birleşilmelidir[220]. Kafkas İslam Ordusu nezdinde Osmanlı'nın Azerbaycan ve Dağıstan'daki faaliyetlerine bu fikrin ışığında bakmakta yarar vardır. 22 Ocak 1918 tarihinde Dağıstan'da Halk Temsilcileri'nin III. Kongresi toplanmıştır. Kongrede sosyalistler, Dağıstanlı milliyetçilere karşı zafer kazanmış ve çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Bolşeviklerin bölgeyi ele geçirme eylemleri karşısında ise Dağıstanlı din adamı İmam Necmeddin Gotsalı emrindeki Uzun Hacı'nın birlikleri Temirhan-şura kentine girmişler ve Bolşeviklerin elindeki tüm binaları ele geçirmişlerdir[221].

1918 yılının ocak ayının sonlarında Bolşevikler, Rusya'daki tüm siyasi partileri ve Kozak temsilcilerini Terek Bölgesi'ne çağırarak Mozdok şehrinde I. Terek Bölgesi Halk Kongresi'ni tertip etmişlerdi. Terek Bölgesi'nin tüm siyasi partileri, Menşevikler, Sosyalist Devrimciler, Bolşevikler, Kermen gibi radikal Oset partileri kongreye katılarak Terek Halk Sovyeti'ni oluşturmuşlardır. Ana hedeflerden biri Bolşevik olmayanlara karşı geliştirilecek hareket tarzlarıdır. 3 Mart 1918 tarihinde Celalettin Korkmazov komutasında Bolşevikler, Vladikafkas'ı işgal etmişler ve Terek Halk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurduklarını ilan etmişlerdir. Nihai amaçları Sovyet Rusya'ya katılmaktı. Rus Çarlığı dağılınca savaş cephesinden gelen askerlerin çoğu Kuzey Kafkasya'da kalmıştı. Bahsi geçen askerlerin birçoğu Bolşeviklere katılmıştır. Bolşevikler böylece kendiliğinden bir orduya sahip olmuşlardı. Vladikafkas kenti zaten Rusların çoğunlukta yaşadıkları bir kentti. Kentteki garnizonlarda bulunan morali bozuk Rus Çarlığı askerleri de Bolşeviklere katılınca Bolşevikler, buradan tüm Kuzey Kafkasya'ya Bolşevikliği ihraç edebileceklerdi.

23 Mart 1918'de Rus işçi ve garnizonlarına dayanarak Bolşeviklerin Askeri Devrim Komitesince ele geçirilen Mahaçkala kentine, Dağıstan Bölge İcra Hükümeti'ne bağlı Dağıstan alayları tarafından kurtarılma harekâtı başlatılmıştır. Birkaç gün içinde Albay Musala ve Albay Nuh Beg Tarkovski tarafından komuta edilen Dağıstan Alayları, Mahaçkala kentini kurtarmıştır. Albay Altay Nahabaş komutasındaki diğer bir Dağıstan Alayı da Derbent kentini Bolşeviklerden

[220] Atnur, a.g.m, s. 41-45.
[221] Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 39-40.; Alikberov, **a.g.e.**, s. 49. ; Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 90.

temizlemiştir. Ulubey Buynakski liderliğindeki Sovyet İcra Komitesi üyeleri de Astarhan'a kaçmışlardır. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. Bakü Sovyeti tarafından Kızıl Ordu güçleri Dağıstan'a gönderilmiş ve 21 Nisan 1920'de Mahaçkala, Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiştir. Bir gün sonra Ulubey Buynakski tarafından şehirde Devrim Komitesi tekrar oluşturulmuştur. 24 Nisan'da da Derbent şehri Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiştir[222]. Dağıstan bu tarihlerde iyice karışmaya başlamış ve Bolşevikler ile milliyetçi güçlerin kapışma alanı hale gelmeye başlamıştır.

21 Aralık 1917 tarihli bağımsızlık ilanı ile Kuzey Kafkasyalılar, Rus ve Kozakların kendilerine karşı birlik olmalarına ve kendilerine saldırmalarına sebebiyet vermiştir. Rus ve Kozaklar git gide Bolşeviklerin safında toplanmaya başlamışlardır. Çatışmalar, Vladikafkas'a sıçramış, Kozaklar ve Bolşevikler, Kuzey Kafkasya'nın başşehri Vladikafkas'a 1918 Mart'ında girmişlerdir[223]. Çeçen ve İnguş halkları ile aralarında birçok savaş yaşanmıştır. Bunun üzerine Kuzey Kafkasya hükümetinden Aldülmecid Tapa Çermoy, Haydar Bammat ve Zübeyir Temirhan'dan oluşan heyet, işbirliği ve yardım olanaklarını konuşmak üzere Güney Kafkasya'ya gitmişlerdir[224]. Heyet, Kuzey Kafkasya Hükümeti'nin ayakta kalabilmesi için Kafkasya Konfederasyonu fikrini savunmuş ancak bu istek kabul görmemiştir. Moskova'daki Bolşevik hükümet, Almanlar ile Brest-Litovsk antlaşmasını 8 Mart 1918 tarihinde imzalamış Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı'ya bırakılmıştır[225].

---

[222] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 95-96., Alikberov, **a.g.e.**, s. 61.

[223] Mart 1918'inde Vladikafkas'ı ele geçiren Rus birliklerinden dolayı KKDHB hükümetinin bir takım üyesi yerel milli konseylerinde bağımsızlık mücadelesini yürütürken, bir kısmı da önce Dağıstan Temirhan-şura'da, buranın işgalinden sonra da yine Dağıstan Gunip köyünde İmam Necmeddin'in yanına sığınmışlardır. Görüldüğü üzere mücadelenin ana noktası yine Dağıstan ve Dağıstanlılar olmuştur. KKDHB heyeti, Tiflis'te ve dış ülkelerde görüşmeler yürütmekteyken Vassan Giray Cabağı vekâleten başkanlık görevini yürütmüştür. Bkz: Göyüşov, **a.g.e.**, s. 205.

[224] 19 Mart 1918'de Vladikafkas'taki çatışmalardan dolayı KKDHB hükümet merkezini İnguşetya'daki Nazran kasabasına taşımıştır. KKDHB adını Kuzey Kafkasya Hükümeti olarak değiştirmiş üç üyesini Nazran'da bırakarak olağanüstü durum nedeniyle üyelerini milli konseylere göndermiştir. Hükümet başkanlığına getirilen Abdülmecid Tapa Çermoy, Dış İşleri Bakanı Haydar Bammat, Devlet Bakanı Zubeyr Temirhan ve Dağıstan Milli Konseyi üyelerinden Mehmet Kadı Dibir'in başında oldukları bir heyet ise Güney Kafkasya'ya geçmişlerdir. Mayıs 1918'de ise hükümet merkezi Dağıstan Temirhan-şura'ya nakledilmiştir. Bkz: Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 1. Cild**, s. 155.; Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse**, s. 119.

[225] Brest-Litovsk Antlaşması'nın öncesinde Türk heyeti; Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye katılımına ek olarak ileride Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye zarar verebileceği endişesiyle Kafkasya'da tampon bir devlet olarak Azerbaycan ve Dağıstan'ı kapsayan bir İslam devleti kurulması önerisini

Güney Kafkasya Seymi[226], Çenkeli başkanlığında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan heyetleri ile tüm bu durumları Osmanlı Devleti ile konuşmak üzere Trabzon'a gelmişlerdir[227]. Osmanlı Devleti, temaslar sırasında Brest-Litovsk antlaşması gereği hukuken görüşmelere devam edemeyeceğini, resmiyette görüşmelerin yapılabilmesi için Güney Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi gerektiğini izhar etmiştir. Mart 1918'in sonlarında Bakü'de Bolşevikler, Menşevikler, Ruslarla birlikte Ermeniler, Türklere saldırarak binlerce kişiyi öldürmüştür. Burada Bolşevikler ile Ermeniler bir koalisyon kurmuşlardır[228]. Birlikte Türklere saldırmışlardır. 6 Nisan 1918'de Osmanlı, Mavera'yı Kafkas Hükümeti'ne bir ültimatom vermiştir[229]. 10 Nisan 1918'de Çhenkeli Hükümeti, Tiflis'ten aldığı yetkiye dayanarak istekleri kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak Kafkas Seymi 14 Nisan'da Türkiye'ye savaş ilan etmiştir. Aynı gün Türk ordusu kendisine yardım eden Acaralılar ile birlikte Batum'u ele geçirmiştir. 22 Nisan 1918 günü Kafkas Seymi uzun tartışmalardan sonra Mavera-yı Kafkasya Cumhuriyetini müstakil bir devlet olarak ilan etmiştir[230]. Mehmet Emin

---

getirmiştir. Ancak öneri Sovyet ve Alman makamlarınca kabul görmemiştir. Bkz: Yüceer, **a.g.e.**, s. 10.

[226] Bolşeviklerin iktidarı ellerine aldıkları dönemde Tiflis'te Rusya Devlet Duması'ndaki Kafkasyalı vekillerden oluşan Hususi Mavera-yı Kafkasya Hükümeti bulunuyordu. Bolşevikler iktidarı ele alınca Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan siyasi fırkalarından oluşan milli oluşumlar Rusya'dan ayrılmış oldukları için kurucu meclis kurulana kadar bölgeyi idare edebilmek adına 15 Kasım 1917'de Mavera-yı Kafkasya Komiserliği adında muvakkat hükümet kurmuşlardır. Ancak hükümet, birlik olarak hareket edememiştir. Gürcüler ve Ermeniler ile Azerbaycanlılar farklı hareket etmişlerdir. Gürcistan ve Ermenistan, Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye bırakılmasından dolayı Türkiye ile harbe devam etmek isterken Azerbaycanlılar bu hususu reddetmişlerdir. Mağlubiyetle biten harpten sonra Musavat Partisi lideri Mehmed Emin Resulzade'nin etkin rolü ile sol sosyalist devrimciler, Kadetler ve bazı fırkaların muvafakat ve yardımları neticesinde 22 Nisan 1917'de Mavera-yı Kafkasya Seymi istiklalini ilan etmiştir. Seym'in istiklalinden sonra Batum'da Türkiye yeni bir sulh konferansı düzenlenmiştir. Kuzey Kafkasya heyeti de Batum'a geçmiştir. Kuzey Kafkasya heyetinin konfederasyon teklifi kabul görmemiştir. Kuzey Kafkasya heyeti ise İstanbul'a geçerek 11 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilk ilan eden Kafkas devleti olmuştur. Bkz: Mirza Bala Mehmetzade, **Milli Azerbaycan Hareketi**, (Haz: Ahmet Karaca), Ankara, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları No:40, 1991, s. 66-80.

[227] Heyetler arası görüşmeler hakkında detaylı bilgi için bkz: Kemal Saylan, Yıldırım Okatan,"Mavera-yı Kafkas Heyeti ile Türk Heyeti Arasında Geçen Barış Görüşmelerinin Mavera-yı Kafkas Seymine Yansımaları", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildirim Kitabı**, Tiflis, ISR Congress, 18-20 Nisan 2019, s. 147-160.

[228] Yakov Abramoviç Ratguzer, **Revolutsiya Grajdanskaya Voyna v Baku**, [Революция и Гражданская Война в Баку, Bakü'de Devrim ve İç Savaş], Moskova, 1927, s. 40.

[229] Nejdet Karaköse, **Afrika Grupları Komutanı Kafkas İslam Ordusu Komutanı Sütlüce Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Kıllgil)**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012, s. 124-130.

[230] Sinever Esin Dayı, Azerbaycan'ın Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Batum)'deki Milli Mücadeleye Destekleri, **Atatürk Dergisi**, C: III, S: 2, 2010, s. 6.

Resulzade, Kuzey Kafkasya'nın da birliğe alınmasını istemiştir. Anca isteği kabul edilmemiştir. Osmanlı ile görüşmeler devam etmiştir. Türk Ordusu ilerlemeye devam ederek 3 Nisan'da Erciş, 5 Nisan'da Sarıkamış, 6 Nisan'da Van, 15 Nisan'da Beyazıd, 16 Nisan'da Başkale, 20 Nisan'da Kotur, 25 Nisan'da Kars gibi yerleri kontrol altına almış ve 30 Nisan'a kadar Elviye-i Selase ele geçilmiştir[231].

Mavera-yı Kafkasya Hükümeti, Türk ordusunun daha fazla ileri gitmesini istememiştir. Bu yüzden Kafkas Seymi, yeniden Osmanlı ile barış görüşmeleri yapmak istemiş ve Batum'da heyetlerin toplanmasını istemiştir. Batum Konferansı bu yüzden yapılmıştır. Batum Konferansı'na Dağıstan'ın da katılması gerektiği fikri Osmanlı heyeti temsilcisi Halil Menteşe tarafından yapılmış ve Haydar Bammat'ı buraya temsilci olarak göndermiştir[232]. Trabzon'dan önce Tiflis'e gelen Kuzey Kafkasya heyeti Güney Kafkasya Hükümeti'ne burada bir muhtıra vermiştir. Kuzey Kafkasya'daki tehlikeye dikkat çekildikten sonra şu önemli noktaları işaret etmişlerdir:

> *"Kuzey Kafkasya halkı, Dağıstan ve Çerkezistan ile birleşmedikçe Güney Kafkas ülkelerinin bağımsız olarak varlıklarını sürdürebileceklerine inanmamaktadır. Birlikte tek bir devlet bünyesi altında toplanmak yalnız coğrafi bir zaruret değil aynı zamanda siyasi, iktisadi, stratejik bir zarurettir. Bu amaca ulaşmak Kuzey Kafkasya Heyeti için hayati bir görevdir. Bu amaç için heyetimiz Güney Kafkasya siyasi ve milli temsilcileri nezdinde teşebbüslerde bulunmaktadır[233]."*

Almanya'nın Kafkasya siyaseti özellikle Brest-Litovsk antlaşması sırasında oldukça değişmiştir. Kafkasya devletleri ile Batum antlaşmasının imzalanmasından sonra Almanya, Osmanlı'nın Kafkasya ve Bakü petrollerine tek başına hâkim olmasından çekinerek Gürcistan'ı himaye ederek Osmanlı'ya karşı koruyuculuk rolüne bürünmüştür[234]. Trabzon Konferansı'nın olumlu sonuç vermemesi üzerine

---

[231] Karaköse, **a.g.e**., s. 132.
[232] Trabzon ve Batum konferanslarında Kuzey Kafkasya heyeti hakkında detaylı bilgi için bkz: Enis Şahin, "Trabzon ve Batum Konferanslarında Kuzey Kafkasya'nın Bağımsızlığı İle İlgili Gelişmeler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 4, Erzurum, 1996, s. 71-88.
[233] Erel, **a.g.e.**, s. 175.
[234] StefanosYerasimos, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1927-1923**, Boyut Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 25-26.

Mavera-yı Kafkas heyeti 1 Nisan 1918'de Tiflis'e dönmüştür. Batum'da Mavera-yı Kafkas Federasyonu ile Osmanlı arasında müzakereler yapılacaktır. 11 Mayıs 1918 tarihinde müzakereler başlamıştır. Buradaki görüşmeler Osmanlı ile Mavera-yı Kafkasya arasındadır. Ayrıca Trabzon Konferansı'na Kuzey Kafkasya heyeti de ayrı bir heyet olarak katılacaktır. Gürcistan bahsi geçen görüşmelerde, Türkiye'nin tehdidi altında bulunduğu iddiasıyla 26 Mayıs'ta Almanya ile antlaşma imzalamış ve Güney Kafkas Konfederasyonu'ndan çıkarak bağımsızlığını ilan etmiştir[235]. Bu sebeplerden dolayı 26-28 Mayıs 1918 tarihlerinde Azerbaycan ve Ermenistan ayrı ayrı bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir[236]. Oluşan anlaşmazlıklardan dolayı Kuzey ve Güney Kafkas heyetleri ile Osmanlı ve Almanya heyetleri arasındaki karşılıklı görüşmeler kesilmiştir. Alman heyeti ayrı ayrı üç Güney Kafkas devleti ile görüşmelerde bulunmaya yetkisi bulunmadığını bildirerek Batum'dan ayrılmıştır. Osmanlı Devleti ise Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Kuzey Kafkasya Hükümeti ile müzakerelere devam etmiştir[237].

Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığının Türkiye ve müttefiklerince tanınması için Abdülmecid Tapa Çermoy ve Haydar Bammat başkanlığındaki heyet önce 14 Mart 1918 tarihindeki Trabzon konferansına gitmişlerdir[238]. Kuzey Kafkasya heyetinin Trabzon Konferansı sırasında konferans üyelerine verilen özel beyannamede konfederasyon fikirleri şu şekilde açıklanıyordu:

> "Kuzey Kafkasya halkı şuna inanıyor ki Güney Kafkasya memleketleri Dağıstan ve Çerkezistan ile birleşmedikçe birliklerini kurup yaşatamazlar. Bütün Kafkasyalıların birleşmeleri sadece coğrafya bakımından değil, iktisadi, askeri ve siyasi bakımdan da gereklidir[239]."

Trabzon'daki temaslar sırasında Kuzey Kafkasya Heyeti, Osmanlı Devleti ve Güney Kafkasya Seymi'ne bir muhtıra vererek, Kuzey Kafkasya'nın Kafkasya

---

[235] Erşan, **a.g.e.**, s. 65.
[236] Türkiye'nin şartlarını ağır bulan Gürcistan, Almanya'nın himayesini sağlayarak birlikten ayrılmış 26 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Mavera-yı Kafkas birliğinin dağılmasından sonra "Müslüman Franksiyonu" Azerbaycan Şura-yı Millisi" ünvanını alarak 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Bkz: Resulzade, **Kafkasya Türkleri**, s. 45.
[237] Cabağı, **a.g.e.**, s. 77.
[238] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 467-473.; Halil Bal, "Kuzey Kafkasya'nın İstiklali ve Türkiye'nin Askeri Yardımı", **Kafkas Araştırmaları III**, İstanbul, 1997, s. 87-90.; Yüceer, **a.g.e.**, s. 17-19;
[239] Kaflı, **Kuzey Kafkasya**, s. 189.

Konfederasyonu'na dâhil olmadan ayakta kalamayacağını bildirmiştir[240]. Kuzey Kafkasya Heyeti'nin Güney Kafkasya ile yapmak istedikleri konfederasyon birliği ise hayata geçemeyecektir.

Güney Kafkasya temsilcileri ile yapılan görüşmelerden sonuç alamayan Kuzey Kafkasya heyeti Trabzon'da Türk heyetinin başkanı Miralay Rauf Bey ile görüşmüşlerdir. Kuzey Kafkasya'daki son durumlar hakkında şu bilgileri vermişlerdir: Bolşevik Devrimi'nden sonra Kuzey Kafkasya'da müstakil bir devlet ilan etmişler ve Kozaklar ile bir ittifak antlaşması imzalamışlardı. Ancak sonra Terek Kozakları ile Müslüman İnguşlar arasında toprak kavgaları başlamıştı. Şimali Kafkas Komitesi dağılmış, Dağıstanlılar, Çeçenler ve İnguşlar kendi milli meclisleri ve hükümetleri ile idare etmeye başlamışlardı. Heyet bu yüzden Güney Kafkasya hükümetleri ile görüşmek ve onlarla Bolşeviklere karşı ittifak görüşmeleri yapmak için gelmişti. Ayrıca Osmanlı ile görüşmek ve İstanbul'a gitmek için Trabzon'a gelmişlerdi. Dağıstan müftüsü Necmeddin Gotsalı'dan Sadrazam Talat Paşa ve Enver Paşa'ya mektup getirmişlerdi[241]. Müzakerelerin 14 Nisan'da yapılması kararlaştırılmıştır. Trabzon'da bazı Kafkasya temsilcileri ile gizli görüşmeler yapılmıştır. 13 Nisan'da gizli bir şekilde Kafkasya heyetinden Dağıstan mebusu Benderli İbrahim Haydarov ve Mir Yakup Mehdiyev ile Hüseyin Rauf Bey arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Azerbaycanlı ve Dağıstanlı temsilcilere göre hangi fırkadan olursa olsun Kafkasya Müslümanları, Osmanlı-Türk ordusunun Kafkaslara girmesini bekliyorlardı. Kafkasya'daki Müslümanların maruz kaldıkları zulmün ancak bu şekilde bitirilebileceği ifade edilmiştir[242]. Dağıstanlı heyet Dağıstan hakkında genel bilgiler vermiş ve Dağıstan'da mahalli dilin Türkçe olduğunu ifade etmiştir. Bu dilin ise Osmanlı Türkçesi ve İstanbul Lehçesi yapılmasına karar verilmiştir. Sadece din dili olarak Arapça kalacaktır[243]. Nitekim Kuzey

[240] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 136
[241] Erşan, **a.g.e.**, s. 26-27.
[242] Kurat, **a.g.e.**, s. 469.
[243] Dağıstan'da Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Safaviler ve Osmanlı çeşitli derecelerde hâkimiyet kurmuşlar veya etkili olmuşlardır. 19. Yüzyılda Rus işgali altına giren Dağıstan'da Rusya'da otuz dilin konuşulduğu tek yerdi. Arapça, Kumuk Türkçesi, Avarca, son zamanlarda ise Rusça, Dağıstan'da lingua franca (ortak dil) olarak kullanılmıştır. Arapça daha çok yazılı iletişim dili olarak kullanılmıştır. Bkz: Rebecca Gould, "The Modernity of Premodern Islam in Contemporary Daghestan", **Contemporary Islam**, No: 5, 2011, s. 161–183.

Kafkasyalıların aldığı karara göre kurulacak devletin ortak devlet dili olarak Türkçe yapılması karar bağlanmıştır. Bu karar Dağıstan müftüsü İmam Necmeddin Gotsalı'nın muhalefetine rağmen alınmıştır. Necmeddin Gotsalı'ya göre Arapça yapılması daha uygun idi. Ancak Kuzey Kafkasya'daki reel durum göz önüne alınarak Türkçe ortak devlet dili olmuştur[244]. Dağıstanlı din adamlarının tarih boyunca çok etkili olduğu bölgede Andi Kongresi'nde de görüldüğü üzere din adamları önemli roller üstlenmişlerdir. Bağımsızlık savaşlarındaki din adamlarının liderlikleri çok önemli bir husus olarak göze çarpmaktadır. Nitekim 3 Nisan 1918'de Dağıstan Avarlarının Hunzah adlı bölgesinde Necmeddin Gotsalı, etrafına halkı toplayarak kendini İmam olarak seçtirmiştir.

Kuzey Kafkasya bölgesinde Kuzey Kafkasyalıların birlik, kongre, diğer devletler ile görüşme hazırlıkları sürerken Bolşevikler de çalışmalarını hızlandırmışlardır. 16 Şubat tarihinde Pyatigorsk şehrinde II. Terek Halk Kongresi açılmış, Lenin de kongrenin ardından Sovyet Halk Komiserliği'nin varlığını onayladığını bildirmiştir. Kongrede Kozakların silahsızlandırılması kararı da alınmıştır[245]. Nisan ayının sonlarına doğru Dağıstan bölgesinde herhangi bir yetkisi bulunmayan Bakü Bolşevik Komitesi, Dağıstan'a büyük bir Bolşevik ekip göndermiştir. Ekip, Derbent'teki Bolşeviklere yardım amacıyla gönderilmiştir. Bolşevik ekip, daha sonra Temirhan-şura ve Mahaçkala'ya giderek şehir ve avullarda Bolşevik siyasi hedefleri doğrultusunda çalışmalar yapmışlardır[246]. Bu dönemde Sovyetlerin etkisinin bölgede arttığını gözlemlemekteyiz. Zor ve yalnız durumda kalan KKDHB'nin bu dönemde iki karşıt güç arasında kaldığını sıkışık durumdan kurtulmak için ise Osmanlı'dan yardım talebinde bulunduğunu gözlemlemekteyiz.

Kuzey Kafkasya heyeti Trabzon'dan sonra önce Batum'a geçmişler daha sonra İstanbul'a geçmişlerdir. Batum'da Enver Paşa ile görüşmüşlerdir. Enver Paşa ile Kuzey Kafkasya heyetinin fikirlerinin uyuştuğu görülmüştür. Heyet daha sonra

---

[244] Erşan, **a.g.e.**, s. 28.

[245] Vladimir Borisoviç Lobanov, "Pyatigorsko-Vladikavkazskiy S'ezd Naradov Tereka, 16 Fevrelya 15 Marta 1918 Goda", [Владикавказский Съезд Народов Терека, 16 Февраля 15 Марта 1918 Года, Pyatigorsk-Vladikafkas Terek Halk Kongreleri, 16 Şubat-15 Mart 1918 Yılı], Vestnik Saint Petersburg Devlet Kültür Enstitüsü, No: 2, 2015, s. 19-23.

[246] Bu tarihlerde kronolojik olarak Bolşeviklerin Kuzey Kafkasya'daki faaliyetleri için bkz: Alikberov, **a.g.e.**, s. 40-75.

Talat Paşa ve diğer hükümet üyeleriyle de görüşmek gerektiğinden İstanbul'a geçmişlerdir[247]. Nasır Yüceer'in aktardığına göre Enver Paşa, Batum'da Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya heyetleriyle görüşmüş, karşılıklı isteklerin uyuşmasıyla Enver Paşa ile Kuzey Kafkasya heyeti birlikte gemi ile İstanbul'a geçmişlerdir[248]. 11 Mayıs 1918 tarihinde Osmanlı ve diğer devletlere bir nota ile Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir[249]. Heyet İstanbul geldiğinde Milli Ajans'a ve birçok gazeteye hem Kuzey Kafkasya'nın ahvali, hem bağımsızlık ilanı konusunda birçok demeç vermiştir. Kuzey Kafkasya ile ilgili birçok yazı Türk gazetelerinde yayımlanmıştır[250]. Burada uzun uzun gazetelerde yazılanlara değinmek gereksiz olduğundan uzunca değinilmemiştir. Heyet, İstanbul'da Haziran ortalarına kadar kalmıştır. Osmanlı'dan ilk etapta askeri yardım talep edilmiştir. Heyet içindeki Dağıstanlı Mehmet Kadı Dibirov, Osmanlı Sultanı Mehmet Reşat ile görüşmüştür. Mehmet Kadı Bey, sultan ile görüşmesinde aynı din ve aynı ırktan dolayı Türkler ile yakınlaşmaktan duydukları memnuniyeti dile getirmiştir[251]. Kuzey Kafkasya heyetinin İstanbul'da bulunurken KKC'nin bağımsızlık ilan etmeleri önemli bir noktadır. Ayrıca Enver Paşa, Talat Paşa ve Osmanlı sultanı ile görüşmeler Osmanlı'nın bahse konu bağımsızlık meselesinde Kuzey Kafkasyalıların yanında yer aldıklarını göstermektedir. Nitekim Türk orduları kısa süre içerisinde Dağıstan'a harekât gerçekleştireceklerdir.

İstanbul'a gelen Kuzey Kafkasya heyeti, burada çok güzel şekilde karşılanmış ve İstanbul basını da bu olaya çok büyük ilgi göstermiştir[252]. 8 Mayıs 1918 tarihli İkdam Gazetesi'nde şu yazı çıkmıştır;

"Sadaret ile Başkumandanlığına Haklı Bir Müracaat

Türkiye'deki Kafkasya-i Şimali ahalisi namına anasır-ı muhtelifeden mürekkep bir heyetin Makam-ı Samii Sadaret-i Uzmaya ve Başkumandanlık

[247] Erşan, **a.g.e.**, s. 30.
[248] Yüceer, **a.g.e.**, s. 37.
[249] Cabağı, **a.g.e.**, s. 86.; Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 61-62. ; Hızal, **a.g.e.**, s. 61. ; Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 136.
[250] O dönem Milli Ajans ve gazetelerde çıkan yazılar hakkında bkz: Tanin 27 Nisan 1334/1918, Sayı: 3369; Ati 27 Nisan 1334/1918, No: 144; Tasvir-i Efkâr, 14 Mayıs 1334/1918, No: 2454; Sabah 14 Mayıs 1334/1918, No: 10235; Vakit, 14 Mayıs 1334/1918.
[251] Erşan, **a.g.e.**, s. 34-35.
[252] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 209.

Vekâlet-i Celilesine müracaatla Şimali Kafkasya'nın Rusya'dan fekki irtibatile Hükümet-i Osmaniye'ye ve ahali-i mahalliyenin amal ve menafiine muvafık bir tarz-ı idareye mazhar olmasına muavenet ve müzakaret buyrulması istirhamından bulunduğunu beyan etmiş ve bu (pek muhik ve mühim müracaatlarının) istinad ettiği esbab ve avamil-i siyasiye, tarihiye ve diniyyeyi mübeyyin mufassal bir muhtıra tevdi eylemiştir[253]*."*

14 Mayıs 1918 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde *"Şimali Kafkasya İlan-ı İstiklal İlan Etti."* başlığı ile KKC'nin bağımsızlık ilanı hakkında şu bilgiler beyan edilmiştir:

"Şimali Kafkasya'nın İlan-ı İstiklali, Yeni Hükümetin Hudutları, Mesahai Sathiyesi, Nüfusu:

Bervechiati münderic nota, Şimali Kafkasya ahalisinin ilan-ı istiklal ederek bilcümle devletlere ve bu meydana Hükümet-i Osmaniye'ye tebliğ-i keyfiyet ettiğini ve bu yeni devletin hudutlarını bildirmektedir. Yeni teşekkül eden (Şimali Kafkasya Ahali-i Asliyesi İttihadı Hükümeti) Kafkasya Dağlarının şimalinde, Don Kazakları'nın meskûn oldukları havaliye kadar imtidat etmektedir. Şimali Kafkasya Hükümeti, istiklal notasında da bildirmiş olduğu vechile cenuben Gürcistan'ı da ihtiva eden Mavera-yı Kafkas Hükümeti, şarken Bahr-i Hazar ve Bakü Vilayeti, garben Karadeniz ve şimalen de yeni hükümetin müteşekkil olacağı Dağıstan, Terek Stavropol, Kuban ve Karadeniz vilayet ve sancaklarının sabık Rusya İmparatorluğu'ndaki (hududu coğrafiyesi ile mahdut olacaktır. Malum olduğuna göre Mavera-yı Kafkas Hükümeti (ki, Şimali Kafkasya'nın hududu cenubisini teşkil ediyor.) şimalden Kafkas Dağları, şimali şarki cihetinden Dağıstan, cenub ve cenubi şarki cihetinden de İran ve Osmanlı hudutları ile mahduttur. Kafkasya Hükümeti'nin ilan-ı istiklali ile sabık Rusya ve Devlet-i Osmaniye arasında biri Mavera-yı Kafkas diğeri de Şimali Kafkas Hükümeti namı ile iki devlet teessüs etmiş oluyor. Bu, Türkiye-Rusya hududu arasında iki yeni hükümetin girmesi Rus tehlikesinin ebediyen zail olduğunu teyid etmesi itibarile bizce cidden baisi mamnuniyettir. Bundan madası, Şimali

[253] "Şimali Kafkasya'nın İdaresi", **İkdam Gazetesi**, No: 7631, 8 Mayıs 1918 Çarşamba

Kafkasya'da bir Türk Hükümet-i İslamiyesi'nin teessüsü de biz Türkler ve Osmanlılar için ayrıca sürur ve memnuniyetle karşılanacak bir hadise-i hayriyedir…[254]*".*

Tasvir-i Efkâr gazetesinde çıkan mezkûr ifadelerde Kuzey Kafkasya Hükümeti liderlerinin Kuzey Kafkasya'da kurulacak olan bir Türk İslam Devleti fikrini onayladıkları ve bu olayı sevinçle karşılayacakları bildirilmektedir. Enver Paşa'nın da böyle bir hedefinin olduğu ortaya çıkacaktır.

15 Mayıs 1918 tarihli Tanin Gazetesi'nde de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin istiklali ile ilgili muhtelif sayfalarda uzun yazılar ile halk bilgilendirilmiştir[255]. 26 ve 27 Haziran tarihli Tasvir-i Efkâr gazetelerinde ise KKDHB Heyeti ile mülakatlar yayımlanmıştır. Dışişleri Bakanı Haydar Bammat, Türk basını ile yapılan görüşmelerde ilan edilen cumhuriyetin eğitim dilinin Türkçe olduğunu dile getirmiştir[256]. Haydar Bammat, ayrıca Kuzey Kafkasya'da milliyetperver, radikal, sosyal demokrat ve sosyalist devrimciler olmak üzere çeşitli siyasi fırkaların olduğunu belirtmiştir. Müslümanların ekseriyetinin ise milliyetperver olduğunu, Müslümanların içinde sosyalistlerin de olduğunu ancak bunların sayısının çok az olduğunu belirtmiştir.

Abdülmecid Tapa Çemoy'un hükümet başkanı, Haydar Bammat'ın Dış İşleri bakanı olarak imzaladığı bağımsızlık deklarasyonu ise şu şekildeydi:

"Aşağıda imzaları bulunan Kuzey Kafkasya halkları yetkili temsilcileri tüm devletlerin hükümetlerine ilan etmekten gurur duyar:

Kuzey Kafkasya halklarının 1917 yılı Mayıs[257] *ve Eylül*[258] *aylarında teamüllere uygun olarak seçtiği ulusal kongreler, Kuzey Kafkasya Halkları Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile ilgili bir deklarasyon yayınlamış ve mevcut hükümeti icra ve tenzile mükellef şekilde güçlendirmiştir. Kuzey Kafkasya Hükümeti şu duyuruyu yapmaktadır:*

[254] "Şimali Kafkasya İlan-ı İstiklal İlan Etti.", **Tasvir-i Efkâr**, 14 Mayıs 1918 Salı
[255] "Siyasiyat", **Tanin Gazetesi**, 15 Mayıs 1918
[256] Mülakat görüşmeleri için bkz: "Şimali Kafkasya Murahhasları İle Mülakat", **Tasvir-i Efkâr**, 26 Haziran 1918
[257] I. Kuzey Kafkasya Dağlıları Halk Kongresi, Vladikafkas.
[258] II. Kuzey Kafkasya Dağlıları Halk Kongresi, Andi.

1- *Kuzey Kafkasya Halkları Birliği, Rusya'dan ayrıldığını ve bağımsız bir devletin kuruluşunu ilan eder.*
2- *Yeni devletin sınırları: Kuzeyde Rusya İmparatorluğu'nda daha önce Dağıstan, Stavrapol, Kuban ve Karadeniz oblast ve eyaletleri olarak belirlenen bölgelerin coğrafi sınırları, batıda Karadeniz, doğuda Hazar Denizi'dir. Güneyde sınırları Transkafkasya hükümeti ile yapılacak görüşmeler sonucu belirlenecektir.*

Aşağıda imzaları bulunan temsilciler tüm devletlerin hükümetlerine bu ilanı bildirmekle ve meydana gelen gelişmeler doğrultusunda Kuzey Kafkasya Halkları Birliği bağımsız devletinin kuruluşunu duyurmakla yetkilidirler.

Bunun sonucunda aşağıda imzası bulunanlar, bugünden geçerli olmak üzere Kuzey Kafkasya Halkları Birliği bağımsız devletinin kurulduğunu ilan ederler[259]*."*

Nisan 1918'de KKDHB, KKC'nin tanınması için Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye'ye çağrıda bulunmuştur. Batum Konferası'nda Almanya KKC'yi tanımazken Osmanlı İmparatorluğu KKC'yi tanımıştır[260]. Bu dönemde Kuzey Kafkasya hükümeti Tiflis'te bulunmaktaydı.

24 Mayıs 1918'de İstanbul'da Milli Telgraf Ajansı'nda çıkan KKC'nin ilanı ile ilgili haberde KKC, dört idari bölgeye ayrılmış bir harita ile gösterilmiştir. Bu dönemde Kuzey Kafkasya İcra Heyeti temsilcileri İstanbul'da bulunuyorlardı ve ajanslara Kuzey Kafkasya ile ilgili malumatlar veriyorlardı. Haritada KKC şu dört idari bölgeden oluşmaktaydı; Dağıstan-merkezi Derbent, aynı zamanda cumhuriyetin merkezi olan Terek merkezi Terakkale (Vladikafkas), Stavropol merkezi Stavropol ve Kuban merkezi Yekaterinodar. Cumhuriyetin sınırları Harita 1.'de gösterilmiştir[261].

Harita 1. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Sınırlarını Gösteren Harita

[259] Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları,** s. 120.
[260] Mirzoev, a.g.m., s. 25-33.
[261] E. Kırımal, "Şimali Kafkasya İstiklalinin 1918 Yılında Türk ve Alman Matbuatındaki Akisleri", Birleşik **Kafkasya (Vereinigtes Kaukasien)**, No: 5(22), München, Mayıs 1953, s. 9.

Şimali Kafkasya İçin Kendi Murahhasları Tarafından Teklif Edilen Hududu Gösterir Krokidir"

ATASE Arşivindeki orijinalinden kopya edilmiştir. Harita 1918 tarihlidir.

"KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ"NİN SINIRLARINI GÖSTEREN HARİTA

Kaynak: E. Kırımal, "Şimali Kafkasya İstiklalinin 1918 Yılında Türk ve Alman Matbuatındaki Akisleri", Birleşik **Kafkasya (Vereinigtes Kaukasien)**, No: 5(22), München, Mayıs 1953, s.9.

11 Mayıs 1918'de ilan edilen KKC'nin hükümet üyeleri şu şekilde oluşmuştur:

Hükümet Başkanı; Abdülmecid Tapa Çermoy

Başkan yardımcısı: Pşımaho Kotse

İçişleri Bakanı: Reşidhan Kaplan

Dışişleri Bakanı: Haydar Bammat

Milli Savunma Bakanı: Albay Nuh Beg Tarkovski

Maliye Bakanı: Vassan Giray Cabağı

Ulaştırma Bakanı: İbrahim Haydaroğlu

Meclis Başkanı: Zübeyr Temirhan[262]

[262] Erel, **a.g.e.**, s. 175.

KKC'nin hükümet üyelerinden Reşidhan Kaplan, Haydar Bammat, Albay Nuh Beg Tarkovski, İbrahim Haydaroğlu ve Zübeyir Temirhan Dağıstanlıydı. Görüldüğü gibi oluşum aşamalarındaki kongrelerden ve ilk cumhuriyet teşkiline kadar Dağıstanlılar çoğunluk kesim olmuşlardır. Sonraki süreçte de Dağıstanlılar, KKC ve sonrasında oluşacak DSCC'ye kadar hep etkin roller üstleneceklerdir. Kuzey Kafkasyalıların bağımsızlık ilan etmelerinden sonra Rus tazyikleri çoğalmıştır. Petrolsüzlük de Rusya'ya sıkıntı yaratmaya başlamıştır. Aynı ihtiyaçtan dolayı Osmanlı müttefiki olan Almanya, Rusya ile gizli bir protokol imzalamıştır. Kızıl Ordu, bundan cesaret alıp Kafkasya'nın Türk ve Müslümanlarla meskûn bölgelerine saldırılarda bulunmuşlardır. Hedefleri; Bakü-Grozni-Maykop petrolleriydi[263]. KKC'nin Osmanlı tarafından tanınması Sovyetler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Türklerin hâkimiyet ve nüfuzunun Kuzey Kafkasya'ya yayılmasına yol açacak söz konusu eylem aynı zamanda Rusya'nın başta petrol olmak üzere hayati çıkarlarına zarar verecekti. Kuzey Kafkasya, Rusya'nın elinden çıkarsa tüm Kafkasya elden çıkabilirdi. Sovyet Rus Hariciye Komiseri Çiçerin, 30 Mayıs 1918 tarihli bir nota ile Osmanlı'nın KKC'yi tanımasını protesto etmiş ve KKC diye bir devleti tanımadıklarını bildirmiştir[264]. Ancak Osmanlı, Sovyet notasını dikkate almamış ve kendi siyasetini izlemeye devam etmiştir. Sovyetler aslında, başından beri karşı devrimci ve nasyonalist oldukları iddiası Kafkasyalı milli aydınlara cephe almıştır. 11 Mart 1918 tarihinde Almanya-Osmanlı ittifakına katılan karşı devrimcileri Kafkasya Komünist Partisi uyarmış, bütün halkı devrimci harekete katılmayı çağırmıştır. 19 Mart'ta ise Bolşevikler; Zübeyir Temirhanov, Haydar Bammat, M. Dibirov, Abülmecid Tapa Çermoy gibi KKC hükümet üyelerini karşı devrimci-nasyonalist burjuva hareketi mensupları olarak gördüklerini ilan etmişlerdir. Bölgeye dış yardım yapan Osmanlı, Sovyet yönetimince suçlanmış ve uyarılmıştır[265].

29 Mart'ta ise Mahaçkala'da gönüllü olarak Kızıl Ordu'ya katılım için derhal bir miting yapılmasına karar verilmiştir[266]. 7 Nisan'da Ulubey Buynakski

[263] **A.e.**, s. 176.
[264] Kurat, **a.g.e.**, s. 487.
[265] Alikberov, **a.g.e.**, s. 58-59.
[266] **A.e.**, s. 61.

liderliğindeki Dağıstanlı Bolşevik üyeleri, Astarhan'daki komünist idare ile iletişime geçerek, onların da yardımını alarak yerel Müslüman sovyetlerinin etkilerini genişletmek ve gönüllü silahlı milis güçleri oluşturmak için harekete geçmeye başlamışlardır [267]. 13 Nisan'da Türk-Alman müdahalesine karşı Kafkas Ötesi Komiserliği bir uyarı yayınlamıştır. Ancak Gürcistan'daki Menşevikler ve Azerbaycan'daki Musavatçılar ayrılıkçı söylemlere başlamışlardır. Ermeni Taşnakları, bu duruma karşı eylemlere geçmişler ve Türkler, Güney Kafkasya'ya girerek Ermenilere karşı mücadeleye girişmişlerdir[268].

Haziran ayı içerisinde KKC Dışişleri Bakanı olan Haydar Bammat önderliğinde hilafetin lideri konumunda olan Osmanlı ile antlaşma imzalanarak destek alınmıştır[269]. Yaşanan olayların olumsuzluğu ve yalnız kalmaları dolayısıyla Kuzey Kafkasyalıların artık kendi bağımsız devletlerini kurmak yolunda çalışmalara başlamaları çok açıktır. Bu süreçte de en büyük yardımın Osmanlı'dan geleceği ümidi ile Osmanlı ile açıktan yakınlaşmalara başlamışlardır. Bekledikleri gibi de hakiki yardım Osmanlı'dan gelecektir. 4 Haziran 1918'de Batum'da Osmanlı ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile ayrı ayrı barış antlaşmaları imzalanmıştır. 8 Haziran 1918'de ise Osmanlı İmparatorluğu ile Cibalüyyün İttihadı Hükümeti (Dağlılar Birliği Hükümeti) diye adlandırılan Dağıstan (Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti) arasında barış antlaşması imzalanmıştır[270]. Antlaşma ile Osmanlı Hükümeti ile Kuzey Kafkasya arasında siyasi, askeri, hukuki, iktisadi ve fikri sahalarda dostane ilişkiler kurmak amaçlanıyordu. En önemli maddelerinden biri Osmanlı'nın talep halinde Kuzey Kafkasya'ya askeri yardımda bulunacağının kayıt alına alınmasıydı[271]. Böylelikle Osmanlı Devleti, hukuki ve resmi olarak Kuzey Kafkasya'ya askeri olarak müdahalede bulunmak için meşru bir dayanak sağlamıştır. İstanbul'a gelen Kuzey Kafkasya heyeti, somut neticeler elde etmiştir. Nitekim heyetin İstanbul ziyaretinden kısa bir süre sonra Yusuf İzzet Paşa da Kuzey Kafkasya

[267] **A.e.**, s. 63.
[268] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 153.
[269] Zeki Ali, "Haidar Bammate, A Noble Muslim Figure", **Islamic Literature**, XII/2, Lahore, 1965, s. 1-5; Bammate Collection (nşr. IRCICA), İstanbul, 1990, s. 11-12.; Haydar Bammat'ın yayımlanmamış otobiyografisi, İstanbul IRCICA Kütüphanesi, No: A-5346/1-2.
[270] Karaköse, **a.g.e.**, s. 134.
[271] Bu antlaşmanın diğer maddeleri ve detaylı bilgi için bkz: Erşan, **a.g.e.**, s. 67-70.

Hükümeti nezdinde Osmanlı siyasi ve askeri temsilcisi olarak görevlendirilmiştir[272]. Görünen o ki Osmanlı Devleti, ne olursa olsun Dağıstan'a ordu göndermeyi göze almıştır. Almanya ve Sovyetlere rağmen KKC'yi resmi olarak tanımış ve ordularını Azerbaycan ve Dağıstan'a göndermek için girişimlere başlamıştır.

2.2. Eylül-Ekim 1918 Türk Ordusu'nun Dağıstan'ı Kurtarması

Dağıstan, Osmanlı için her zaman stratejik önemi büyük bir yer olmuştur. Hanlıklar döneminde Dağıstan hanları ile müttefiklik ilişkisi yürütmüştür[273]. Kafkas İslam Ordusu'nu sadece Azerbaycan'ın kurtuluşu ile sınırlandırmak, çok büyük bir ileri harekâtı, stratejik hedefleri, yapılan büyük tarihi çalışmaları görmezden gelmektir. Azerbaycan'ın kurtuluşu ne kadar büyük bir stratejik hedefin hayata geçirilmesi ise Dağıstan'ın kurtuluşu da bir o kadar ehemmiyetlidir. Osmanlı Orduları, Azerbaycan'ı kurtardıktan sonra durmamış Dağıstan'ı da Rus işgallerinden kurtardıktan sonra KKC'nin kuruluşunu ve bağımsızlığını tanımıştır. Nasır Yüceer'in tezinde aktardığına göre Dağıstan harekâtının başlatılması nedenleri arasında Kuzey Kafkasya'nın yardım talebinden başka sebepler de bulunmaktaydı. Şöyle ki; Bolşevikler, buralarda yoğun bir faaliyet içerisine girmişler ve Derbent, Mahaçkala ve Temirhan-şura şehirleri ile Derbent-Mahaçkala tren yolu hattı Bolşeviklerin eline geçmiştir. Bolşevikler, halkın milli hislerini ve direniş azimlerini olumsuz yönde etkileyen propagandalara girişmişlerdi. Bu yüzden halkı teşkilatlandırmak için Dağıstan'a giden Türk subayları büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır[274]. Halk nezdinde ciddi etkileri bulunan iki din adamı Nasreddin Efendi ile Mamalay Hacı ise birbirleri üzerinde güç mücadelesi içerisine girişmişlerdi. Sayıları zaten az olan aydın kesim ise halk tarafından kâfir suçlamaları ile karşı karşıya kalmışlardır. Büyük çoğunlukla Dağıstan'ın dağlık kesimlerinde yaşayan Avar halkı ile Bolşevikliğe meyleden Kumuk Türkleri arasında ise geçimsizlikler yaşanmaktaydı. Bu gibi durumlardan ise Bolşevikler ve Dağıstan'ı işgal etmeye başlayacak olan Beyaz

[272] **A.e.**, s. 35.
[273] Osmanlı'nın yüzlerce yıllık tarihi süreç içerisinde Dağıstan ile yakın ilişkisi hakkında bkz: Mehmet Uyar, **Osmanlı'nın Dağıstan Politikası,** 1 Eylül 2019, (Çevrimiçi), http://ajanskafkas.com/makale/one-cikanlar/osmanlinin-dagistan-politikasi/, 4 Aralık 2019.
[274] Yüceer, **a.g.e.**, s. 139.

Kuvvetlerin Kozak Albayı Biçerahov'un birlikleri yararlanmıştır[275]. Özellikle, Kumuk Türkleri'nin Bolşeviklere meylettiği bilgisi önemli bir husus olarak göze çarpmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir durum bulunmaktadır. Dağıstan'da neredeyse tüm büyük eski şehirlerinde tarih boyunca Kumuk Türkleri yaşamıştır ve buralar Kaşgar, Kerkük, Karabalasagun kadar eski Türk iskân birimleridir (Mahaçkala, Temirhan-şura, Derbent, Hasavyurt, Kızılyar vs.). Dağıstan'da entelektüel hayatın yürütücüsü Kumuk Türkleri olmuştur. 1950'li yıllara kadar Dağıstan'da asıl etkili kesim Kumuk Türkleri olmuştur. Daha sonradan bu durum değişmiştir[276]. Dağıstan'ın en kuzeyinde ve orta kesiminde düzlüklerde yaşayan Kumuk Türkleri bu yüzden Rus işgalleri ile ilk karşılaşan halk olmuştur. Fikir hareketlerinde de Kumuk Türkleri'nin etkin olması şehirlerde çoğunluk olmalarından ve kuzeye en yakın halk olmalarındandır.

DSSC kurulurken de sosyalist hareketin Dağıstan'da yürütücüleri Said Kazbek, Ulubey Buynakski, Celalettin Korkmazov, Adil Girey Dayidbekov gibi Kumuk Türkleri olmuştur. Ancak KKC idare mekanizması içinde de Kumuk Türkleri çoğunlukta ve yürütücü kuvvet olmuşlardır. Bir başka husus da sosyalizmin neşet ettiği yerler daha çok sanayinin olduğu şehirlerdir. Yani Dağ kesimlerine ve köylere daha sonradan giren bir akımdır. Dolayısıyla şehirlerde çoğunlukta bulunan Kumuk Türkleri'nn her fikirden akımının ana yönlendiricisi olmaları doğal karşılanmalıdır. Hyadar Bammat'ın yazdığı **Circassia and Dagestan** adlı broşürde o dönemde sosyalizmin sadece Bakü ve Grozni'de kendisine bir işçi sınıfı bulabildiğinden bahsetmektedir. Diğer şehirlerde gelişmiş sanayi ve dolayısıyla işçi sınıfı olmamıştır. Aynı broşürde sosyalistlerin de yekpare yapıdan oluşmadığı dile getirilmiştir. O dönemki III. Duma üyesi sosyalist liderlerin hangi düşünceden yana olduklarını Haydar Bammat şu şekilde açıklamıştır:

[275] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi**, C: III, Ks: 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1967, s. 252-253.

[276] Kumuk Türkçesi'nin Dağıstan'da ortak dil fonksiyonunu yitirmesi uzun bir süreç içerisinde olmuştur. Gazete ve dergi sayılarındaki azalış, tersine diğer halkların bu yönlerdeki etkisinin artması, Dağıstan'daki nüfus sayımlarında değişen politikalar, şehirlere yapılan göçler ve 1950'lere kadar entelektüel hayatın yürütücüsü konumunda bulunan Kumuk Türkleri'nin Dağıstan'da azalan etkisi hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Peler, a.g.m, s. 151-166.

Sosyal Demokratlar: Mahaç Dahadayev, M. Hızroyev, İbrahim Haydar, Ali Bek Taho-Godi, Molla Cihan, Kazbek Boruk.

Sosyalist, Devrimciler: Celalettin Korkmazov, Ali Han Kandemir

Maksimalistler: Ulubey Buynakski, Said Kazbek, Çaçba, Şeripov.

Bammat, devamında en önemli grubun Sosyal Demokratlar olduğunu da dile getirmiştir[277].

1864 Çerkez sürgünü ile birlikte Osmanlı topraklarına milyonlarca Kuzey Kafkasyalı halk yerleşmiştir. Rusya, Kuzey Kafkas topraklarını Kafkas halklarından arındırıp bölgeye Kozak ve Rus nüfuslar yerleştirmiş, böylelikle ileriki yıllarda ayaklanmalar ve ciddi direnişler gösterecek olan halklardan kurtulmak istemiştir. Sistemli bir şekilde kolonizasyon çalışmalarıyla bölge nüfusu büyük ölçüde değişime uğratılmıştır. Osmanlıya sürgün edilen savaşçı Kafkas halkları ise Osmanlı güvenlik kurumlarına alınmışlar ve birçok cephelerde büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Birçok Kafkasya kökenli insan başta ordu olmak üzere üst düzey makamlara gelmiştir. Özellikle Osmanlı-Rus savaşlarında Kafkasya kökenli subay ve askerler büyük yarar sağlamışlardır. 1877-1878 savaşlarında özellikle Dağıstan bölgesinde bahsi geçen subaylar bölgeye giderek kendi akrabalarını Ruslara karşı ayaklandırmışlardır. 1908 yılında İstanbul'da İmam Şamil'in oğlu Gazi Mehmet Paşa tarafından Çerkez İttihad ve Teamün Cemiyeti [278] kurulmuştur. Derneğin asıl gayelerinden biri de anavatanın bağımsızlığıydı. I. Dünya Savaşı ile birlikte cemiyette birleşmiş olan Kafkasya diasporası Rusya ve Osmanlı arasında bir tampon devlet kurmak fikrini benimsemiştir. Söz konusu devlet; Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve KKC ile birlikte konfederasyon olarak var olmalıydı. Bu fikirler Enver Paşa tarafından da desteklenmiştir. Hatta 1914 yılının Ağustos ayında Enver Paşa,

[277] Verilen bilgiler, M. Aydın Turan'ın bir eserinde bahsettiği Haydar Bammat ile Aziz Meker'in birlikte yazdığı düşünülen bir broşürden alınmıştır. M. Aydın Turan, Şimali Kafkasya Cemiyeti adlı makalesinin 40. dipnotunda bu durumdan bahsetmiştir. Bkz: M. Aydın Turan, "Şimali Kafkasya Cemiyeti", **Birleşik Kafkasya İdealine Adanan Ömür M. Aydın Turan**, (Der: Nail Sönmez, Orhan Doğbay), Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 76. Kuruluş Yıl Dönümü Anma Etkinliği Konferansı, 2. Baskı, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2018, s. 285.; Haydar Bammat, Aziz Meker, **Circassia and Dagestan**, Lozan, s. 14-15.

[278] Vasfi Güsar, "Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti," **Kuzey Kafkasya Kültürel Dergi**, S: 47, Ankara, 1975, s. 28-37.

Fuat Paşa'yı görevlendirerek Osmanlı Devleti himayesinde Azerbaycan ve KKC'den mürekkep bir İslam devleti kurulması için çalışmalar yapılmasını istemiştir[279]. Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı meselesi ise ilk defa İstanbul'da faaliyet gösteren Deli Fuat Paşa öncülüğündeki Kafkasya Komitesi'nce dile getirilmiştir. Komitede; Deli Fuat Paşa, Aziz Meker, Seyit Hüseyin gibi dönemin ünlü kişileri yer almışlardır. 1915 yılı sonlarında faaliyetlere başlamışlar ve 1916 yılındaki Lozan'da yapılan Rusya Mahkûmu Milletler Kongresi'nde Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı meselesini şu şekilde gündeme getirmişlerdir:

> *"Kafkasya mevcut konumu, şartları ve kadroları itibariyle bağımsızlığa adaydır. Biz beşeriyetten, hür dünyadan, Rus pençesinden kurtulma yolunda yardımlarını istiyoruz[280]."*

1917 yılında Türkiye'de Şimali Kafkasya Muhacirleri'nin Komitesi adında bir komite kurulmuştur. 1918 yılında ise Şimali Kafkasya Cemiyeti[281] kurulmuştur. Cemiyetin başkanı ise Hüseyin Tosun (Şhaplı)[282] olmuştur. Hüseyin Bey aynı zamanda Milli Telgraf Ajansı'nın o zamanki müdürüdür. Bahsi geçen cemiyetler KKDHB gibi anavatanlarının bağımsızlığını istiyor ve bu yönde propagandalar ve

---

[279] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 500.

[280] Turan, "1918 Bağımsızlık Evresinin Kronolojik Arka Planı", s. 53-54.

[281] Şimali Kafkasya Cemiyeti: Çerkez İttihad ve Teavün Cemiyeti'nin üyeleriyle 1918 yılında Müşir Fuat Paşa'nın önderliğiyle kurulmuştur. Başkanlığına, Milli Ajans Müdürü Hüseyin Tosun Şhaplı getirilmiştir. Kafkasya'nın bağımsızlığı meselesini uluslararası arenada duyurmaya çalışmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra Damat Ferit Paşa hükümetince Rusya'nın isteği ile İngilizler tarafından 21 Haziran 1919'da kapatılmıştır. Cemiyet küçük isim değişiklikleri ile faaliyetlerine bir süre daha devam etmiştir. 1920 Şubat'ında İsmail Berkok Paşa ve Aziz Meker başkanlığındaki bir heyeti yardımcı olmak üzere Dağıstan'a göndermiştir. Şimali Kafkasya Cemiyeti hakkında daha geniş bilgi için bkz: Sefer E. Berzeg, "Şimali Kafkas Cemiyeti Nizamnamesi Hakkında Bazı Notlar ve Şimali Kafkas Cemiyeti", **Kafkasya Gerçeği**, Samsun, 1991, No: 3, s. 27-34.; Berat Bir, "Şimali Kafkas Cemiyeti' ve Şubelerine Gönderdiği 1919 Tarihli Bir Talimatname", **Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi**, İstanbul, 1988, No: 68-70, s. 7-15.

[282] Hüseyin Tosun Şhaplı: Vubıhlardan Hüseyin Tosun Şhaplı, Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra Osmanlı Ordusu'na katılmıştır. Prens Sabahattin Bey'le "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nin kurucularındandır. Sultan Abdülhamid'i devirmeye çalıştığı ve Erzurum İsyanı'ndaki rolünden dolayı ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. 1908 Meşrutiyet ilanı ile serbest kalmıştır. Erzurum Milletvekili olarak meclise girmiştir. Osmanlı-Rus Cemiyeti'nin kurucularındandır. "Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti", "Türkiye'deki Kuzey Kafkasya Siyasi Göçmenleri Komitesi" ve "Şimali Kafkas Cemiyeti" gibi kuruluşlarda aktif olarak çalışmıştır. "Osmanlı Milli Telgraf Ajansı" müdürlüğünü yapmıştır. 1930 yılında İstanbul'da ölmüştür. Bkz: Sefer E. Berzeg, **Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü**, Samsun, Nart Yayıncılık, 1995, s. 227-228.; M.Aydın Turan, "Kuzey Kafkasya Mültecilerinin Çalışmalarından Bir Kesit: Kafkasya Dağlıları Birliği (Soyuz Gortsev Kavkaza), **Toplumsal Tarih**, İstanbul, 1997, No: 40, s. 44-52.

siyasi çalışmalar yürütüyorlardı. Cemiyetler ile KKDHB ilk kez Trabzon Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir[283]. Böylece Osmanlı, Kafkasya diasporası ve KKDHB aynı idealler içerisinde birlikte hareket etme şansı bulmuşlardır. Aynı düşmana karşı birlikte savaşılacaktır. Osmanlı, KKC'ye her türlü yardımı yapacak zemini de bahsedilen cemiyetler eliyle bulabilmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye'de bulunan Kafkas göçmenleri ve kurdukları teşkilatlar da KKC'nin bağımsızlığına giden süreçte çok önemli roller üstlenmiş birer amildirler. Şimali Kafkasya Cemiyeti, Dağıstan'a gönderilecek olan ve Denikin kuvvetlerinin saldırısı altında zor durumda kalan Kuzey Kafkasyalıların durumunu gözlemleyecek bir heyetin kurulmasını sağlamıştır. Şimali Kafkasya Cemiyeti'nin çalışmasına Harbiye Nazırı Cemal ve Fevzi Paşa ile Kazım Karabekir de destekte bulunmuşlardır. Heyetle ilgili son düzenleme ise 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılan Sivas Kongresi sonrasında Bekir Sami Kundukh Bey'in Teşvikiye'deki evinde yapılmıştır. Toplantıya, Karakol Cemiyeti liderlerinden Kara Vasıf Bey de katılmıştır[284].

I. Dünya savaşı ve akabinde gelişen Rus devrimi ile Rusya, Osmanlı ile antlaşma imzalamış ve Doğu Anadolu'dan çekilmeye başlamıştır. Kafkasya'dan da çekilen Rus birlikleri Kafkasya'da genel asayişi bozmuştur. Başıboş Rus askerleri birçok yerde sorunlar çıkartmışlardır. Bunlardan bazılarının Sovyetlere veya Beyaz Rus ordusuna katıldığı gözlemlenmiş ve Kuzey Kafkasya'daki belli başlı sorunlardan birini oluşturmuşlardır. Rus askerleri Kafkasya'dan çekilirken birçok yerde yerlerini Ermenilere bırakmışlardır. İngiltere ve Rusya destekli Ermeniler birçok yerde Müslüman halklara saldırmaya başlamışlardır. 31 Mart'ta yaşanan kanlı hadiseler

[283] Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity**, s. 86.

[284] Dağıstan'a gönderilen heyetin Mustafa Kemal Paşa'nın da bilgisi dâhilinde gittiği çalışmada açıklandı. Ancak M. Aydın Turan, Şimali Kafkasya Cemiyeti ile ilgili yazdığı makalede Mustafa Kemal'in Dağıstan'a gönderilen heyet ile ilgili bir izni ve onayı olmadığını belirtmektedir. Bizce bu hususta yanılmaktadır. Nitekim Sivas Kongresi'nde Celalettin Korkmazov gibi Bolşevik Dağıstanlı liderler de bulunmuştur. Atatürk döneminde Sovyetler ile yapılan anlaşmalarda Celalettin Korkmazov'un çok önemli dahli bulunmaktadır. Ayrıca oraya giden heyet, Sovyetler ile açıktan bir savaşı teşvik etmemiştir. Celalettin Korkmazov dâhil bölgedeki herkes ile görüşülmüştür. Türkiye ve Sovyet yakınlaşması sonrası aksi bir harekât Türkiye açısından sıkıntı yaratabilirdi. Heyet, Sovyetlerin açık saldırgan niyetlerini raporlasa da Atatürk'in istediği çizgide bir çalışma yürüttüğü de açıktır. En azından açıktan Sovyetlere karşı bir saldırı niyetiyle propagandadan ziyade bölgedeki tüm unsurların oturup beraber karar vermeleri ile bir birliktelik ruhu çizilmek istenmiştir. İlgili bölüme bakarak bu hususta bilgilere bakılabilir. M. Aydın Turan'ın bu hususta görüşlerine ve Şimali Kafkasya Cemiyeti ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: M. Aydın Turan, "Osmanlı Dönemi Kuzey Kafkasya Diasporası Tarihinden: "Şimali Kafkas Cemiyeti"", **Tarih ve Toplum**, İstanbul, 1998, No: 172, s. 50.

büyük yankılar uyandırmıştır. Osmanlı da Azerbaycan ve Dağıstan'ın yardım taleplerine olumlu yanıt vermiştir. Kafkas İslam Ordusu teşkil edilerek Azerbaycan ve Dağıstan harekâtı başlatılmıştır. Nuri Paşa, 25 Mayıs'ta Gence'ye vasıl olurken bu tarihlerde Bolşevikler ve Taşnak güçleri Gence'ye doğru ilerlemektedir. Aynı zamanlarda Bakü, Rus-İngiliz ve Ermenilerin işgali altındadır. 20 binden fazla Müslümanın katledilmesi ile Rasulzade Batum'dayken, Bakü'ye gelmesi için Osmanlı'dan askeri yardım talep etmiş ve talebi kabul edilmiştir. Savaşta Osmanlı'nın müttefiki olan Almanya, Türklerin planına karşı çıkmıştır. Enver Paşa ise sorunu aşmak için Kafkas İslam Ordusu'nun teşkilini hayata geçirmeye çalışmıştır. Ordunun ismi Kafkas İslam Ordusu seçilmiştir. Şark Orduları Komutanlığı bünyesinde bulunan 5. Kafkas Piyade Tümeni'nin Kafkas İslam Ordusu'nun bünyesine verilmesi kararlaştırılmıştır. Birlikler, 9 Haziran'da yola çıkıp 10 Haziran'da Gence'ye ulaşmışlardır. Mayıs 1918'de Enver Paşa, Nuri Paşa, Reis Nazım Bey, doktor ve yaveri Kılıç Ali Bey Gence'ye ulaşmışlardır. 15 Eylül 1918'de ise Nuri Paşa ve Mürsel Paşa Bakü'ye gelmişlerdir. Bakü'ye gelen 8.500 civarındaki Türk birliği Bakü'yü Bolşeviklerden temizlemiştir. 1130 Mehmetçik, savaşta şehit düşmüştür[285]. Türk Ordusu, kurtarma harekâtını yaparken Azerbaycan milli ordusu da teşkil ettirilmiş ve ilk mili orduları kurulmuştur. Nuri Paşa'nın emri ile 20 binden fazla Ermeni'nin yaşadığı Gence'de Ermenileri silahsızlandırmak için Gence Alayları teşkil ettirilmiştir. Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarmasından sonra Bakü'de bulunan Bolşevikler, Dağıstan'ın Derbent ve Mahaçkala şehirlerine geçmişlerdir[286].

KKC'nin ilan edilmesiyle hem Bolşevikler ile hem Kozaklarla savaşlar başlamıştır. Bazı Dağıstanlı subayların yönettiği Dağıstan milis kuvvetleri, 8 Şubat 1918'de Bolşeviklerce işgal edilen Vladikafkas'ı 17 Ağustos 1918'de şiddetli çatışmalar sonucu geri kurtarmıştır. Ancak Bakü'den kuzeye yönelen Kozak Albay Biçerahov, Derbent ve Mahaçkala'yı işgal etmiş ve KKC'nin durumunu

[285] Beşir Mustafayev, "Türk-İslam Ordusu'nun Kuzey Kafkas (Dağıstan) Harekâtına Dair (Arşiv Vesikaları Işığında-1917-1919)", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S: 30, Konya, 2013, s. 17-40.
[286] Mustafayev, a.g.m., s. 28.

ağırlaştırmıştır[287]. 12 Ağustos 1918'de Rus-Ermeni birliklerinin komutanı Albay Biçerahov, Derbent'i işgal etmiştir. Biçerahov durmayarak 2 Eylül'de ise Mahaçkala'yı işgal etmiştir. Tam o günlerde Temirhan-şura'da ise Sovyetler bulunmaktaydı. Bu dönemde Astarhan bölgesindeki Bolşevik kuvvetleri Dağıstan'a Kızıl Ordu milislerini göndermişlerdir. Alikberov'un verdiği bilgiye göre 15 Haziran 1918'de Kızıl Ordu kuvvetleri Astarhan'dan Dağıstan'a gönderilmiştir. 16 Haziran'da Temirhan-şura'da işçi, asker ve köylü sovyetlerinin ilk otorumu yapılmıştır. Celalettin Korkmazov, S. Gabiyev, Mahaç Dahadayev, G. Saidov, A. İsmailov, Alhaz Kadı, D. Gopchenko, E. Gogolyev, Said Kazbek, F. Goncherov, S. Abdülhalimov, A. Kicibekov, T. Temirov, A. Parpaçev gibi kişiler yürütme kuruluna seçilmişlerdir. 26 Haziran'da ise Derbent'te işçi, asker ve köylü sovyetleri ilk toplantısını yapmış ve 53 delege bu oturumda yer almıştır. Burada da şehir sovyetinin yürütme kurulu oluşturulmuştur[288]. Aynı dönemlerde Bakü'yü ellerinde bulunduran Bolşevikler iyice güçlenmeye başlamışlardır. Bu durumu ciddi bir tehlike olarak gören Dağıstanlı milli kuvvetler Bakü'deki Bolşevik güçlere karşı koymak için mücadeleye başlamışlardır. Bu maksatla Bakü yakınlarındaki Balacari İstasyonu'na kadar gelmişlerdir. Ancak zaten az sayıdaki olan milli kuvvetlerin bir kısmının Dağıstan'dan uzaklaşması Bolşevikler için bir fırsat doğurmuş ve Astarhan'dan gelen kuvvetlerle birlikte Mahaçkala'yı ele geçirmişlerdir. Bakü yakınlarına giden Dağıstanlı milli kuvvetler geri kuzeye doğru dönseler de ne Bakü için ne Mahaçkala için fazlaca bir şey yapamamışlardır. Bolşevikler böylelikle Bakü'den kuzeye doğru ilerlemişler, Kuba, Haçmaz, Mahaçkala ve Temirhan-şura'yı ele geçirmişlerdir. 4 Ağustos 1918'de karşı taarruza geçen Dağıstan milli kuvvetleri 17 Ağustos tarihinde Vladikafkas'ı kurtarmışlardır. Daha sonra ise Kuzey İran'dan gelen Beyaz Ordu mensubu Kozak Albay Biçerahov, Bakü'de Kafkas İslam Ordusu karşısında tutunamamış ve kuzeye yönelerek Mahaçkala'yı işgal etmiştir[289]. Böylelikle Kuzey Kafkasyalılar bu sefer de Beyaz Ordular ile Dağıstan'da mücadeleye girişmek zorunda kalmışlardır. Bu bilgilerden anladığımız kadarıyla Dağıstan bölgesindeki şehirler birçok defalar el değiştirmiştir. Kuzey Kafkasyalılar

[287] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 488.
[288] Alikberov, **a.g.e.**, s. 84-86.
[289] Yüceer, **a.g.e.**, s. 50-52.

hem Bolşevikler ile hem Beyaz Rus Orduları ile birçok kez bağımsızlıkları uğranda savaşacaklardır[290].

Temirhan-şura'da Albay Nuh Beg Tarkovski kendini eski Tarki Şamhallığının varisi sayarak Temirhan-şura'da yerel bağımsızlık ilanı etmiştir. Albay Biçerahov ise işgal altında tuttuğu Mahaçkala'yı Beyaz Rus ve Kozaklar için serbest şehir ilan etmiştir[291]. İngilizlerin kontrolünde bulunan Beyaz Rus ordusunun komutanı Albay Biçerahov, Bakü'de Kafkas İslam Ordusu tarafından bozguna uğratılmıştır. Bakü, Derbent ve Mahaçkala'da birçok savaşa sebebiyet veren Albay Biçerahov ağır kayıplar vererek geri çekilmiştir. Dağıstan'da ise Biçerahov, Osmanlı ordusu tarafından Tarki[292] dağı ve Mahaçkala'da kuşatılmıştır. Asıl savaşlar ve çetin mücadeleler ise Tarki Dağı eteklerinde yaşanmıştır. Türk Ordusu şehitlerinin hepsini bu cephede vermiştir[293]. Mahaçkala ise Tarki Dağı'nın ele geçirilmesinden sonra Biçerahov kuvvetlerinin geri çekilmesiyle sorunsuz şekilde ele geçirilmiştir. Biçerahov, ancak KKC'nin verdiği izin ile Dağıstan'dan ayrılabilmiştir. Nuri Paşa, Gence'de iken Yarbay İsmail Hakkı Berkok[294]'u bir askeri teşkilat kurması için

[290] Bu bilgiler ile Kuzey Kafkasya'da bir iç savaş veya sınıflar arası savaş yaşanmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Kuzey Kafkasyalılar her iki taraftan da baskı altında tutulup bağımsızlıkları uğruna farklı renklerdeki Rus emperyal güçleri ile savaşmışlardır. Bolşeviklerin içinde milli sosyalistlerin bulunması da bir şeyi değiştirmez çünkü Beyaz kuvvetlerin içinde de az miktarda da olsa yerli liderler olmuştur. Asıl ana etken de KKDHB'nin tamamen yerli unsurlardan oluşması ve hareketin beyaz ve kızıl güçlerle çarpışmasıdır. Ayrıca yerli sosyalist liderlerin de KKDHB içinden çıktığını unutmamak gerekir. Zaten milli sosyalist liderlerin daha sonraki yıllarda Rus Bolşevikleri tarafından ortadan kaldırılması meselesi anlatmak istediğimiz durumu açıklığa kavuşturmaktadır.

[291] Allen, Muratoff, **a.g.e.**, s. 507.

[292] Tarki: Türklerin eski yerleşim yerlerinden biri olan Tarki şehri, Kumuk Türk Şamhallığı'nın tarihi başkentidir. Mahaçkala'nın ismi daha yenidir. Sovyet işgali sonrası kısa dönemli Şamilkala ismi Dağıstanlı komünist Mahaç Dahadayev adına Mahaçkala olarak değiştirilmiştir. KKC kısa dönemli olarak (1918-1919 yılları) şehrin ismini İmam Şamil'e izafaten Şamilkala olarak değiştirmiştir. Şehrin ismi çok uzun yıllar boyunca Ancikala olarak kalmıştır. Kumuk Türkleri'nin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Ancikala ismi halen kullanılmaktadır. Tarki dağı eteklerindeki Tarki şehri Ancikala'dan önceki isimdir. Hazarların başkenti Semender de burada bulunmaktadır ve kuvvetli bir ihtimal bunların hepsi aynı şehirdir.

[293] Tarki Dağı savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz: Yüceer, **a.g.e.**, s. 153-155.

[294] İsmail Hakkı Berkok: 1890 yılında Kayseri, Pınarbaşı'nda dünyaya gelmiş Kabardey kökenli asker ve tarihçi. Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Dağıstan'da Osmanlı Devleti için teşkilatlanma çalışmaları yürütmüştür. KKC'nin bağımsızlığı için çalışmştır. Berkok Paşa diye de bilinmektedir. 1958 basımlı Tarihte Kafkasya adlı tarih kitabı Kafkasya Tarihi açısından önemlidir. Büyük Harpte Şimalî Kafkasya'daki Faaliyetlerimiz ve 15. Fırkanın Harekâtı ve Muharebeleri adlı makalesi Askeri Mecmua'da 1934 yılında yayımlanmıştır. Kurtuluş Savaşı'na da katılmıştır. İstiklal madalyalı paşalarımızdandır. Çeşitli dönemlerde milletvekilliği yapmıştır. 1954 yılında vefat etmiştir. Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz: Kazım Öztürk, "İsmail Berkok", **Türk Parlamento Tarihi VII. Cilt**, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 2010, s. 647-649.

Dağıstan'a göndermiştir. Berkok Paşa, Zakatala bölgesinde Rus esaretinden kurtulan Türk subayları ile oluşturduğu küçük birlikler ile o bölgede asayişi sağlamıştır. Oradan Dağıstan'ın Ahti bölgesine geçmiştir. Mahaçkala'ya geçen Berkok Paşa, Bolşevik ve Taşnaklara karşı halkın bir ve beraberlik içinde ortak mücadele içinde olması için bir bildiri yayınlamış ve Kuzey Kafkas İslam Ordusu'nun Dağıstan'a gitmesinin şart olduğunu bildirmiştir. Bolşevik Dış İşleri Komiseri Çiçerin, Dağıstan'ın Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olduğu, bu yüzden Osmanlı'nın KKC'yi tanımasının geçersiz olduğu yönünde Osmanlı'ya bir nota vermiştir. Ancak verilen notaya rağmen Osmanlı, 20 Eylül 1918'de Dağıstan'a ilk askeri yardımını yapmıştır[295]. Tam bu sıralarda Beyaz Ordu ise Kuban bölgesinde çalışmalarını tamamlamıştır. 21 Eylül'de anayasa çalışmaları tamamlanmıştır. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi Beyaz Rus generalleri ise Kuban'da toplanmışlardı. 25 Eylül'de Gönüllü Ordu'nun en üst idarecisi General Alekseyeviç hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Gönüllü Ordu'nun idare ve komutasını General Denikin ele almıştır[296]. Kuzey Kafkayaslılar, bu dönemden sonra daha çok Denikin kuvvetleri ile karşı karşıya kalacaklardır.

Kuzey Kafkasya'daki karışık durumdan istifade eden Bolşevikler Vladikafkas'ı işgal etmişlerdir. KKDHB'nin merkezi olan Vladikafkas, Bolşeviklerce işgal edilince hükümet merkezini Nazran kasabasına taşımıştır. Kuzey Kafkasya milli kuvvetleri 4 Ağustos'ta bir karşı saldırı yaparak 13 gün sonra 17 Ağustos'ta Vladikafkas kentini tekrar kurtarmışlardır. Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarmasından sonra buradan kaçan Kozak Albay Biçerahov kuvvetleri Derbent ve Mahaçkala'ya gelmişlerdi. Beyaz kuvvetler, KKC için tehdit oluşturuyorlardı. Denikin kuvvetlerinin oluşturduğu tehdit ise 15. Kafkas Piyade Tümeni'nin Derbent ve Mahaçkala'yı kurtarmasıyla bertaraf edilecektir[297]. Bu dönemde Azerbaycan ile KKC birlikte hareket etmeye çalışmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti, 10 Temmuz 1918 tarihinde iki devlet arasında birlik oluşturmak ve ortak politika belirlemek için gönderdiği proje taslağında silahlı kuvvetler, dış politika, dini meseleler ve ekonomi konusunda iş birliğine gidilmesi önerisini

[295] Mustafayev, a.g.m., s. 32.
[296] Denikin, **a.g.e.**, s. 271.
[297] Karaköse, **a.g.e.**, s. 259.

getirmiştir. Silahlı kuvvetler ve dış politika konusunda Türkiye ile birlikte hareket edilmesi ve KKC ile Azerbaycan sınırlarının birlikte dostça çizilmesi teklif edilmiştir[298].

Kuzey Kafkasya'ya Kafkas İslam Ordusu'nun harekâta başlamasından önce önemli şehirler Bolşeviklerce işgal edilmişti. Vladikafkas, Çerkezlerin yaşadığı Kuban bölgesi, Mahaçkala ve Nalçik yöreleri Bolşeviklerin eline geçmiştir. 24-25 Mart 1918 tarihlerinde Albay Nuh Beg Tarkovski[299] liderliğindeki milli Dağıstan-Kafkas birlikleri Mahaçkala ve Derbent kentlerini kurtarmışlardır. Dağıstanlı Bolşevik lider Ulubey Buynakski [300] liderliğindeki Bolşevikler ise Astarhan'a kaçmışlardır. Ancak milli kuvvetlerin kazandıkları ilk zaferleri kısa sürmüştür. 20-21 Nisan 1918 tarihlerinde Mahaçkala, Bakü'den gelen Bakü Sovyetine bağlı Bolşeviklerce işgal edilmiştir. 24 Nisan 1918'de Derbent, 5 Mayıs 1918'de Temirhan-şura Bolşeviklerce işgal edilmiştir[301].

Oluşan olumsuz durum nedeniyle merkezi KKDHB merkezini bu sefer Nazran kentinden Dağıstan'ın Temirhan-şura kentine taşımıştır. Temirhan-şura, Derbent ve Mahaçkala'da o sıralar Rusya Komünist Partisi'nin organizasyon ve propaganda çalışmaları Kumuk Türk Sosyalistleri'nden Ulubey Buynakski eliyle yürütülmüştür. 20 Temmuz 1918 tarihlerinde, Dağıstan Bölgesi Savaş Komiseri Mahaç Dahadayev, Kuzey Kafkasya'daki devrimi korumak adına merkezden asker, silah ve para yardımı talep etmiştir [302]. KKDHB üyelerinin bir kısmı geri dönmek zorunda kalıp kendi yaşadıkları bölgelerde Bolşeviklere karşı koyacak birlikler hazırlamak veya siyasi çalışmalar yapmak için dağılmışlardır. Bir kısmı da yardım bulmak için Kuzey Kafkasya'dan ayrılmışlardır [303]. Aynı dönemde Dağıstan'da Mahaçkala, Derbent, Temirhan-şura kentlerinde Rusya Komünist Partisi şehir

[298] Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 185-188.; Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 171.
[299] Albay Nuh Beg Tarkovski: Kumuk Türk Şamhallığı (Hanlık) soyundan olan Albay Nuh Beg Tarkovski'nin soyadı Tarki şehrinden gelmektedir. Tarki şehri merkezli Kumuk Türk Hanlığı, Tarki Şamhallığı olarak kayıtlarda geçmektedir.
[300] Ulubey Buynakski: Dağıstanlı sosyalist liderlerinden biri olan Ulubey'in soyadı aynı Mahaç Dahadayev'in ilk isminin Mahaçkala olarak bir şehre verilmesi gibi Temirhan-şura kentine verilecek ve şehrin ismi Buynakski olacaktır.
[301] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 1. Cild**, s. 152-190.
[302] Alikberov, **a.g.e.**, s. 92-93.
[303] Çelikpala, **Search For A Common North Caucasian Indentity**, s. 78-80.

komiteleri oluşturulmuştur. Ayrıca Kurin, Kaytak-Tabasaran, Gazikumuk, Hasavyurt, Samur, Dargin, Gunip bölgelerinde komünist gruplar oluşturulmuştur. RKP ayrıca Astarhan ve Bakü'de Kuzey Kafkasya Konfederasyonu'na karşı Kızıl Ordu birliklerine sahipti[304]. Dağıstan'da bu dönemde Müslüman sosyalistler Adalet, Ümmet ve Enerji adında gazeteler yayımlamışlardır. Bahsi geçen gazeteler sosyalizmi yayma konusunda çok önemli roller oynamışlardır[305].

Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya'yı içine düştüğü zor durumdan çıkarmak için özel bir ordu kurmaya başlamıştır. Kuzey Kafkas Komutanlığı kurularak başına Kafkasya kökenli asker ve tarihçi Met Yusuf İzzet Paşa atanmıştır. 4. Piyade Tümeni'nin komutanlığına Fahri Albay Çerkez Şükrü Bey, 12. ve 5. tümenlerden oluşturulan Süvari Tümeni'nin komutanlığına yine Çerkez olan Fahri Albay Akif Erdemgil getirilmiştir. Çoğunluğu Kafkasyalı sürgün ailelerin çocukları olan 74 subay ile 577 küçük subay ile erden oluşan bir tabur oluşturulmuştur. Yerli halkı örgütlemek için bu tabur Dağıstan'a gönderilmiştir[306]. Met Yusuf İzzet Paşa'nın komuta ettiği bu ordu bir kolordu düzeyinde olmasına karşın Kafkas İslam Ordusu'na değil direk başkomutanlığa bağlanmıştır. Osmanlı ordusunda bulunan çok sayıda Kafkasya kökenli askerler orduya katılmış ve hepsinin rütbesi fahri olarak bir derece arttırılmıştır[307]. Bakü'yü kurtaran Kafkas İslam Ordusu'nun cephe kumandanı Mürsel Paşa'ydı. 5. Tümen'i Kurmay Albay Camil Cahit komuta ediyordu. Çerkez asıllı olan İsmail Berkok, Mithat Şaplı ve Muzaffer Beyler ise yukarıda belirttiğimiz tabur ile Dağıstan'a girmişlerdir. İsmail Berkok ve ekibi yerli halkı organize etmeye başlamış ve Kuzey Kafkas Kolordusu Kurmay Başkanlığı'na getirilmiştir. İsmail Berkok o aralar Osmanlı Ordu Komutanlıkları'na, Dağıstan hakkında raporlar

[304] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 111.
[305] **A.e.**, s. 114.
[306] Pşımaho Kotse'nin aktardığına göre, Kotse o dönem silah bulmak için Kiev'e geçmiş Almanların Doğu İşgal Kuvvetleri Başkomutanı Mareşal Eichorn ile görüşmüştür. Görüşme sonucu eski Rus stoklarından silah sağlanmış ve bunlar Dağıstan'a gönderilmiştir. Bu silahlar ancak bir taburu silahlandırmaya yetmiştir. Kotse'nin aktardığna göre Türklerin oluşturduğu 77 subay ve çeşitli rütbelerden 500 asker Dağıstan'a ulaşmıştır. Kuzey Kafkasya kökenli insanlardan oluşan kuvvetin önderliğini Osmanlı Ordusu'nda tuğgeneral olan Çerkez kökenli İsmail Berkok Paşa yapıyordu. Eğitim taburunun yardımıyla üç piyade taburu ve üç süvari alayı oluşturulmuştur. Ancak oluşturulan kuvvetler üstün Biçerahov kuvvetlerine karşılık yetersizdi. Bu yüzden Bakü'nün kurtarılmasından sonra Azerbaycan yönünden gelecek olan yine Çerkez kökenli Yusuf İzzet Paşa komutasındaki Türklerin 15. Kafkas Piyade Tümeni yardıma gelecektir. Bkz: Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, s. 122-123.
[307] **A.e.**, s. 204.

yazmıştır. 2 Ağustos 1918'de Doğu Ordu Kumandanlığına yazdığı rapor Dağıstan'ın o zamanki sosyo-politik durumunu çok güzel izah etmektedir:

1- Dağıstan'ın her şehri ve köyü başka bir lisan konuşmakta ve başka hisler içindedir.
2- Dağıstan halkı bey, çalka, uzun, rağbet, kul olmak üzere beş çeşit sosyal gruba bölünmüştür. Bu içtimai şekil Ruslar tarafından himaye edilmiş ve bilhassa beylerden istifade edilmiştir. Rus kuvvetlerinin izmihlali ile de halk arasında cereyanlara başlamışlardır.
3- Tarikat sahibi ulemalar bulunmaktadır. Bunlar siyasete de bulaşmışlar ve bunlara inanan halk da bu tarikatların ve liderlerinin nüfuz mücadelelerine ortak olmuşlardır.
4- Rus idare ve ordu bünyesinde görev almış olan subay ve ulemalar vardır. Bunlar halk tarafından çok sevilmemektedir.
5- İmamet meselesi bulunmaktadır. İmam Necmeddin Gotsalı gibiler kendilerini imam ilan ettirmişlerdir. Bu şahıs tam bir kuvvet toplayamamıştır. Bu yüzden ihtilaflar bulunmaktadır[308].

Türk Ordusu'nun Dağıstan harekâtı başlamadan önce bölgedeki sosyolojik durumu ve çatışan güçleri Kadircan Kaflı şu şekilde açıklamıştır;

Kuzey Kafkasya'da çatışan güçler:

1- Fakir halk arasında propaganda yapan Celalettin Korkmazov ve Mahaç Dahadayev gibi liderlerin etrafındaki Bolşevikler. Bu grup Temirhan-şura'yı elinde tutuyordu.
2- Çarlık rejimine mensup bazı asker ve yüksek memurlar. Bir kısım Dağlı askerler de bu gruba girmişlerdir.
3- Kuzey Kafkasya'daki toprakların asli sahiplerine yani Kafkasyalılara verileceğinden korkan Kozaklar.

[308] İsmail Berkok'a göre aynı zamanda ortak dil Türkçe olmalıdır. Ve Dağıstan'ın yaşaması için Azerbaycan ile birleşmesi şarttır. Bu fikri Enver Paşa da desteklemiş ve bahse konu düşünceyi bir emirle Nuri Paşa'ya bildirmiştir. Bkz: Erşan, **a.g.e.**, s. 83-99.

4- Almanya. Almanya, Sadece Gürcistan'ın istiklalini tanıyarak Ukrayna ve Gürcistan arasında Kuzey Kafkasya'yı pay etmek istiyordu.
5- Türkiye. Türkler, Kuzey Kafkasya'nın istiklalini sağlamayı isteyen tek güçtür.

Kuzey Kafkasya'daki halk ise 4 farklı grup altında toplanmıştır;

1- Fakir olan halktan bir kısmı Bolşeviklerin propagandasına meyletmiştir.
2- Çarlık ruhu içinde yetişmiş olanlar Beyaz Rus Orduları'nın safına geçmektedir.
3- Yaşlı ve dine daha bağlı olan kesim İmamların arkasında durarak bir İslam Devleti kurulmasını istiyorlardı.
4- Milliyetçi aydın kesim ise modern bir cumhuriyet kurmak fikrindeydi[309].

Milliyetçi aydın kesim ile İslam dinine bağlı olan kesim bağımsızlık konusunda birleşmişlerdir. Bu iki grup diğer güçlere karşı genelde birlikte savaş verecektir. Aynı dönemde Kuzey Kafkasya hükümetinin üyelerinin bir kısmı Tiflis'te bulunmaktaydı. Necmettin Gotsalı, Salatav'da imamlığını ilan etmişti. Uzun Hacı ise Temirhan-şura cephesini tutuyordu. Çeçenistan'da Yusuf Hacı, İnguşetya'da ise Tarko Hacı hâkim durumdaydı. Dargo bölgesinde ise Mamala Ali Hacı, Bolşevikliğin İslam dinine uygun olduğu yönünde propaganda yapmaktaydı. Kuban bölgesi ise daha sessiz bir durumdaydı. Bu dönemde Pşımaho Kotse, Yekaterinadar'a giderek bu bölgenin de Kuzey Kafkasya birliğine katılımını sağlamıştır. Buradan da temsilciler milli kongrelere katılım sağlamışlardır. Türk Ordusu bölgeye müdahale etmeden önce Kuzey Kafkasya'daki durum anlatıldığı üzere karmaşık bir hal almıştı.

15 Eylül 1918'de Bakü'nün kurtarılmasında Kafkas 5. Piyade Tümeni büyük roller oynamıştır. Bakü'nün kurtarılmasından hemen sonra Kafkas 15. Piyade Tümeni Süleyman İzzet Bey'in kumandasında Dağıstan'a doğru harekâta başlamıştır. Tümende 4200 askerden muharip asker sayısı olarak 2200 kişi vardı. 25 Makineli tüfek, 1 atlı bölüğü, 8 Krup topu ve 4 dağ taburundan oluşuyordu[310]. KKC Başkanı Abdülmecid Tapa Çermoy da Dağıstan'a Yusuf İzzet Paşa ile birlikte geçmiştir.

[309] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 137.
[310] Hızal, **a.g.e.**, s. 73-75.

Yarbay İsmail Berkok ve taburunun oluşturduğu askeri örgütlenmeler ile birlikte Albay Nuh Beg Tarkovski iki alay kadar güç toplamış ve Temirhan-şura kentinde operasyonlar yürütüyordu. Derbent yöresinde ise 8 bin'i Ermenilerden oluşan 10 bin kişilik Albay Biçerakov'un kuvvetleri vardı. Kafkas İslam Ordusu, Yusuf İzzet Paşa komutasında Türkler ve Dağıstanlılar'dan oluşan kuvvetler ile Derbent'e saldırıya geçmişlerdir[311]. Pşımaho Kotse o zamanki Ruslar ile milli kuvvetlerin çatışmalarını ilginç bir bilgi ile aktarmaktadır; Kızıl Ordu, Kuzey Volga yolu ile Dağıstan kıyılarına silahlı kuvvetlerini gönderiyorlardı. Bunların hedefi; ulaşım yollarını kapatarak Türkiye ile KKC arasındaki antlaşmayı engellemekti. Başlarında mavi fesler vardı. Gelecek olan kırmızı feslilere karşı Lenin tarafından gönderildiklerini ve İslam yardımcıları oldukları yönünde propaganda yapıyorlardı. Bu arada Beyaz Ruslar da boş durmamışlar ve Azerbaycan'dan gelen Albay Biçerahov komutasındaki 12 bin kişiden fazla sayıdaki ordu ile Dağıstan'a girmişlerdi. Ekim ayının ortalarında ise Kafkas 15. Piyade Tümeni Dağıstan'ı kurtarmak için bölgeye girecektir. Tümene Süleyman İzzet komuta ederken, tümenin kurmay yarbayı İsmail Berkok idi. Bütün kuvvetlerin başına ise Yusuf İzzet Paşa getirilmiştir. Osmanlı ve KKC arasındaki antlaşmaya göre bahse konu kuvvetler Kuzey Kafkas Ordusu'nu kuracaktı. Ancak buna zaman bulamadan Derbent ve Mahaçkala'da Beyaz ve Kızıllar ile çarpışmalara başlamak zorunda kalacaklardır[312]. Yusuf İzzet Paşa, İstanbul'dan hareket ederek 29 Ağustos 1918 tarihinde Batum'a gelmiştir. Burada Halil Paşa ile görüşmüş ve Halil Paşa burada İzzet Paşa'ya Almanların iki taburluk bir kuvvetle Dağıstan harekâtına katılmak telebini iletmiştir. Ancak İzzet Paşa, Dağıstan harekâtında tek yetkili olmak istediğini belirtmiş, Almanya'nın harekâta katılımına ise kendi emir ve komutası altında olmaları kaydıyla ancak KKC'nin bağımsızlığı tanınırsa evet diyeceğini belirtmştir[313]. Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa, Yarbay İsmail Hakkı Bey'i Kuzey Kafkasya Komutanı olarak tayin etmiş ve onu Dağıstan'a göndermiştir. Dağıstan'da Türk subayları teşkilatlanma çalışmaları yaparak Şamil Alayları adında birlikler kurulmasında Kuzey Kafkasyalılara yardımda bulunmuşlardır. 16 Eylül 1918'de Nuri Paşa liderliğinde

[311] Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, s. 33.
[312] **A.e.**, s. 141-142.
[313] Yüceer, **a.g.e.**, s. 142.

Bakü'nün kurtarılmasından sonra 6 Ekim'de Derbent, 8 Kasım'da Mahaçkala kurtarılmıştır. 15 Ekim 1918'de Derbent şehrinde Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kurtuluşu ve bağımsızlığı resmi bir tören yapılarak ilan edilmiştir. 14 Ekim'de Nuri Paşa, Derbent'e gelmişti. Törende KKC Başkanı Abdülmecid Tapa Çermoy, Kuzey Kafkasya Komutanı Yusuf İzzet Paşa, 15. Piyade Tümeni Komutanı Yarbay Süleyman İzzet hazır bulunmuşlar ve KKC bayrağı göndere çekilmiştir[314]. Türk Ordusu, Derbent'e girmeden önce Bakü'den kaçıp gelen Biçerahov'un ordusu 15 Ağustos 1918'de Derbent'i işgal etmişti. İlginçtir ki Dağıstan'a gelen Çarlık yanlısı Beyaz Rus Kozak Ordusu'nun lideri Biçerahov, Mahaç Dahadayev ve Celalettin Korkmazov liderliğindeki Dağıstan Bölge Sovyeti'nin İcra Komitesi ile anlaşmıştır. Böylelikle Dağıstan milli kuvvetlerine karşı beyazlar ve kızıllar bir araya gelmiş bulunuyordu. Sovyetler sınıfsal düşmanları olan Beyaz Ruslar ile Kuzey Kafkasya'nın Müslümanlarına karşı birlikte olabiliyorlardı. Birleşik bir Rusya fikri Kozakları, Bolşevikleri ve Beyaz Rus ordularını bir araya getirebiliyordu. Bu iki gurup arasında Dağıstan paylaşılmıştı. Dağıstan milli kuvvetlerine ve Türk ordusuna karşı bir olmuşlardı. Dağıstan sosyalistlerinden sadece Muhammed Mirza Hızroyev, İsmail Hakkı Berkok Paşa'nın yanına giderek sözü edilen anlaşmaya karşı çıkmıştır. Ancak anlaşma da uzun sürmemiş Biçerahov, Bolşeviklere verdiği sözleri tutmamıştır. Oluşan durumdan dolayı Mahaç Dahadayev, Dağıstan'dan kaçmaya çalışmıştır. Ancak kaçarken Dağıstan milli güçlerince yakalanmıştır[315]. 21 Eylül 1918'de Albay Nuh Beg Tarkovski'nin emriyle kurşuna dizilmiştir. Albay Nuh Beg Tarkovski ise 9 Eylül 1918'de Berkok Paşa'dan I. ve II. Dağıstan Alayları'nın Hunzah'ta toplanması talimatını almıştır. Daha sonraki gün ise kendisiyle Türk taburunun da geleceği yer olan Levaşi'de buluşulması istenmiştir. Birlikte Temirhan-şura harekâtı başlatılacak ve Bolşeviklerden burası temizlenecekti. 11 Eylül'de Levaşi'ye gelen Tarkovski ise Türk taburunun çoktan saldırıya geçtiğini öğrenmiştir. Tarkovski'den Temirhan-şura'ya operasyon düzenleyen askeri birliklerin genel komutanı olunması istenmiş ve Berkok Paşa'nın yoğun ısrarlarıyla Tarkovski, teklifi kabul etmiştir. Tarkovski burada ince bir siyaset takip ederek Biçerahov ile

[314] **A.e.**, s. 147.; Kaflı, **Şimali Kafkasya**, a.g.e., s. 139.
[315] Alikberov'un verdiği bilgilere göre; Albay Nuh Beg Tarkovski kuvvetleri tarafından Yukarı Cengutay bölgesinde yakalanan Mahaç Dahadayev, 21 Eylül 1918'de öldürülmüştür. Bkz: Alikberov, **a.g.e.**, s. 104.

anlaşmıştır. Kozaklar ve Bolşeviklerin birleşmesiyle zaten az ve düzenli olmayan ordularla mağlubiyet kaçınılmazdı. Bu yüzden Biçerahov ile anlaşarak Temirhan-şura'ya girmiş ve asayişi sağlamıştır. Kendisine Biçerahov karışmamıştır. Biçerahov ise Türklerin bu bölgelerden çekilmesini talep etmiştir. Tarkovski ise nazik durumu Berkok Paşa'ya iletmiş, Berkok Paşa da teklif edilen planı kabul etmiştir. Böylelikle Tarkovski, Temirhan-şura'da bir askeri diktatörlük kurarak kan dökmeden milli güçlere bir dinlenme fırsatı sağlayabilmiştir[316]. Niyahet 5 Ekim 1918'de Osmanlı Ordusu'nun 15. Kafkas Piyade Tümeni, Derbent'e gelmiştir. 13 saat süren bir çatışma ile 25 şehit vererek 6 Ekim 1918 sabah saat on civarlarında şehri Biçerahov kuvvetlerinden temizlemiştir[317]. Ayın sonuna doğru şehre Kuzey Kafkas Ordusu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ve cumhuriyetin başkanı Abdülmecid Tapa Çermoy birlikte gelmişlerdir. Hemen ertesi günü Nuri Paşa da Derbent'e gelmiştir. Belediye dairesinde ilk milli bayrak göndere çekilmiştir[318]. Ayrıca Derbent'in çeşitli yerlerine de Türk bayrakları asılmıştır[319]. Aynı tarihlerde Ekim ayında Pyatigorsk bölgesinde Denikin Kuvvetleri ile Bolşeviklerin çatışmaları yaşanmıştır. Pyatigorsk'ta büyük kanlı çatışmalar yaşanmıştır[320]. Yani bölgede üçlü bir savaş dönemi yaşanmıştır. Savaşın tarafları iki farklı grup değil üç farklı yapıdan oluşmuştur.

15. Kafkas Piyade Tümeni, Derbent'in alınmasından sonra durmamış asıl hedef olan Mahaçkala'nın kurtarılması için ileri harekâta başlamıştır. Mahaçkala'nın boşaltılması için milli kuvvetlerin lideri Abdülmecid Tapa Çermoy tarafından ayın yirmisine kadar şehrin boşaltılması yönünde Biçerahov'a bir ültimatom verilmiştir. Albay Akif tarafından Levaşi'de mili bir fırka kurulmuştur. Ültimatom yanıtsız kalınca Türk ordusu 5 Kasım 1918'de saldırıya geçmiştir. 7 Kasım'da düşman buradan çekilmiş ertesi gün ise Türk ordusu Mahaçkala'ya girmiştir[321]. 6 Kasım

[316] Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 72-73.
[317] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 216-223.
[318] Ahmet Hazer Hızal Bey'in aktardığına göre yedi yıldızlı KKC bayrağı göndere 13 Ekim 1918 tarihinde top sesleri arasında çekilmiştir. Bkz: Hızal, **a.g.e.**, s. 75.
[319] Yüceer, **a.g.e.**, s. 144.
[320] Bu dönemdeki Denikin Kuvvetleri ile Bolşeviklerin arasındaki savaşlar hakkında detaylı bilgi için bkz: Denikin, **a.g.e.**, s. 222-245.
[321] Kadircan Kaflı'nın Kuzey Kafkasya kitabındaki tarihler genellikle yanlış yazılmıştır. Kasım yerine bir önceki ay Ekim yazılması gibi aylar genellikle bir önceki ay şeklinde hatalı bir şekilde yazılmıştır. Diğer kaynak kitaplar ile karşılaştırdığımızda bu durum ortaya çıkmıştır. Bkz: Kaflı, **a.g.e.**, s. 203-204.

günü bir Fransız ve bir İngiliz subayı Yusuf İzzet Paşa'nın karargâhına gelmiştir. Türkiye'nin imzalanan Mondros Mütearekesi gereği Kafkasya'daki askeri harekâtın durdurulması gerektiğini İzzet Paşa'ya iletmişlerdir. İzzet Paşa, haberin doğru olduğunu teyip edip 6 Kasım'da askerî harekâtı durdurmuştur. Ancak Mahaçkala şehrini Rusların boşalttığını öğrenen İzzet Paşa askerlerini harekete geçirip şehri ele geçirmiştir[322]. Türk Ordusu, Mahaçkala'daki iki günlük çatışmalarda 328 yaralı, 118 şehit, 10 kayıp bırakmıştır. Yapılan savaşlarda 15. Tümen komutanı Süleyman İzzet Bey yaralanmıştır. Hükümet başkanı Abdülmecid Tapa Çermoy, Kuzey Kafkas Ordusu Komutanı Met Yusuf İzzet Paşa, Tümen Komutanı Albay Çerkes Akif Erdemgil, Albay Nuh Beg Tarkovski ve Danyal Beg Mavrayev yaralanan Süleyman İzzet Bey'i ziyarete gelirler. Yusuf İzzet Paşa tarafından altın liyakat madalyası ve üçüncü derece kılıçlı Osmanlı nişanı ile ödüllendirilmiştir. Şehrin adı 9 Kasım 1918'de Şamilkala olarak değiştirilmiştir. 15. Tümen karargâhı Mahaçkala'ya Kuzey Kafkasya Komutanlığı karargâhı ise Temirhan-şura'ya yerleşmiştir[323]. Temirhan-şura devlet merkezi ilan edilerek her yöne haber salınarak tüm halktan temsilciler çağrılarak geçici bir anayasa ile devlet organizasyonu oluşturulmaya başlanmıştır. Bir yandan Çarlık kalıntısı Beyaz Rus güçleriyle bir yandan kızıl Rus orduları ile savaşılmaya devam edilmiştir. Bir yandan da Şamil Alayları adıyla askeri kurumlar oluşturulmuştur[324].

Kuzey Kafkasya'da ortaya çıkan milli harekâtların tarih boyunca dayanağı Dağıstan olmuştur[325]. Dağıstan kurtarılmış ve vaziyete hâkim olunmuştu ancak Terek, Stavrapol ve Kuban'daki Rus ve Kozakların baskılarından dolayı milli kuvvetler buralarda rahat hareket edemiyorlardı. Türk uzmanlarının yardımıyla Şamil Alayları teşkil edilmeye başlanmıştı. Temirhan-şura merkezli yeni devlet oluşumunda hükümet başkanı Çermoy, 12 Ekim 1918'de Kuzey Kafkas halkının kendi hükümetlerini desteklemelerini, asayiş ve emniyetin sağlanması hususunda yardımcı olmalarını ve Kurucu Meclis'in desteklenmesini isteyen bir çağrıda bulunmuştur. Demokratik talepleri içeren hükümet programını ve icraatlerini de

[322] Sarıkoyuncu, Ersan, a.g.m., s. 219-220.
[323] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 1.Cild**, s. 345-347.
[324] Barlas, **a.g.e.**, s. 322.
[325] Erel, **a.g.e.**, s. 179.

açıklamıştır. 12 Kasım 1918'de Dağıstan, Çeçen ve İnguş halklarından oluşan milli bir kongre toplanmıştır. Kongrede 11 Mayıs 1918'de ilan edilen KKC'nin bağımsızlığının korunması yolundaki mücadeleye devam edilmesine karar verilmiştir [326] . Oluşan KKC'nin hükümet üyeleri şu kişi ve görevlerden oluşmuştur[327]:

1- Abdülmecid Tapa Çermoy (Devlet ve Hükümet Başkanı)
2- Adil Girey Dayidbek[328] (Ulaştırma Bakanı)
3- Nuh Beg Tarkovski (Savunma Bakanı)
4- Pşımaho Kotse (İçişleri Bakanı)
5- İbrahim Haydar (Posta Telgraf Bakanı)
6- Haydar Bammat (Dışişleri Bakanı)
7- Vassan Giray Cabağı (Maliye Bakanı)
8- Nurmehmet Şahsuvar[329] (Eğitim Bakanı)

[326] Cabağı, **a.g.e.**, s. 88.
[327] Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları,** s. 36.
[328] Adil Giray Abdul Kadiroviç Daidbekov, 1873 yılında Dağıstan'ın Temirhan-şura kentinde doğmuştur. Büyük Kumuk Türk ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Rus Çarlığı döneminde Dağıstan Genel Valisi emrinde subay ve askeri tercüman olarak çalışmıştır. Dağıstan'daki dermiyolu projelerinde önemli görevler üstlenmiştir. Kafkasya Genel Valisi Vorontsov'un emriyle kurulan Dağıstan Yerlisi Müslümanlarını Eğitme Cemiyeti'nin üyesiydi. 1917'ye kadar hiçbir siyasi oluşuma katılmamış önemli bir kamu görevlisiydi. Daidbekov, 20 Mart 1917'de Zübeyir Temirhanov başkanlığında Dağıstan Bölgesi Geçici Hükümeti'nin seçimlerinde temsilci olarak seçilmiştir. Dahadayev ile birlikte çalışmıştır. 1917 Mayıs ayındaki I. Kuzey Kafkasya Halklar Kongresi'nin Dağıstan üyelerinden biridir. Kuzey Kafkasya Merkezi Komitesi'ne seçilmiştir. 1917 Ekim Devrimi'nde tarafsız kalmıştır. Ancak 1918 baharından sonra Sovyetleri desteklemeye başlamıştır. Denikincilere karşı savaşan Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi içinde Celalettin Korkmazov ile birlikte çalışmıştır. 1918-1919 yılındaki KKC'nde Ulaştırma Bakanı olarak görev almıştır. DSCC'nin kurulmasıyla da önemli mühendislik çalışmalarında yer almaya devam etmiştir. 1932 yılında tutuklanmıştır. 1934 yılında şartlı tahliye edilmiş Bakü'ye çalışmaya gitmiştir. Azerbaycan'da çeşitli mühendislik projelerinde çalışmaya devam etmiştir. 1946 yılında Bakü şehrinde ölmüştür. Bkz: Mahmut Hajiyev, **Kazanysh Tarikhni Tavshalmas Betlery**, Mahaçkala, Yaş Yayınevi, 2007, s. 34.
[329] Nurmehmet Şahsuvar: Adilhan oğlu Nurmehmet Bey Şahsuvaroğlu, 1883 yılında Azerbaycan'ın Laçin Rayonu Minkent köyünde dünyaya gelmiştir. Azerbaycan İstiklal Mücadelesi'nin iştirakçilerinden biridir. 1912 yılında Tiflis Öğretmen Okulu'nu bitirmiştir. 1917 yılındaki devrim hareketlerini yakından izlemiştir. 1918 yılında KKC'nin Eğitim Bakanı olmuştur. 1919 yılında Bakü'ye geçmiştir. Yusuf Bey Necipbeyli kabinelerinde Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüştür. Azerbaycan'daki Sovyet döneminde de Eğitim Bakanı Yardımcılığı yapmıştır. Rus dili eğitimleri vermiştir. 1940 yılında tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir. 1943 yılında sürgünden dönmüştür. Bakü'de bir süre çalıştıktan sonra 1958 yılında burada vefat etmiştir. Bkz: Yakup Mahmudov, "Şahsuvarov", **Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C: II, Bakü, Lider Neşriyat, 2004, s. 366.

Şerafettin Erel'in belirttiği gibi tarih boyunca Kuzey Kafkasya'da milli hareketlerin dayanağı gerçekten Dağıstan olmuştur. KKC'nin bağımsızlığı ve ilanı yönündeki aşamalarda her zaman Dağıstan ön plana çıkmıştır. Dağıstan'ın taşıdığı bu stratejik önem tüm savaşların da Dağıstan yöresinde yoğunlaşmasını sağlıyordu. Hükümet merkezi de yine Temirhan-şura olmuş ve KKC, Dağıstan'da merkezileşmiştir. Türkiye'den gelen Kafkas İslam Ordusu ise Derbent, Temirhan-şura ve Mahaçkala'da savaşmış buraları kurtarmıştır. Oluşan hükümette yine Dağıstanlılar çoğunluk sağlamışlardı. Burada söylemek istediğimiz şey Dağıstan'ın tarih boyunca Kuzey Kafkasya'da taşıdığı önemdir. Hem nüfus hem kara parçası olarak büyüklüğü, hem taşıdığı tarihi gelişim çizgisi Dağıstan'ı hep ön plana çıkarmıştır. Hiç kuşkusuz Hazar Denizi'ne olan kıyısı ile yer altı ve yer üstü zenginlikleri, Dağıstan'ı her zaman stratejik önemi büyük bir yer yapmıştır.

2.3. 15 Aralık 1918 Abdülmecid Çermoy Hükümetinin İstifası

Almanya'nın ateşkes için Amerika Birleşik Devletleri'ne başvurması ile savaşın bitmek üzere olduğunu anlayan Enver Paşa, Azerbaycan'ın kendi kendine yetebilmesi için Azerbaycan'a bolca silah ve cephane gönderilmesini Halil Paşa'ya telgrafla 3 Ekim 1918'de bildirmiştir. Barış görüşmeleri devam ettikçe ve savaşın sonu yaklaştıkça Enver Paşa, İtilaf Devletleri'nin Kafkasya milletlerinin istiklallerine mani olacakları öngörüsüyle Kafkasya milletlerinin birlik halinde olmaları gerektiğini hatta Azerbaycan ve KKC'nin birleşerek bir "Doğu Kafkasya Hükümeti" adıyla bir devlet kurulmasını Nuri Paşa'ya emretmiştir. Dönemin İngiliz dışişleri raporlarından alınan bir belgede Enver Paşa'nın Azerbaycan ve Dağıstan'ı birleştirerek bir devlet kurma planı üzerine Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ile ilgili gelişmeler üzerinde durulmuştur[330]. (bkz Ek 1)

Enver Paşa, yeni hükümetin Kafkasya'yı boşaltacağını düşünerek Nuri Paşa'nın Kafkasya'da kalmasını, yanına güvenilecek subay, astsubay ve birlikleri

[330] Söz konusu belgede Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Dağıstan merkezli olduğu belirtilmektedir. Batı Kafkasya'nın Doğu Kafkasya'dan uzaklığı ve Dağıstanlıların daha etkili olarak cumhuriyeti oluşturduklarından bahsetmektedir. Cumhuriyetin, Osmanlı tarafından doğrudan desteklendiği de belirtilmiştir. Bahse konu dönem haritalarla birlikte detaylı biçimde raporlandırılmıştır. Bkz: "Memorandum on The Republics of " North Caucasus" and "Azerbaijan", and Enver Pasha's Policy There", **Political Intelligence Department, Foreign Office**, G.T 6145, Special 2, s. 1-3.

hazırlaması gerektiğini tarafına bildirmiştir. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, 14 Ekim 1918'de kurulmuştur. Enver Paşa ise 15 Ekim 1918'de ise Nuri Paşa'ya şu telgrafı çekmiştir:

> *"Belki zahiren (görünüşte) Azerbaycan'dan ve Kafkasya'dan kuvvetlerimizi çekmiş görünmeye mecbur olacağız. Böyle bir halde Azerbaycan ve Şimali Kafkasya'nın kendi kuvvetlerine istinat zamanı gelecektir. Binaenaleyh Kafkasya'da kalacak kuvvetler Azerbaycan ve Şimali Kafkas kuvvetleri olarak kalmak için şimdiden bu kuvvetleri esas ittihaz ile hem bunları tevsian (genişleterek), hem de yeni teşkilat yaparak bu suretle kuvvetlendirmeye bakmalıdır. Ermenilerle artık iyi geçinmeye gayretle sulh müzakeresinde onlarla birlikte istiklalleri için çalışmak lazımdır. Orada çalışacak zabitan vesaire Azerbaycan tebaası olarak kalsın ve Hükümet çekilmek emri verse bile orada kalmak üzere tertibat ittihaz etsin. Rus esliha ve cephanesinden olmak üzere Azerbaycan'a mümkün mertebe çokcana silah vesaire gönderilsin. Oradaki adli ve maarif vesaire teşkilatı için silah altındaki bu cins memurlardan Şark Orduları Grubu kâfi miktarda oraya gönderilmelidir*[331]."

Kafkas İslam Ordusu'nun bölgeden çekilmesi ile Kuzey Kafkasya Hükümeti yalnız ve ordusuz kalmıştır. Ellerinde sadece iki süvari alayı vardı[332]. Türk Ordusu'nun bıraktığı silahlar yetersizdi. Rus-Türk savaşlarından kalan stoklar ve cephaneler Gürcistan'da bulunuyor ve Gürcistan yardım talebine rağmen bu talebi yanıtsız bırakıyordu. Kızılyar tarafında Bolşevikler, Terakkala tarafında ise General Denikin liderliğindeki beyaz Ruslar ile iki cephede savaşılıyordu. Cephane ve ordu toplamak için bütün halk seferber edilmişti. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'dan yardım gelemiyordu[333]. Bu sıralarda Bakü'deki İngiliz Ordusu Başkumandanlığı'nda General Thompson bulunuyordu. Müttefiklerin temsilciğini de Thompson yapıyordu. Ona müracaat edilmişti. 27 Ekim 1918 tarihli mektubunda KKC'ye şu bilgiyi iletmiştir: "*Dağlılar Cumhuriyeti Hükümet Reisine. Ağızdan*

[331] Karaköse, **a.g.e.**, s. 275-276.
[332] Yukarıda zikredilen ve Albay Nuh Beg Tarkovski emrindeki Dağıstan I. ve II. Süvari Alayları olmalıdır.
[333] Azerbaycan, Dağıstan'a bu arada elinden geldiğince maddi yardımlarda bulunmuştur. Azerbaycan Meclisi, 50 milyon ruble yardımı ikraz etmiştir. Azerbaycan'ın o dönemki bütçesinin 425 milyon ruble olduğu varsayıldığında bu miktar Azerbaycan bütçesinin sekizde biri civarındadır. Ayrıca Denikin ile savaşan Dağıstanlıların yanında bulunan Nuri Paşa'ya her türlü destek sağlanmıştır. Bkz: Resulzade, **Azerbaycan Cumhuriyeti**, s. 74-75.

söylediklerimi tekrara lüzum yoktur. Sizi en çok ilgilendiren şey bağımsızlığınızdır. Ben fiilen cumhuriyet hükümetini tanıyorum, hukuken tanınması da barış konferansına aittir ve bir karar verilecektir." Aynı zamanlarda İstanbul'da İngiliz başkumandanı General Miln, Kuban'da ise General Denikin yanında temsilci olarak Briggs vardı. Briggs, General Miln'e dayanarak beyaz Rus Generali Denikin'in tarafını tutmuştur. Denikin ordusuna asker elbisesi, lüzumlu eşya ve cephane göndermiştir. General Denikin kuzeyde Bolşeviklere yenilince güneye inerek Kuban, Stavrapol, Terakkala'yı işgal etmiştir. Kabardey, Karaçay, Çerkes ve Osetinlerin topraklarına girmiş ve Sunçkala üzerine yürümüştür. Tüm bu durumlar Kuzey Kafkasya'da büyük problemler doğurmuştur. Çermoy, bu sebepler yüzünden istifa etmiştir. KKC meclis başkanlığına seçilmiş sonra da Paris Barış Konferansı'na gitmesi düşünülen heyetin başkanlığı görevini yürütmüştür. General Thompson ise KKC'ye temsilci olarak Albay Rawlinson'u göndermiştir[334].

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra 17 Kasım 1918'de General Thomson yönetiminde bir İngiliz kuvveti, Bakü'ye girmiştir. Mütarekeden dolayı Türk askerleri bölgeyi terk etmişti. Bolşevikler, Kasım ayında Mozdok bölgesindeki Terek Kozakları'nı yenilgiye uğratmışlardı. Terek Kozakları, Kuzey Kafkasya Hükümeti'nin izniyle mülteci sıfatıyla Dağıstan'a alınmışlardır. 10 Aralık 1918 tarihinde bahsi geçen Kozaklar ve Kuzey Kafkasya Hükümeti arasında bir antlaşma yapılmıştır. Antlaşmaya göre nispi temsil oranında Birlik Cumhuriyeti'nde Kozaklar da yer alacaklardı. 16 Aralık 1918 tarihinde Albay Rawlinson, İngiliz hükümetinin diplomatik temsilcisi olarak Temirhan-şura kentine varmıştır. Aynı dönemde Paris Barış Konferansı'na katılan heyet Paris'te bulunuyordu. Heyette Abdülmecid Tapa Çermoy, Haydar Bammat, İbrahim Haydar ve Dr. Kh. Khadzarag bulunuyordu[335].

Mondros Mütarekesi öncesi Osmanlı komutanlarına geri çekilmeleri yönünde emirnameler gelmişse de, geri çekilmeler bilerek yavaşlatılmıştır. Mahaçkala dâhil bazı bölgelerin Rusların elinden kurtarılması düşünülmüştür. Hatta bazı asker ve subaylar silah ve cephaneleriyle bölgede kalmışlardır[336]. Mondros Müterakesi sonrası

[334] Kaflı, **a.g.e.**, s. 204-205.
[335] Berzeg, **a.g.e.**, s. 123-125.
[336] Özbal, **a.g.e.**, s. 117.

Türk Ordusu çekilirken Beyaz Ruslar yeniden Dağıstan'da saldırılarını arttırmışlardır. 4 Kasım 1918'de Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, Kafkas İslam Ordusu'nun ilga edildiğini, ordunun 4 hafta içinde Kafkasya'yı boşaltması gerektiğini ve isteyenlerin KKC vatandaşı ve askeri olarak orada kalabileceklerini bildiren emirleri yayımlamıştır. Yusuf İzzet Paşa bunun üzerine Dağıstan'da teşkilatlanmaya başlamıştır. İsteyenlerin Dağıstan'da kalabileceğini ve KKC askeri olarak Dağıstan ordusuna katılabileceğini belirten kararı çıkartmıştır. 12 Kasım 1918'de Temirhan-şura'da zorunlu askerlik kararı çıkartılmıştır. KKC hizmetinde kalacak Osmanlı subay ve askerli ile ilgili antlaşma Osmanlı Hükümeti adına Yusuf İzzet Paşa, KKC adına ise savunma bakanı Albay Nuh Beg Tarkovski ile cumhuriyetin başkanı Abdülmecid Tapa Çermoy tarafından imzalanmıştır. Fakat itilaf devletlerinin baskıları sonucu 23 Kasım 1918 tarihli karar ile Osmanlı Harbiye Nezareti, Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan'da kalacak olan Osmanlı subay ve askerlerinin tümünün bölgeyi terk etmesini istemiştir. Böylece istemeye istemeye Osmanlı orduları bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır[337]. Geri çekilişle ilgili Osmanlı'nın İngiliz işgali altında bulunması ve itilaf devletlerinin yoğun baskıları sonucu bahse konu kararların alındığı açıktır. Her ne kadar emir kesin olsa da Dağıstan'da ne kadar askerin vatandaş olarak oralarda kaldığı yönünde bir çalışma yapılmamıştır. Geri dönmek istemeyenlerden hele ki Kafkas kökenli askerlerin orada vatandaş olarak kalma ihtimali yüksektir. İleriki yıllarda bu yönde yapılacak bir çalışma Dağıstan'da kalan bakiyelerimiz hakkında önemli bilgiler sunabilir30 Ekim 1918'de itilaf devletleri adına İngiltere ile Türkiye arasında Mondros Ateşkes antlaşması imzalanmıştır[338]. Antlaşma gereği Türkiye'nin Transkafkasya, İran ve Kilikya'da bulunan askeri birliklerini geri çekmesi gerekiyordu.

6-9 Kasım 1918 tarihinde IV. Tüm Sovyetlerin Kongresi gerçekleştirilmiştir. Burada tüm ülkede devrimin korunması adına bildiriler sunulmuştur. Dış ve iç güçlere karşı birlikte mücadele söylemleri ortaya çıkmıştır. Dağıstan bölgesinden Necmeddin Samurski [339] ve Ulubey Buynakski o dönem Bolşevik hareketinin

[337] Erşan, **a.g.e.**, s. 134-144.
[338] Mondros Ateşkes Antlaşması hakkında detaylı bilgi için bkz: Bayur, **a.g.e.**, s. 254-262.
[339] Necmeddin Samurski Efendiyev: Necmeddin Samurski, Dağıstan Komünist Partisi'nin o dönemki lideridir. RKP'nin ilk Dağıstan Bölge Sekreteri'dir. 1917 yılından beri RKP üyesidir. Devrim

önderliğini yürütmüşlerdir[340]. 1918 yılının Kasım ayı ortalarında Türk ordusu Kafkasya'dan çekilmek zorunda kalmış ve yerine İngiliz birlikleri geçmiştir. 13 Kasım 1918'de Fransa ve İngiltere aralarında anlaşmışlardır. Anlaşmaya göre Kafkasya İngiltere'ye; Ukrayna, Kırım ve Beserabya ise Fransa'ya bırakılmıştır. 14 Kasım'da İngiliz kabinesi Beyaz Rus Orduları Komutanı General Denikin'i desteklemek için Amiral Kolçok Hükümeti'ni destekleyecek bir karar yayımlamıştır[341]. İngilizler, yukarıda aktarıldığı üzere Beyaz Rus ordularına verdiği desteği KKC'ye vermemiş ve bağımsızlıklarını tanımamıştır. Bunun yerine Paris Barış Konferansı'nın sonuçlarını bir yol olarak göstermiştir. Hiç şüphesiz bu kararda Osmanlı ile Kuzey Kafkasya'nın ittifak halinde bulunması İngilizleri endişelendirmiş olmalıdır. Nihayetinde Osmanlı ile İngiltere dünya savaşında harbe tutuşmuşlar ve Osmanlı söz konusu savaşlarda kaybeden taraf olmuştu. İmzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre ise Kafkasya'dan çekilmek zorunda bırakılıyordu[342]. Bolşevik tarafında ise tüm karşı devrimci güçlere karşı organizyonlar ülke çapında yayılma aşamasına geçmiştir. İngiliz yönetimi ise Pşımaho Kotse'yi Bakü'ye görüşmelere davet etmiştir. 26 Kasım 1918'de başlayan görüşmelerde İngilizler, KKC'nin bağımsızlığı meselesinin Paris Barış Konferansı'nda karara bağlanacağını bildirmiştir. Pşımaho Kotse'ye ise yeni bir koalisyon hükümeti kurmasını önermişlerdir. 15 Aralık 1918'de Abdülmecid Tapa Çermoy'un istifası kabul edilmiş ve yerine Pşımaho Kotse getirilmiştir[343]. Pşımaho Kotse, 19 Aralık 1918 tarihinde hükümet programını açıklamıştır. Pşımaho Kotse başkanlığındaki KKC hükümeti ise şu üyelerden oluşmuştur:

1- Pşımaho Kotse (Hükümet ve Devlet Başkanı)
2- Reşidhan Kaplan (İçişleri Bakanı)
3- Nuh Beg Tarkovski (Savunma Bakanı)

---

yıllarında Kuzey Kafkasya'da çok önemli roller oynamıştır. Ulusal Halk Komitesi üyesidir (Narkomnats). 1924 yılında Dağıstan adlı bir kitap yayımlamıştır. Rus dilinin Dağıstan'da kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Rusça yerine Azerbaycan Türkçesi'nin Dağıstan'da kullanılmasını savunmuştur. Pan-Türkist gibi suçlamalar ile 1930 yılında ortadan kaybolmuştur. Bkz: Bennigsen, Wimbush, **a.g.e.**, s. 196-197.

[340] Alikberov, **a.g.e.**, s. 110.

[341] George Von Rauch, **A History of Soviet Russia**, (Ed: Peter and Annette Jacobsohn), New York, Frederick A. Praeger, 1957, s. 103-104.

[342] Yüceer, **a.g.e.**, s. 164.

[343] Mirzoyev, a.g.m., s. 25.

4- Haydar Bammat (Dışişleri Bakanı)
5- Vassan Giray Cabağı (Maliye Bakanı)
6- Bahadur Malaçihan[344] (Ticaret ve Sanayi Bakanı)
7- İbrahim Haydar (Ulaştırma Bakanı)
8- Nurmehmet Şahsuvar (Eğitim Bakanı)
9- Aslanbek Butayev[345] (Tarım ve Emlak Bakanı)

Pşımaho Kotse hükümetinde Adalet, Çalışma ve Sağlık, Yüksek Denetleme adıyla da üç koltuk, Terek Kozakları için boş bırakılmıştır[346]. Görüldüğü üzere içine düştükleri zor durumda bile Kuzey Kafkasya Hükümeti, Kozakların haklarını gözetmişler ve onlara hükümette üç koltuk bırakmışlardır. Beyaz Rus Kozak ordularıyla çatışma içinde olsalar da bu demokratik yöntem önemli bir gelişmedir. Pşımaho Kotse hükümetinde yine Dağıstanlılar büyük bir çoğunluğu oluşturmuşlardır. Hükümetin yarısından çoğu Dağıstanlılar'dan oluşmaktadır. .

Osmanlı Ordusu, Dağıstan'dan çıkınca bölgede Kuzey Kafkasyalılar daha zor durumda kalmışlardır. 1922'li yıllara kadar da mücadelelerine devam etmişlerdir. Kafkas İslam Ordusu'nun bölgeden çıkması Dağlıları çok zor bir durumda bırakmış

[344] Bahadur Hamzatoviç Malaçihanov: 1882 yılında Dağıstan'ın Avar bölgesi olan Ashilt köyünde dünyaya gelmiştir. 1901 yılında İmpatorluk Moskova Yüksek Teknik Okulu'na girmiştir. 1905-1917 yılları arasında Tiflis'te trenyolu mühendisi olarak çalışmıştır. 1913 yılında İran Şahı hanedanlarından Sarrie Hanım ile evlenmiştir. 1918 yılında Bakü'de petrol tesislerinde çalışmıştır. 1919 yılında Kuzey Kafkasya Ticaret ve Sanayi Bakanı olarak atanmıştır. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Hükümeti dağıldıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Zakatala Bölgesi valisi olarak atanmıştır. 1924 yılında Dağıstan'a dönmüştür. Dağıstan'da hidroelektrik sanralleri ve rüzgâr enerjisi ile ilgili projelerini yürütmüştür. Avarca dili ile ilgili birçok çalışması mevcuttur. 1931 yılında tutuklanmış ve sürgün edilmiştir. 1939 yılında Dağıstan'da ikinci kez tutuklanmıştır. 1944 yılında ölmüştür. 1958 yılında hakları gıyabında iade edilmiştir. 20. yüzyılın en önemli Dağıstan aydınlarından biridir. Hakkındaki bilgiler torunu Enver Malaçihanov'un röportajından alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz: "Bagadur Malaçihanov Vspominayet Vnuk Enver Malaçihanov", [Багадур Малачиханов Вспоминает Внук Энвер Малачиханов, Bahadur Malaçihanov'un Torunu Enver Malaçihan Hatırlatıyor], (Çevrimiçi), https://etokavkaz.ru/spec/victimsday2018, 4 Şubat 2020.

[345] Aslanbek Butayev: 400 yıllık bir geçmişe sahip soylu bir Oset ailesine (Butayevler) mensuptur. İlk Oset gazetesinde editörlük yapmış, çeşitli yazılar yazmıştır. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nde Tarım ve Emlak Bakanlığı yapmıştır. Kendisi avukattır. Kardeşleri İnal ve Kazbek, Sovyet Cumhuriyeti'nde üst düzey görevlerde bulunmuşlardır. Kazbek, Osetya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Terek Komünist Partisi'nin ilk sekreteridir. İnal ise Stalin'in uluslararası ekonomi danışmanlığını yapmıştır. Ancak üç kardeş de daha sonra Sovyetlerin hışmına uğramıştır. Kazbek ve Aslanbek vurularak öldürülmüş, İnal ise Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. Butayevler hakkında daha detaylı bilgi için bkz: "Butayevı", [Бутаевы, Butayevler], (Çevrimiçi), http://oss.kirimiti.ru/%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D1%8B/, 4 Şubat 2020.

[346] Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, s. 37.

ve varlıklarını koruyabilmek için başka devletlerden yardım sağlamak yollarına başvurmak şeklinde bir siyaset takip etmeye başlamışlardır. Pşımaho Kotse hükümetinde Abdülmecid Tapa Çermoy başkanlığında bir parlamento heyetinin Paris Barış Konferası'na gitmesi kararlaştırılmıştır[347].

Pşımaho Kotse'nin 19 Aralık 1918'de açıkladığı hükümet programında üzerinde en fazla durduğu konu Azerbaycan ve Gürcistan ile birlikte Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin büyük devletler tarafından tanınmasını sağlamaktı. Rus tehlikesi ve Denikin'in ordusuna karşı gösterilen tutumlarda fikir ayrılıkları bulunuyordu. Pşımaho Kotse ve Milli Savunma Bakanı Albay Nuh Beg Tarkovski'nin cesur hamlelerde bulunamamalarından dolayı İçişleri Bakanı Reşidhan Kaplan, Maliye Bakanı Vassan Giray Cabağı ve Milli Eğitim Bakanı Nurmehmet Şahsuvar kabinenin istifasını isteyerek yeni bir hükümetin kurulmasını talep etmişlerdir. Ancak parlamento içindeki muhafazakârların desteği ile ikinci hükümeti kurma görevi yine Pşımaho Kotse'ye verilmiştir. Bu hükümet de ilk hükümetten daha pasif kalmış memleket yönetiminde ve savaşlarda başarı gösterememiştir. Bundan dolayı ikinci kez Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti içerisinde hükümet ve muhalefet arasında hükümeti düşürme krizi yaşanmıştır. Ancak her seferinde Rus taraftarı muhafazakârlar kazanmışlardır. Pşımaho Kotse Hükümeti böylelikle 1919 yılı Mayıs ayı ortalarında kadar iktidarda bulunabilmiştir[348].

İngilizler, Azerbaycan'da olduğu gibi Dağıstan'da da vaziyete hâkim olmuşlar, Türkleri bölgeden çıkardıktan sonra kendi jeopolitik hedefleri için Beyaz Rus Orduları komutanı Denikin'i desteklemişlerdir. Bu sıralarda Kuzey Kafkasyalılar, İngilizler ile iyi geçinerek resmen tanınmaları yolunda demokratik bir siyaset takip ederken İngilizler, Denikin'e gösterilen destekleri Kuzey Kafkasyalılara göstermemiştir. Denikin ordusu Çeçenistan'da ilerlerken Mahaçkala'da General Prejevalski komutasında 700 kişilik bir Kozak birliği ve bir de İngiliz birliği

[347] Mustafa Beştoy, "11 Mayıs 1918 Kuzey Kafkasya'da Milli Cumhuriyetin Kuruluşu", **Şimali Kafkasya'nın İstiklali'nin 47. Yıldönümü Konferansı Bildiri Kitabı**, İstanbul, Kuzey Kafkas Türk Kültür Derneği Yayınları No: 3, 1965, s. 25.

[348] Bahsi geçen hükümet etme krizindeki fikir ayrılıkları Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin gücünü azaltmıştır. Aktarılan bilgiler o dönem cumhuriyetteki muhalefette bulunan Maliye Bakanı Vassan Giray Cabağı'ya aittir. Dolayısıyla karşı tarafı Rus taraftarı muhafazakârlar olarak nitelemek çok yerinde olmayan bir tespit olabilir. Bkz: Cabağı, **a.g.e.**, s. 92.

yerleşmiş bulunuyordu. Kuzey Kafkas Hükümeti, Kozak birliğini bölgeden çıkarmak için girişimlerde bulunsa da İngilizler araya girerek buna engel olmuştur. İngilizlerin Temirhan-şura'da bulunan temsilcisi Albay Rawlinson'un tavırları da anlaşılamamaktaydı. Kendisini daha önceden İnguşlar, Bolşevik hapishanesinden kurtarmıştır. Kuzey Kafkasyalılar kendi milli kuvvetlerini de İngilizlerin istekleri doğrultusunda kullansa da, İngilizler aynı güveni ve desteği Kuzey Kafkasyalılara sunmamıştır. Hatta Albay Rawlinson, Kuzey Kafkasya milli kuvvetlerinin Denikin'e bağlanmasını istemiştir[349]. İngilizlerin Bakü'de bulunan askeri ve siyasi misyon şefi General Thomson ise Rawlinson'a şu talimatnameyi göndermiştir:

1- Bu talimatlar, önceki talimatları geçersiz kılmaktadır.
2- Komutanlığımız şu planı uygulamayı kararlaştırmıştır:

Kuzey Kafkasya Hükümeti'nin faaliyet alanı kuzeyde Rostov-Petrovsk (Mahaçkala) demiryoluyla sınırlandırılmıştır. Bu hat General Biçerahov'un faaliyet alanının güney sınırı olacaktır.

a- Bakü-Petrovsk ve daha sonra Rostov'a giden demiryolu ve Petrovsk ile Derbent limanları İtilaf Devletleri'nin kontrolünde olacaktır.
b- General Biçerahov, Petrovsk'ta üslenecek ve Rostok-Petrovsk demiryolunun kuzeyindeki, yani Terek Bölgesi'ndeki bütün Rus askeri güçleri ona tabi olacaklardır.
c- Kuzey Kafkasya Hükümeti askeri güçlerini kendi bölgesinde seferber edecek ve Bolşeviklere karşı faaliyet gösterecektir. General Biçerahov aynı şeyi kendi faaliyet alanı içerisinde uygulayacaktır.
d- Görevleriniz ise şunlardır:
    1- Askeri güçlerini seferber etmede ve Bolşeviklere karşı harekâtında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Hükümeti'ne yardımcı olmalı ve tavsiye vermelisiniz.
    2- General Biçerahov ve Kuzey Kafkasya Hükümeti arasındaki ilişkiyi sağlamak.

[349] Cabağı, **a.g.e.**, s. 96.

e- Bir piyade taburu, büyük ihtimalle Türkler, kısa zaman içerisinde Petrovsk'a gönderilecektir[350].

İngilizlerin, Dağıstan'da Denikin'e verdiği büyük destekler[351] ve Kuzey Kafkasyalıların hak ve taleplerini görmezden gelmeleri Kuzey Kafkasyalı aydınların kendi başlarının çarelerine bakmalarını sağlamış olmalıdır. İngilizler, Kuzey Kafkasyalıların onurlarını kıracak derecede onlardan Denikin'e tabi olmalarını istemiştir. Şehit kanlarıyla tüm Dağıstan, Kuzey Kafkasya milli kuvvetlerince ve Türk Ordularıyla kurtarılmışken, bölgeyi Denikin'e teslim etmek, KKC'yi hala tanımamış olmak, Türk Ordusu'nun ve Türklerin bölgeden çıkarılması gibi durumlar Kuzey Kafkasyalıları hiç şüphesiz çaresiz bırakmıştır. Bundan sonraki süreçte Kuzey Kafkasyalılar kendi başlarına kalacaklar ve hak ederek kurdukları devletlerinin yaşaması için ellerinden gelen mücadaleleri hem siyaseten demokratik yöntemler ile hem de silahlı mücadeleler ile yürüteceklerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PŞIMAHO KOTSE HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI SONRASI SAVUNMA KONSEYİ'NDE BOLŞEVİKLERİN İKTİDARI ELE ALMALARINA KADAR YAŞANANLAR

3.1. 12 Mayıs 1919 Pşımaho Kotse Hükümeti'nin İstifası ve General Mikail Halil Hükümeti'nin Kurulması

1919 yılı başlarında Denikin'in beyaz orduları Terek bölgesine girmişlerdir. Daha sonra ise harekât alanlarını Çeçenistan ve Dağıstan bölgelerine doğru

[350] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 1. Cild**, s. 376.

[351] İngilizler, Kafkas cumhuriyetlerini tampon birer devlet olarak düşünmüşlerdir. Şubat Devrimi'nden sonra gizli antlaşmaların Rus Bolşeviklerince açıklanmasıyla; İngilizlerin Fransızlar ile Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkasya'nın paylaşımı konusunda anlaştıkları ortaya çıkmıştır. İngilizler, Kafkasya'da Bolşeviklere karşı savaşan Denikin, Kolçak, Yudeniç ve Wrangel gibi komutanları desteklemişler ve onlara hem maddi hem siyasi yardımlarda bulunmuşlardır. Ancak Denikin, Kafkasya'daki hiçbir devlet ile anlaşamamıştır. Tek ve bölünmez Rusya taraftarı olan Denikin, KKC'yi tanımamıştır. Aynı zamanda Azerbaycan ve Gürcistan ile de sorunlar yaşamış, oraları da işgal etmeyi düşünmüştür. Bu yüzden İngilizlerin desteklerini alması gereken Gürcistan, Azerbaycan ve KKC ile Denikin arasında çatışmalar yaşanmıştır. Denikin, Bolşeviklere karşı savaşması gerekirken Kuzey Kafkasya ile savaşmış ve bu durum her iki tarafında nihayetinde yok olmasıyla sonuçlanmıştır. Burada İngilizlerin de KKC'den daha çok Denikin'i desteklediği belirtilmelidir. İngiltere ve Denikin arasındaki bu münasebetler için bkz: Mehmet Okur, "Bolşevik İhtilali Sonrası İngiltere'nin Rusya ve Kafkasya Politikası", **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Y: 2, 2017, s. 393-416.

yaymışlardır. Denikin'in Kafkasya'ya girmesinin önemli sebepleri vardı. Bu sebeplerden bazıları ise Rusya'daki iç savaşı yürütmesi için ordusuna lazım olacak Kafkasya tahılı ve Bakü petrolleriydi. Kızıl Ordu da aynı stratejik hedefleri gütmüştür [352] . Bolşeviklerin saflarında görülen bulaşıcı hastalıktan yıpranmış Bolşevik kuvvetlerini yenen Denikin'in ordusu, Kafkas Kaplıcaları bölgesi denen Kislovodsk, Piyatigorsk, Jeleznovodsk, Esentuki bölgelerini işgal etmiştir. Şubat ayının başlarında da KKC'nin ilk başkenti olan Vladikafkas şehrine yaklaşmıştır. Aynı zamanda Denikin ordusu Karadeniz vilayetini işgal etmiş, Sohum bölgesinde Abhazya'nın girişini tutan Gürcü kuvvetleri ile savaşmıştır. Denikin ordusu en son 70 bin nüfuslu İnguşların olduğu bölgeye kadar ilerlemiş ancak İnguşların sert bir direnişiyle karşılaşarak daha fazla ileriye gidememiştir. Bolşeviklerin Vladikafkas'ta yenilmesi üzerine İnguşlar kendiliğinden KKC adına hareket ederek direnişe başlamışlardır. Bu dönemde büyük sorunlarla uğraşan KKC ise İnguşlara yeterli yardımı ulaştıramamıştır. Denikin ordusu ile İnguşların ilk karşılaştıkları yer Dolakayurt ve Toyyurt olmuştur. Denikin ordusunun bir kısmı ise Grozni'ye doğru hareket etmiştir. Ancak İnguşların güçlü mukavemet göstermelerinden dolayı Denikin'in ordusu ilerleyememiştir. Denikin kuvvetleri, İngiliz temsilcisi vasıtasıyla KKC başkanı Pşımaho Kotse'ye bir teklifte bulunmuşlardır. 6 Şubat 1919 tarihinde Sunçkala taraflarında Aldı köyünde iki taraf buluşmuştur. Denikin, General Lahof'u hem temsilci hem Kuzey Kafkasya Genel Valisi tayin etmişti. Görüşmede General Lahof şöyle demiştir: *"Biz Kuzey Kafkasya'dan ve eski Rus hudutlarından vazgeçmiyoruz. Yeni şekil üzerine idare edeceğiz. Ben Kuzey Kafkasya'nın genel valisi sıfatıyla sizi ve hükümetinizi millet tarafından seçilmiş temsilci olarak tanıyorum. Benim yanımda ve emrim altında memleketi idareye sizi memur ediyorum. "* Pşımaho Kotse ise şu sözlerle cevap vermiştir: *"Biz ne General Denikin'i Rusya'nın başı olarak, ne de sizi genel vali olarak tanıyoruz. Biz 11 Mayıs 1918'de bağımsızlığımızı ilan ettik. Müstakil bir cumhuriyetiz. Ben bu cumhuriyetin devlet başkanıyım ve size bütün kuvvetlerinizi Terek ve Malka nehirlerin öte yakasına çekmenizi teklif ediyorum. Aramızdaki münasabetler için bir konferans açar ve karar veririz. Yurdumuz tahliye edilmedikçe bu mevzu üzerinde görüşemeyiz*[353]*."* General

[352] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 241.
[353] Kaflı, **a.g.e.**, s. 206-207.

Lahof ise kendisinin böyle bir yetkisinin olmadığını Denikin ile görüşüp ondan sonra kararını bildireceğini Kotse'ye iletmiştir. Bunun üzerine Denikin, İnguşlara sert bir ültimatom göndermiştir. Ültimatom da şu hususlar yer almıştır:

1- Silahlar teslim edilecek.
2- Grozni'ye ilerleyecek Rus kuvvetleri İnguş topraklarından serbestçe geçecek.
3- Devrim sırasında İnguşlar tarafından stanitszalardan sürgün ettirilen Terek Kozakları için tazminat ödenecek.
4- İnguş gönüllülerden bir tugay kurulacaktır ve General Denikin ordusuna katılacaktır.
5- Terek Kozakları bölgesine bir Kozak genel vali ve Kuzey Kafkasya yerlileri bölgesine bir Rus genel vali atanacak.

Yukarıdaki şartların yerine getirilmesi için bir gece ve ertesi sabah saat 10: 00'a kadar süre tanınmıştır. İnguşlar ise bu ültimatoma kendilerinin KKC'ye bağlı olduklarını bu yüzden Kuzey Kafkasya Hükümeti ile görüşmeleri gerektiğini bildirerek cevap vermişlerdir[354]. Otuz altı saat sonra tekrar buluşup görüşseler de iki tarafta taleplerinden vazgeçmemiş ve iki taraf anlaşamadan ayrılmıştır. İngilizlerin beyaz Ruslar tarafında yer almasıyla 16 Şubat'ta Denikin ordusu Çeçenistan'ın Goyti köyüne saldırıya geçmiştir. Goyti köyü, Alhanyurt ve Sunç Nehri civarlarındaki savaşlarlarda Denikin Ordusu büyük kayıplar vermiştir. Denikin, Kuzey Kafkasyalıların direnişlerini kıramayınca Bolşeviklere karşı savaşmakta olan en kuvvetli iki kolordusunu Voronej cephesinden çekerek Kuzey Kafkasyalıların üzerine doğru sürmüştür. Alhanyurt ve Gudermeste bir hafta süren savaşlardan sonra KKC birlikleri, Vedeno'ya çekilmek zorunda kalmışlardır. Denikin'in mevcut kuvvetlerinin üçte birini Kuzey Kafkasyalıların üzerine sürmesi hem kendisinin hem Kuzey Kafkasya'nın sonunu hazırlamıştır. 1917-1919 yılları arasındaki sözü edilen savaşlarda bin kişi kadın olmak üzere 20 bin Kuzey Kafkasyalı şehit düşmüştür[355]. Denikin'in Bolşeviklerle savaşması gerekirken KKC ile savaşması hiç şüphesiz Bolşeviklerin işine yaramıştır. Kuzey Kafkasyalılar da ister Beyaz ister Kızıl olsun

[354] Cabağı, **a.g.e.**, s. 92-93.
[355] Hızal, **a.g.e.**, s. 78.

Rusların kendilerine hak ettikleri değeri vermeyeceklerini anlamış olmalılardır. Hiçbir şekilde Kuzey Kafkasyalıların kendi milli devletlerini kurmaya haklarının olmadığı ortaya çıkacaktır. Bu hak Ruslar tarafından tanınmamıştır.

1919 yılının Mart ayında *Kafkasya Dağlıları'nın Birliği, Bağımsızlığı ve İlerlemesi İçin Birlik* adında bir örgüt kurulmuştur. Yapılanma, Kafkasya halklarının birliğini ve bağımsızlığını savunmuştur. Tüm halklar için ortak harf ve alfabe oluşturulması, milli-siyasi yayınlar çıkartılması, merkezi ve yerel seçimlerin yapılması, milli siyasi dernek ve partilerin kurulması, tek ve bağımsız bir Dağlılar Birliği'nin egemen olması gibi meselelere vurgu yapmıştır. Ayrıca artan Denikin saldırılarına karşı milli bir ordu kurulması ve halkın milli orduya katılımı ile ilgili çağrılar yapmıştır[356]. Artan Denikin saldırılarına karşı hem Kuzey Kafkasyalı milli aydın kesim, hem Bolşevikler bu dönemde kendilerini savunma pozisyonlarına geçmeye başlamışlardır. Aynı tarihlerde KKC içerisinde hala sosyalistler, milliyetçiler, din adamları bir arada bulunuyorlardı. 1 Nisan 1919 tarihinde KKC parlamento oturumunda toprak sorunu ile ilgili karar alınmıştır. Kararla, 1917 yılındaki iki kongrede kabul edilmiş kararları göz önünde bulundurarak şeriat hükümlerine de aykırı olmayacak şekilde en kısa sürede toprağın emekçilere bırakılması kararı alınmıştır. Bir toprak komisyonu seçilmiş ve toprak komisyonuna sosyalistlerden Ahmedhan Mutuş, Sayfuddin Kuvarşal, din adamlarından ise Yusuf Kadı Hasanayev, Şikhu Kadı Haciyev, Muhammed Âlim Arguaranski seçilmiştir. Sözü edilen dönemde halen cumhuriyetin din işleri başkanı Necmeddin Gotsalı'dır[357]. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere KKC, içinde din adamlarının, milliyetçi aydınların, sosyalistlerin vb. çeşitli görüşlerdeki insanların bir araya gelebildiği demokratik bir modern devlet çizgisi tutturabilmiştir. Asıl mücadele cumhuriyetin dışında yer alacak olan ve Merkezi Rusya Komünist Partisi'ne bağlı iş yapacak olan Dağıstanlı Bolşevikler ve Bolşeviklerin propagandalarına inanan din adamları tarafından KKC'ye karşı yapılacaktır.

Pşımaho Kotse, devlet başkanlığı görevini çok zor şartlar altında devralmıştır. Bir yandan Bolşeviklerin propagandalarıyla uğraşırken bir yandan da Bolşevizm'e

[356] Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 214-216.
[357] **A.e.**, s. 204.

karşı olduğu kadar KKC'nin varlığına da karşı olan bölünmez ve tek Rusyacı General Anton İ. Denikin'in Beyaz Gönüllü Ordusu ile de mücadele etmeye çalışmıştır. Kotse, işgalcilere karşı kısıtlı imkânlarla askeri önlemler almaya çalışırken Bakü'de bulunan İngiliz güçleri komutanı General Thomson ve Gönüllü Ordu komutanlarıyla da görüşme yapmış ancak sonuç alamamıştır. Denikin'in temsilcisi General Erdeli ile Bakü'de bizzat görüşmüş, Gönüllü Ordu'nun KKC konusundaki politikalarını sormuş ve Gönüllü Ordu'nun işgal ettikleri Vladikafkas'tan çıkmalarını istemiştir. Denikin kuvvetlerinin güneye doğru sarkması, izledikleri baskı yöntemleri ve propagandaları Kuzey Kafkasya Hükümeti'ne karşı muhalefeti arttırmıştır. Bir yandan da Bolşevikler sarsıcı propagandaları işliyordu. Bir de bazı din adamlarının hükümetin şeriat karşıtı olduğu iddiaları ile KKC hükümetinin istikrarı iyice tehlikeye düşmüş bulunuyordu. Tüm bahse konu sıkıntılardan dolayı 22 Mart 1919'da Savunma Bakanı Nuh Beg Tarkovski, İçişleri Bakanı Reşidhan Kaplan, Maliye Bakanı Vassan Giray Cabağı istifa etmişlerdir. İstifa hamlesi hükümetin tamamen çekilmesiyle sonuçlanmış fakat Cumhuriyet Konseyi, Kotse'yi tekrar başkan seçmiş ve yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Reşidhan Kaplan parlamento başkanlığına, o sıralarda hasta olup Tiflis'te bulunan Vassan Giray Cabağı ise onun yardımcılığına getirilmiştir[358]. Pşımaho Kotse'nin yeni kabinesi ise şu şekilde oluşmuştur[359]:

1- Pşımaho Kotse Başbakan
2- Milli Ekonomi Bakanı (Ticaret, Endüstri, Gıda, Maliye ve Tarım) Aslanbek Butayev
3- Milli Savunma Bakanı Tuğgeneral Safarbeg Malsag[360]

[358] Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, s. 39-41.
[359] Sefer E. Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 Bağımsızlık Mücadelesi 2. Cild**, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2004, s. 71.
[360] Safarbek Tavsultanoviç Malsagov: 1868 yılında soylu bir İnguş ailesinin çocuğu olarak Vladikafkas'ta dünyaya gelmiştir. Yelizavetgrad Süvari Subay Okulu'ndan mezun olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılarından dolayı çeşitli madalyaler ile taltif edilmiştir. 1915 yılında Dağıstan I. Süvari Alayı Komutanı olmuştur. Aynı yıl tümgeneralliğe yükselmiştir. 1919 yılındaki Pşımaho Kotse kabinesine Savunma Bakanı olarak davet edilmiş ancak talebi kabul etmeyerek Denikin saflarına katılmıştır. Denikin tarafından İnguşetya Yöresi Yöneticisi olarak atanmıştır. Gönüllü Ordu'nun yenilgisi ve Kuzey Kafkasya'nın Bolşeviklerce işgali üzerine Türkiye'ye göç etmiştir. 1921 yılında İstanbul'da General Tembot Bekoviç Çerkeski liderliğindeki Bolşeviklere karşı mücadele için kurulan Kafkas Komitesi'nde çalışmıştır. Avrupa'daki Kafkasyalı siyasi göçmenler ile iletişim halinde olmuştur. 1944 yılında Varşova'da ölmüştür. Hakkında detaylı bilgi için bkz: Sefer E. Berzeg, **Kuzey**

4- Milli Eğitim Bakanı Nurmehmed Bey Şahsuvar
5- Ulaştırma Posta ve Telgraf Bakanı Zubeyir Temirhan
6- Adalet Bakanı ve Şer'i Yönetim Yüksek Savcısı Taceddin Penzula
7- Dini İşler Yüksek Yönetimi Necmeddin Gotsalı[361]

İngilizler, yukarıda anlatılan karışık atmosferde KKC Hükümeti'nin tezleri yerine Denikin Ordusu'nun tezlerini desteklemiştir. İngilizlerin KKC'nin bağımsızlığını tanıma yönündeki söylemleri Paris Barış Konferansı'nı beklemek ve Kuzey Kafkasya'yı oyalamaktan öteye geçmemiştir [362]. Denikin, İngiltere ve Fransa'dan aktif destekler almıştır[363]. Azerbaycan ve Gürcistan Hükümeti ise KKC Hükümeti'nin yanında yer almışlardır. General Thomson ise Dağıstan'ın Azerbaycan ile birleşmesini istemiştir. KKC Savunma Bakanı yardımcısı Albay Nuh Beg Tarkovski de Dağıstan'ın Azerbaycan ile birleşmesi taraftarı olmuştur.

Nisan 1919 yılında General Lahof tekrar İnguşlardan askeri birlik kurmak istemiştir. Böylelikle çatışmalar yeniden alevlenmiştir. Aynı dönemde Dağıstan'da bağımsızlık ideallerini yayan ve gönüllü askeri birlikler kurmak için çabalayan özel bir örgüt kurulmuştur. Azerbaycan Hükümeti, bu dönemde Kuzey Kafkasya'yı desteklemiştir. Dağlı subaylardan bazılarının Denikin tarafına geçmesi ise KKC'nin direniş örgütlenmesini zayıflatmıştır. Halkı direnişe davet etmek ise İtilaf Devletleri tarafından Bolşevikleri desteklemek olarak algılanmıştır. Tüm bu işin içinden çıkılmaz durumlar Kuzey Kafkasya Hükümeti'ni zora sokmaya başlamıştır. İkinci kurulan Pşımaho Kotse hükümeti de olaylar karşısında daha güçlü bir direniş gösterememiştir. Hükümeti iki kez daha düşürme girişimi yaşanmış ancak muhafazakârlar daha da güçlenerek çıkmışlardır. Pşımaho Kotse, İnguşlar'a vaat edilen yardımı götürememiş ve Çeçenistan'daki direnişe kayıtsız kalmıştır. O ara

---

Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 3. Cild, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği Yay., 2006, s. 354-355.; Anna Demçenko, "Podvig Generala Malsagova", [Подвиг Генерала Мальсагова, General Malsag'ın Başarısı], Vestnika Kavkaza, 9 Avgust 2013, (Çevrimiçi), (https://vestikavkaza.ru/articles/Podvig-generala-Malsagova.html, 5 Şubat 2020.

[361] Pşımaho Kotse'nin kurduğu yeni kabinede de Dağıstanlılar önemli bir yekûn tutmuştur.

[362] Mehmet Uyar, "Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", **Turan Dergisi**, S: 38, İstanbul, 2019, s. 83.

[363] Oleg Leonidoviç Oprışko, **Kavkazskaya Konnaya Diviziya 1914-1917 Vozvraşeniye iz Zabveniye**, [Кавказская Конная Дивизия 1914-1917 Возвращение из Забвения, Kafkas Süvaari Tümeni Hatadan Dönüş 1914-1917, Nalçik, Elbrus, 1999, s. 445.

KKC'nin elinde sadece 700 kişilik Dağıstan Süvari Alayı vardı. Alay içindeki bazı subaylar da Denikin ordusuna yakınlık göstermişlerdir. 8 Nisan 1919'da KKC'nin ilan ettiği seferberlik ilanı ilk başta beklenen etkiyi bulamamıştır. Hükümet ve parlamento, Dağıstan'ın nüfuzu yüksek iki hocası Uzun Hacı Saltılı ve Ali Akuşalı'nın dağlarda Çeçenlere yardım etmek için gönüllü askeri birlikler kurmaya başlamasından sonra harekete geçebilmişlerdir. Böylelikle 12 Nisan'da parlamento üyeleri çalışmalarına ara vererek propaganda yapmak üzere kendi bölgelerine dağılmışlardır. 11 Nisan'da ise parlamentoda çok sert tartışmalar yaşanmıştır. Cabağı, kendisinin İçişleri Bakanı olması halinde 3 gün içinde ordu kurabileceğini belirtmiştir. Hükümeti hareketsiz kalmakla itham etmiş ve hükümetin istifasını istemiştir. Ancak öneri kabul edilmemiştir. Tartışmalı oturumun sonucunda parlamento Dağıstanlı Uzun Hacı'ya otomobil göndererek onun hükümet merkezi olan Temirhan-şura'ya gelmesini rica etmiştir. Ayrıca Uzun Hacı'dan köylerdeki nüfuzlu kişilere yazılacak güvence belgeleri talep etmişlerdir. Böylelikle parlamento üyeleri propaganda yapmak için bölgelerine dağılabilmişlerdir. Denikin, görüşmeler yapmak üzere KKC heyetini Grozni'ye davet etmiştir. Görüşmeye Meclis Başkanı Reşidhan Kaplan, Yollar Bakanı Zübeyir Temirhan ve Din İşleri Başkanı Necmettin Gotsalı gitmiştir. Burada hem Denikinciler ile hem İngilizler ile ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Denikin burada da yine KKC Hükümeti'nin tasfiyesini istemiş ve hükümete ültimatom vermiştir. 22 Nisan'da Kozaklar ise Çeçen yerleşim yerlerinden olan Gudermes'i işgal etmişlerdir[364]. 27 Nisan'da KKC, Dağıstan'ın tüm yörelerinde seferberlik ilan etmiştir[365]. 24 Nisan 1919'da Lenin de XI. Kızıl Ordu'nun askeri devrim komitesine Grozni'den petrol alınabilmesi için Mahaçkala'nın işgali emrini vermiştir[366]. Dikkat çekici bir husus olarak Kızıl ve Beyaz Rus orduları aynı zamanlarda Kuzey Kafkasya'yı işgale başlamışlardır. Her iki tarafın da aynı topraklarda stratejik hedefleri vardı. Hazar bölgesi terk edilemezdi. Verimli tarım toprakları, Grozni ve Bakü petrolleri, Dağıstan'ın stratejik yerleşim yerleri öylece kendi hallerine bırakılamazdı. Kafkas halklarının tüm hakları ellerinden alınarak iki taraftan birini desteklemeleri yönünde baskı yapılmıştır.

[364] Göyuşov, **a.g.e.**, s. 250-253.
[365] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 2.Cild**, s. 91.
[366] Göyuşov, **a.g.e.**, s. 256.

Sadece kendi topraklarında özgürce yaşamak isteseler de bu hak onlara çok görülmüştür. Demokratik yönlerden haklarını isteseler de olaylar onları zorlayarak direnişe doğru sürüklemiştir.

Pşımaho Kotse'nin istifa etmesine az bir zaman kala Bolşevikler de tazyiklerini arttırmışlardı. 10 Nisan 1919'da Dağıstan Bölge Valisi, Kotse'ye bir rapor sunmuştu. Raporda; Kumtarkala, Cengutay, Durgeli ve Kadar köylerinde Bolşeviklerin ayaklandığı bildiriliyordu. Kotse'ye, Gönüllü Ordu'nun temsilcisi General Şatilov ile görüşmek üzere gittiği Grozni'den dönerken bir suikast girişiminde bulunulmuştu. Bolşevikler ile işbirliği halinde olan Kafirkumuklu Said ve iki arkadaşı tarafından Kotse'ye suikast teşebbüsünde bulunulmuş ancak Kotse'ye kurşunlar isabet etmemiştir. Söz konusu teşebbüs Kotse'nin istifa ettiği günün sabahında yaşanmıştır. Kotse hükümeti bir yandan Beyaz Gönüllü Ordu'nun saldırıları bir yandan Bolşeviklerin baskıları karşısında arada kalmıştır. Dağıstan Laklarından Halilov böylece başa gelebilmiştir. Kotse hükümeti, görevi devretmeden önce 13 Mayıs 1919 günü, KKC Hükümeti'ni devirmek maksadıyla Temirhanşura'da toplanmış olan ve silahlı ayaklanma hazırlığındaki RKP Dağıstan Bölge Komitesi üyelerinden 28 kişiyi tutuklatmıştır. Bahsi geçen tutuklama ile Dağıstan emekçilerine yardım sloganı altında Mahaçkala'ya çıkartma yapmaya hazırlanan bir Kızıl Ordu planını suya düşürmüştür[367]. Yukarıda belirtilen bahse konu plan da V. Lenin'in 8 Mayıs 1919 günü verdiği Mahaçkala'nın XI. Kızıl Ordu tarafından alınması planıdır. Pşımaho Kotse, cumhuriyeti ne kadar yaşatmaya çalışsa da iki taraflı saldırılar karşısında çaresiz kalmıştır. Türk ordusunun da Dağıstan'dan çıkmış olması ile yalnız kalan KKC'nin bağımsızlık mücadelesi, çareyi Dağıstan Gazikumuk halkından General Halilov'u başa getirmekte görmüştür.

1918 yılının Haziran ayının sonunda Denikin ordusunun Kuban'a başlatmış olduğu saldırı 1919 yılının Şubat-Mart ayında Terek ve Dağıstan'ın işgaliyle sonuçlanmıştır. Bu süreçte Kuzey Kafkasya Hükümeti'nde birlik olamama sorunları görülmüştür. Muhalefet, Pşımaho Kotse'yi pasif kalmakla suçlamıştır. Kabine değişikliğine gidilmiş ancak yeni kurulan kabine de sorunların üstesinden

[367] Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, s. 47-49.

gelememiştir. İnguş ve Çeçenlere saldırılarda onları savunmak için aktif ve güçlü bir destek sağlanamamıştır. Hiç şüphesiz yetersiz imkânlar ve farklı fikir üzerinde olma gibi sebepler bu desteği sağlayamamış olmalıdır. Denikin ordularının Gudermes'i almalarından sonra Dağlılar Vedeno'ya çekilmişlerdir. Son büyük savaş Haziran ayının ilk günlerinde Vedeno'da yapılmıştır. Mevcut durumda dayanılması güç bir halde kalan Pşımaho Kotse, 12 Mayıs 1919'da istifa etmiştir. Aynı gün, yerine muhafazakârlarla daha iyi anlaşacağı ve güçlü bir hükümet oluşturabileceği ümidi ile General Mikail Halilov getirilmiştir[368]. 23 Mayıs 1919'da KKC Dağıstan Grubu toplanmıştır. Toplantıda Mahaçkala valisi Albay Magomedov, Denikin kuvvetlerinin Mahaçkala ve Derbent'i ele geçirdiğini, Denikin kuvvetlerinin KKC'yi tanımadığını ancak içişlerine karışmamak kaydıyla Dağıstan Hükümeti'ni tanımaya hazır olduğunu söylemiştir. Toplantı KKC Parlamentosu'nun son toplantısı olmuştur. Birlik Meclisi Dağıstan Grubu'nun, meclisi lağvetme ve KKDHB'yi tasfiye etme teklifleri kabul edilmemiştir. Buna karşılık Dağıstan Grubu'nun liderlerinden Daniyalbek Apaşev şu sözleri söylemiştir: *"Dağlı Hükümeti Dağıstan Grubu'nun parlamentodaki çalışmalara devam etmeyeceği ve parlamentonun Dağıstan sınırları içinde varoluşu imkânsız hale gelmiştir*[369]*."* Dağıstan Grubu'nun beyanlarından sonra başkan toplantının son konuşmasını yapmış ve KKC Parlamentosu'nun belirsiz süreliğine lağvedildiğini ilan etmiştir. General Mikail Halilov'un 24 Mayıslı özel kararnamesinde bu durum şu şekilde dile getirilmiştir: *"Siyasetteki değişiklikler dolayısıyla, Gönüllü Ordu'nun gelişine bağlı olarak parlamento tatil edilmiştir."* General Halilov, parlamentoyu Denikin'in talebi üzerine lağvetmiştir. Dağıstan yönetimi ise Gönüllü Ordu komutasına terk edilmiştir. Buna karşılık Denikin, General Mikail Halilov'u Dağıstan yöneticisi olarak tayin etmiştir.

20 Mayıs 1919'da hareket eden General Dratsenko liderliğindeki 5 bin kişilik Beyaz Rus-Kozak ordusu 21 Mayıs'ta Mahaçkala'yı işgal etmiş ve bu sırada henüz General Mikail Halilov kabinesini kuramamıştır. Beyazların Mahaçkala'yı işgalini Mahaçkala Valisi Albay Muhammedov'un telgrafından öğrenmiştir ve durumu KKC

[368] Kadircan Kaflı'nın eserinde Pşımaho Kotse'nin istifa tarihi yine bir ay gecikmeli şekilde 12 Haziran 1919 olarak yazılmıştır. Ancak doğru tarih diğer eserlerin hemen hepsinde 12 Mayıs 1919 olarak geçmektedir. Bkz: Kaflı, **a.g.e.**, s. 208.
[369] Murtazaliyev, a.g.m., s. 34.

Parlamentosu'na açmıştır. 23 Mayıs'ta kendisini feshеden KKC Parlamentosu dağılmış ve hemen akabinde 24 Mayıs'ta Tuğgeneral Mikail Halilov hükümet başkanlığına seçilmiştir. General Denikin, Dağıstan bölgesine Hacı Murat Aratshan'ı[370] genel vali olarak atamıştır. Kuzey Kafkasya Hükümeti dağılınca Albay Nuh Beg Tarkovski, Albay Hacı Murat Aratshan ve Cemaluttin Musalayev gibi Dağlı subaylar, General Mikail Halilov'u desteklemeye başlamışlardır. Tabi onlar da 1920 baharından itibaren, yani Sovyetlerin Dağıstan'a hâkim olmaya başlamasıyla birlikte Dağıstan'dan ayrılacaktırlar[371]. 31 Mayıs'ta General Mikail Halilov, Dağıstan Valiliği'ni lağvetmiştir. Bu dönemde Bolşevikler de çalışmalarını hızlandırmıştır. Mayıs sonları ve Haziran ayı başlarında Dağıstan Sosyalist grubundan[372] Celaleddin Korkmazov, Harun Said, Said Habıy, Alibek Taho-godi ve diğer üyeler, Gönüllü Ordu'nun Rus-Kozak birliklerinin işgaline karşı olan halkın tepkisinden yararlanarak Darginlerin, Gazikumukların, Temirhanşuralıların, Guniblilerin, Avarların, Kaytak-Tabasaranlıların yer aldığı silahlı müfrezeler oluşturmuşlardır[373]. 29 Mayıs 1919'da Tiflis'te Kuzey Kafkasya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri temsilcilerinin bir araya gelmesiyle Kafkas Konferansı tertip edilmiştir. Kuzey Kafkasy Cumhuriyeti'ni bu konferansta Alihan Kandemir, Aslanbek Butayev ve Taceddin Penzula temsil etmiştir. Bu aradaki birkaç gün içerisinde Dağıstan'ın bazı şehirleri Denikin kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve parlamento da dağılmıştı. Konferansta, Ermenistan ve Gürcistan temsilcileri

[370] Hacı Murat Aratshan: Dağıstan II. Süvarı alayının komutanıdır. Çeçen Süvari Alayı Komutanı ve Albay Nuh Beg Tarkovski ile birlikte 1917'nin sonundan itibaren İmam Necmeddin Gotsalı hükümetini desteklediler. 24 Mayıs 1919'da KKC Hükümeti dağılınca Tarkovski, Aratshan ve Musalayev, General Mikail Halilov'u desteklemişler ve emirlerindeki subay ve askerler ile Denikin saflarına katılmışlardır. Denikin o dönemde KKC'yi tanımazken, teorik olarak Dağıstan'ın bağımsız hükümetini desteklediğini beyan ediyordu. Ancak söz konusu albaylar 1920 baharına kadar Dağıstan'da durabilmişlerdir. Bolşevikler duruma hâkim olunca bölgeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bkz: Oprıshko, **a.g.e.**, s. 445-453

[371] **A.e.**, s. 443.

[372] 1917 yılının Ağustos ayında Dağlı Halklar Kongresi'nin ikincisi düzenlenmişti. 1917 yılının Ağustos-Eylül döneminde Dağıstan topraklarında Sosyalistler güçlenmeye başlamıştır. Dağıstan Sosyalist Grubu, I. Umumi Dağıstan Kurultayı'nda Vilayet İcra Komitesi için yapılan seçimlerden galip çıkmıştır. Grup, 1917 yılının Mayıs ayının sonlarında Temirhanşura'da bir araya gelmişlerdir. Dağıstan Kurultayı'nda, Vilayet İcra Komitesi'nde Zübeyir Temirhanov başta olmak üzere eski ekibe fazla bir itibar gösterilmemiştir. Yeni ekibin başına ise Celalettin Korkmazov getirilmiştir. Bkz: Altay Göyuşov, "Cumhuriyet Yolunda: 1917 Yılında Kuzey Kafkasya'nın Kendi Geleceğini Tayin Etme Çabaları", **100. Yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İstanbul, Kafkas Vakfı Yayınları, 12 Mayıs 2018, s. 43.

[373] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 2. Cild,** s. 108-118.

Denikin'i provoke etmek istemediklerini bildirmişler ve bu durum yüzünden Kuzey Kafkasya temsilcileri ertesi gün yapılacak toprak komisyonu toplantısına katılmadan bu konferanstan ayrılmışlardır[374].

Pşımaho Kotse'nin Halilov'un göreve getirilmesiyle ilgili şu sözleri Kuzey Kafkasya Hükümet üyelerinin izlediği siyaseti izah etmektedir:

> *"...İngiliz işgal kuvvetlerinin General Denikin'i desteklemesi üzerine artık hazırlıksız ve parasız daha fazla mukavemet etmek bizim için imkânsız hale geldi. Denikin topraklarımızı tahliyeye yanaşmıyordu. Bu müstevliler memleketimizi işgal edip dururken kendileriyle anlaşmaya gitmek yalnız Kuzey Kafkasya'yı değil, tüm Kafkas davasını tehlikeye koyabilirdi. Bu yüzden yapılan teşviklere uyarak böyle bir sorumluluğu kabul etmek başında bulunduğum hükümet için olanaksızdı. Bu nedenle istifaya karar verdim. Belki bir anlaşma zemini bulunur ümidiyle Milli Meclis tarafından General Mikail Halil hükümeti kurmakla görevlendirildi. Benden sonraki bu hükümetin anlaşma girişimi de olumlu sonuç vermedi. Bunun üzerine yeni Başbakan teslimiyet yoluna gitti. Bu durum genel bir infial uyandırdı. Bolşevikler, bundan azami yararlanma yolunu buldular. Elbet bir gün gelecek bu milletler hapishanesinin kapıları açılacaktır. İşte o zaman bedbaht halkımız diğer hür milletler topluluğuna eşit hukuk ve yüksek bir şerefle katılma olanağını bulacaktır. Ben buna inanıyorum. Kafkasyalıların da buna inanmasını, bunun için birleşip medeni ve kültürel yollarla çalışmasını diliyorum. Allah muvaffak etsin..."*[375]*."*

Görüldüğü üzere Kuzey Kafkasyalı idareciler o zamanın şartlarında ellerinde fazlaca bir imkân bulunmadığından ve Mikail Halilov'un Denikin ile anlaşma sağlayabileceği düşüncesinden dolayı başbakanlık görevine Halilov'u getirmişlerdir. Daha sonraki süreçte ise hep istedikleri o bağımsızlık yolunun kendilerine kapalı olduğunu anlayacaklardır. General Mikail Halilov da Dağıstan'ın yerli halklarından olmasına rağmen yanlış tercihlerde bulunmuş olmalıdır. Mikail Halilov'un Kuzey Kafkasya'nın müşterek dil sorunu ile ilgili bir dergi makalesine cevapları onun görüşünü yansıtmaktadır. Mikail Halilov, alfabe konusunda Latin alfabesi ve bir takım ilave harflerden yana olmuştur. Müşterek dil sorunu ile ilgili şu ifadeleri ise önemlidir:

> *"Çok sevdiğim milletimin içtimai ve siyasi hayatında aktif surette iştirak etmek zamanını geçirmiş bir ihtiyar olmam hasebiyle, müşterek devlet*

[374] Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, s. 52.
[375] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 2.Cild**, s. 99.

dili meselesinde ihtiyarlarla hesaplaşmadan serbest olarak gençlerin reylerini söylemelerine imkân vermek için daima cevap vermek fikrimi tehir ettim… Ben hiçbir zaman kurganlarla ve arkeolojik hafriyatlarla Şimali Kafkasya halkının Kelt, Frenk, Roman, Grek, Cermen vs. gibi Avrupa milletleriyle bir nesilden olduklarını ispata çalışan yurttaşlarıma taraftar olmadım… Bence Şimali Kafkasya'nın yerli ahalisi Türktür veyahut Tatardır. Kumuk, Balkar, Karaçay gibi bazı kabileler dillerini koruyabilmiş; Avar, Lak, Çeçen, Osetin, Abhaz, Adıge gibi birçokları ise asıl dillerini unutarak onun yerine şimdiki dillerini almışlardır… Bir tercih söz konusu ise ne Türkiye Türkçe'si ne de Rusça gündeme gelmemeli; edebi niteliği düşük olmasına rağmen Kumuk lisanı kabul edilmelidir[376]*."*

Her ne kadar Halilov'un verdiği bilgiler tam olarak doğru tarihsel bilgileri yansıtmasa da onun da Bolşeviklerin safında olan yerel liderler gibi Denikin kuvvetleri yanında yer aldığı açıktır. Halilov da farklı siyasi fikirlerinden veya inançlarından dolayı KKDHB ile birlikte hareket edememiştir. Milletini sevmesi ve Kuzey Kafkasya'nın müşterek dil esası ile ilgili fikirlerini beyan etmesi meseleyi vuzuha kavuşturmaktadır.

3.2. Eylül 1919 Uzun Hacı'nın Kuzey Kafkasya Emirliği Denemesi ve Dağıstan'daki Beyaz Ruslara Karşı Savaşlar

Türk Ordusu'nun Dağıstan'dan çekilmesi, İngilizlerin KKC Hükümeti'ni sadece sözlerle oyalaması ve Denikin'e aktif destek vermeleri, iç muhalefet sorunları, Bolşeviklerin tazyikleri, Denikin'in saldırıları sonrası Pşımaho Kotse istifa etmek zorunda kalmıştır. Pşımaho Kotse'nin istifası sonrası 1919 yılının Mayıs sonlarında parlamento dağıtılmıştır[377]. Halilov, Denikin ile anlaşma yoluna gitmiştir ve yeni bir Dağıstan Hükümeti kurulduğunu ilan etmiştir. Halilov, ayaklanmalara karşı tedbirler almaya başlamıştır. Ayaklanma liderlerinden Ali Hacı Akuşalı ile görüşmüştür. Beyaz Gönüllü Ordu, Dağıstan halkını zorunlu askeri seferberliğe çağırmıştır. KKC'ye ait olan askeri malzeme ve araçların Temirhan-şura kentinden dışarı çıkartılmasını istemiştir. Askere alma gibi durumlar her zaman Türkistan ve Kafkasya halkları için ayaklanma sebeplerinden bir tanesi olmuştur. Rusya, ne

[376] M. Aydın Turan, Berat B. Bir, ""Gortsı Kavkaza" ve "Severnıy Kafkaz" Dergileri ve Bazı Önemli Makaleler", **Kuzey Kafkasya Kültürel Dergi**, No: 76-77-78, İstanbul, 1990, s. 18-28.
[377] Mevlüt Koçak, **Türkçe Yayınlarda (1917-1920) Kuzey Kafkasya'daki Siyasi Faaliyetler ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1995, s. 126.

zaman böyle bir karar çıkartsa bölge halkları ayaklanmışlardır. Bu gerçeklikten uzak Beyaz Rus Orduları'nın yöneticisi konumundaki Mikail Halilov ile Ali Hacı Akuşalı'nın arası açılmıştır. Ali Akuşalı, Şeyhülislamlık görevinden azledilmiştir. KKC ve Denikinciler arası savaşlar da daha çok kızışmaya başlamıştır. Ali Akuşalı, oğlunu Osmanlı subayı Kazım Kap'a göndererek onu Dağıstan'a çağırmıştır. Tüm milli güçleri de aralarındaki fikir ayrılıklarına bakılmaksızın birleşmeye ve mücadele etmeye çağıran bir bildiri yayımlamıştır[378]. Bu süreç daha sonra Denikincilere karşı mücadele etmek için kurulacak olan ve içinde Türk subaylarının da olduğu Milli Savunma Konseyi'nin kuruluşuna gidecektir [379] . Halilov, Dağıstanlılar'dan müteşekkil bir ordu ve idari sistem kurulacağını, Dağıstan'ın içişlerinde serbest olacağı yönünde beyanlarda bulunmuştur. Denikin ile KKC arasında uzlaşma yolları aramıştır. Ancak isteklerinde başarısız olmuştur. 1919 yılının Mayıs sonlarında Denikin, savunmasız kalan Dağıstan'ı mukavemetsiz bir şekilde ele geçirmiştir[380].

Dağıstan'da yönetimi devralan Mikail Halilov döneminde Kuzey Kafkasya'da daha önce hiç yaşanmamış bir generaller hâkimiyeti dönemi yaşanmıştır. Dağıstan'da General Mikail Halilov, Çeçenistan'da General Aliyov, Osetya'da General Habayov, Kabardey'de General Bekoviç-Çerkaski idareyi ele almışlardır. Halilov, tecrübeli bir asker olmasına karşın Denikin'in baskıcı yönetimine karşı fazla bir şey yapamamıştır. Dağıstan halkları arasında bu durum derin tepkiler doğurmuştur. Saltılı Uzun Hacı, böyle bir ortamda direnişe başlamıştır. Haziran'ın ortalarına doğru Ali Hacı ile İbrahim Hacı'yı Sudahar'a davet etmiş ve burada cihada başlamanın gerekliliğini bildirmiştir. Durumdan endişeye kapılan Halilov, Dağıstan'ın yerli kuvvetlerini kullanmak istemiştir. Ancak Şamil Alayları'nın kendi halkının üzerine sürülmesi daha fena sonuçlar doğuracağından dolayı Halilov, Şamil Alayları'nı geri çekerek yerlerine Kozak müfrezelerini göndermiştir. Ancak halk daha da körüklenecek bir direniş ortaya koymaya başlamıştır. Rus garnizonlarına baskınlar başlamıştır. Uzun Hacı ve Ali Hacı'nın birlikleri Gergebil ve Dişlahar'da Halilov kuvvetlerini imha etmişlerdir. Dağıstan'ın

[378] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 309-314.
[379] Uyar, "Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", s. 84.
[380] Yakup Mahmudov, "Dağıstan Hükümeti", **Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C: I, Bakü, Lider Neşriyat, 2004, s. 319.

batısındaki harekâtı Uzun Hacı bizzat idare ederek; Botlih, Vedeno ve Şatoy garnizonlarını düşmandan temizlemiştir. Daha sonra Gudermes, Grozni, Beslan ve Nazran'a baskınlar düzenleyerek tüm Çeçenistan'ı Ruslar'a karşı ayaklandırmıştır[381]. Grozni kenti Uzun Hacı tarafından kurtarılmıştır. Savaşlarda Uzun Hacı liderliği altında savaşan Aslanbek Şeripov öldürülmüştür[382]. Yukarıda aktarılan bilgilerden anlaşılacağı üzere Dağıstan'da ikili bir yapı oluşmuştur. Denikin yanlısı Halilov ekibi ve Kuzey Kafkasyalı milli gruplar birbirlerine karşı durmuşlardır. Tabi bu karşı duruşta Halilov'un Denikin idaresi altında olması etkili olmuştur. Aynı tarihlerde Bolşeviklerin çok yönlü baskısı artmıştır.

Rusya'daki 1917 Ekim Devriminden sonra Kuzey Kafkasya'da 3 tane devletleşme pratiği yaşanmıştır. Bahsedilen üç devlet; 1918'deki Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, Uzun Hacı liderliğindeki Kafkasya Emirliği (1919) ve Necmeddin Gotsinski liderliğindeki İmamet'tir (1920)[383]. O dönemde üç din adamı çok önemli liderlik vazifesi yürütüyorlardı. Necmeddin Gotsalı, Bolşeviklere karşı çarpışıyordu ve Denikinciler ile uzlaşma yanlısıydı. Ali Akuşalı, Denikincilere karşıydı ve Bolşevikler ile uzlaşma yanlısıydı. Uzun Hacı ise hem Denikincilere hem Bolşeviklere karşıydı[384]. Uzun Hacı, Batı Dağıstan ve Çeçenistan merkezli daha çok şeriat hükümlerine dayalı bir emirlik tesis etmiştir. Uzun Hacı ve Ali Hacı Akuşalı'nın Denikin kuvvetleri karşısındaki başarılarından sonra 29 Eylül 1919 günü Şeyh Uzun Hacı, Kuzey Kafkasya Emirliği'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Kendisini, Osmanlı Sultanı Mehmed Vahdettin'in fermanına dayanarak Uzun Hayri Hacı Han adı altında emir ve imam olarak ilan etmiştir. Uzun Hacı'nın emirleriyle Çeçen Milli Konseyi üyelerinden İnaluk Arsanuka-Dışınski Başbakan, Hacı Muhammed Emirzade Adalet Bakanı, Habale Besleney İçişleri Bakanı, Şita İstamulov Savunma Bakanı, Bilal Şamil Tarım Bakanı, Abdülazim Abdullah Maliye Bakanı, Nusa Baygiray Yollar ve Posta-Telgraf Bakanı, Muhammed Hamhoy Erzak Ticaret ve

[381] Erel, **a.g.e.**, s. 180-181.
[382] Uyar, "Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", s. 84.
[383] Gammer, "Empire and Mountains: The Case of Russia and the Caucasus", s. 130.
[384] Sevinç Aliyeva, "Rus Kaynaklarına Göre Osmanlı Hâkimiyetindeki Kuzey Kafkasya Emirliği (1919-1920)", **VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi II. Cild**, (Yay. Haz: Merve Uğur), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2017, s. 1837.

Sanayi Bakanı olarak görevlendirilmiştir[385]. Kuzey Kafkasya Emirliği ile Dağıstan'ın din adamları liderliğinde yeni bir devletleşme çabası içerisine gidildiği görülmektedir. Necmeddin Samurski'ye göre de İmam Şamil'i en iyi anlayan Uzun Hacı'ydı. Ruslara en ağır darbeleri o vurmuştu. Demokrasiye dayalı bir teokrasi inşa etmeye çalışmıştı. Türkiye'den de destek alıyordu[386]. Uzun Hacı'nın kurduğu emirlikte kâğıt para da basılmıştır. Resim 1'de Kuzey Kafkasya Emirliği adına basılan paralar gösterilmiştir[387].

Resim 1. Kuzey Kafkasya Emirliği Kâğıt Paraları

Kaynak: Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) II. Cild**, s. 153.

1919 senesinin Haziran ayı sonlarında Dağıstanlılar ayaklanmışlardır. Birçok garnizona baskınlar yapılmış, Ruslara büyük darbeler indirilmiş, birçok albaya kadar Rus yüksek subayları esir edilmiştir. Dağlılar, Dağıstan'ın Gunip şehrinde bir geçici hükümet kurmuşlardır. Hükümet meclisinde Hindaka İsa, Abakar Hacı, Muhammed Ali Huçbar, Omar Pira gibi Dağıstan halkının önde gelenleri bulunuyordu. Gunip

[385] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 302-303.
[386] Bennigsen, Wimbush, **a.g.e.**, s. 209-210.
[387] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) II. Cild**, s. 153.

merkez karargâhının kumandanlığını Ali Malik yapmıştır. Merkezde gönüllüler toplanmış gönüllüler teşkilatlandırıldıktan sonra cephelere sevk edilmiştir. Uzun Hacı da Çeçenistan'da isyan bayrağını açmıştır. İmam sıfatıyla Vedeno'da işe koyulmuştur. Gunip merkez karargâhında kurulan hükümet, bölgede kalan Türk subaylarını bularak iş başına getirmiştir[388]. 1918 yılının Nisan-Mayıs aylarından beri Beyaz Ordu'nun bilgilendirme ve propaganda organının siyasi toplantılarında Uzun Hacı ve Ali Hacı Mutayev, isyancı şeyhler olarak lanse edilmiştir. Uzun Hacı, ilk önce Dağıstan'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Uzun Hacı, Denikin kuvvetlerine karşı Çeçen, Andi ve Avar halkını birleştirip bir İslam devleti kurmuştur. Ana parolası ise İmam Şamil'in yaptığı gibi; gazavat olmuştur. Osmanlı sultanının takdirnamesi ile 1919 yılında Vedeno'ya gelen Uzun Hacı tüm Çeçenistan'ı kontrol altına almıştır. Kuzey Kafkasya Emirliği'nin kurulmasında eski Gürcistan pristavı İnaluk Arslanuk Daşnitski'nin (Magomed Kamil Han) büyük yardımları olmuştur. Yine bahse konu devlet oluşumuna, Türk Subaylarından Albay Hüseyin ve Nakşibendi Şeyhi Şugayıp Hacı büyük desteklerde bulunmuşlardır. Nakşibendî tarikatına mensup başka bir şeyh Siraceddin Hacı İnhoevski ile Avar halkından olup 1921 senesinde Gürcistan'da 1000 kişilik neferiyle emirlik kurarak kendini imam ilan eden ve Dağıstan ile Çeçenistan taraflarında savaşa başlayan Derviş Magomed Hacı, Uzun Hacı'ya yardımda bulunmuşlardır. Abdulreşid İsayev ve Kumuk Türklerinden Zeynelabid Baturmurzayev komutasındaki 1500 kişilik savaşçı Uzun Hacı'nın emrine verilmiştir. Bundan başka Türk subaylarından Hüseyin Debreli ve Rıza Morumlu, Uzun Hacı'nın emirliğinin sonuna kadar Uzun Hacı'nın yanında bulunmuşlardır. Ayrıca Nuri Paşa da Uzun Hacı ile irtibat içerisindeydi. Uzun Hacı aynı zamanda Osmanlı ve KKC Hükümeti üyelerinden başka Azerbaycan ve Gürcistan'dan da ciddi yardımlar almıştır[389].

4 Ağustos 1919 tarihinde Gönüllü Ordu Başkomutanlığı, Çarlık Rusya'sının bile kolay kolay yapamadığı bir emirname çıkartmıştır. Dağıstan'dan 8000 asker toplanması ve kuzeye gönderilmesi kararı alınmıştır. Söz konusu karar, halk arasında

[388] Verilen bilgiden de anlaşılacağı üzere bölgede halen Türk subayları bulunmaktaydı. Bkz: Kaflı, **a.g.e.**, s. 214.
[389] Aliyeva, a.g.m., s. 1843-1846.

büyük infiale sebep olmuş ve büyük tartışmalara yol açmıştır[390]. Halilov yönetiminin Dağıstan'da iktidarı ele almasıyla KKC Hükümeti üyelerinin bir kısmı Tiflis'e kaçarken bir kısmı da Denikin birliklerine karşı mücadeleyi organize etmeye çalışmışlardır. 2 Eylül 1919'da Kuzey Kafkasya Hükümeti'nin eski üyeleri Kafkasya Dağlıları Temsilcileri Konferansı düzenlemişlerdir. Konferansta dağlı halkların demokratik cumhuriyetinin kurulması amacıyla Denikin'e karşı ortak bir mücadele cephesinin kurulması kararlaştırılmıştır. Mücadele için 11 kişiden oluşan Kafkasya Dağlı Halkları Birlik Meclisi kurulmuştur. Mecliste A. Tsalikov, H. Bammat, A. Kantemiroğlu, P. Kotse ve A. Efendiyev gibi kişiler bulunmuştur. Dağlı meclisi, dış ilişkileri yönetmek ve Denikin'e karşı Dağlılar hareketini yönetmekle görevlendirilmiştir. Tiflisteki Birlik Meclisi başta Dağıstan olmak üzere diğer dağlı halklar arasında dağıtılacak olan Özgür Dağlı (Volnıy Gorets) gazetesini çıkartmıştır. Tüm bahse konu çabalarına rağmen Denikin'e karşı mücadele diğer siyasi güçler tarafından ele geçirilecektir[391]. Buradaki ele geçirmekten kasıt Uzun ve Ali Hacı'nın aktif olarak Çeçenistan ve Dağıstan tarafında mücadeleyi yürütmeleridir. Yoksa iki tarafta aynı amaç uğrunda mücadele etmişlerdir. Tiflis'te bulunanlar daha çok dış ilişkiler ve siyasi yöntemleri izlerken, sahada kalanlar aktif bir savaş mücadelesi yürütmüşlerdir. Cephanesiz ve yardımsız kalan Kuzey Kafkasyalılar için fazlaca yapacak birşey kalmamıştır. Bu durumlar göz önüne alınarak Ağustos 1919'da meclis toplantıları daha aydınlık günlere kadar tatil edilmiştir. Bununla birlikte Dağıstan'da İmam Necmeddin Gotsalı, Çeçenistan'da Uzun Hacı cihad bayraklarını açarak mücadeleye devam etmişlerdir. Denikin kuvvetleri ile Kuzey Kafkasyalıların savaşında Sovyet Hükümeti, Kuzey Kafkasyalıların tarafını tutmaya başlamıştır. Sovyet Hükümeti, iki taraf arasındaki savaştan azami ölçüde yararlanarak kendi gücünü bölgeye yaymaya çalışmıştır. Denikin'in Beyaz Orduları'na karşı Kafkasyalılar'dan yararlanmayı düşünmüşlerdir. Bolşeviklerin amacı Uzun Hacı'nın ordusunu Denikincilere karşı kullanmaktı. Uzun Hacı, Denikicinlere karşı başarılı mücadele verdikçe Bolşevikler, ona yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir. 4 Şubat 1919 tarihinde Bazorkino'da Bolşevikler bir İnguş Halk Kurultayı tertip etmişler ve Dağlı Sovyet Cumhuriyeti kurulduğunu ilan etmişlerdir. Bolşevikler, yerel Müslüman

[390] Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 117., Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 218., Alikberov, **a.g.e.**, s. 130.
[391] Murtazaliyev, a.g.m., s. 34.

halka iyi görünmek ve onların desteğini almak için her yola başvurmuşlar, Uzun Hacı'nın emrine askeri alaylarını vermişler hatta şeriat müessesine karşı olumlu tavır takınmışlardır. Albay N. F. Gikalo'nun alayı Uzun Hacı'nın V. Alayını oluşturmuştur. Hizor Ortshanov komutasındaki Kızıl İnguş Partizanlar, VII. Alayı oluşturarak Uzun Hacı'nın emrine girmişlerdir. Bakan Kathanov ise I. Ordu'nun bünyesine girmiştir. Bolşevikler ve Uzun Hacı'nın ortak harekâtları olumlu sonuç vermiş ve Denikin kuvvetleri tamamen temizlenmiştir. Uzun Hacı sadece Dağıstan, Çeçenistan ve İnguşetya'nın dağlık yerlerinde değil aynı zamanda Kabardey ve Osetya'nın bazı bölgelerinde de hâkimiyet kurmayı başarmıştır[392]. Daha önce Uzun Hacı'nın Bolşeviklere karşı olduğunu aktarmıştık. Ancak Bolşeviklerin Uzun Hacı ile birlikte nasıl savaştıklarını açıklamak için Dağıstanlı sosyalistlerin Uzun Hacı ile ilişkilerine bakmak gerekmektedir. Uzun Hacı en nihayetinde Rus işgallerine karşı çıkmaktaydı. Dağıstanlı sosyalistlere inanmasa da Beyaz Rusya ordularına karşı onlarla ittifak edebilirdi. Sonuçta Dağıstanlı liderler farklı yollardan kendi haklarını alabilecekleri bir oluşum tasarlıyorlardı. Dağıstan'da Denikin kuvvetlerine karşı kurulacak olan Savunma Konseyi zaten Uzun Hacı kuvvetlerinden yararlanmayı düşünecektir. Konseyin içinde birçok farklı grup bir araya gelecektir. Denikin kuvvetleri yok edildikten sonra bölgede bu sefer Bolşevikler, Uzun Hacı'nın birliklerini yok edeceklerdir.

Denikin ve KKC zayıflarken Bolşevikler gücünü arttırmaya devam etmiştir. Enteresan bir şekilde Sovyetler, resmi olarak Kuzey Kafkasya'nın istiklalini tanımışlardı. Sovyet Hariciye Halk Komiseri Çiçerin ve Milletler Komiseri Stalin birkaç kez radyo vasıtasıyla Kuzey Kafkasyalılara seslenmişlerdir. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir:

> *"Vakit geldi. Biz bütün dünyanın karşısında beyan ediyoruz ki, Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti hiçbir zaman istila ve yabancı topraklarda Sovyet rejimini kurma gayesini gütmemiştir. Şimali Kafkasya işçi ve köylüsü, hususen sizin Cumhuriyete gelince, Sovyet Rusya'nın elde silah olarak üzerinize yürümeye ve cumhuriyetinizde Sovyet rejimini kurmaya asla niyeti yoktur. Sovyet Rusya, milletlerin tayin-i mukadderat prensiplerine sadıktır. Eğer siz,*

[392] Aliyeva, a.g.m., s. 1846-1847.

Kafkasya Müslümanları, Cumhuriyetinizin idare şeklinden memnun iseniz, sulh içinde yaşayınız; inkışaf ediniz. Ve bizimle iyi komşuluk münasebetleri kurunuz[393]*."*

Sovyetlerin Rus olmayan milletleri kullanma stratejileri ilk değildi. Daha 1917 yılında yayımlanan belgelerde self-determination (milletlerin kendi kaderini kendi belirleme hakkı) hakları tanınıyordu[394]. Bolşevikler birçok kez bu durumdan yararlanarak diğer halklara hitap etmişlerdir. Bolşeviklerin Nisan 1920'de Temirhan-şura'ya gönderdiği General Semirnof şu sözleri söylemiştir*:*

"Büyük Şamil'in torunları! Ecdadınızın, istiklal uğrunda Çarlık Rusyasına karşı, büyük fedakârlıklar gerektiren muharebeler yürüttüğünü biliyoruz. Sizin, Beyaz eşkıya çetelerine karşı savaşınızı da dikkatle takip ediyorduk. Bu savaşınız, İmam Şamil'in hakiki ahfadı olduğunuzu ispat etti. Sovyet Hükümeti, sizin istiklalinizi tanıyor. Hayatınızı, istediğiniz gibi tanzim ediniz[395]*."*

Yukarıdaki sözlere benzer propagandalar ile Bolşevikler, Beyaz Ordulara karşı savaşlarında Rus olmayan diğer halkları kullanmak istemişlerdir. Nitekim verilen hiçbir söz yerine getirilmemiş ve Kuzey Kafkasyalılar, Denikin Orduları ile nasıl savaştılarsa Bolşeviklere karşı da aynı savaşı vermek zorunda kalmışlardır. Haklarının verileceği ve özgürlüklerinin sağlanacağı yolundaki verilen sözler ise tutulmamıştır.

---

[393] Hızal, **a.g.e.**, s. 80.

[394] 24 Kasım 1917'de "Rusya Halklarının Hakları Beyannemesi"nin yayınlanmasından hemen sonra Rusya'nın ve Doğu'nun Bütün Müslüman İşçilerine" hitap edilerek yeni ve özel bir çağrı neşredilmiştir. Çağrıda Müslümanların özgürlüklerinin sağlanacağı, haklarının verileceği ve diledikleri gibi hareket edebilecekleri vaat ediliyordu. Lenin ve Stalin imzalarını taşıyan belgede Müslümanların duygularına yönelik şöyle bir propaganda yapılıyordu: "Rusya Müslümanları, Volga ve Kırım Tatarları, Sibirya ve Türkistan Kırgızları ve Sart'ları, Kafkasötesinin Türk ve Tatarları, Çeçenler ve Kafkas Dağlıları, sizler! Camileri ve ibadethaneleri yıkılmış, yıktırılmış, inanışları ve gelenekleri Çarlar ve Rusya'nın yıkıcıları tarafından boğulmuş olan sizler!

İnanışlarınız ve gelenekleriniz, milli ve kültürel kurumlarınız bundan sonra serbesttir ve dokunulmazlık içindedir.

Milli hayatınızı serbestçe ve müdahalesiz şekilde organize ediniz. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki, haklarınız Rusya'nın tüm halklarının hakları gibi, İhtilal'in bütün gücü ve onun organları olan milletvekilleri, işçiler, askerler ve köylülerin Sovyetleri tarafından korunacaktır.

O halde bu ihtilali destekleyiniz!" Bkz: Beningsen, **a.g.e.**, s. 98-99.

[395] Beştoy, a.g.m., s. 26.

General Denikin, güneyde zor duruma düştükten sonra Moskova'ya ilerleyen bir kolordusunu Kafkasya'ya göndermiştir. General Vrangel'i de harekâtın başına getirmiştir. Denkin'in ordularını Kafkasya'ya göndermesi ise Bolşevikler'in daha da rahatlamasına yol açmıştır. Sovyet Halk Komiseri Çiçerin ve Milletler Komiseri Stalin, Dağıstan halklarının mücadelesini öven radyo yayınları yapmışlar, Kuzey Kafkasya'nın istiklalini teşvik maiyetinde propaganda telgrafları göndermişlerdir. Kafkasyalıların, Denikin Ordusu'na karşı savaşı teşvik edilmiştir. Lenin'in savaşı günü gününe takip ettiği bildirilmiştir. O dönemde Kuzey Kafkasya gizli komünist teşkilatının başında Dağıstanlı sosyalistlerden Celalettin Korkmazov bulunmaktaydı. İlk etapta milliyetçilerle anlaşma yolunu takip etmiştir. O sırada Kuzey Kafkasya Hükümeti'nin bazı üyeleri Güney Kafkasya'da bulunuyordu. Başlarında ise Paris'ten gelen Haydar Bammat vardı. Celalettin Korkmazov, Bakü'ye geçip bu heyetle anlaşmıştır. Anlaşmaya göre, sağcı ve solculardan bir araya gelecek bir Müdafaa Heyeti (Savunma Konseyi) kurulacaktı. Heyet mücadeleyi yönetecek ve daha sonra kurulacak olan milli hükümetin nüvesini teşkil edecektir. Uzun Hacı ise Denikin'e karşı olan savaşa solcuların katılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre sağ veya soldan gelsin hiçbir Rus müdahalesi kabul edilemezdi. Savunma Konseyi kurulur kurulmaz bu cephe ile irtibatını kesmiş ve karargâhını batıya kurmuştur. Uzun Hacı, Vedeno'ya çekilip Batı Dağıstan ile bütün Çeçenistan'a has bir devlet mekanizması kurmuştur. Halk kendisine İmam demeye başlamıştır. Namına para bastırıp piyasaya sürmüş ve Denikin Ordusu'na karşı savaşların büyük yükünü kendisi çekmiştir[396].

Tank ve uçaklarla takviye edilen Denikin kuvvetleri Vedeno'yu alamamıştır. Kayakent'ten ilerleyen kuvvetleri Daşlağar'da imha edilmiştir. Ancak Denikin kuvvetleri Mahaçkala'ya girmiş ve orayı işgal etmiştir. Kuzey Kafkasya Hükümeti zor şartlar altında savaşamadığı için Tiflis'e geçmiştir. Pşımaho Kotse burada Denikin kuvvetlerine esir düşmüştür. Ancak 1920 yılının başlarında Denikin Ordusu yenilince Pşımaho Kotse, Türkiye'ye geçebilmiştir. 1917-1919 savaşları çok şiddetli geçmiştir. Savaşlarda Kuzey Kafkasyalılar 20 bin şehit vermişlerdir[397]. Mücadeleleri daha çok Dağıstan'da Necmeddin Gotsalı, Çeçenistan'da Uzun Hacı, İnguşetya'da

[396] Erel, **a.g.e.**, s. 181-185.
[397] Kaflı, **a.g.e.**, s. 208-209.

Tarko Hacı[398] gibi şahıslar yönetmişlerdir[399]. Denikin kuvvetlerine karşı kazanılan zaferleri tam olarak anlayabilmek için Dağıstan'da kurulan Savunma Konseyi'nin anlamak gereklidir. Savunma Konseyi, daha çok sosyalistlerin liderliğinde inkişaf etmiş bir oluşumdur. Savunma Konseyi'nin içinde sosyalist olmayan Kuzey Kafkasyalı liderler de çok önemli roller üstlenmişlerdir. Ancak Uzun Hacı gibi liderlerin verdiği mücadele de bir o kadar önemlidir.

3.4. Ekim 1919 Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'nin Kuruluşu

23 Mayıs 1919 tarihine gelindiğinde artık Kuzey Kafkasya Hükümeti dağılmış bir vaziyete gelmiştir. Birçok Kuzey Kafkasya Hükümet lideri de Gürcistan ve Azerbaycan'a geçmek zorunda kalmıştır. General Mikail Halilov yönetimi ise Denikin'in emirlerine boyun eğmek zorunda kalmıştır. 1919 yılı yaz ortalarına kadar askeri durum daha da kötüleşmiştir. Denikin'in artan saldırıları karşısında Dağıstan'da, bütün tarafların bir araya gelebileceği "Savunma Konseyi" adında bir birliğin kurulması kararlaştırılmıştır. Konseyin savaşçı kuvvetlerinin çoğunluğunu dini tarikat üyeleri oluşturmuştur. Onların dışında Gürcistan'da bulunan liberal milliyetçi liderler, Ahmet Tsalıkkatı liderliğindeki sosyal demokrat Menşevik kanat, Celalettin Korkmazov gibi Bolşevik kanat da destek vermiştir. Ahmet Tsalıkkatı, Gürcistan ve Azerbaycan hükümetleri ile temas kurmuştur. 52 kişilik bir kongrenin başkanlığını yaparak askeri ve siyasi faaliyetlere girişmiştir. O sıralarda Karabağ'da karargâh kuran Osmanlı subayı Kazım Kap'ı yürüttükleri mücadeleye iştirak ettirmek için Ali Han Kantemir ve iki delegeyi yanına göndermiştir. Ağustos 1919 ortalarında Tsalıkkatı ve Kazım Kap görüşme yapmışlar ve birlikte hareket etmek için mutabakata varmışlardır. 2 oya karşılık 49 oyla Kazım Kap Bey, Kuzey Kafkasya Cephe Kumandanlığı'na getirilmiştir[400]. Neticede 52 kişilik kongrede Gürcü, Azerbaycanlı, Kuzey Kafkasyalı sosyalist ve Bolşevikler ile 6 milliyetçi yer

[398] Tarko Hacı Gardanov: İnguş din adamı ve halk önderidir. 1918 yılı başlarında Terek Bölgesi'nde Bolşevikleri desteklemiştir. Terek Kozakları'na karşı mücadele etmiştir. Beyaz Ordu'nun saflarında savaşan General Sultan Kılıç Girey ile görüşerek Çerkez Süvari Tümeni'nin İnguşetya'ya girmemesini sağlamıştır. Gönüllü Ordu'ya karşı savaşarak Gönüllü Ordu'nun yenmek üzere olduğu XI. Kızıl Ordu'ya büyük bir kolaylık sağlamıştır. Sovyet döneminde birçok şehirde sokaklara ve meydanlara ismi verilmiştir. Bkz: A. Bokov, "Tarko Hadji Gardanov", [Тарко Хаджи Гардано, Tarko Hacı Gardanov], **Groznenskiy Raboçiy**, 5 Noyabriya 1998

[399] Beştoy, a.g.m., s. 26.

[400] Turan, "Fırtınalı Yıllarda Bir Mücadele Adamı Ahmet Nimbolataviç Tsalıkkatı", s. 19-24.

almıştır. Sovyetlere bağlı grubun başında Celalettin Korkmazov bulunmaktaydı. Sovyetlere bağlı üyelerin başlıcaları; Abbas Efendiyev, M. Dalgat, Sait Gabıy, Nazır Kalgan ve Muhammed Hızroy'du[401]. Savunma Konseyi'nin o dönemki başkanı da Celalettin Korkmazov'dur[402]. Sefer Berzeg ise Savunma Konseyi başkanı olarak Ali Akuşalı ismini vermiştir[403]. Nitekim 19 Ekim 1919'da Ali Hacı Akuşalı başkanlığında Dağıstan cephelerinde savaşan askeri grupların temsilcilerinden oluşan olağanüstü bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Konseyin temel gayesi Uzun Hacı ile askeri ilişkiler kurmak, onu organizasyona dâhil etmek, Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkilere başlamaktır. Ali Akuşalı, Uzun Hacı'nın Necmeddin Gotsalı'dan ayrılmasını ve Denikin ordularına karşı savaşmasını istemiştir. Her ikisi de şeri kanunlar doğrultusunda bir devletin kurulmasından yana idiler. Aynı zamanda, Ali Akuşalı ile Nuri Paşa da bir geçici hükümet kurmak istiyorlardı. Nuri Paşa, ancak bundan sonra Terek vilayeti ile ilgilenmek istiyordu. Nuri Paşa'nın ordusu ile Uzun Hacı'nın orduları da birleşecektir. Nitekim tüm bahis edilen güç birliktelikleri ile Uzun Hacı, 1919 yılı Kasım ayına kadar Denikin kuvvetlerini Karadeniz'e kadar geri çektirmeyi başararak tüm bölgeyi kontrolü altına almayı başarmıştır[404]. Barasbi Baytugan, Ekim 1919 tarihinde Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Meclisi ile Sosyalist Grup üyelerinin anlaşarak Savunma Konseyi adında bir hükümet kurulduğundan bahsetmektedir[405].

Celalettin Korkmazov ve Ali Han Kantemir, Levaşi'ye giderek orada Ali Hacı ile anlaşarak Savunma Konseyi'ni kurmuşlardır. Azerbaycan Hükümeti de söz konusu hareketi destekleyerek Nuri Paşa'nın başkanlığında bir heyeti buraya göndermiştir. Gürcistan ise Türk Ordusu Subayları'ndan Kazım Kap kumandasında

---

[401] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 148.
[402] Daha önce Said Kazbek öldürülmüştü. Bu yüzden Kurbanali Magomedov, Celalettin Korkmazov'u ilk başkan olarak görmektedir. Daha önceki süreçler, Nuri Paşa, Ali Akuşalı gibi faktörler göz ardı edilmiştir. Magomedov muhtemelen sosyalistlerin başkanı olarak Korkmazov'u görmüştür. Detaylı bilgi için bkz: Kurbanali Magomedov, "Celaleddin Korkmasov – Predsidatel CNK DASSR v 1921-1931 gg..",[Джелал-эд-Дин Коркмасов - председатель СНК ДАССР в 1921-1931 гг., 1921-1931 Yılları DSSC Halk Komiserleri Konseyi Başkanı], **"Devletin Oluşumu ve Gelişimi Tarihi ve Dağıstan Halkları Kanunu" Konferansı**, Mahaçkala, 27-28 Mayıs 2010, s. 129-134., (Çevrimiçi), http://kumukia.ru/article-71.html, 5 Mayıs 2020.
[403] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 II. Cild**, s. 176-177.
[404] Aliyeva, a.g.m., s. 1848.
[405] Baytugan, **a.g.e.**, s. 17.

49 vagon mühimmatı buraya sevketmiştir. Beyaz Ruslara karşı yapılan savaşlar bir yıldan fazla sürmüştür. Denikin Kuvvetleri, kuzeydeki kuvvetlerini Kafkasya'ya kaydırarak büyük hatalar yapmış ve Bolşevikler karşısında tutunamayarak çökmüştür. Sovyet Rusya'nın desteklediği Celalettin Korkmazov da faaaliyelerini attırarak Nuri Paşa ve Kazım Kap'ın Dağıstan'dan çıkmasını sağlamış ve Kızıl Ordu'nun Dağıstan'daki hâkimiyetine giden yolu açmıştır[406]. Kuzey Kafkasya Hükümeti'nin sabık Dışişleri Bakanı Haydar Bammat, Gürcistan'da destek arayışlarında bulunurken, Moskova'dan aldığı direktifle Bakü'ye gelen Celalettin Korkmazov, burada Alihan Kantemir ile birlikte milli hareketin içindeki önemli liderlerden biri olan Ali Akuşalı Hacı ile anlaşarak bir savunma konseyi kurmuşlardı[407]. Özellikle Uzun Hacı'nın Kuzey Kafkasya Emirliği'ni kurması, Denikin taraftarlarına karşı büyük başarılar kazanması ve Denikin'in ordularını zayıflatması, Bolşeviklerin Uzun Hacı emrine askeri alaylar verip ortak eylemlere girişmesi, Bolşevikler ile bölgede Denikin'in ordularına karşı savaşan Kuzey Kafkasyalılar ile Türk subaylarını birbirine yaklaştırmıştır. Uzun Hacı ile Ali Akuşalı arasında da ittifaken iyi ilişkiler başlamıştır. Ancak daha çok Ali Akuşalı ve Celalettin Korkmazov gibi liderlerin düşünce ve hedefleri doğrultusunda bahsi geçen Savunma Konseyi'nin oluşturulmasına karar verilmiş olması çok belirgindir.

Kuzey Kafkasya komünist teşkilatının liderliğinde Dağıstanlı Celalettin Korkmazov bulunmaktaydı. C. Korkmazov, Ali Akuşalı ile iyi geçinerek Savunma Konseyi içindeki Bolşevik hâkimiyetini pekiştirmiştir. Korkmazov, Bakü'ye gelerek KKC Dışişleri Bakanı Haydar Bammat ile görüşmüştür. Savunma Konseyi'ne destek için Azerbaycan Hükümeti, Nuri Paşa başkanlığında bir heyet ile yanlarında mühimmat göndermiştir[408]. Kazım Kap ve Nuri Paşa gibi Türk subaylar, konseyin bünyesinde bulunuyorlardı. Ali Akuşalı'nın emriyle Nuri Paşa başkomutanlığına

[406] Kamil Aliyev, "Atatürk ve Dağıstan: Rus-Türk Yakınlaşmasına ve Moskova Anlaşması'nın İmzalanmasına Doğru (1919-1921)", **VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi II. Cild**, (Yay. Haz: Merve Uğur), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2017, s. 1126-1137; Erel, **a.g.e.**, s. 182.
[407] Barlas, **a.g.e.**, s. 326.
[408] Halil Bal, "Kuzey Kafkasya'nın İstiklali ve Türkiye'nin Askeri Yardımı", **Kafkas Araştırmaları III**, İstanbul, 1997, s. 89.

atanmıştır. Nuri Paşa'yı ise söz konusu göreve KKC'nin Bakü'deki elçisi Alihan Kandemir ile Dağıstanlı Bolşeviklerden Celaleddin Korkmazov davet etmişlerdi[409].

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Azerbaycan Hükümeti'nin emrine geçmiş olunan Kazım Kap ve bazı Osmanlı askerleri o sıralarda Azerbaycan'da bulunuyorlardı. Tiflis'te bulunan komite Türkiyeli genç Çerkes (Abhaz) subay Kazım Kap'ı anayurduna hizmet etmek üzere Tiflis'e çağırmıştır. İleride hem Beyaz Rus hem Kızıl Rus ordularına karşı büyük yararlılıklar gösterecek Kazım Kap Bey, Bakü'de bulunan Kuzey Kafkasya Hükümeti temsilcisi Ali Han Kantemir ile birlikte Tiflis'e geçmiştir[410].

Ekim 1919 yılında Denikin karşıtı hareketler güçlenmiş ve Denikin artık zayıflamaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle İnguşetya, Çeçenya ve Dağıstan bölgelerinde gelişen bu milli ayaklanma; milliyetçiler, din adamları ve sosyalist aydınların birlikte oluşturdukları bir koalisyon hükümeti hüviyetindeki "Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi" tarafından yönetilmeye başlamıştır. 1919 yılı Eylül ve Ekim aylarında Denikin kuvvetlerine karşı din adamları ve Bolşeviklerin birlikleri ile Deşlagar Rayonu, Kasımkent ve Saltınskiy Köprü'sünde Denikin kuvvetleri büyük bozguna uğratılmışlardır. Bunun sonucunda Levaşi Avulu ve Darginskiy bölgesine Sovyet birlikleri yerleşmeye başlamıştır. Mahaçkala, Derbent ve Temirhan-şura'da ise Denikin kuvvetleri bulunuyordu. Dağıstan'da bunların başında Denikin'e bağlı General Halilov bulunmaktaydı. Necmettin Gotsalı ise beyaz Denikin Kuvvetleri'nden Alihan Kaytmazov'u desteklemiş, Andi bölgesi ve Çeçenistan'da ise Uzun Hacı'nın Kuzey Kafkasya Emirliği egemen durumdaydı[411].

Mustafa Kemal liderliğindeki Ankara Hükümeti de Kafkasya'daki olaylara müdahil olmuştur. İngilizlerin Kafkasya hakkındaki planlarını öğrenmek ve onlara karşı koymak adına girişimlerde bulunmuştur. İngilizlerin bir Kafkas Seddi planına karşı koyulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Daha sonra bölgeye gönderilen Türk subaylar da Dağıstan'a giderek durumu yerinde görmüşler ve yakınlaşması döneminde oluşan yeni konjonktür için çalışmalar yapmışlardır. Mustafa Kemal'in 6

[409] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 316.
[410] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 2. Cild**, s. 145.
[411] Todorskiy, **a.g.e.**, s. 41.

Şubat 1920'de Kazım Karabekir'e gönderdiği şifrede Dağıstan ile ilgili planlar ve hedefler kendini belli etmektedir:

> *"...Doğu cephesinde resmi ya da resmi olmayan seferberlik Kafkas Seddi'ni arkadan yıkacak güçleri yığmaya başlamak, yeni Kafkas hükümetleri ile özellikle Azerbaycan ve Dağıstan gibi İslam hükümetleri ile acele olarak ilişki kurarak İngiliz planı hakkında kararlarını anlamak, Kafkas milletleri bize sed olmaya karar verirlerse saldırı hareketimizi birlikte yapabilmek için Bolşeviklerle anlaşmak gerekecektir[412]."*

Atatürk'ün buradaki Kafkas milletlerinden kastı hiç şüphesiz Ermenistan ve Gürcistan'dır. Çatışmaya girmek ve İngiliz destekli Kafkas Seddi'ni yıkmak için bu ülkeler hedefe konulmuştur. Zaten Dağıstan'a subayları bizzat kendisi göndererek orada planlar geliştirilmiştir[413]. Hiç şüphesiz İngiltere ve diğer itilaf devletleri ile bir savaşta olan Türkiye, Sovyetler ile anlaşmak zorunda kaldığı için Kafkasya'da Türkiye, Sovyet yanlısı bir tutum izlemek zorunda kalmıştır. İtilaf devletlerinin Anadolu'yu işgal etme girişimleriyle başlayan Milli Mücadele dönemi Türkiye'nin Sovyetler ve Kuzey Kafkasya ile ilişkileri ayrıca incelenmelidir. Rusya'da Bolşevikler iktidara gelirken, Türkiye'de ise İttihat Terakki dönemi son bulmuştur. Türkiye'de başlayan milli mücadele ve Mustafa Kemal döneminin ilk yılları açısından Sovyetler ile Türkiye ortak düşmana karşı savaş vermiş iki ülke olarak göz önünde bulundurulmalıdır [414] . Böylelikle Anadolu'daki siyasi erkin Dağıstan politikası da değişikliğe uğramak zorunda kalmıştır. Sovyetler ile iyi ilişkiler kurma zorunluluğu, Doğu Anadolu ve Kafkasya'daki İngiliz politikalarına karşı durma çabaları iki tarafı birbirine yakınlaştırmıştır[415]. Mustafa Kemal döneminde bölgeye gönderilen yeni heyet ise, ordusu oradan çıkmış bulunan ve hayatta kalma mücadelesi veren bir ülke için zaten yardım aldığı Sovyetleri, Kafkasya'da çok

---

[412] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Ankara, ATAM Yayınları, 2006, s. 196-200.; Yerasimos, **a.g.e.**, s. 142-146.; Suat Bilge, **Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964) Güç Komşuluk**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992, s. 26.

[413] Kamil Aliyev'in Celaleddin Korkmazov'un özel arşiv belgelerini de eklediği çalışmasında Mustafa Kemal'in Kafkasya'ya gönderdiği heyetten bahsetmektedir. Heyet Dağıstan'a gidecek ve orada İngilizlerin Kafkas Seddi planına dair gelişmeleri, Bolşeviklerin durumunu ve bölgedeki dinamikleri gözlemleyecektir. Heyet, Dağıstan'da tüm tarafların liderleri ile de görüşecektir. Bkz: Aliyev, a.g.m., s. 1125.

[414] Kılıç, **a.g.e.**, s. 36-45.

[415] Millli Mücadele dönemi ve Atatürk dönemi Türkiye'nin Kafkasya politikası hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Mustafa Öztürk, **Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Kafkasya Politikası**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s. 63-149.

tahrik etmemek üzere ve var olan anlaşmazlıkları düzeltmek anlayışına haiz olmuştur. Her ne kadar bölgedeki Dağıstanlılar tek çatı altında örgütlenmeye çalışılsa da ve Sovyetlerin gerçek niyetleri anlaşılsa da sonuç değişmemiştir. Sovyetler bölgeyi işgal edecek ancak İngilizler de Kafkasya ve Anadolu'dan çıkmak zorunda kalacaklardı. Kafkasya'da böylelikle ilginç bir durum yaşanmaya başlamıştır. İttihat Terakki döneminde Osmanlı aktif olarak Dağıstan'da savaşırken, burada hem Beyaz Rus Ordusu'na karşı hem Sovyetlere karşı Kuzey Kafkasya desteklenmiştir. Ancak hemen akabinde İttihat Terakki yönetimi sonrası Türkiye, Sovyetler ile anlaşmıştır. İngilizler, Beyaz Rus Ordularını destekliyorlardı. Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı ise tanınmamıştı. Osmanlı Ordusu bölgeden çekilince geride kalanlar ise ilk dönem yani İttihat Terakki döneminden orada kalanlardır. Mustafa Kemal dönemi iktidar erkini elini tutanlar da dolayısı ile yeni konjonktürde bölgeye yeni bir subay ekibi göndererek durumu düzeltmeye çalışmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın uygun bulduğu bir kurul Kafkasya'yı köy köy dolaşmıştır. Kurulun içindeki şahıslardan biri olan Mustafa Butbay kendi yazmış olduğu hatıratında Kafkasya'ya gidişatının nedenleri arasında şu bilgileri aktarmıştır:

"Gezinin nedenleri:

1-Birinci Dünya Savaşı'nda Amerika Hükümeti Wilson Prensipleri denilen bir liste yayımladı. Bu ilkeler içinde, Kafkasya ırkından olanları ilgilendiren en önemli madde: "Bağımlı ulusların bağımsızlık haklarının büyük uluslar tarafından tanınacağı…" idi. Bundan dolayı, yüzyıla yakın bağımsızlık ve özgürlük savaşı içinde bulunan Kafkasyalıların bu fırsattan yararlanmasını Dağlılara aşılamak,

2-Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin yenilmesi, yenik devletler arasında yer alması ve memleketin en önemli kısımlarının düşman eline geçmesi yüzünden özgürlük ve bağımsızlığının tehlikeye girmesi kaygısı,

3-Kafkasya'dan çeşitli vazifelerle gelen delegelerle sık sık görüşmem, Kafkasya hakkında kesin karar vererek harekete geçecek bir fikir elde etmeme yetmiyordu. Bir belirsizlik içerisinde bulunuyordum. Bu belirsizliği aydınlığa

çıkarmak için oraya gitmek ve orada bir birlik beraberlik yaratmak fikrinin içinde yenilmez bir istek haline dönüşmesi…[416]*"*

Mustafa Butbay, İstanbul'da iken KKC'nin bağımsızlık ilanı ettiği günlerdeki hükümetin reisleri ile İstanbul'da denk gelmiştir. KKC'nin Cumhurbaşkanı Abdülmecid Tapa Çermoy, Dışişleri Bakanı Haydar Bammat, Abhazya delegesi Simon Basarya, hükümetin Azerbaycan temsilcisi Ali Han Kantemir ile görüşmüş ve fikir teatisinde bulunmuştur. Hatıratında, Kafkas Hükümeti reisleri hakkındaki izlenimlerinden dikkat çekici husus ise Dağlılar Hükümeti'nin cumhurbaşkanı Abdülmecid Tapa Çermoy ile ilgili olanıdır. Çermoy'un Rus Çarı Nikolay'a yaverlik etmiş, Grozni'de neft kuyularına sahip, Rus kültürünü benimsemiş, zevk ve eğlenceye düşkün uçarı bir prens olduğu yönündeki kişisel izlenimidir[417]. Butbay, devamında daha sonra Ebubekir Pilyef adında bir delegenin daha İstanbul'a geldiğini ve bu delegenin Sivas'a kadar giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğünden bahsetmektedir. Ebubekir Pilyef, burada Mustafa Kemal'in Kafkasya hakkındaki düşüncelerini sormuş ve uygun cevapları kendisinden alabilmiştir. Türkiye'den bir kurulun Kafkasya'ya gitmesi ise Sivas'ta Mustafa Kemal ile Ebubekir Pilyef'in görüşmesiyle kararlaştırılmıştır. Adı geçen kurul Tiflis'teki Kuzey Kafkasya Geçici Hükümeti'nin emrine verilecekti. Kurul, 2 Şubat 1919 günü yola çıkacaktır ve Tiflis'te bulunan Aziz Meker Bey heyete katılacaktır. Heyette yer alan kişiler sırasıyla[418]:

1-Kurmay Albay İsmail Berkok

2-Mustafa Butbay

3-Pilot Yüzbaşı Tevfik

4-Topçu Üsteğmen İsmail Hakkı

---

[416] Kitabın önsözünde de kitabı yayınlayan Ahmet Cevdet Canbulat 1920 yılında Sivas Kongresi zamanında Mustafa Kemal Paşa'nın izni ve onayıyla Kafkasya'ya giden kuruldan bahsetmektedir. Bkz: Mustafa Butbay, **Kafkasya Hatıraları**, (Yay. Haz: Ahmet Cevdet Canbulat), 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 2007, s. 1.

[417] Buradaki bilgiler kişisel izlenimlerdir. Mustafa Butbay'ın ne sebepten böyle bir açıklama yaptığı bilinmemektedir. Ancak Çermoy'un Grozni'de petrol kuyularına sahip olması ilginç bir detaydır. Çünkü Ruslar, sırf savaşın devamlılığını sürdürebilmek için petrole ihtiyaç duymaktaydı.

[418] Butbay, **a.g.e.**, s. 6-7

5-Piyade Teğmen Cudi

6-Piyade Teğmen Muzaffer

7-Altı öğretmen asker (Hakkı Bey ile askerleri)

Butbay, devamında Tiflis'e vasıl olduklarını buradan Bakü'ye geçtiklerini ve Ali Han Kantemir ile görüştüklerini belirtmiştir. Burada Dağıstan'a geçmek için Bolşevikler ile heyetin anlaşıldığı açıklanmaktadır. Zaten Türkiye ile Bolşevik Hükümeti arasında dostluk antlaşmaları olurken heyetin başka türlü davranması beklenemezdi. Ancak durum karışık bir hal almıştır. Azerbaycan Hükümeti emri altında çalışan Nuri Paşa ve bazı subayları Bolşeviklerin aleyhindeydiler. Tam o sıralarda Dağıstan'a geçmeye çalışan heyet daha önce belirttiğimiz Binbaşı Kazım Kap'ın Levaşi'de Bolşevikler ile çatışmaya girdiğini haber almışlardı[419]. Kazım Kap, Levaşi'deki Sovyet meclisini dağıtmış ve sosyalistlerin önde gelen liderlerinden Said Kazbek vurularak öldürülmüştür. Olaylar yüzünden Bolşevikler, bölgedeki Türk askerlerini yok etmek için mücadeleye başlamışlardır. Hatta Kazım Kap bir Bolşevik saldırısından yaralı olarak kurtulmuştur. Bolşevikler ile anlaşmış olan Türkiye'den giden heyet ise tüm sözü edilen sorunları çözmek, Kafkasya'da herkesin birlik içinde hareket etmelerini sağlamak, var olan durumu yerinde anlamak ve şahsi olarak da bağımsızlık ateşini yaymak için gitmiştir. Nihayetinde heyet Kazım Kap'ı yaralıyken hasta yatağında ziyaret etmiş ve onu kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır[420]. Heyet daha sonra Akuşa'ya varmıştır. Burada, halkın sevdiği önderlerden olan Ali Akuşalı ile görüşmüştür. Aynı zamanda heyet, bölgede bulunan Nuri Paşa ile de görüşmüş ve iş birliği sağlamak için yollar aramıştır. Nihayetinde Nuri Paşa halen Bolşevikler ile Kazım Kap gibi çatışma içerisine değildi. Hatta Akuşa'da bulunan

[419] 1920 yılının Haziran ayında Türkler ile Bolşevikler arasında ayaklanmanın liderliği için çatışmalar başlamıştır. Kazım Kap, Levaşi'deki Savunma Konseyi'nin etrafını sarmış Savunma Konseyi'nin başı olan Sait Kazbek ile Celalettin Korkmazov esir edilmiştir. Bolşeviklerle iyi geçinen Ali Akuşalı ve diğer Bolşeviklerin ısrarı sonucu Türkler, bu kişileri serbest bırakmıştır. Ancak Sait Kazbek'in bırakılmadığı ve öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Bahse konu tutuklama ve serbest bırakma olayı hakkındaki bilgiler için bkz: Allen, Muratoff, **a.g.e.**, s. 509.

[420] Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde Kara Vasıf Bey tarafından teşkil edilen Kurmay Albay İsmail Berkok başkanlığındaki heyet Kazım Kap yaralı iken onunla görüşmüştür. Savunma Konseyi içindeki Bolşevikler ile Türk Subaylar arasındaki çatışmalar sonucu Kazım Kap yaralı olarak kurtulmuştur. Türk heyeti Kazım Kap ile anlaşma yollarını görüşmüştür ancak Kazım Kap'ın Bolşeviklere karşı olumsuz tutumundan dolayı heyet bir anlaşma sağlanamadan buradan ayrılmıştır. Bkz: Karaköse, **a.g.e.**, s. 337.

Bolşevik telsiz istasyonuna dokunmamıştır. Ali Akuşalı, görüşmelerde heyete desteğini sunmuştur. Görüşmelerde Ali Akuşalı, heyete Dağıstanlı sosyalistlerin lideri olan Celalettin Korkmazov ile görüşmelerini tavsiye etmiştir. Oluşturulacak hükümet şeklinin cumhuriyet olmasının daha iyi olacağı yönünde fikir birliğine varılmıştır. Uzun Hacı ve Celalettin Korkmazov hakkındaki fikir teatilerinden sonra bahsi geçen şahıslar ile görüşüp aynı amaç etrafında birleşme yolları üzerinde anlaşma sağlanmıştır[421]. Ali Hoca burada heyete Celalettin Korkmazov ile tam olarak uyuşamadığını belki heyet üyelerinin daha iyi anlaşabileceğini bildirmiştir[422]. Türk heyetinin bölgede sözü geçen herkes ile görüşüp ortak bir nokta bulmaya çalışması takdire şayandır. Bölgede birlik ve beraberliğin sağlanması için herkes ile istişarede bulunmuşlar ve Türkiye'nin yanında saf tutmaları için çalışmalar yapmışlardır.

Sovyet Rusya ve Türkiye'nin o dönemki yakınlaşmasındaki ve 1921 yılındaki Moskova Antlaşması'na gidecek sürecin ana figürlerden biri Dağıstanlı sosyalistlerden Celalettin Korkmazov'dur [423] . O dönemki Türk-Sovyet yakınlaşmalarına ve bunun Dağıstan'daki yansımalarına yakından bakmak olayların gelişimini anlamak için hayati bir zaruret halini almaktadır. Korkmazov'dan başka Ekim 1918'de kurulan Karakol Cemiyeti'nin kurucularından Kara Vasıf, Kara

[421] Mustafa Butbay hatıratında Celalettin Korkmazov ve Bolşevikler hakkında izlenimlerini ve Türk Heyeti'nin bu olaylara bakışını çok iyi ifade etmiştir. Celalettin Korkmazov'un her ne kadar teoride Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığından yana olduğunu söylese de son kerte de Bolşevikliği'nin bunun daha ötesinde olduğunu belirtmiştir. Milli Sosyalist bir lider olsa da son emirleri Merkezi Rus Komünist Partisi'nden almalarından dolayı ve sıkı bir sosyalist olmaları ile Kafkasya'nın diğer milli aydınları ile bir araya gelememişlerdir. Bkz: Butbay, **a.g.e.**, s. 21-23.

[422] Butbay, **a.g.e.**, s. 12-21.

[423] Sorbonne Koleji mezunu olan Celalettin Asildaroğlu Korkmazov (1877-1937) Avrupa sosyalizm hareketlerinin en önemli üyelerinden birisi olmuştur. Kumuk Türkleri'ndendir. 1908 yılındaki II. Meşrutiyet ilanıyla birlikte Türkiye'ye davet edilmiş ve Fransa'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Türk aydınlanma hareketinin kurucularındandır. Türkiye'de ilk Rusça gazete olan Stambulskiye Novosti'nin (İstanbul Haberleri) kurucusu ve redaktörüdür. 1910 yılındaki Osmanlı Sosyalist Partisi'nin kurucularından biridir. İttihat Terakki Partisi'nden 1913 yılında İstanbul delegesi olmuştur. Türkiye'nin ulusal, sosyol-politik gelişmelerinde önemli etkileri olmuştur. Türkiye ve Rusya'nın dostluk ilişkilerinin gelişmesinde çok önemli çabaları olmuştur. Erzurum Kongresi'ne katılmıştır. Sovyetler'den askeri ve ekonomik yardımın alınması hususunda Türkiye tarafına yardım etmiştir. Türkiye ve Sovyet Hükümeti dış işleri bakanlarının resmi görüşmelerine resmi temsilci olarak katılmış ve Moskova Antlaşması'nın imzalanmasında çok büyük roller oynamıştır. Lenin ile Paris'teki sürgün döneminden beri arkadaştır. 1921-1931 yılları arasında Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk başkanlığını yapmıştır. Bakü'deki Müslümanların Halkların Birinci Kurultayı'na ve 1926 yılındaki Birinci Türkoloji konferansına katılmış ve bunların yapılmasına büyük yararlar sağlamıştır. Bkz: Aliyev, a.g.m. s. 1126-1137.

Kemal ve Mustafa Kemal ile aynı okulda okumuş silah arkadaşlarından Baha Sait[424] bahse konu yakınlaşmalarda önemli etkilerde bulunmuşlardır. Baha Sait'in Dağıstanlı Kumuk Türk hanları soyundan olduğunu belirtmekte de fayda vardır. Daha önceki bölümlerde anlatıldığı üzere Dağıstan'da o dönemki siyasal olayların liderliklerini genel olarak Kumuk Türkleri ele almışlardır. Karakol Cemiyeti, Türkiye'deki Milli Mücadele'ye askeri yardım temin edebilmek maksadıyla Azerbaycan ve Dağıstan'daki Bolşeviklerle ilişkilerin iyileştirilmesi hususunda önemli roller oynamıştır. Cemiyetin kurucusu ve merkez komite üyesi olan Baha Sait, Azerbaycan'a Bolşeviklerle görüşmek üzere gönderilmiştir. Türkiye'deki hükümet de resmi olarak temsilci olduğu yönünde kendisine bir belge teslim etmiştir. Baha Sait Bey, 1919 Kasım ayında RKP'nin temsilcileri ile Bakü'de iş birliği yapmak amacıyla görüşmüştür 15 maddelik bir antlaşma ile Türkiye, Sovyetlerden silah, teçhizat, para gibi yardımlar alacağını garanti etmiştir. Anlaşmaya göre Türkiye; Batum, İran, Afganistan ve Hindistan gibi yerlerdeki anti-İngiliz ayaklanmaları destekleyecektir. 1920 yılının başlarında Türkiye Komünist Partisi kurulmuştur. Bu partinin üyeleri arasında Baha Sait de vardı. TKP, Sovyet Rusya ile olan ilişkileri düzenliyordu. Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir'in talimatlarıyla bu ilişkiler yürütülüyordu[425]. Türkiye, Sovyet yardımının gelmesi ve İngilizlerin Kafkasya'daki kurgulamak istediği Kafkas Seddi, Ermenistan devleti gibi projelere karşı da Sovyetleri desteklemiştir. Azerbaycan ve Dağıstan'ın Sovyetleştirilmesinin önünü açmak zorunda kalmış, Sovyetlerin etkisinin genişlemesine göz yummuştur. Türk Hükümeti, Dağıstan'ın özerkliği ve haklarının elde edilmesi hususunda Sovyetlere baskı da yapmıştır. Dağıstan'ın bağımsızlığı konusunda Türk Hükümeti iyi niyetli girişimlerde bulunmuştur. Hatta Türk-Sovyet barış görüşmelerine Dağıstan ve Azerbaycan'ın da katılması yönünde baskı

[424] Baha Sait: Dağıstanlı Türk ailenin bir çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Milli mücadele yılları döneminde Kara Kemal, Kara Vasıf ile birlikte Karakol Cemiyeti'ni kurarak Anadolu'ya silah kaçırmışlardır. Sovyet Rusya ile Türkiye arasında antlaşma imzalanması hususunda önemli çalışmaları olmuştur. Hakkında detaylı bilgi ve o dönemki faaliyetleri için bkz: Fethi Tevetoğlu, "Milli Mücadele Kahramanlarından: Baha Said Bey (Biga 1882 – İstanbul 16 Ekim 1939)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: VI, No: 16, s. 207-221.

[425] Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, C: I, İstanbul, Yapıkredi Yayınları, 2006, s. 80.; Hamit Erdem, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2010, s. 41-44.

yapılmıştır[426]. 17 Mart 1920 tarihinde Kazım Karabekir, Halil Paşa ve Nuri Paşa'ya bölgenin Sovyetlere açılması hususu ile ilgili bilgilerin olduğu bir mektup göndermiştir. Mektupta şu ifadeler geçmektedir;

> *"Türkiye sınırlarına Bolşeviklerin gelmesi için tüm Kafkasya'nın Bolşevikler tarafından acilen ele geçirilmesi gereklidir, hatta onların Azerbaycan'a gelen küçük güçleri Azerbaycanlılarla Türkiye sınırlarına vardığında, bu Türkiye'nin çıkarları yararına olacaktır. Azerbaycan, Dağıstan ve Gürcistan'da Bolşeviklerin iktidara gelişini sağlamak için bir yol olacaktır[427]."*

1920 yılı Mart ayında Beyaz Ordu bölgeden çekilirken Sovyet Kızıl Ordu birlikleri Kuzey Kafkasya sınırlarına ulaşmış durumdaydı. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ikinci başkanı olan Pşımaho Kotse de 14 Mart 1920'de Kuzey Kafkasyalı sığınmacıların merkezi haline gelmiş olan Tiflis'e geçmiştir. Haydar Bammat, Alihan Kandemir ve diğerleri ile birlikte artık yeni işgalciler olan Bolşeviklere karşı mücadele edeceklerdir[428]. Tam bu dönemlerde Türkiye'den gelen heyet Ali Hacı, Nuri Paşa ve Celalettin Korkmazov ile görüşmüş ve Uzun Hacı ile görüşmek için yola çıkmışlardı. Bu dönemde Bolşevikler ile Uzun Hacı arasındaki koalisyon dağılmaya başlamıştır. Bolşeviklere karşı tedbir almak isteyip uğraşan ve ciddi mücadeleler veren Uzun Hacı hasta olup yataklara düşmüştür. Bundan dolayı Bolşeviklere karşı yürütülecek bu mücadelenin devamlılığı için bir milli kurultay toplanmasını istemiştir. Vedeno civarındaki Kayış-yurt'da 11 Mayıs 1920'de kurultay toplanmıştır. O dönem bölgede olan Mustafa Butbay'lı Türk heyeti Uzun Hacı ile görüşmek için yola çıkmıştı ve bu heyet bu kongreye katılmayı başarmışlardır. Uzun Hacı çok hasta olduğu için emirlerini yazılı olarak iletmiştir. Mücadelenin devam ettirilmesini, kendisinden sonra ise İmam Şamil'in hayatta kalan tek oğlu olan ve Türkiye'de bulunan Kamil Paşa'nın reis seçilmesini tavsiye etmiştir. Kurultay hükümet başkanlığına Kamil Paşa'nın getirilmesini ittifakla kabul etmiştir. Kamil Paşa gelinceye kadar kendisine Derviş Muhammed vekâlet edecekti. Kamil Paşa o aralar Suriye'de bulunuyordu. Kamil Paşa, Kızıl Ordu'nun Kafkasya ve Azerbaycan'ı işgal ettiğini İstanbul'a geldiğinde öğrenmiştir. Bu sebepten dolayı

---

[426] Yusuf Kemal Tengirşek, **Vatan Hizmetinde**, İstanbul, Bahar Matbaası, 1967, s. 203-206.; Ayfer Özçelik, **Ali Fuat Cebesoy (1882-10 Ocak 1968)**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1993, s. 183-185.
[427] Aliyev, a.g.m., s. 1126-1129.
[428] Berzeg, **Pşımaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları**, s. 56-59.

kendisi İstanbul'da kalmış yerine ise oğlu Said Şamil'i göndermiştir. İmam Şamil'in torunu Said Şamil 1920 yılının Haziran sonlarında Tiflis'e vasıl olmuştur[429].

28 Mart 1920'de Bolşeviklerin bir dönem iyi niyetlerine kanan Şeyh Ali Mitayev'in girişimleriyle bir Dağlı kurultayı tertip ettiğini bilmekteyiz. Bu kurultaya hem Dağlı Cumhuriyeti temsilcileri hem Uzun Hacı'nın Emirlik temsilcileri katılmıştır. Kurultayda görüşülen temel konular: Dağıstan'da yeni geçici bir hükümet kurmak, Kuzey Kafkasya Emirliği orduları ile Nuri Paşa'nın ordularının birleşmesini sağlamak, Terek vilayetinde yeni bir hükümet kurma girişimlerinde bulunmak, Bolşeviklerin itiraz ve saldırılarına karşı Türkiye ile yakınlaşmak. Bolşevikler, tüm bu planları engellemek için girişimlerde bulunmuştur. Bolşevikler, Uzun Hacı'nın Sovyet hâkimiyetini tanımasını ve bunu halkın önünde ilan etmesini, Kuzey Kafkasya Emirliği'nin ilga edilmesini istiyordu. Ancak Uzun Hacı, Bolşeviklerin tüm tekliflerini reddetmiştir. 28 Mart 1920 tarihinden birkaç gün sonra ise vefat etmiştir[430].

[429] Erel, **a.g.e.**, s. 186.
[430] Aliyeva, a.g.m., s. 1849.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BOLŞEVİKLERİN DAĞISTAN'DA İKTİDAR OLMALARI VE DAĞISTAN'DA SON DİRENİŞLER

4.1. Nisan 1920 Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Savunma Konseyinde Sosyalistlerin Çoğunluğu Ele Geçirmeleri

Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi kurulduktan sonra konseyin askeri kuvvetlerinin başına Türkiyeli subaylardan Kazım Kap getirilmişti. Kazım Kap ve emrindeki askerler Denikin Ordusu'na büyük kayıplar verdirmiştir. Denikin Ordusu, Kafkasya'dan çekilmişti. Denikin Ordusu'nun Kuzey Kafkasya'da yenilgiye uğratılması hiç kuşkusuz Uzun Hacı'nın direnişleri, Bolşeviklerin Savunma Konseyi ile birlikte Denikin'e karşı savaşta Uzun Hacı ile ittifak etmeleri, Kazım Kap ve Nuri Paşa'nın başarılı müdahaleleri ile birlikte mümkün olabilmiştir. Bu dönemde Denikin Kuvvetlerine karşı Dağıstan'ın tüm bölgelerinde yukarıda zikredilen kişi ve gruplar birlikte mücadele verebilmişlerdir[431]. Denikin'in mağlubiyeti sonrası ise Bolşevik propagandaları ve şahsi ihtiraslar ile Bolşevikler ve Milliyetçiler arasında liderlik çatışması baş göstermeye başlamıştır. Kazım Kap ve ekibi bazı kimseleri asmaya ve kurşuna dizmeye başlamışlardır. Bolşevik liderlerden Said Kazbek de öldürülmüştür[432]. Bu yüzden Bolşevikler bu kuvvetlere karşı daha sert davranmaya başlamışlardır. 1919 Eylül'ünde Celalettin Korkmazov liderliğinde Kasımkent'te toplantı yapılmıştır[433]. Toplantıda Kazım Kap'ın görevden alınmasına ve idam edilmesine karar verilmiştir. Yerine ise Osmanlı subayı olan Binbaşı Baha Sait'in

[431] 1919 yılındaki bu kısa süreli ittifak ve Denikin Kuvvetlerine karşı mücadeleleri Bolşeviklerin bakış açısıyla öğrenmek için Kaşkayev'in kitabındaki Dağlıların Denikincilere Karşı Ayaklanması adlı bölüme bakılabilir. Bkz: Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 198-238.

[432] Said Kazbek de diğer bir Dağıstanlı Kumuk Türk Sosyalist liderlerden biridir. Hakkında detaylı bilgi için bkz: O. İ. Osmanov, "Sovet Oboronı Severnevo Kavkaza i Dagestana Kak Koalitsionnoe Pravitel'stvo i Predşestvennik Revolutsionnovo Komiteta Dagestana (Oktabr 1919 – Aprel 1920)", [Совет Обороны Северного Кавказа и Дагестана Как Коалиционное Правительство и Предшественник Революционного Комитета Дагестана (О ктябрь 1919 г. – Апрель 1920 г.), Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Savunma Konseyi, Koalisyon Hükümeti ve Dağıstan Devrimci Komitesinin Lideri], **İzvestiya Kabardino-Balkarskovo Hauçnovo Tsentra RAH Jurnal**, 2013, No: 6, s. 183-189.

[433] Kadircan Kaflı'nın aktardığına göre 1919 yılı Eylül ayında Celalettin Korkmazov liderliğinde Kasımkent'te toplantı yapılmıştır. Sait Kazbek, Sefer Dudarov, Baha Sait, Alihan Kandemir ve Abbas Efendiyev gibi sosyalistler, Kazım Kap'ın idam kararını çıkartmışlar ve Kuzey Kafkasya başbuğluğuna da Sait Kazbek'i getirmişlerdi. Bkz: Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 149.

Kuzey Kafkasya Başbuğu namı ile göreve getirilmesi kararlaştırılmıştır. O sıralarda Derbent'te Ruslarla çarpışan Kazım Kap ise bu haberi alır almaz bir süvari kuvvet yollamış, toplantıyı yapanlar kaçmış, Baha Sait ise yakalanarak sınır dışına çıkarılmıştır. Celalettin Korkmazov ise bu sefer Nuri Paşa ile görüşmüş ve onu ikna ederek Aralık 1919 başlarında Nuri Paşa'yı Kuzey Kafkasya Başbuğu namıyla milli kuvvetlerin başına getirmiştir. Nuri Paşa da Kazım Kap'a görevinin sona erdiğini söyleyerek ondan karargâha dönmesini istemiştir. Ancak Kazım Kap cepheyi Ahmet Muhtar'a teslim edip emrindeki birlikler ile Nuri Paşa ve Bolşeviklere karşı mücadeleye girişmiştir. Nuri Paşa, Levaşi'de[434] parlamento ve düzenli bir hükümet kurmaya çalışmasına rağmen Bolşevikler, milli harekete ve Nuri Paşa aleyhinde ayaklanmaya girişmişlerdir. Dürüstlüğünün kötüye kullanıldığını anlayan Nuri Paşa ise Kazım Kap'a tüm yetkilerini geri vermiştir[435].

1920 yılının Ocak ayı sonlarında Gönüllü Ordu, barış görüşmeleri yapmak istemiştir. Savunma Konseyi onursal başkanı Ali Akuşalı ile temasa geçilmiştir. Ali Akuşalı, barış görüşmelerini ciddiye alsa da, Savunma Konseyi içindeki hâkim Bolşevik grup Ali Akuşalı'ya ne kendisinin ne de Kazım Kap ile Nuri Paşa'nın Savunma Konseyi'nin izni olmadan barış görüşmeleri yapamayacağı kararını bildirmiştir. Gönüllü Ordu ile barış yapılamayacağı açıkca ilan edilmiştir[436]. Bu durum açıkca Bolşeviklerin kendi iktidar hedefini göstermektedir. İdeolojik olarak kendilerinden olmayanlar dışlanmaya başlanmıştır. Bolşevik aydınların her daim yanında olan Ali Akuşalı'ya bile güvenilmemesi bu durumu açıkca ortaya çıkartmaktadır.

Uzun Hacı'nın kurduğu Kuzey Kafkas Emirliği'nin Bolşevikler ve Türk subayları ile birlikte ortak Denikin karşıtı mücadelesi, Denikin kuvvetleri bölgeden temizlenince dağılmaya yüz tutmuştur. 1919 yılı Kasım ayında, bir önceki bölümde belirttiğimz Uzun Hacı'nın emrindeki Bolşeviklerden 5. Alayın komutanı N. F.

[434] Kadircan Kaflı'ya göre Savunma Konseyi, Ali Akuşalı'nın liderliğinde Levaşi'de bir meclis ve hükümet kurmuştur. Bkz: **A.e.**, s.149.
[435] Kazım Kap, "Şimali Kafkasya-Bolşevik Rusya Mücadelelerinden Hatıralar", **Birleşik Kafkasya Dergisi**, No: 15, İstanbul, 1968, s. 39.; Tarık Cemal Kutlu, "1918-1921 Yıllarında Kuzey Kafkasya'daki Mücadelelerin Bilinmeyen Komutanı", **Kafkasya Yazıları**, No: 7, İstanbul, 1999, s. 53-54.; Karaköse, **a.g.e.**, s. 333-334.
[436] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 228; Kutlu, a.g.m., s. 53-54.

Gikalo, artık 5. Kızıl Alayın İslam devletinin sınırları içerisinde bulunamayacığını deklare etmiştir. Bolşevikler, Uzun Hacı'nın Nuri Paşa'nın adamı olduğu yönünde propaganda faaliyetleri yapmışlardır. 1920 yılı Mart ayında ise Bolşevikler, Grozni ve petrol madenlerini işgal edince Kuzey Kafkasya Emirliği, Bolşevikler ile karşı karşıya gelmiştir[437].

17 Aralık 1919'da Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'ndeki sosyalist grup içindeki gizli Rusya Komünist Partisi Dağıstan Bölge Komitesi üyelerinin girişimleriyle başa getirilen Nuri Paşa, gerçeği fark edip Kazım Kap'ı binbaşılığa getirmiş ve kendisine şu emri göndermiştir: "Ordunun Azerbaycan'ı tahliyesinden sonra, Azerbaycan'ın Karabağ mıntıkasında Ermenilere karşı yaptığınız savaşlar takdire şayandır. Bu defa Dağıstan'da Ruslara karşı faaliyet ve gayretiniz nedeniyle binbaşılığa terfinizi icra ettim. Dağıstan Ordusunun Kuzey Cephesi Komutanı ve Binbaşısınız[438]." Görüldüğü üzere Bolşevikler Milli Savunma Konseyi'nin içinde milli kuvvetlere karşı mücadeleye başlamışlardır. Celalettin Korkmazov ise başından beri Rusların her türlü işgaline karşı çıkan Uzun Hacı ve Kazım Kap gibi liderlere karşı mücadele içerisinde olmuştur. Kazım Kap gibi Türk subay ve askerlerinin bölgeden çıkartılması için çalışmışlardır.

6 Şubat 1920'de Uzun Hacı'nın Bakanlar Konseyi Başkanı ve Başkomutanı İnaluk Arsanuka Dışınski, Bolşevikler tarafından tutuklanmıştır. Emrindeki güçleri silahsızlandırılmıştır. Böylelikle Uzun Hacı'nın şeriat kurallarına dayalı olarak kurmuş olduğu devlet büyük bir darbe yemiştir. Kuzey Kafkasya Emirliği zayıflatılmış, milliyetçi liderlerler birer birer tasfiye edilmeye başlanmıştır. Bolşevikler, Uzun Hacı'yı Kuzey Kafkasya Dağlıları Müftüsü olarak sadece dini yetkilere sahip biri olarak kabul etmişlerdir. İnaluk Arsanuka da daha sonra 1921 yılında Grozni'de Bolşeviklerce öldürülecektir[439]. 7 Şubat 1920'de Dağıstan'ın

[437] Aliyeva, a.g.m., s. 1848.
[438] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 II. Cild**, s. 200.
[439] Bolşevikler, Kuzey Kafkasya Emirliği'ni ortadan kaldırarak kendilerine karşı en büyük direnci gösterecek milli güçleri tasfiye etmeye çalışmışlardır. Nitekim bu hedef ve stratejileri doğru çıkacaktır. Uzun Hacı kendisinden sonra İmam Şamil'in oğlunun reis seçilmesini vasiyet etmiştir. Nitekim İmam Şamil'in oğlu gelemese de torunu Said Şamil, Türkiye'den gelerek mücadeleyi devralacaktır ve Bolşevikler karşısında en büyük direnişlerden biri sergilenecektir. Hacı Murad Donogo, "Muhammad Said Şamil", [Мухаммад Саид Шамиль, Muhammed Said Şamil], **Ahulgo**, Mahaçkala, 2003, (Çevrimiçi), www.gazavat.ru/history3.php?rub=17&art=217), 10 Ocak 2020.

Levaşi köyünde, Kuzey Kafkasya Şeyhülislamı Ali Hacı Akuşalı'nın onursal başkanlığında Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'nin III. Genel oturumu yapılmıştır. Konseyin bünyesinde Milli Ekonomi, Kültür ve Eğitim Bakanlıkları, Yöresel Savunma Konseyleri oluşturulmuştur. Yapılan seçimlerde Rusya Komünist Partisi'nin üyesi olduklarını gizleyen Bolşevikler çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Savunma Konseyi'nin başkanlığına Dağıstanlı Sosyalistlerden Sait Kazbek seçilmiştir. Sait Kazbek daha sonra Türk subaylarından Kazım Kap ve ekibi tarafından girilen çatışmalarda öldürülecek ve Bolşevikler tüm öfkelerini Dağıstan'daki Türklere yönlendireceklerdir. Gerek Osmanlı Devleti, gerekse Türkiye Cumhuriyeti dönemi devlet adamları Kafkasya ile irtibatı korumaya ve onları kollamaya çalışmışlardır. Bölgeye İttihat ve Terakki yödeminde gönderilen subaylar da Ankara Hükümeti zamanında gönderilen heyet ve subaylar da Kafkasya'nın geleceğini düşünmüşlerdir. Ancak iki ayrı konjonktür ve iki ayrı yönetim değişikliği göz önüne alınmalıdır. Her iki dönemin devlet adamları Kafkasya halklarının isteklerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak yaklaşımlar değişmiştir. Buna bağlı olarak Dağıstanlı sosyalist liderler artık eski Osmanlı subaylarını bölgede istememişlerdir.

Vedeno Kurultayı'nda Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı elde edilene kadar mücadelenin devamına dair ant içilmiş ve milli bir meclis kurulmuştu. Kurultayda Sovyet Hükümeti'ne hitaben bir bildirge yayınlanmış, dokuz aydan beri mücadele edilen Denikin kuvvetleri ile yine Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını tanımayan Bolşevikler arasında bir fark gözetilmediği açıkça bildirilmiştir. Bolşeviklere bir nota verilmiştir. Çiçerin'in Kuzey Kafkasya halklarına hitaben yayınladığı resmi beyannamede belirttiği gibi Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı hususuna riayet edilmediği takdirde milletin bağımsızlık uğrunda istediği tarzda hareket edeceği beyan edilmiştir[440]. Görüldüğü üzere yavaş yavaş Bolşevikler ile milli kuvvetlerin kavgası başlamıştır.

1920 yılının Şubat ayı başlarından itibaren Nuri Paşa ile Kuzey Kafkas Savunma Konseyi arasında güven sorunu ortaya çıkmıştır. 2 Şubat 1920'de

[440] Hılal, **a.g.e.**, s. 81.

Kuzey Kafkas Savunma Konseyi ve 11-12 Şubat 1920'de Derbent Cephesi Komünistleri toplantılar yapmışlar, bu toplantılarda Nuri Paşa ile Türk subayları çeşitli konulardan suçlu bulunarak Dağıstan sınırları dışına çıkartılmaları karara bağlanmıştır. 18 Şubat 1920 tarihinde de Savunma Konseyi'nin talimatı ile tutuklanan bir şahsı serbest bıraktırmak için Dağıstan'ın Mecalis köyünde Nuri Paşa'nın emrinde olan bir birlik Savunma Konseyi'ne bağlı iki jandarmayı öldürmüştür. Yukarıda açıkladığımız olaylar neticesinde; Bolşevikler ile Nuri Paşa ve Türk subayları arasındaki ilişkiler kopmuştur. Bolşevikler, 19 Şubat 1920'de Savunma Konseyi'ne bir karar sureti sunmuşlardır. Kararda; Nuri Paşa, Kazım Kap dâhil tüm Türk subaylarının Dağıstan dışına çıkarılmaları istenmiştir[441]. 21 Şubat 1920'de Dağıstan Bölgesi Parti Komitesi, Nuri Paşa'nın komutanlık görevlerini elinden alacak bir karar çıkartmıştır[442].

Savunma Konseyi tamamen Bolşeviklerin eline geçmiş ve propaganda faaliyetlerini arttırmışlardır. 20 Şubat 1920'de Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'nin üyesi ve Sovyet Rusya'nın casusu olan Boris Şeboldayev, Terek Bölgesi'ndeki isyancı birliklerin komutanı Nikolay Gikalo'ya şu bilgileri geçmiştir:

> *"Burada Türklerle skandal içindeyiz. Nuri Paşa ve çetesi, Azerbaycan üzerinden İngilizlerle anlaşmış olup bir yandan da Uzun Hacı (Saltınski) ile işbirliği halindedir. Kafkasötesi'nde İngiliz altınları çalışıyor ve gaye Kuzey Kafkasya'da Bolşevikler'e karşı bir cumhuriyet kurmaktır. Terek bölgesinde bu işi yapmaya hazır kişiler zaten bulunmaktadır, Dağıstan'da ise aranmaktadır. İngilizlerin planı şöyledir: Gönüllü Ordu birliklerini Terek ve Dağıstan bölgelerinden çıkarmak istiyorlar, böylece Kızıl Ordu birlikleri buraya kurtarıcı sıfatıyla giremeyeceklerdir. Ayrıca Kızılların gelişi, halkların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi esasına hiç uygun olmayan kışkırtıcı bir durum oluşturacak ve Kızıl Ordu'yu küçük halklar karşısında zalim konumuna düşürecektir. Bu durumda Azerbaycan ve Gürcistan da yardım ederler. İngilizlerin başlıca amacı, Sovyet Rusya ile devrimci Türkiye arasında ittifak kurulmasını engellemek ve onların arasını açmaktır. Bunun için Türkiye'nin bağımsızlığı tanınmış olup İstanbul ile Balkanlardaki bir kısım toprakları ona geri verilmektedir. Biz bu provokasyonu açıklayarak engellemek, her ne pahasına olursa olsun Türkiye ile birliği korumak ve Kuzey Kafkasya üzerinden Türkiye ile bağlantıyı sürdürmek zorundayız. Bunun için şunlar yapılmalıdır:*
>
> *1- Türk Birliklerinin bir kısmını olsun yanımıza çekmeliyiz.*
> *2- Uzun Hacı'nın, olanakların elverdiği ölçüde zayıflatılması ve devrim karşıtı güçlerin harekete geçmelerinin önlenmesi gerekir.*

[441] Karaköse, **a.g.e.**, s. 335.; Berzeg, **a.g.e.**, s. 229.
[442] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 330.

3- Kızıl Ordu birliklerinin en kısa süre içinde Dağıstan'a girmelerini sağlamalıyız.

4- Merkez'den, Dağıstan ve Terek bölgeleri için mümkün olan en büyük miktarda para gönderilmelidir[443]*. "*

Nikolay Gikalo'nun verdiği bilgiler tezimizde varmak istediğimiz nokta açısından oldukça önemlidir. Gikalo, İngilizlerin Türkiye ve Sovyetlerin arasını bozmak istediğini belirtmiş ve Türkiye ile Kuzey Kafkasya üzerinden anlaşmak gerektiğini belirtmiştir. Bu tez Türkiye'nin tezleri ile de uyumludur. Nitekim Ankara Hükümeti de Kafkasya'daki İngiliz seddine karşı Sovyetler ile anlaşma içerisinde olmuştur. Sovyetler ile işbirliği de Celalettin Korkmazov, Baha Sait gibi Dağıstanlı sosyalist liderler ile ilişki içerisinde yürütülmüştür. Ankara Hükümeti, Sovyetler ile işbirliği yaparken Dağıstan halklarının özerkliği üzerinde durmuş, haklarının verilmesi yolunda telkinlerde bulunmuştur. Nuri Paşa'nın ve ekibinin de İngilizler ile işbirliği yaptığı bilgisi ise yanlıştır. Sovyet propagandası olarak kullanılmış olmalıdır. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti her ne kadar itilaf devletleri ile görüşse de İngiltere başta olmak üzere itilaf devletleri Denikin ordularına destek vermişlerdir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ise Denikin orduları ile savaşmışlardır. İttihat Terakki yönetiminin başta olduğu Osmanlı ise orduları ile Dağıstan'a girmiş ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni desteklemiştir. Bu önemli bir husustur. İttihat Terakki yönetimi sonrası ise Türkiye Sovyetler ile dostluk antlaşması imzalamış ve savaşta olduğu İngilizlere karşı Kafkasya'da Sovyetler ile işbirliği içerisinde olmuştur. 24 Şubat 1920'de Ali Akuşalı ve Kazım Kap tarafından Bolşeviklerin, Dağıstan'ı Sovyetleştirmeye götürmeye çalışmaları Savunma Konseyi'nde protesto edilmiştir. Said Kazbek cevap olarak Bolşevikliğin yayılmayacağını garanti etmiştir[444]. Görüldüğü üzere Savunma Konseyi'ndeki Bolşevikler sadece propaganda yaparak her kesimi kandırmaya çalışmışlardır. Savunma Konseyi tamamen ele geçirildikten de sonra da Dağıstan'a Bolşevikler hâkim olacaktır.

Savunma Konseyi'nin Dağıstanlı Bolşevik üyeleri arasında; Celalettin Korkmazov, Muhammed Dalgat, Hamid Dalgat, Osman Osmanov, M. Ramazan, Murzabek Ahundov, S. Dovetov gbi kişiler bulunmuşlardır[445]. 18 Şubat 1920'de

[443] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 2. Cild**, s. 230-231.
[444] Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 122-141.; Kutlu, a.g.m., s. 36-57.
[445] Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) 2. Cild**, s. 224.

milli güçler (Savunma Konseyi) Temirhan-şura kentini Denikin kuvvetlerinden geri almışlardır. Artık Dağıstan yöresinin neredeyse büyük çoğunluğu milli güçlerin eline geçmiş bulunmaktadır. Konsey temsilcileri, tüm silahların teslim edilmesi şartıyla General Mikail Halil, Albay-Nuh Bek Tarkovski ve Muhammedov dışındaki hiçbir subaya dokunulmayacağının garantisini vermiştir[446]. Burada önemli bir ikilik ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Daha önceki Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Savunma Bakanlığı'nı yapmış olan Albay Nuh Beg Tarkovski, Denikin'in altında Dağıstan'ı yönetmektedir. Milli Savunma Konseyi'nin içinde de eski silah ve dava arkadaşları bulunmaktadır. Hatta Uzun Hacı'nın Kuzey Kafkasya Emirliği ile yürüttüğü Rus karşıtı mücadele ele alındığında Dağıstan'da o dönemde artık üçlü bir ayrım bulunmakta olduğu göze çarpmaktadır. Bir yanda eski Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin eski üyelerinin bulunduğu ve Bolşevikler ile beraber yürüttükleri Savunma Konseyi, diğer tarafta Denikin idaresi ki bu idarenin içinde yine eski bağımsızlıkçılar vardır. Uzun Hacı ise hem Beyaz hem Kızıl Rus Ordularına karşı savaşmayı tercih etmiştir. Burada her üç kesiminde aynı hedefe doğru gitmek istedikleri ancak farklı seçimlerde bulundukları anlaşılmaktadır. Nitekim ayrılan bu kuvvetler en sonunda Bolşeviklerin hükmü altına girecektir. Ancak Rus Bolşevikleri de Dağıstan'ın milli sosyalistlerini ilerleyen yıllarda yok edecektir.

Levaşi'deki milli hükümetin içinde Bolşevikler de vardı. İlk dönem, başlarında Celalettin Korkmazov olan bu kişiler milli sosyalist olarak algılanmıştır. Ancak Sovyet Rusya hesabına çalışıyorlardı. Para ve emirleri Sovyet Rusya'dan alıyorlardı. Milli hareketi içinden yıkmak için hiçbir şeyden kaçınmıyorlardı. Beşinci kol faaliyetleri yaparak Milli Savunma Konseyi'ni kendi ellerine almaya çalışıyorlardı. Bunlar idealist kişiliklerdi. Sayıları da bir hayli fazlaydı. Timurhan-şura cephesindeki kuvvetlerden bir kısmı üzerinde nüfuzları bile vardı. Bolşevikler, Temirhan-şura cephe kumandanı Albay Mutayef ve Derbent kumandanı Ramazanov'u yanlarına çekerek iktidarı ele geçirmeye çalışmışlardır. Nuri Paşa'nın Kazım Kap'ı göreve geri getirmesiyle ve bazı tutuklamalar yapmasıyla Bolşevikler, Nuri Paşa'yı Mecalis'de kuşatmışlardır. Ancak Nuri Paşa kurtarılmıştır. Daha öncesinde tutuklamalar yapılmış Celalettin Korkmazov da tutuklanmıştır. Ancak

[446] Alikberov, **a.g.e.**, s. 148.

Bolşevikler ile yakın olan Ali Hacı Akuşalı'nı ricalarıyla serbest bırakılmıştır. Daha sonra Kazım Kap kuşatılmış, ancak yaralanarak kurtulmuştur. Tam o sıralarda Türkiye'den gelen Mustafa Butbay, Aziz Meker, İsmail Berkok heyeti de oradaydı. Kazım Kap, Uzun Hacı ile birleşmek istese de Hunzak Kalesindeki Ruslarla iş birliği halinde olan Ali Han Kaytmaz tarafından yolları kesilmiştir. Çeçenistan'da bulunan Uzun Hacı'nın cephesi ile Levaşi arasında olan bu bölge Ali Han Kaytmaz'ın emrindedir. Uzun Hacı'nın da ölmesi ile Milli Savunma Konseyi gibi bir hükümet projesi milli kuvvetler açısından iyice zayıf bir konuma düşmüştür. Bazı liderlerin olgun siyasi fikirlere sahip olmaması, bir devlet taslağı kurmak için coğrafi, askeri, iktisadi şartların uygun olmaması gibi sebeplerden ötürü Milli Savunma Konseyi görevini yerine getirememiştir. Nuri Paşa da başarı ihtimallerinin azalması sebebi ile bir ay kadar tutunabilmiş, Kazım Kap'tan önce 1920 Kasım ortalarında geri çekilmek zorunda kalmıştır[447].

Celalettin Korkmazov, gizli faaliyetleriyle Nuri Paşa ve Kazım Bey'in tasfiye olmalarını sağlayarak Bolşeviklerin önünü açmıştır[448]. Bolşevikler, 130 Türkiyeli subayı da tutuklamışlar ve hapsetmişlerdir[449]. Kuzey Kafkas Savunma Konseyi'ne bağlı birliklerin kollarına kırmızı bez takmaları ve Kızıl Ordu'ya katılmaları, Konseyin Onursal Başkanı ve Şeyhülislamı Ali Hacı Akuşalı ile Kuzey Kafkasya Ordusu'nun en önemli komutanı Kazım Kap arasında arasında sürtüşmelere sebebiyet vermiştir. Kazım Kap, kan dökületeceği yönünde Ali Hacı Akuşalı'yı uyarmıştır. Aralık 1919 tarihinden itibaren gelişen bu olaylar, ilk başta Denikin ordularına karşı mücadele ederken Nuri Paşa ve beraberindeki subayların Bolşevikler ile iş birliği yaptıklarını ancak sonradan aralarının bozulduğunu göstermektedir. Denikin ordularının yenilmesi ve Bolşeviklerin güçlenmesi ile fikir ayrılıkları baş göstermiş ve çeşitli çatışmalar yaşanmıştır. Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'ni ele geçiren Bolşevikler, kendilerinin göreve getirdiği Nuri Paşa ve yanındaki Türk subaylarını istememeye başlamışlardır. Çeşitli çatışmalar ve Kazım Kap'ın cezalandırmaları ile işler içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Konseyin sonradan başkanı yapılan Bolşevik Said Kazbek, tutuklamak niyetiyle Kazım Kap'ı

[447] Kaflı, **a.g.e.**, s. 215-221.
[448] Barlas, **a.g.e.**, s. 328.
[449] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 337.

Levaşi'ye çağırmıştır. Temirhan-şura komutanı Binbaşı Kazım Kap, bu niyeti anlayarak emrindeki Geray Kupinski komutasındaki bir birliği Levaşi'ye göndermiştir. Bu birlik 5 Mart 1920'de Savunma Konseyi binasını kuşatmıştır. Konsey Başkanı Said Kazbek, Celalettin Korkmazov, Safar Dudarat, Mirzabek Ahundov gibi önemli üyeler tutuklanmıştır. Sultan Kazbek dâhil 25 kişi Urma köyüne getirilerek kurşuna dizilmiştir. Celalettin Korkmazov ise Ali Hacı Akuşalı'nın ricası ile serbest bırakılmıştır[450]. Aslında o zamanlarda Beyaz Rus işgali bitmek üzereydi. Savunma Konseyi, 1920 yılının Mart ayı sonlarında Beyaz Rus işgalinden kurtarılan Mahaçkala'ya taşınmıştır. Sovyet Hükümeti, Beyazlar karşısında büyük başarılar kazanan Dağlılara bağımsızlık sözleri veriyorlar, radyo ve gazetelerden Lenin gibi liderler açıklama yapıyorlardı. 1920 Mart sonunda Beyaz Rus Ordusu Dağıstan'da tükenme noktasına gelmiştir. 30 Mart 1920'de Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'nin kuvvetleri ile Sovyet XI. Kızıl Ordusu birlikte Beyaz Ordu'nun çekildiği Mahaçkala kentine girmişlerdir. Aynı gün kentte Askeri Devrim Komitesi oluşturulmuştur. Bu komitenin amacı devrim düzenini sağlamaktır. Komitenin başına Rus Gavrilenko getirilmiştir. Ertesi gün ise Temirhan-şura kentinde Kafkasya'da Sovyet iktidarını kurmak adına Kuzey Kafkasya Devrim Komitesi oluşturulmuştu. Komitenin başına ise Gürcü Orchonikidze getirilmiştir[451].

Uzun Hacı'nın ölümünden sonra Vedeno'daki bağımsızlık hareketi başsız kalmıştır. Uzun Hacı'nın oğlu hareketi yürütebilecek kabiliyette biri değildi. Aziz Meker, İsmail Berkok ve Mustafa Butbay'lı Türk heyeti Çeçenistan'a hareket etmişlerdir. Bu sıralarda Bolşevikler Vedeno'yu işgal etmişlerdi. Türk Heyeti, yeni bir ulusal hareket kurmayı burada başarmıştır. Berkok Paşalar ile birlikte Çeçenistan içlerinde bir Ulusal Kurultay kurularak bağımsızlık yönünde yerel halk ile birlikte yeminler edilmiştir. Bu Ulusal Kurultay bir meclis de seçmiştir. Daha çok Çeçenlerin bağımsızlığı yolunda ulusal bir meclis hüviyetine bürünmüştür. Bolşeviklerle onlarca savaş yapılmış ve neredeyse tamamını Dağlılar kazanmıştır. Ancak Türk Heyeti bölgede daha fazla kalacak koşulların olmadığını anlamaya başlamştır. Çünkü birçok şehir Bolşeviklerin eline geçmeye başlamıştır. Türk Heyeti de daha fazla hareket

[450] Karaköse, **a.g.e.**, s. 336., Kutlu, a.g.m., s. 36-57., Taho-Godi, **a.g.e.**, s. 122-141.
[451] Alikberov, **a.g.e.**, s. 152-153., Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 247.

imkânı bulamamış ve Tiflis'e doğru geri çekilmiştir[452]. Türk Heyeti görüldüğü üzere Bolşeviklere de güvenmemiş ve Kafkasya'nın bağımsızlığı yolunda hareket etmiştir. Bolşevikler ile aralarında köşe kapmaca oynanmış, en son olarak daha fazla yapacakları bir şeyleri kalmayınca Tiflis'e geri çekilip oradan Anadolu'ya geçmişlerdir[453].

4.2. Eylül ve sonrası 1920 Necmeddin Gotsinski ve Said Şamil'in Direnişleri

Uzun Hacı'nın vasiyetine göre Şeyh Şamil'in oğlu Kamil Paşa reis seçilecekti. Kamil Paşa'yı davet için Türkiye'ye Ali Efendi Avarlı başkanlığında bir heyet gidecekti. Kamil Paşa gelene kadar da yerine bölgenin en nüfuzlu kişisi olan Hacı Derviş Muhammed vekâlet edecekti. Davet, Kamil Paşa'ya ulaşmıştır. Ancak Kamil Paşa, ihtiyar ve hasta olduğundan dolayı yerine oğlu Said Şamil'i göndermiştir. İmam Şamil'in torunu Said Şamil[454] 1920 yılının Haziran sonlarında

[452] Bahsi geçen Ulusal Kurultay, ceclis üyeleri hakkında ve Bolşevikler ile yapılan savaşlar hakkındaki bilgilere Mustafa Butbay'ın hatıratından ulaşılabilmektedir. Bkz: Butbay, **a.g.e.**, s. 34-57.

[453] Trabzon'a gelen bu heyet ile Trabzon'da iken Kazım Karabekir ile aralarında şifreli telgraflaşma olmuştur. Heyet, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı uğrunda Denikin kuvvetleri ile savaşıldığını ancak daha sonra Bolşeviklerin verdikleri sözleri tutmadığını belirterek Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığının tanınmadığını Kazım Karabekir'e iletmişlerdir. Kazım Karabekir, Dağıstan hakkındaki tüm merak edilenleri sormuş ve vaziyet hakkında bilgi istemiştir. Dağıstan'ın ordusunun olup olmadığı ve bu ordunun vaziyeti ve nerede olduğu, Celalettin Korkmazov'un meclis üyesi olup olmadığını, Bolşevik fikirlerinin ne derece uygulanıp uygulanmadığı, asiller ile halk arasında fikir birliğinin olup olmadığı, Dağıstan'daki idari teşkilatın nasıl olacağı gibi soruları bizzat sormuştur. Kazım Karabekir'in bu suallerine İsmail Hakkı Paşa, tek tek ayrıntılarıyla cevap vermiştir. Kafkasya'ya gittiklerinde Uzun Hacı ve Savunma Konseyi'nin Denikinciler ile savaşta olduklarını bildirmiştir. Ancak Savunma Konseyi içindeki bazı Türk subaylarının davranışları ve gizli Bolşeviklerin kendi amelleri neticesinde halk Bolşevikliğe meyletmiştir. Savunma Konseyi de Bolşeviklerce ele geçirilmiştir. Bu Bolşeviklerin başındaki Celalettin Korkmazov emirleri en nihayetinde Rusya'dan alıyordu. Bolşeviklerin, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlılığını tanımadıklarını, yerliler ile Bolşevikler arasında bir toprak antlaşması da yapılmadığı tüm toprakların Rus ve Kozakların elinde olduğunu bildirmiştir. Dağıstan'da şuan düzenli bir idare olunmadığı, Bolşeviklerin hüküm sürdüğünü, Bolşeviklerin son 2 yılda idare ve orduya aldığı Dağıstanlılar vasıtasıyla da Bolşeviklerin daha da millileştiklerini bildirmiştir. Ancak Bolşeviklerin hiçbir şekilde bağımsızlıklarını tanımadıklarını, Türkiye ile Sovyetlerin bir antlaşma yapmasının uygun olacağını, Kafkasya'da bağımsız bir Dağıstan'ın olmasının iki taraf içinde daha iyi olacağı yönünde tavsiyeleri de bildirmiştir. Bolşevik propagandalarına karşı Trabzon'da bir kurul kurulması gerektiğini ve bunun da aynı zamanda Meclis Reisi Mustafa Kemal'e iletildiğini bildirmiştir. Bkz: Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1960, s. 827-831.

[454] Said Şamil: İmam Şamil'in torunudur. 1901 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Babası Muhammed Kamil Paşa'nın yaşlı ve hasta olması nedeniyle onun yerine Kuzey Kafkasya'da Sovyetlere karşı savaşmıştır. Dağıstan ve Çeçenistan yörelerindeki hareketin başına getirilmiştir. Uzun Hacı'nın vasiyeti üzerine babası gidemediği için bölgeye gitmiş ve bağımsızlık savaşına liderlik etmiştir. Ekim 1920 ve Mart 1921 arası Dağıstan'da bağımsızlık savaşını yürütmüştür. Kuzey

Tiflis'e gelmiştir. Bu sıralarda Bolşevikler hızla ilerlemişler ve Azerbaycan'ı işgal ederek Kafkasya'yı ele geçirmişlerdir. Kuzey Kafkasya'da bir Sovyet idaresi kurmuşlardır. Dağıstan'da Celalettin Korkmazov, İnguşetya'da Zazikof, Çeçenistan'da Elder Hanof, Osetya'da Simon Takoyev, Kabardey-Balkarya'da Kalmukov, Çerkezistan'da Hamit Hoğrav başa geçirtilerek tüm bölge Sovyetleştirilmiştir[455]. Uzun Hacı'nın ölümüyle varisi olan Dağıstanlı Hacı Derviş Muhammed, kendi ekibinden hayatta kalanlarla birlikte Dağıstan'a geçmiştir. Bazı askeri emirler ise Çeçenistan'da kalmaya devam etmişlerdir. İtum-kalinski ilçesinde Dışninski'nin alayı, Avtur-sali ilçesinde Şeyh Ali Mitayev ile Şit İstamulov'un alayları kalmıştır. Ali Mitayev, kardeşi Umarı vazifelendirerek İstanbul'da büyük devletlerin yardımını aramaya başlamıştır. Nijni Vedenski bölgesindeki Şeyh Kaim Hacı ise Necmeddin Gotsalı ile birleşmeye karşı çıkmıştır. Çeçenistan'daki milli birliklerin lideri konumunda olan Dışninski[456] ise savaşlardan yorulan halk için en iyi durumun Bolşeviklere sığınmak olduğunu açıklamıştır[457]. Türkiye'den bölgeye gelen heyet bu şartlar altında bölgeye gelmiştir. Aynı şekilde milli kuvvetlerin başına gelecek olan Sait Şamil böyle karmaşık bir ortamda Dağıstan'a gelmiştir. Bolşevikler bu dönemde tazyiklerini iyice arttırmıştır.

Kuzey Kafkasya'dan dönen Türk Heyeti, Tiflis'te Dağıstan'a geçmek üzere oraya gelmiş olan Said Şamil ile karşılaşmıştır. O sıralarda Dağıstan ve Çeçenistan, Bolşevikler tarafından işgal edilmiştir[458].

Kafkasya Bağımsızlık Hareketi'nin Sovyet güçleri tarafından bastırılmasıyla Gürcistan üzerinden Türkiye'ye dönmüştür. Bkz: "Mehmed Said Şamil", (Çevrimiçi), https://www.kuzeykafkasyacumhuriyeti.org/biyografi/said-samil.html, 10 Aralık 2019.

[455] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 153.

[456] Bolşeviklere inanan İnaluk Arslanukov Dışninski daha sonra 1921 yılında sokak ortasında Bolşevikler tarafından öldürülecektir. İnaluk Arslanukov bir Gürcü Prensesi ile evlenmişti. Uzun Hacı'nın tarafına geçmesiyle Kuzey Kafkasya Emirliği kurulabilmişti. Uzun Hacı'nın kurduğu Kuzey Kafkasya Emirliği'nin başbakanlığını yapmıştır. Uzun Hacı'nın ölümünden sonra Bolşeviklerin safına geçmiştir. Ancak daha sonra Bolşevikler tarafından öldürülmüştür. Bkz: Oleg Paramonov, "Gorskaya Monarhiya Mucahidov, Gosudarstvennaya Simbolika Severo Kavkazskovo Emirata v 1919-1920 gg", [Горская Монархия Муджахидов - Государственная Символика Северо-Кавказского Эмирата в 1919-1920 гг., Dağlı Mücahidlerin Monarşisi, 1919-1920 Yılları Kuzey Kafkas Emirliği Örneği] , 27 Şubat 2009, (Çevrimiçi), http://www.gazavat.ru/history3.php?rub=11&art=142, 5 Şubat 2019.

[457] Aliyeva, a.g.m., s. 1849-1850.

[458] Tiflis'te Said Şamil ile karşılaşan Mustafa Butbay, Said Şamil'e durumun vehametini anlatarak yapılacak çok bir şey kalmadığını o yüzden Dağıstan'a gitmemesini tavsiye etmiştir. Mustafa Butbay'a göre eğer Uzun Hacı ölmeden ve Kazım Kap gibi genç ve dinamik bir komutanla birlikte aynı dönemde bir harekâta girişilebilseydi Kuzey Kafkasya halkları Said Şamil'in etrafında

2 Nisan 1920'de Temirhan-şura kentinde Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'nin kuvvetleri ile birlikte Kızıl Ordu birlikle bir geçit töreni düzenlemişlerdir. Bu törende Sovyet Kolordusu'nun Komutanı Simirnov, Dağıstanlılara hitaben onları İmam Şamil'in gerçek torunları olarak kutlamıştır. Bağımsızlıklarının tanındığını bildirmiştir. Ancak birkaç gün geçmeden Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi üyeleri birer birer tutuklanmaya başlamıştır. Sovyetler, ülkeyi işgal girişimlerine başlamışlardır[459]. Ve kendilerinden başka bir gücü tanımamışlardır. 27 Temmuz'da Temirhan-şura kentinde, RKP Dağıstan Bölge Komitesi ve Dağıstan Devrim Komitesi'nin günlük yayın organı olarak Sovyetskiy Dagestan (Sovyet Dağıstanı) gazetesinin ilk sayısı çıkmaya başlamıştır. Tuhaf olan gazetenin Rusça olarak çıkmasıdır[460]. Daha sonra 27 Nisan 1920'de Sovyet Kızıl Ordusu, Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Azerbaycan'da, Kuban'da ve Karaçay'da Sovyetlere karşı ayaklamalar olsa da ayrı ayrı zamanlarda gerçekleşen bu isyanları Sovyetler bastırmıştır. Bu dönemlerde Dağıstanlı din adamı Necmeddin Gotsalı başkanlığında 15 kişilik bir heyet Gürcistan sınırındaki Lakadoh kasabasına Said Şamil ile görüşmek üzere gitmiştir. Said Şamil de oraya giderek bu heyet ile görüşmüştür. Bu görüşmede Alihan Kaytmaz ile birkaç Dağıstanlı daha bulunmuştur. Toplantıda, hariçteki olayların durumuna göre bir tavır sergilemek ve sükûnet içinde bir eyleme girişme kararı alınmıştır. Tiflis'te bulunan Haydar Bammat da sonu belli olmayan bir isyan hareketini önlemeye çalışmıştır. Sovyetler ise Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra Ermenistan ve Gürcistan'ı işgal etmeye hazırlanıyordu. XI. Kızıl Ordu, Dağıstan'a girmiş, yerli komünistlerin yardımıyla da Gunip, Hunzakh ve Botlikh şehirlerini işgal etmiştir[461].

Mustafa Kemal'in elçisi olarak Enver Paşa'nın amcası Halil Kut Paşa, Kızıl Ordu'nun Dağıstan'a girdiği dönemde Bolşeviklerle ilişki kurmak ve Sovyetlerden askeri yardım alma gibi konuları görüşmek için Dağıstan'a gitmiştir. 11. Kızıl Ordu

---

kenetlenerek bağımsızlıklarını sağlayabilirlerdi. Ancak Uzun Hacı'nın Vedeno'da kurduğu hükümet ölümünden sonra dağıtılmıştı. Kazım Kap gibi komutanlar Türkiye'ye geçmişti. Her yer Bolşevikler tarafından işgal edilmişti. O yüzden Said Şamil'in başarıya ulaşamayacağından emindi. Bkz: Butbay, **a.g.e.**, s. 101.

[459] Alikberov, **a.g.e.**, s. 271., Hızal, **a.g.e.**, s. 80-81.

[460] Alikberov, **a.g.e.**, s. 164.

[461] Erel, **a.g.e.**, s. 187.

ile Halil Kut Paşa bir takım görüşmeler gerçekleştirmiştir[462]. Erzurum Kongre üyesi olan Halil Paşa, Erzurum Kongresi'ne katılmış olan Dagrevkom (Dagestanskiy Revolyutsionnıy Komitet, Dağıstan Devrim Komitesi) başkanı Celalettin Korkmazov ile görüşmek üzere Temirhan-şura'ya gelmiştir. Türkiye'deki yeni hükümetin, Kafkasyalıların da yeterince haklarının verileceği bir yönetim modelinin Dağıstan'da oluşturulmasını istediği ortaya çıkmıştır. Türkiye bir yandan İtilaf devletlerine karşı mücadelede ihtiyaç duyduğu yardımları Sovyetlerden alırken [463] bir yandan İngilizlere karşı Kafkasya'yı Sovyetlere açmıştır. Ancak bunu yaparken self-determinasyon gibi hakların Kafkas halklarına verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Mümkün olduğu kadar bölgenin yerli sosyalistlerini devreye sokarak Kafkas halklarının daha fazla kırıma uğramadan haklarını alabileceği, kendi kendilerini yönetebilecekleri özerk devlet oluşumlarını desteklediği görülecektir.

Bolşevikler, Dağıstan sınırlarındaki Sait Şamil ve Necmeddin Gotsalı gibi liderleri yakalamak için müfrezelerini yollamışlardır. İki tarafın çatışmaları sonucu Ağustos ayının son günlerinde Dağlılar birçok yerde direnişler başlatmışlardır. Dağıstan'da Said Şamil ve Necmeddin Gotsalı ayaklanmışlar, onlarla birlikte ise Şeyh Siracuddin Hacı Andiyskiy, Derviş Magoma, Şey Magoma Balahanskiy, Albay Kaytmaz Alihanov, Albay Caferov, Albay Ömer Piralov, Teğmen Hasan Abakarov, Cemal Aydemirov, İbrahim Hacı Kuçirinskiy ve Murtaza Ali Çupanov destekte bulunmuşlardır. Ayrıca Teğmen Şamil, İman Ali ve milisleri, İman Ali'nin kardeşi Gudotlo ve Teğmen Magomed Sultan Girey kendi bölgelerinde organize olup direnişçilere katılmışlardır[464]. Bolşevikler, Dağıstanlı yerel halklardan oluşan kızıl kuvvetleri Dağıstanlı direnişçilerin üzerine göndererememiştir. Dağıstan'ın Andi, Avar, Gunip ve Gazikumuk bölgelerinde 8 ay kadar süren bu direnişlerin üzerine ilk

[462] Mustafa Kemal'in elçisi olarak Erzurum Kongresi milletvekili olan Halil Kut Paşa, Temirhan-şura kentine giderek burada Dağıstan Devrim Komitesi başkanı Celalettin Korkmazov ile görüşmüştür. Celalettin Korkmazov'un Erzurum Kongresi'ne katıldığını belirtmekte de fayda vardır. Halit Kut Paşa ile Dağıstan'da görüştüğünü Celalettin Korkmazov'a ait gizli bir telgraf metninden anlamaktayız. Bu belgeler Kamil Aliyev'in konu ile ilgili makalesinde yayımlanmıştır. Bkz: Aliyev, a.g.m., s. 1131.

[463] Türkiye'nin Milli Mücadele döneminde Sovyetlerden aldıkları yardım ve Halil Paşa'nın Sovyet Rusya'sına gönderilmesi hakkındaki bilgiler için bkz: Alptekin Müderrisoğlu, "Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları", **Atatürk Yolu Dergisi**, C: IV, S: 13, 1994, s. 49-51.; Kurat, **a.g.e.**, s. 328-329; Kocabaşoğlu, Berge, **a.g.e.**, s. 85-125.

[464] Ayaklanmalara katılan liderler hakkında detaylı bilgiler için bkz: Todorskiy, **a.g.e.**, s. 51-55.

başta ancak Rus Smirnof'un emrindeki Rus Kızıl Ordu birlikleri gönderilmiştir[465]. Ancak daha sonra Sovyet Kızıl Ordu Komutanlığı ayaklanmalar nedeniyle seferberlik ilan ederek tüm komünistlerin ve genç komünistler örgütünün %75'ini savaşmak ve dağlarda propaganda yapmak için harekete geçirmiştir. Dağıstanlı Müslim Atayev ve Osetlerden Musa Kundukh gibi liderlerin komutasında Kafkasyalılardan kızıl askeri birlikler oluşturularak Rus Kızıl Ordusu ile birlikte ayaklanma bölgelerine gönderilmişlerdir [466] . Bilgilerden anlaşılacağı üzere Bolşevikler, Dağıstanlı direnişçiler karşısında ilk önce ne yapacaklarına tam olarak karar verememişlerdir. Dağıstan'da birçok bölgedeki Sovyet garnizonları erimiştir. Sadece Hunzakh garnizonu iki ay dayanabilmiştir[467]. Necmeddin Gotsalı ve Said Şamil'in Bolşevik kuvvetlerine karşı ilk zamanlarda başarılı savaşlar verdiği ortaya çıkmıştır. Ancak bu kazanımlar uzun sürmeyecektir.

Bolşevikler, Necmeddin Gotsalı başkanlığındaki heyetin Dağıstan'a dönüşünde yakalanması için üzerine müfreze göndermişler, ancak bu hareketleri Dağıstan'da ayaklanmalara sebebiyet vermiştir. Sovyetlerin üzerlerine gönderdiği Atayev komutasındaki birlikler yok edilmiştir. O sırada Tiflis'te bekleyen Said Şamil'e ise İbrahim Hacı temsilci olarak gönderilerek Said Şamil'in harekâtın başına geçmesi için Dağıstan'a davet edilmiştir. Said Şamil, teklifi kabul ederek Eylül ayının başlarında Dağıstan'a girmiştir. Halk, Said Şamil'i Şeyh Şamil'dan kalma bayraklarla karşılayarak onu bağrına basmıştır. 21 yaşındaki Said Şamil, Dağıstan dağlarına çıkarak komutayı ele almıştır. 23 Eylül'de Botlıkh garnizonunu düşmandan temizleyerek geri almışlardır. Karata mevkiinde düşman muhasara altına alınarak yok edilmiştir. Sovyet kumandanlarından Davidov ve Komiser Kunduhov esir alınmıştır. Zaferler karşısında milli Dağlı hareketi tüm Dağıstan dağlarına yayılmıştır. Sovyet Rusya, bunun üzerine Azerbaycan'daki XI. Kızıl Ordu birliklerinin büyük kısmını Dağıstan'a sokmuş ve bu hareketi bastırmaya çalışmıştır. Ancak 28 Ekim 1920 yılında bahsi geçen Kızıl Ordu birliklerinin tümü kumandalarıyla birlikte imha edilmiştir. Şeyh Muhammed Balakanski liderliğindeki milli güçler Kızıl Ordu birliklerinin tamamını burada imha etmeyi başarmışlardır. Bu

[465] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 255-256.; Todorskiy, **a.g.e.**, s. 56-57.
[466] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 256.
[467] Kaflı, **a.g.e.**, s. 224.

olay Arakan denen vadide geçmiş, literatürde Arakan Trajedisi veya Ölüm Vadisi olarak yer almıştır[468]. Sovyetler olayların geçtiği savaş alanına bu sebepten ötürü ölüm vadisi demişlerdir. Moskova ancak Polonya ile Riga Antlaşmasını imzalayarak buralarda başarı kazanabilmiştir. Antlaşmadan sonra 31 Ekim'de General Varangil'in elindeki Kırım ele geçirilmiştir. Kızıl ordu böylelikle Kuban'daki IX. Kızıl Ordu'yu Dağıstan'a sevk edebilmiştir. XI. Kızı Ordu tekrar Azerbaycan'a çekilirken IX. Kızıl Ordu Dağıstan'a üç koldan 29 Kasım itibariyle girmeye başlamıştır. Kızıl Ordu birliklerine de Dağlılar tarafından büyük zayiatlar verdirilse de hem teçhizat yetersizliği, hem iaşe sağlanamaması gibi durumlar yüzünden Dağlılar güç duruma düşmüşlerdir. Dağlılar ilk etapta Sovyetlere karşı başarılar kazansa da hem dış şartların[469] olumsuz bir hal alması, hem de iç şartların[470] olgunlaşmaması gibi sebepler yüzünden Sovyetlere karşı tutunamamıştır. Rusların Azerbaycan'ı işgali, kış ayının gelerek Gürcistan ile olan tek bağlantı yolunun kar yüzünden kapanması gibi sebepler yüzünden Dağlılar kuşatma altında kalmışlardır. Kızıl Ordu, Gürcistan'a girerek 1921 yılının Şubat ayında Gürcistan'ı işgal etmiştir. Kızıl Ordu, Rusya'da savaşların bitmesi üzerine tüm birliklerini Dağıstan'a sokarak milli harekâtları bastırabilmiştir. Kafkas ülkelerinden bir yardım bulunamazken, dış dünyadan da yeterli yardımlar bulunamamıştır. Said Şamil ise bu zor şartlar altında Gürcistan

---

[468] Alexander Bennigsen, **Kafkaslarda Müslüman Gerilla Savaşı (1918-1928)**, Ankara, ODTÜ Yayını, 1984, s. 6.; Marie Bennigsen Broxup, "The Last Ghazawat: The 1920-1921 Uprising", **The North Caucasus Barrier, The Russian Advance Towards The Muslim World**, New York, St. Martin Press, 1992, s. 112-146., Todorskiy**, a.g.e.**, s. 80-83., Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 256-257.

[469] Dış etkenler: Rusya-Polonya Antlaşması sonucu Kızıl Ordu'nun tüm güçlerini Dağıstan'a yönlendirebilmesi, General Vrangel komutasındaki Beyaz Ordu'nun Bolşeviklere yenilerek çekilmesi, diğer devletlerin Dağlılara beklenen yardımları yapmaması gibi etkenler.

[470] İç etkenler: Daha önce bahsi geçen Uzun Hacı, Kazım Kap, Said Şamil gibi bazı liderlerin aynı zamanlarda mücadele içerisinde bulunamamaları, Kafkasyalı aydınların ve liderlerin birlik içerisinde olamamaları. Bazılarının Sovyetler, bazılarının Beyaz Denikin Orduları ile siyaseten birlikte olmaları gibi etkenler Dağlıların gücünü bölmüş hatta bazen birbirlerini zayıflatmalarına sebebiyet vermiştir. Albay Nuh Bek Tarkovski'nin ve General Mikail Halilov'un Beyaz Ordu'nun emri altında Dağıstan'ı yönetmeleri gibi. Buna en iyi örnek olarak Necmeddin Gotsalı ve Ali Akuşalı arasındaki rekabet gösterilebilir. Ali Akuşalı 1918 yılı itibariyle Dağlı Sosyalistler ile birlikte hareket ederken, Necmeddin Gotsalı, Beyaz Ordu ile anlaşabiliyordu. Nitekim Sovyetler başa gelince Necmeddin Gotsalı mücadeleyi ele almış ve yürütmüştür. Bu sırada ise Ali Akuşalı, Sovyetler ile anlaşabilmiştir. Göyuşov'a göre Dağlıların Denikin'e karşı savaşını Darginler daha çok üstlenmişken, Dağlıların Sovyetlere karşı savaşını daha çok Avarlar üstlenmiştir. Göyüşov'un bu tespiti kabileler arası rekabetin ve siyasi ilişkilerde farklı yol izlemelerinin o dönemde de etkili olduğunu bize göstermektedir. Hiç şüphesiz bu rekabetler Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını olumsuz manada etkilemiştir. Göyüşov'un bu tespiti için bkz: Göyüşov, **a.g.e.**, s. 341.

üzerinden Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştır. Dağlıların Bolşeviklere karşı direnişleri 1 sene daha devam etse de bu direnişler bastırılmıştır[471].

Bolşeviklere karşı başlatılan ayaklanmalara Gürcistan'daki Menşevikler de destek vermişlerdir. Sovyetlere karşı yükselen hareketlere, Kaytmaz Alihanov yardımcılığında Necmeddin Gotsalı liderlik etmiştir[472]. Sovyetler, Necmeddin Gotsalı gibi liderlerin yönlendirdiği ayaklanmalar karşısında telaşa kapılmış ve Kızıl Ordu'yu Dağıstan'a sokarken bir yandan da çeşitli önlemler almaya başlamıştır. 13 Kasım 1920'de Stalin ve Orconikidze'nin de katılımıyla Temirhan-şura kentinde yapılan Dağıstan Halkları'nın Olağanüstü Kongresi'nde Dağıstan'ın özerkliği kabul edilmiştir[473]. 23 Kasım 1920'de ise alınan bu karara göre Dağıstan'ın özerk bir cumhuriyet olması için RKP, Rusya Merkezi İcra Hükümeti RSFSC (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti) Halk Komiserleri Sovyeti ile görüşebilmek için 3 kişilik bir heyet seçilmiştir. Bu heyet, Celalettin Korkmazov, Ali Bek Taho-godi ve Said Gabiyev'den oluşmuştur[474].

Türkiye o dönemde Rusya ile arasında Dağıstan'ın bağımsızlığı meselesi üzerinden sorunlar yaşamıştır. Sovyetler'den yardım alan ve Sovyetlerin Kafkasya'daki hareketlerine destek olan Türkiye'nin, en azından özerk bir Dağıstan kurulması hakkında ve halkların isteklerinin karşılanacağı bir yapının oluşması hususunda Sovyetleri ikna ettiği düşünülebilir. Türkiye o dönemde Dağıstanlı Sosyalist Kumuk Türk liderleri vasıtasıyla Sovyetler ile iyi ilişkiler kurmuş, askeri ve ekonomik yardım alabilmiştir. Türkiye'nin Sovyetlere destek vermesi ve Dağıstanlı sosyalistler eliyle denge kurması dikkat çekicidir. Hiç olmazsa Dağıstanlı sosyalistler güçlü etkileri ile kendi kendilerinin başta olabileceği, dillerini rahatça konuşabilecekleri bir devlet mekanizması hususunda Sovyet Rusya ve Türkiye arasında bir denge kurabilmişlerdir. O döneme ait Atatürk ve Lenin arasındaki yazışmalarda Dağıstan'ın özerkliği hususunda önemli bilgiler ortaya çıkmıştır. 3

[471] Erel, **a.g.e.**, s. 191-192.
[472] Bu dönemde Necmeddin Gotsalı liderliğindeki Dağıstanlılar ile Bolşeviklerin arasındaki savaşlar hakkında detaylı kronolojik bilgi için bkz: Todorskiy, **a.g.e.**, s. 55-134.
[473] Enver Kisriev, "Dagestan: Power in the Balance", **The Caucasus: Armed and Divided**, (Çevrimiçi), https://www.saferworld.org.uk, 1 Aralık 2019.
[474] **Obrazovaniye Dagestanskoy ASSR (1920-1921 gg.)**, (Haz: M. A. Kazanbiyev, A. İ. Efendiyev), [Образование Дагестанской АССР (1920-1921 гг.), Dağıstan S. S. C'nin Oluşumu (1920-1921)], Mahaçkala, Dagestanskoye Knijnoye İzdatel'stvo, 1962, s. 95.; Alikberov, **a.g.e.**, s. 173.

Haziran 1920'de Lenin, Türk Hükümeti'ne içinde şu bilgilerin olduğu bir mektup göndermiştir:

> *"Sovyet Hükümeti, her zaman her halkın self determinasyon hakkının tanınması için kendi ilkesine sadık kalan tüm dünya halklarına dostluk elini uzatır. Sovyet Hükümeti, Türk halkına bağımsızlık ve egemenlik için sürdürdüğü kahramanca mücadeleyi büyük bir ilgiyle takip etmektedir, Türkiye için bu ağır günlerde, Türk ve Rus halklarını birleştirmesi gereken dostluğun temellerini mutlulukla atmaya hazırdır[475]."*

13 Kasım 1920 tarihindeki Dağıstan'ın özerkliğinin ilanından hemen sonra ise Atatürk bu konu ile ilgili olarak Lenin'e şu tarihi telgrafı çekmiştir:

> *"Yoldaş Başkan, Moskova'dan Dağıstan'ın bağımsızlığının Sovyet Rusya tarafından tanındığı konusunda bir mesaj aldık. Bu sevindirici karar şüphesiz Bolşeviklerin Müslüman halklara karşı olan tavırlarında müthiş bir etki yaratacaktır ve gerçek kapitalist rejimin beslendiği kaynak olan doğu emperyalizmini yıkmayı içeren ortak amacımız doğrultusunda bizi daha çok yakınlaştıracaktır…[476]"*

Necmeddin Gotsalı ve Said Şamil'in önderlik ettiği ayaklanmalar sonucu korkuya kapılan Sovyetler, 20 Kasım 1920'de acele olarak bir "Genel Dağıstan Kurultayı" tertipleyerek Dağıstan'ın özerkliğini bir bildiri ile kabul etmişlerdir[477]. 1920 yılının Kasım ayındaki Vladikafkas ve Temirhan-şura kentlerindeki halk kongrelerinde Stalin, Lenin'in Dağıstan ve Kuzey Kafkasya için Sovyet özerkliği kararnamesini okumuştur. Yeni yönetimin, halklara saygılı, halkların din ve geleneklerini rahatça yaşayabileceği, idari haklarını sonuna kadar kendilerinin yürütebileceğini Rusya'dan ayrılmadan tüm bu hakların verileceğini söylemiştir[478]. Öyleki Bolşevikler, Kuzey Kafkasya'da çok önemli olduklarını bildikleri tarikat şeyhleri ile anlaşmalar yapmışlardır. Aslında Monarşistler, Milliyetçiler ve Bolşevikler herkes Kuzey Kafkasya'da şeyhleri yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Kuzey Kafkasya'da din adamlarının etkili liderliği olmadan bir harekâtın başarıya ulaşması çok zordu. Mesela Bolşevikler bu işte çok profesyonel hareket etmişler,

---

[475] Aliyev, a.g.m., s. 1130-1131.
[476] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s. 383.
[477] Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 263-264.
[478] Mitat Çelikpala, "North Caucasian Emigre Movements Between the Two World Wars," **International Journal of Turkish Studies**, University of Wisconsin Press, C: IX, No: 1-2, Madison, 2003, s. 287.; Ahmet Avaroğlu, "Şimali Kafkasya'da Milli Mücadele ve XI. Kızıl Ordu", **Mücahit Dergisi**, No: 6, Ankara, 1956, s. 22-24.

Nakşibendî ve Kadiri tarikat liderleri ile ayrı ayrı anlaşmalar yapmışlardır. Şuayip Molla Kasımov adlı tarikat şeyhi Bolşeviklerin tarafında olduğunu açıkca beyan etmiştir. Ali Mitayev adlı şeyh ise Bolşevikler ile milliyetçiler arasındaki anlaşmazlıklarda tarafsız kalacağını belirtmiştir. Bolşevikler kimi zaman gözdağı, kimi zaman rüşvet ve en önemlisi de şeriat kurallarına harfiyen uyulacağı propagandaları ile şeyhlerin konumuna da müdahele edilmeyeceğini söylemişlerdir. Böyle bir bağımsız Çeçenistan devleti kurulabileceğinin inancı ile birçok Müslüman halk kandırılmıştır [479] . Uzun Hacı'nın Beyaz Denikin Orduları'nı dağıtması, Bolşevikler için büyük bir hediye gibi olmuştur. Uzun Hacı, Bolşevikler ile de mücadele edebilirdi ancak onun ölümü ile mücadele başsız kalmıştır. Bolşevikler, Şuayip Molla'nın tarafsızlığını sağladılar. Bunu Şuayip Molla'nın rakiplerini desteklemeyeceklerini vaat ederek yapmışlardır. Daha sonra ise onbin kişilik mürit ordusuna sahip Ali Mitayev ile anlaşmışlardır. Çeçenistanlı dini lider Ali Mitayev, Çeçenistan Revkom'una davet edilmiş ve komitenin resmi üyesi yapılmıştır[480]. O dönemde en etkili Sufi lider olarak o görülüyordu. Mitayev'i trenyollarının haydutlardan korunması adına onu komiserlik görevine getirerek ikna etmeyi başardılar. Ancak onu komiserliğe alarak onun müritlerini Çeçenistan'ın tüm bölgelerine dağıtmışlar ve onun gücünü zayıflatmışlardı. Kullanıldığını anlayan Ali Mitayev, hükümetten istifa etmiştir. Ancak 1924 yılına gelindiğinde zaten Sovyetler yeterince güçlenmişlerdir ve Ali Mitaev'i tutuklamışlardır. 1925 yılında ise onu Moskova'da idam etmişlerdir[481].

Bolşevikler, devrim başlangıcından beri Rus olmayan milletleri kendi yanlarına çekmek için onların özgürlük taleplerine olumlu yaklaşmış ve dinlerini özgürce yaşayabileceklerini açıklamışlardır. Bolşevikler o kadar etkili propagandalar yapmışlardır ki bir Sovyet Şeriatçıları hareketi kurmayı başarmışlardır. Bu Sovyet

---

[479] Nikolay Leonardoviç Yançevskiy**, Grajdanskaya Bor'ba na Severnom Kavkaze T: 2**, [Гражданская борьба на Северном Кавказе Т: 2, Kuzey Kafkasya'da Sivil Savaş C: 2], Sevkavkniga, Rostov 1927, s. 20-30.; Vahid Kumidoviç Akayev, "Çeçenskiy Sufi Bamat Giray Hadji: Jizn' i Duhovnıy Put", [Чеченский Суфий Бамат Гирей Хаджи: Жизнь и Духовный Путь, Sufi Çeçen Bamat Girey Hacı: Yaşamı ve Manevi Yolu], **İzvestiya Vuzov**, No: 3, 2003, s. 35-38.

[480] Jeronim Perovic, "Uneasy Alliances: Bolshevik Co-optation Policy and The Case of Chechen Sheikh Ali Mitaev", **Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History**, Y: 15, S: 4, Zürih, 2014, s. 732.

[481] Mairbek Vatchagaev, "The Politicization of Sufism in Chechnya", **Caucasus Survey**, C: I, No: 2, Nisan 2014, s. 25-26.

Şeriatçılığı propagandasının liderleri; Dağıstan'da Tarko Hacı, Çeçenistan'da Sultan Molla, Kabardey'de Katkhanov, Tataristan'da A. Rasulayev'di[482]. Dönemin siyasi gelişmelerinde önemli bir yeri bulunan Dağıstan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Necmettin Samurski bir din adamıdır ve ünü uzak bölgelere kadar yayılmıştır[483]. Ayrıca, Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'nin sosyalist üyelerinden Nazır Katgan de bir hoca idi. Bir askeri teşkilat kurmuş ve kızıl değil yeşil bayraklar kullanmıştır. Üzerinde ayetlerin olduğu bu bayrakların kullanıldığı askeri teşkilatın birliklerine Şeriat Alayları denmiştir. Nazır Katgan da daha sonra Bolşeviklerin propagandalarına aldandığının farkına varıp kardeşi Beşir Katgan ile birlikte isyanlara katılacaklardır[484].

Bolşeviklerin Müslüman sosyalist reformistleri ile ittifakının nedenlerini Bolşeviklerin iki nihai hedefi üzerinden okunabilir. Birincisi Bolşevikler, bazı bölgelere oblast ve otonomi statüsü vererek bölgeyi kontrol etmek istemişlerdir. İttifak ettikleri Rus olmayan toplumlara sınırlı idare yetkileri vermişlerdir. Bölgeleri bazı küçük etnik birimlere ayırmış, bazı dil özelliklerine göre oluşumlara gitmişlerdir. Etnik ve dil gelişimleri desteklenerek bölgeler küçültülmüş İslam ve Türk kimliği altında Kafkas Halklarının bir araya gelmesindense onları küçük birimlere ayırarak ve bazı yetkilerle de donatarak çıkar sağlama yolunu seçmişlerdir. Özellikle toplumda çok etkili olan bazı din adamlarını Bolşevik organizasyonların içine çekmişlerdir. Dağıstan'da Beyaz Ordu'ya karşı ciddi mücadeler içerisinde olan Şeyh Ali Akuşalı, 1920 yılında Dağıstan Revkomu'na davet edilmiş ve Dağıstan Halkları Yargı Komiserliği Şeriat İşleri Başkanlığı'na atanmıştır. Görüldüğü üzere Bolşevikler, amaçları uğruna dini söylemleri kullanmaktan çekinmemişler, çeşitli din propagandaları ve renkli vaatler ile halkı ve liderleri yanlarına çekmişlerdir. Öyleki Sovyet hâkimiyetinin ilk zamanlarında halkın çok fazla taraftar olmasıyla şeriat mahkemeleri eskiden olduğu gibi devam ettirilmiştir. İlk zamanlarda şeriat mahkemeleri, İslami eğitim veren medreseler ve vakıf müesseselerine

[482] Serge, **a.g.e.**, s. 141.
[483] M. Aydın Turan, "XIX. Yüzyıl Başlarında Bir Ulus-Devlet Tasarımı Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ve Sonrası", **Birleşik Kafkasya İdealine Adanan Ömür M. Aydın Turan**, (Der: Nail Sönmez, Orhan Doğbay), 2. Baskı, Dünden Yarına Kafkasya Konferansı, İstanbul, Birleşik Birleşik Kafkasya Derneği, 2018, s. 95.
[484] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 163.

karışılmamıştır. Türkistan'da yapıldığı gibi Kafkasya'da da din adamları ile ittifaklar kurulmuştur[485]. Stalin'in sözlerinde şeriat ve adat denilen geleneksel hukuka saygı duyulacağından bahsediliyordu [486] . Dağıstan ve Kuzey Kafkasya'nın cumhuriyetlerinde şeriat mahkemeleri uzun süre korunmuştur. Albay Biçerahov kuvvetlerine karşı Sovyetlerin yanında savaşan halk arasında Sovyetlerin, Beyazlar'dan daha fazla dini özgürlük verildiği düşüncesi hâkimdi. Kızıl Ordu birlikleri içinde Şeriat Orduları (Kaberdey Molla Katakhanov'un emrinde 10 bin kişilik bir Kızıl Şeriat Ordusu bulunmaktaydı.) oluşturulmuştur[487]. 1923 yılında Adıge ve Çeçenistan'da şeriat mahkemelerinin faaliyet göstermesine karar verilmiştir. 1925 yılına kadar Dağıstan'da laik okullarda Kuran-ı Kerim öğretimine izin verilmiş, medreseler faaliyetlerine devam etmiştir[488].

Sovyetlerin, zor duruma düşünce Dağıstan'ın çok hızlı bir şekilde özerkliğini tanıması düşündürücüdür. Ancak; Dağıstan'ın yerel sosyalist liderleri olan Celalettin Korkmazov, Alibek Taho-godi, Ulubey Buynakski gibi şahıslar Sovyetlerin Dağıstan'a özerklik vermesi hususunda etkileri olmuştur. Bu kişiler her ne kadar Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı için savaşan Dağlılara karşı mücadele içerisinde de olsalar, teoride milli bazı özellikleri savunuyorlardı. Nitekim Sovyetlerin ileriki yıllardaki milli aydınları yok ederken, Dağıstan'ın bahsi geçen sosyalist liderlerini de milliyetçilik ile suçlayarak ortadan kaldırdığını tarih kitapları kaydetmektedir. Haydar Bammat'ın şu sözleri Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin maruz kaldığı Rus dikte yönetiminin mantığını açıklamaktadır: *"Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, kurulduğu günden başlayarak önce Beyaz Muhafız Kozaklarla daha sonra ise yerli halka karşı Kozaklarla birleşen Bolşeviklerle eşit koşullarda olmayan bir mücadeleye sürüklenmiştir[489]."* Gerçekten de 1917 yılındaki devrimden sonra başlayan süreçte Kuzey Kafkasyalılar, Kozaklar ve Ruslar ile tek çatı altında demokratik yöntemler ile haklarını almaya çalışsalar da bunda başarılı olamamışlardır. Kendilerine, Ruslar ve Kozaklar tarafından verilen sözler yerine getirilmemiştir. Bu yüzden Beyazlar ile mücadele başlamıştır. Beyazların yenilmesi

[485] **A.e.**, s. 731.
[486] **A.e.**, s. 739.
[487] Bennigsen, Wimbush, **a.g.e.**, s. 156-157.
[488] Aliyeva, a.g.m., s. 1851.
[489] Göyüşov, **a.g.e.**, s. 57.

sonrası yine o dönemlerde Bolşevikler tarafından verilen sözler tutulmamış ve Kuzey Kafkasyalılar haklarını alamamışlardır. Bu sefer Bolşevikler ile mücadeleye girişilse de bölgede iyice yalnız kalan Kuzey Kafkasyalılar, hakları olan özgürlüğü alamamışlardır. İmam Necmeddin ve Said Şamil sonrası ise Sovyetler bölgede yerleşmeye ve sistemli şekilde uzun bir süreç içerisinde Sovyetleştirme politikalarını uygulamaya çalışmıştır.

4.3. 1920 Yılından Sonra Sovyetlerin Dağıstan'da Egemenlik Kurması

Dış yardım yollarının kapanması, iç muhalefet kavgalarıyla çeşitli franksiyonlara ayrılma, Uzun Hacı'nın Said Şamil'in savaşa başladığı yıllarda ölümü, liderlerin bir araya gelememeleri gibi sebeplerden dolayı Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti çok yaklaştığı bağımsızlık idealinden uzaklaşmıştır. Beyaz Rus ve Kızıl Rus Orduları ile savaşmaktan yorgun halk da Türk Ordusu'nun geri çekilişi sonrası yalnız kalmıştı. Bolşevikler propaganda faaliyetlerini arttırmışlar ve hâkimiyetlerini artık tamamen bölgeye yaymışlardı. 1924 yılına kadar Necmeddin Gotsinski dağlar da direnişe devam etse de, yapacak fazla bir şey de kalmayınca Said Şamil ve Sultan Kılıç Girey, Türkiye'ye dönmüşlerdi. Albay Kaytmaz Alihanov ve üç oğlu da tutuklanarak öldürülmüştür. Türkiye'de İttihad Terakki Hükümeti yoktu. Yeni bir hükümet vardı ve bu hükümet Sovyetler ile barış antlaşmaları imzalamıştı. Sovyetler ile iyi geçinmek istiyorlar ve ortak düşman olan İngiltere gibi devletlere karşı bir savaş yürütüyorlardı. Dolayısıyla Kafkasya'da yeni hükümetlerin politikası birbirlerinin işlerine çok karışmamak üzerine kuruluydu. Nitekim Türkiye'den bölgeye gönderilen heyet, Nuri Paşa ve Kazım Kap gibi ekiplerden daha da ılımlı bir şekilde Bolşevikler ile görüşmüşlerdir. Her ne kadar Bolşeviklerin bağımsızlık vermeyeceklerini anlasalar da en azından kan dökülmeden Kafkas halklarının özerkliği konusunda görüş bildirmişlerdir. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Kızıl Rus Orduları tarafından işgali ile gıda, silah ve nakliyat yolları kapanmıştır. İngiltere ve diğer batılı ülkelerin de sessiz kalmaları ile Dağlılar yalnız kalmışlar ve Sovyet işgaline maruz kalmışlardır.

12 Nisan 1920'de Dağıstan'da Sovyet Halk Komiserlikleri oluşturulmuştur. Lenin; Celalettin Korkmazov, Alibek Taho-godi, M. Hizroyev'i Dağıstan delegeleri olarak kabul etmiştir[490]. Bu tarihte çok önemli bir olay gerçekleşmiştir. Bolşevikler ile Kuzey Kafkasyalı milli güçlerin birlikte oluşturdukları Kuzey Kafkasya Savunma Konseyi'ndeki milliyetçiler tamamen temizlenmiştir. Sovyet Rusya Hükümeti, Kızıl Ordu ve konsey içindeki yerli devrimciler tamamen ele geçirdikleri bu konseyi lağvederek adını Dağıstan Devrim Komitesi olarak değiştirmişlerdir. Başkanlığına Celalettin Korkmazov getirilmiştir. Osetlerden Safar Dudarov başkan yardımcılığına getirilmiştir. Dağıstanlılar'dan Muhammed Dalgat, Osman Osmanov, Mirzabek Ahundov, Said Gabiyev, Yusuf Muhammed Mollaoğlu, komitede yer almışlardır[491]. Verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere Bolşevikler, Kuzey Kafkasyalı milli güçler ile birlikte yendikleri Denikin kuvvetlerinden sonra Kuzey Kafkasyalı milli güçleri de tasfiye etmişlerdir. Bolşevikler, propagandalar ile yerel halkı ve milli güçleri yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Denikin kuvvetlerinin yenilmesinde hiç şüphesiz Uzun Hacı gibi din adamlarının büyük rolleri olmuştu. Kuzey Kafkasyalı milli güçler de Savunma Konseyi içinde Bolşevikler ile Denikin Kuvvetleri'ne karşı savaşmışlardı.

22 Ağustos 1920 tarihinde Dağıstan Devrim komitesi toprakların halka dağıtılması ile zenginlerin ve kulakların (zengin köylüler) tahıl ve ürünlerine el konulması kararı çıkartmıştır. Ayrıca Dağıstan'ın tüm bölgelerinde komünizmi yaymak adına RKP Dağıstan Bölge Örgütleme Bürosu'na bağlı bürolar faaliyetlere başlamışlardır. Rus Bolşeviklerinden B. P. Şeboldayev başkanlığında Celalettin Korkmazov, Said Gabiyev, Necmeddin Samurski, Muhammed Dalgat gibi yerli kişiler bu bürolarda görev almışlardır. Bu büro Kızıl Ordu'nun desteğiyle faaliyetlerini sürdürmüştür[492]. 1920 yılının Eylül ayında ise Dağıstan'da Sovyet Rusya'nın egemenliğini sağlamlaştırmak adına Dağıstan'ın yerel dillerinde gazeteler çıkartılmaya başlanmıştır. Kumuk Türkçesiyle Kızıl Bayrak, Avarca Kızıl Bayrak,

[490] 1920 yılı ve sonrası Lenin'in Dağıstan'daki ulusal politikası hakkında detaylı bilgi için bkz: Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 272-286.
[491] Alikberov, **a.g.e.**, s. 155-156., Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 247.
[492] Alikberov, **a.g.e.**, s. 165.; Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 219-252.

Lakça Miskin Halk, Azeri Türkçesiyle Şura Dagestan gazeteleri yayımlanmaya başlamıştır[493].

13 Kasım 1920'de Temirhan-şura'da 'Dağıstan Halklarının Olağanüstü Kurultayı' düzenlenmiş ve Dağıstan'ın özerkliği ilan edilmiştir[494]. Daha önce bu kararın nasıl alındığına değinmiştik. 7 Ocak 1920'de Dağıstan'ın özerkliği husunda V. Lenin, Mustafa Kemal'e bir kutlama telgrafı çekmiştir[495]. Lenin'in Mustafa Kemal'e telgraf çekmesinin nedeni Lenin'in Kafkasya'da İngilizlere karşı Türkiye'nin desteğini almak istemesinden kaynaklanmış olabileceğini akla getirmektedir. İki ülke de İngilizlere karşı Kafkasya'da işbirliği halindeydi. Dağıstan gibi Müslüman ve Türklerin yoğun yaşadığı yerlerde de Lenin, iyi niyetli davranışlarda bulunduğunu göstermek istiyordu şüphesiz. Ankara Hükümeti de mümkün olduğu kadar bölge halklarının haklarının garanti altına alınmasını istiyordu. Telgrafın içeriğinden Ankara Hükümeti'nin Dağıstan'ın bağımsızlığı yönünde tavır koyduğu ve bu sorunun Türkiye ile Sovyetlerin dostluk ilişkileri çerçevesinde çözümlendiği anlaşılmaktadır. Türkiye, Dağıstan halklarının haklarını garanti altına almayı başarmıştır. 20 Ocak 1921'de ise Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oluşturulmuştur[496]. Sonraki süreçte 1921 yılı içerisinde Dağıstan Sovyeti'nin delege seçimleri yapılmış, Dağıstan S.S.C'sinin anayasası oluşturulmuştur[497].Genel olarak V. Lenin döneminde Dağıstan S.S.C azami ölçüde milli haklarından ve özerklik haklarından yararlanabilmişlerdir. V. Lenin; Celalettin Korkmazov, M. Hızroyev ve Alibek Taho-godi'yi Dağıstan delegeleri olarak kabul ederek bölgenin sorunlarını yerel kişiler üzerinden çözmeye çalışmıştır[498].

20 Ocak 1921'de RKP (Rusya Komünist Partisi) Merkez Yürütme Komitesi, *Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti* ile Çeçen, İnguş, Oset, Kabardey, Balkar ve Karaçay bölgelerini oluşturan *Sovyet Dağ Cumhuriyeti* olmak üzere iki

---

[493] **A.e.**, s. 253.

[494] **Obrazovaniye Dagestanckoy A.S.S.R. (1920-1921 gg.)**, [Образование Дагестанской А. С. С. Р. (1920-1921 гг.), Dağıstan Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Oluşumu (1920-1921)], ,(Ed: M. A. Kazanbiyev, A. İ. Efendiyev), Mahaçkala, Dagestanskoye Knijnoye İzdatel'stvo, 1962, s. 90-95.

[495] **A.e.**, s. 100.

[496] Asker, **a.g.e.**, s. 541.

[497] Geniş bilgi için bkz: **Obrazovaniye Dagestanckoy A.S.S.R. (1920-1921 gg.)**, s. 160-178.

[498] V. Lenin, Dağıstan'a özel bir önem vermiştir. Mümkün mertebe Dağıstan'ın milli sosyalist liderlerleri ile birlikte bölgenin Dağıstan politikası oluşturulmuştur. V. Lenin'in Dağıstan politikası hakkında detaylı bilgi için bkz: Kaşkayev, **a.g.e.**, s. 271-285.

ayrı özerk cumhuriyet oluşturmuştur. Bu iki cumhuriyeti ise Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dâhil etmiştir. Sovyet iktidarı güçlü bir hâkimiyete döndükten sonra Sovyet rejimi bölgeyi daha küçük etnik bölgelere bölmüştür. 12 Ocak 1922'de Karaçay-Çerkes Özerk Oblastı, 16 Ocak 1922'de Kabardino-Balkar Özerk Oblastı, 27 Temmuz 1922'de Adige Özerk Oblastı ve 20 Kasım 1922'de Çeçen Özerk Oblastı kurulmuştur. 7 Temmuz 1924'te İnguş Özerk Oblastı ve Kuzey Osetya Özerk Oblastı'nın kurulması ile Sovyet Dağ Cumhuriyeti ortadan kaldırılmıştır. DSSC ise varlığını devam ettirmiştir. 1922 - 1923 yıllarında Hasavyurt. Kızılyar, Acıgöl sancak ve bölgeleri de Dağıstan'a dâhil edilmiştir[499]. DSSC'nin sınırları Harita 2.'de gösterilmiştir [500]. Zamanla Rusya'nın politikalarına bağlı olarak, bölgesel sınırlar ve bu bölgelerin idari yönetmelikleri birkaç kez değiştirilmiştir. 26 Nisan 1926'da Karaçay-Çerkes Oblastı, Karaçay Oblastı ve Çerkes Oblastı olarak ikiye bölünmüştür. 5 Aralık 1936'da Kabardey-Balkar Özerk Oblastı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne yükseltilmiştir. 15 Ocak 1934'te ise Çeçen ve İnguş bölgeleri bir Çeçen-İnguş Özerk Oblastı altında birleştirilmiştir ve 5 Aralık 1936'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne yükseltilmiştir[501].

Harita 2. Dağıstan SSC'nin Sınırları

[499] Buniyatov, a.g.m.,, s. 405.

[500] V. G. Hadjiyev, Dagestanskaya Avtanomiya Sovetskaya Sotsialisticheskaya Respublika, [Дагестанская Автономная Советская Социалистическая Республика, Dağıstan Otonomi Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti], Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, **Sovetskaya Entsiklopediya**, C: IV, 3. Basım, Mahaçkala, 1963, s. 931

[501] Çelikpala, "North Caucasian Emigré Movements Between the Two World Wars", s. 288.

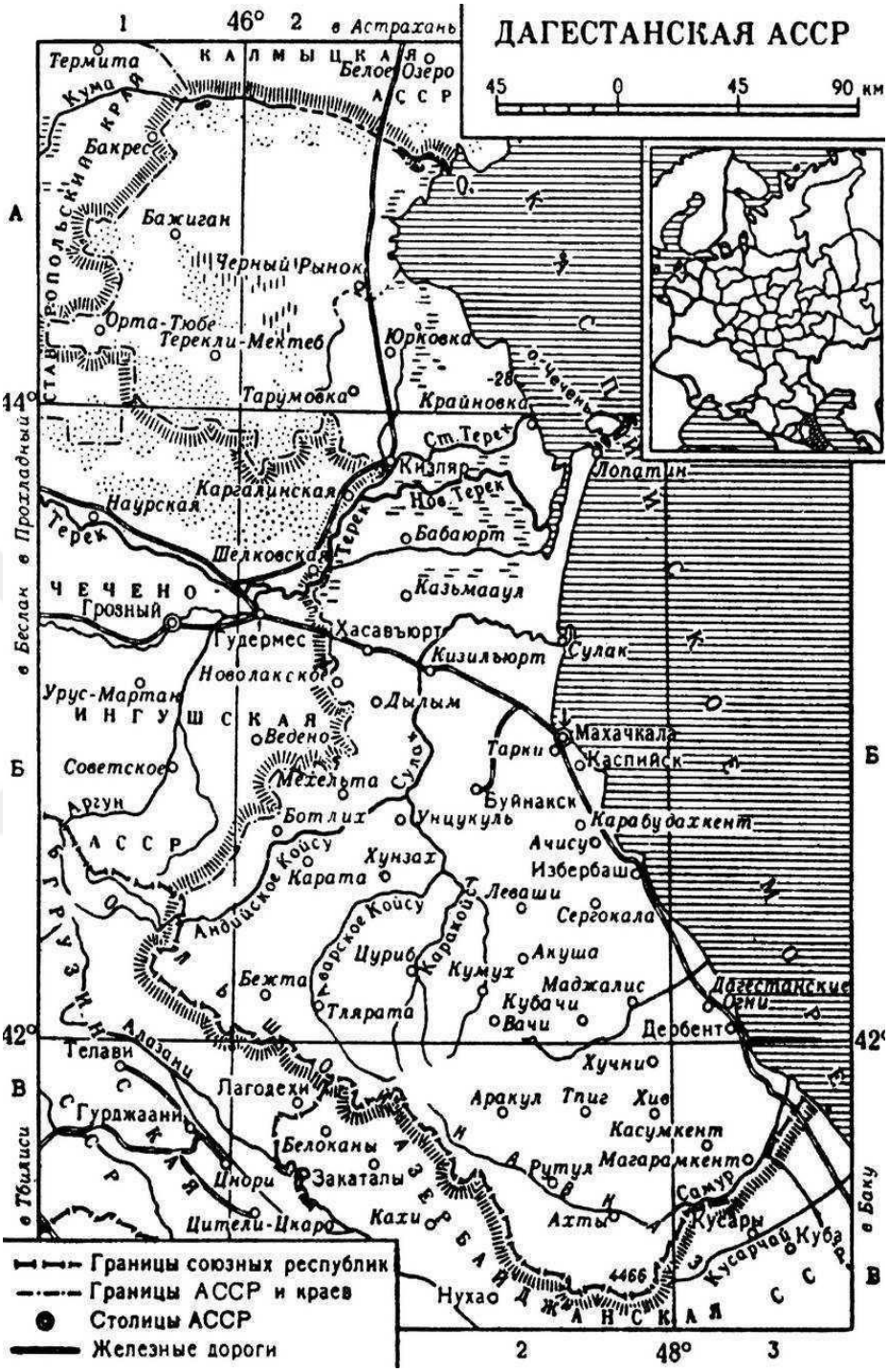

Kaynak: V. G. Hadjiyev, Dagestanskaya Avtanomiya Sovetskaya Sotsialisticheskaya Respublika, [Дагестанская Автономная Советская Социалистическая Республика, Dağıstan Otonomi Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti], Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, **Sovetskaya Entsiklopediya**, C: IV, 3. Basım, Mahaçkala, 1963, s. 931.

1877-1878 yıllarında Dağıstan ve Çeçenistan'da Rusya'ya karşı isyanlar çıkmıştı. İsyanlar bastırıldıktan sonra 1917'deki Şubat Devrimi'ne kadar Rusya, Kuzey Kafkasya'yı imparatorluğuna tam olarak dâhil edemese de işgal altında tutmuştur. Devrimden sonra ise durum karmaşık bir hal almıştır. Kuzey Kafkasyalılar, önce Kozakların desteğini alan General Denikin Kuvvetleri ile savaşmak zorunda kalmışlardı. Daha sonra Kızıl Rus Orduları'na karşı savaşmak zorunda kalmışlardır. Kafkasyalılar, Beyazlar ile Kızıllar arasında seçim yapmaya zorlanmıştır. Beyazlar, açıkça Rus Çarlığı yanlısı ve Rus milliyetçisi özelliklerini yansıtıyordu. Lenin ise Kafkasyalılara self-determinasyon ve otonomi haklarını teklif etmişti. Bu yüzden Kafkasyalılar, Kızıllara desteğini arttırmıştır. Böylece 1917-1920 yılları arasındaki Rus İç Savaşı yıllarında Kızıllar, Kafkasya'da kendilerine sığınak ve destek bulmuşlardır. Kızıl Ordu'nun Denikin'e karşı zaferinde Kafkasyalıların bu destekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat Bolşevikler de önceki Rus öncüllerinden farklı değildi. Yerli halka karşı davranışları ve onları küçümsemeleri ile yerli halk Bolşeviklere karşı çatışmaya başlamıştır. Beyaz Ordu yenilir yenilmez, Bolşevikler sert bir Sovyetleştirme sürecine başlamıştır. Yerel yönetimin yapısal özelliklere uygun olmayan uygulamalar başlamıştır. Özellikle İslam dinine olan baskı çok sert bir şekilde uygulanmıştır. Ağustos 1920'de Dağlı Halkların Şeriat Ordusu [502] oluşturulmuş Dağıstan'ın güney bölgelerinde ayaklanmalar yükselişe geçmiştir. Bolşevikler daha çok Dağıstan'ın kuzeyinde ve Çeçenistan'ın aşağı düzlüklerinde hâkim bir konumda bulunuyordu. İlk etapta direnişçiler bir takım önemli zaferler kazansa da 1921 yılının başından itibaren Bolşevikler kesin bir zafer kazanmıştır. Nisan ayına kadar direnişçiler Dağıstan'ın batı kesimindeki dağlara çekilmeye zorlanmışlardır. Bu son kale de 1921 yılının Mayıs ayında, Şeyh Şamil'in Gunip'de 1859 yılında düşüşü gibi düşmüştür[503]. Sovyet iktidarı kurulduktan sonra Kuzey Kafkasya'da birçok idari sınır değişiklikleri, toprak reformları, dağlardan şehirlere iskân politikaları uygulanmıştır. Bu uygulamalar ile Kuzey Kafkasya'nın etnik-demografik durumu çok değişmiştir. Özellikle Dağıstan'da durum çok

[502] Yazar burada 1920 Eylül ayında Uzun Hacı'nın Dağıstan'ın güney bölgelerinde kurduğu şeriata dayalı Kuzey Kafkas Emirliği'ni belirtiyor olmalıdır. Bkz: Svante E. Cornell, **Small Nations and Great Powers, A Study of Ethnopolitical Conflict in The Caucasus**, Londra, Curzon Press, 2001, s. 15.
[503] **A.e.**, s. 15.

değişmiştir. Sovyetler döneminde Darginler, Laklar vb. halkların etnik sınırları genişlemiştir. Örnek olarak Hasavyurt, Hazar ovaları ve Kızılyar yakınlarına Avarlar, Laklar, Lezgiler, Darginler yerleştirilmiştir[504]. Böylelikle günümüzdeki Dağıstan adlı ülkenin sosyo-politik durumu oluşmuştur.

Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Dağıstanlı yerel sosyalistler çok etkili olmuştur. Sosyalistlerin başını çeken ve 1921-1931 yılları cumhuriyetin ilk başkanı olan Celalettin Korkmazov, Şubat 1920'de daha Kızıl Ordu, Dağıstan'a gelmeden çok önce Dağıstan'ı ve Terek bölgesini kaplayan bir Dağlı Halk Cumhuriyeti kurulmasını teklif etmiştir. Teklifi, V. Lenin tarafından da desteklenmiştir. Federatif devlet kurulması husunda çalışmalar Türkiye, Azerbaycan tarafından da desteklenmiştir. Bekir Çobanzade bu duruma şu şekilde sevinmiştir: *"Dağıstan Cumhuriyeti etrafındaki Kuzey Kafkasya milliyetlerinin halklarının çoğunluğunun birleşmesi ve bu cumhuriyetteki resmi devlet dilinin Türkçe (Kumuk dili) olması parlak bir geleceği müjdeliyor."* Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı Mehmen Emin Rasulzade ise şu açıklamayı yapmıştır: *"Dağıstan Cumhuriyeti, Türk unsurunun, dilinin ve kültürünün çok önemli bir rol oynadığı çok uluslu Müslüman bir cumhuriyettir. Ve onların bu rolü her geçen gün artmaktadır. Bu mantıkta Dağıstan'ı Türk Cumhuriyeti olarak adlandırıyoruz [505] ."* Tabiki o dönemki Sovyetlerin yaptığı propagandalar ve sonraki dönem uygulamalarına baktığımızda bu durumların birçoğunun tam olarak gerçeği yansıttığı görülemeyecektir. Türkiye, Sovyetleri desteklemiş ve yardım almıştır. Olabildiğince de yerel halkların haklarının garanti altına alınmasını istemiştir. İlk başlarda her şeyin bir süreliğine çok iyiye gittiği düşünülse de uzun vadede yerel halkların birçok kazanımları Sovyetlerce geri alınacaktır. Bu tarihten sonra Sovyet Rusya Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 1991'de Sovyet Rusya'nın dağılmasına kadar varlığını devam ettirmiştir.

Sovyetlerin, Dağıstan'ı işgal etmesi ve kendisine bağlı bir cumhuriyet olarak bölgeye yerleşmesiyle Dağıstan'da camiler Tanrısızlar Teşkilatı'nın emrine

[504] Sovyet döneminde Dağıstan'da yaşanan etnik yer değiştirmeler, değişen etnik sınırlar, iskân politikaları hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Natalya Volkova, "18-20. Yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'da Dağlardan Düzlüklere Yerleşme", (Çev: Murat Papşu), **Kafkasya Calışmaları Sosyal Bilimler Dergisi**, Y: 3, No: 6, Mayıs 2018, s. 233-247.
[505] Aliyev, a.g.m., s. 1133-1135.

verilmiştir. Pioneer Mektepleri (Komünist/Leninist Gençlik Birlikleri) ve Komsomol Teşkilatları (Komünist/Leninist Gençlik Birlikleri) kurulmuştur[506]. Bu örgütler aracılığıyla Sovyet Rusya, Dağıstan'da dinsizlik politikaları yürütmüş ideolojik olarak Dağıstan'ı merkezi Rusya komünist yönetimine bağlı kılmıştır. Dağıstan'da Usul-u Ceditçiliğin mimarı, İsmail Gaspıralı'nın Kırım'daki basımevinde çalışmış ve Dağıstan'da ilk matbaayı kuran kişi olan Ebu Sufyan Akayev, 1902'de Töbenkazanış'ta okul açmıştı. Bu okul 1923 sonlarında Sovyet Rusya tarafından kapatılmış ve 1929 yılında ise Akayev, milliyetçilik ve İslamcılık suçlamalarıyla tutuklanmış ve çalışma kamplarına gönderilmiştir[507]. 1924 yılında C. Korkmazov, N. Samurski, A. Taho-godi, M. Dalgat gibi yerli sosyalist liderler halk düşmanı, Pan-Türkist, burjuva milliyetçisi gibi ithamlar ile suçlanmaya başlamışlardır. Rus komünistlerinin propagandaları ile yerli liderlerin çalışmaları sekteye uğratılmaya çalışılmıştır[508]. Sonraki süreçte ise bahsi geçen liderler Bolşevikler tarafından ya öldürülmüş ya sürgün edilmiştir.

1929 yılında Stalin, gücü ele geçirince sert güç uygulamaya başlayarak bölgeyi kolektif bir şekilde Sovyetleştirmeye tabi tutmuştur. Kollektif çiftlikler kurulmuş, İslam dini yasaklanmış, şeriat okulları, camileri, mahkemeleri kapatılmıştır. Zengin olduğu iddiası ile veya Sovyetleştirmeye karşı çıkanlar Kulak denilen kamplara sürgün edilmiştir[509]. İdealist yerli sosyalistler bile bu Sovyetleştirme ve eziyetlere karşı çıkmıştır. Dağıstan'daki sosyalistlerin lideri Celalettin Korkmazov, bu durum karşısında şöyle bir açıklama yapmıştır:

> *"Biz muhtar cumhuriyetiz, bu ünvanı verdiniz. İşlerimize karışmayınız, tatbik etmek istediğiniz sistem ve yaptığınız propaganda memleketimize ve halkın ruhuna uymaz, mahalli şartlara riayet lazımdır[510]."*

Celalettin Korkmazov, Alibek Tahogodi, Mahaç Dahadayev, Ulubey Buynakski, Necmeddin Samurski gibi Dağıstanlı sosyalist liderler, Dağıstan halklarının haklarını

---

[506] Gülçür, **a.g.e.**, s. 39.
[507] Çetin Pekacar, "Kumuk Türklerinin Ansiklopedik Âlimi Eğitimci, Yazar ve Şair Abusupiyan Akayev", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, S: 9, Bahar 2000, s. 160-183.
[508] Dağıstanlı yerel sosyalist liderlerin uğradıkları suçlamalar hakkında detaylı bilgi için bkz: Ramazan Karça, "Kuzey Kafkasya'da Milliyetçiliğe Karşı Savaş", **Yeni Kafkas Dergisi**, Y:4, S: 23, İstanbul, 1960, s. 6-8.
[509] Igor Yakovleviç Hovitskiy, **Upravleniye Etnopolitikoy Severnevo Kavkaza**, Krasnodar, Zdrasvuyte İzdatel'stvo, 2011, s. 70-78.; Gammer, "Empire and Mountains: The Case of Russia and the Caucasus", s. 130.
[510] Kaflı, **Şimali Kafkasya**, s. 162.

azami ölçüde korumaya çalışmışlardır. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni kuran kadrolar ile birlikte yola çıksalar da dünya görüşleri onları farklı cephelere süreklemiştir. En nihayetinde sosyalist de olsalar, Dağıstan'ın milli, dini haklarını savunmaya devam etmişlerdir. Ancak 1937 yılında Celaletttin Korkmazov, Alibek Tahogodi, Necmeddin Samurski gibi milli sosyalist liderler Sovyet Rusya tarafında Pan-Türkist suçlamaları ile ortadan kaldırılacaktır. Böylelikle Sovyet Rusya tam olarak Dağıstan topraklarında egemenlik kurabilmiştir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni kuran kadrolara ne kadar sahip çıkılırsa sosyalist tarafta yer almış Dağıstanlı liderlere de aynı şekilde sahip çıkmak önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim günümüzde Dağıstan halkları ve aydınları bu bahsettiğimiz kişilere sahip çıkmakta ve onları Dağıstan'da büyük işler başarmış kişiler olarak görmektedirler.

SONUÇ

Rusya'daki 1917 Şubat Devrimi ile birlikte, Rusya coğrafyasında ikili bir yapı oluşmuştur. Bir yanda seçimler yapılana kadar ülkeyi idare edecek olan Geçici Hükümet, diğer yanda ise Bolşevikler olmuştur. Şubat Devrimi ile birlikte Rus Çarlığı'nın otoriter yönetiminden kurtulan Kuzey Kafkasyalılar da kendi bölgesel icra komitelerini kurmuşlardır. Geçici Hükümet'e bağlı olarak demokratik seçimler ile Kuzey Kafkasyalılar kendi topraklarında kendi idari kurumlarını kurmuşlardır. İlk olarak 5-6 Mart 1917 tarihlerinde Kuzey Kafkasya Dağlı Halklar Birliği ve onun Geçici İcra Komitesi kurulmuştur. Bu komitenin ilk başkanı ise Balkar Türklerin'den bir sosyalist olan Basiyat Şahan olmuştur. KKDHB, Kuzey Kafkasyalıları milli halk kongrelerine ve nihayetinde Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşuna götürecek olan idari kurum olmuştur. Bu icra komitesinde Dağıstanlılar önemli bir yer işgal etmişlerdir. Reşidhan Kaplan, Tavsultan Şakman gibi Dağıstanlılar bu komitenin içinde yer almışlardır. Basiat Şahan'ın da Dağıstanlı sosyalist liderler; Celalettin Korkmazov, Mahaç Dahadayev, Ulubey Buynakski gibi kişiler ile yakın arkadaş olması önemlidir. KKDGB'nin içinde her halktan ve her görüşten insanın bulunması önemli bir gelişmedir.

Rusya'daki Bolşevik darbesi sonucu, Rusya'da Çarlık taraftarı Beyaz Ruslar ile sosyalizm yanlısı Bolşevikler hâkimiyet için savaşmaya başlamışlardır. Bu savaşlar Kuzey Kafkasya'da da yaşanmıştır. Kuzey Kafkasya'da o dönem kendi yerel icra hükümetlerini kuran Kuzey Kafkasyalı aydınlar da vardı. O yüzden Kuzey Kafkasya'da üç farklı yapı oluşmuştur. KKDHB, 1-11 Mayıs 1917'de Vladikafkas'ta ilk halk kongresini tertip etmiştir. Kongrede Dağıstanlılar önemli bir yekûnu oluşturmuşlardır. Kuzey Kafkasyalılar bahsi geçen dönemlerde Ruslar ve Kozaklar ile iyi geçinmişler, demokratik bir yöntem ile seçimle bölgelerin idari yönetimlerini ellerine almışlardır. Bütün Kuzey Kafkas aydınları ve halkları bir araya getirilmiş, Rusya Federasyonu içerisinde federatif bir devlet kurma istekleri beyan edilmiştir. Vladikafkas kongresinde KKDHB'nin geçici yönetimi terk edilmiş, KKDHB kurulmuştur. Birliğin içinde sosyalistlerden Basiyat Şahan ile Mahaç Dahayadev kendine yer bulmuştur. Yine aynı şekilde Mahaç Dahadayev gibi kendine yer bulan Dağıstanlılardan Reşidhan Kaplan, Albay Nuh Beg Tarkovski olmuştur. Daha

sonraki kongre ve süreçlerde de Dağıstanlıar hep en yüksek oranı oluşturacaklardır. Bunun böyle olmasının sebebi ise Dağıstan'ın tarih boyunca sınır ve nüfus olarak büyük bir bölge olmasıdır. Kuzey Kafkasya'daki asıl entelektüel hayatın merkezi burası olmuştur. Kuzey Kafkasya Halklar Kongresi'nin ikincisi ise 20 Ağustos 1917'de Dağıstan'ın Andi şehrinde gerçekleştirilmiştir. Kongrede Dağıstanlı din adamlarının büyük etkileri olmuştur. Dağıstanlı İmam Necmeddin Gotsalı ve Uzun Hacı liderliğindeki din adamları KKDHB'nin liderleriyle anlaşabilmişler ve Rusya'ya karşı daha bağımsız hareket edebilmek adına güç birlikteliği yapabilmişlerdir. O dönem Dağıstan'da din adamları olmadan büyük bir harekete girişmek de çok zordu. Andi Kurultayı, Vedeno ve Vladikafkas kongreleri ile KKDHB devlet olma yolunda önemli adımlar atmışlardır. Anayasa çalışmaları, meclis seçimleri, idari kurumların tesisi, dini ve askeri kurumların tesisi, şerat mahkemelerinin ve yüksek mahkemelerin oluşturulması gibi meseleler çözümlenmiştir. Dağıstanlı din adamı Necmeddin Gotsalı da Kuzey Kafkasya'nın şeyhülislamı seçilmiştir.

Kuzey Kafkasyalı aydınlar Kozaklar ile de stratejik olarak Bolşeviklere karşı durabilmek için iki farklı geçici birlik hükümeti kurmuşlardır. 20 Ekim 1917'de Güneydoğu Birleşik Hükümeti kurulmuştur. 1 Kasım 1917'de ise Geçici Terek Dağıstan Hükümeti kurulmuştur. Hükümetlerin içinde de Dağıstanlılar en fazla oranda temsil edilenler olmuştur. Geçici-Terek Dağıstan Hükümeti başkanı Dağıstan Kumuk Türkleri'nden Reşidhan Kaplan olmuştur. Hiç şüphesiz Dağıstan bölgesinde icra hükümetlerinin tamamını ellerinde tutanlar yine yerel güçler olmuştur. Hatta Geçici Terek Dağıstan Hükümeti'nin başkanı Dağıstanlı Kumuk Türkleri'nden Reşidhan Kaplan olması önemli bir ayrıntıdır. Ancak sözü edilen hükümetler kısa süreliğine ayakta kalabilmişlerdir. Ekim 1917'de Bolşeviklerin bir darbe ile başa gelmesiyle atıl duruma düşmüştür. Artık Beyaz Rus ve Kızıl Rus orduları savaşları başlayacaktır. Kozakların, Kafkas yerli halklarının işgal ettiği toprakları terk etmemesi, Beyaz Rus ordularının yanına geçmesi gibi sebeplerden ötürü Kuzey Kafkasyalılar yalnız kalmışlar ve çareyi Osmanlı'dan yardım istemekte bulmuşlardır. Andi Kongresi zamanı gerçekleşen olaylardan sonra Kuzey Kafkasyalılar, iki farklı renkteki Rusların saldırıları arasında kalmışlardır.

KKDHB, Güney Kafkasya devletleri ile de görüşmüş ve bir Kafkasya Konfederasyonu fikrini savunmuştur. Ancak bu fikir kabul edilmemiştir. KKDHB, Enver Paşa ile de görüşmüş ve Batum konferansında bağımsızlık taleplerini açığa vurmuşlardır. İstanbul'a gelen Kuzey Kafkasyalı heyet, İstanbul'da iken 11 Mayıs 1918'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Osmanlı, resmi olarak cumhuriyeti tanımış ve 8 Haziran 1918'de yardım ve dostluk antlaşması imzalanmıştır. Cumhuriyetin anayasasında da Kumuk Türkçesi resmi dil ve eğitim dili olarak kayıt altına alınmıştır. Beyaz ve Bolşevik güçlerin hem Azerbaycan'da hem Kuzey Kafkasya'da işgalleri ve zulümlerini durdurmak isteyen Osmanlı, Kafkas İslam Ordusu'nu kurmuş ve ordularını Kafkasya'ya sokmuştur. Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan'ı kurtarmasından hemen sonra Kuzey Kafkas İslam Ordusu teşekkül ettirilip Dağıstan harekâtı başlamıştır. 1918 yılında 6 Ekim'de Derbent, 8 Kasım'da Mahaçkala kurtarılmıştır. Abdülmecid Tapa Çermoy başkanlığında cumhuriyet kurulmuştur. Bu cumhuriyet Dağıstan'da kurulmuştur ve bakanlıkların birçoğunu Dağıstanlılar oluşturmuştur. Bolşevik saldırıları sonrası Hükümet merkezi Vladikafkas'tan Nazran'a, sonra da Temirhan-şura'ya taşınmıştı. Osmanlı'nın yardımlarıyla Dağıstan'da Şamil Alayları oluşturulmuştur. Tek askeri güç tabiî ki bunlar değildi. Çarlık subaylarının yerel güçlerden oluşan askeri birlikleri vardı. Aynı zamanda din adamlarının oluşturduğu milis kuvvetler vardı.

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile Kafkasya'yı boşaltmak zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen tarafta olan Osmanlı Devleti'nde de bölge ile yakından ilgilenen İttihat Terakki Hükümeti iktidarı terk etmişti. Yalnız kalan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti henüz yeni bir devlettir ve düzenli bir ordu halen oluşturulamamıştır. Denikin kuvvetleri saldırıları sonrası sarsılan cumhuriyette, 15 Aralık 1918 günü cumhurbaşkanı Abdülmecid Tapa Çermoy istifa etmek zorunda kalmış ve başa Pşımaho Kotse geçmiştir. Yeni bir hükümet kurulmuş ve bu hükümette de çoğunluk Dağıstanlılar'dan oluşmuştur. Bu dönemde hem Beyaz Rus hem Kızıl Rus orduları ile savaşılmıştır. Hükümet liderleri Tiflis'e geçmek zorunda kalmışlardır. Dağıstan'ın şehirleri kimi zaman Denikin kimi zaman Bolşeviklerin elinde yer değiştirmiştir. Yaşanan olumsuzluklar sonrası 12 Mayıs 1919'da Pşımaho Kotse Hükümeti de istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine

ise Dağıstanlı Gazikumuklar'dan Mikail Halilov getirilmiştir. Mikail Halilov ise Denikin tarafına geçmiştir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin savunma bakanlığını yapmış olan Albay Nuh Beg Tarkovski ile yine Rus Çarlığında subaylık yapmış olan Mikail Halilov gibilerin Denikin ile arası daha iyi olmuştur. Kuzey Kafkasyalılar, Denikin ile anlaşacaklarını düşünmüşler ancak Denikin hiçbir şekilde Kuzey Kafkasyalı milli güçler ile anlaşmamıştır. Nihayetinde Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti lağvedilmiştir. Kuzey Kafkasyalılar ise Beyaz Denikin kuvvetlerinin işgallerine karşı bağımsızlık mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Dağıstan'da bu süreçte daha çok din adamları bağımsızlık savaşlarını sürdürmüştür. İmam Necmeddin Gotsalı ve Uzun Hacı liderliğinde savaşlar devam etmiştir. 1919 yılı Eylül ayında Uzun Hacı, Kuzey Kafkasya Emirliği'ni ilan etmiştir. Uzun Hacı, Osmanlı Sultanı'nın izni ile bu emirliği kurduğunu ilan etmiştir. Yanında da bölgede kalmış olan birçok Türk subay, yardımcısı olmuştur. Özellikle Nuri Paşa ve Kazım Kap Bey, Uzun Hacı ile yan yana olmuşlardır. Ekim ayında ise Dağıstanlı sosyalist liderlerin girişimiyle Denikin kuvvetlerine karşı savaşmak için Savunma Konseyi kurulmuştur. Konsey, Uzun Hacı ile birlikte olabilmiştir. Asıl yükü ise Uzun Hacı'nın birlikleri çekmiştir. Çeçenistan ve Dağıstan'ın birçok bölgesini Denikin kuvvetlerinden temizlemiştir. Bolşevik bazı kuvvetler, Uzun Hacı'nın emrine girmiştir. Savunma Konseyi'nin içinde Nuri Paşa, Kazım Kap ve bazı Dağıstanlı liderler yer almışlardır. Ayrıca Uzun Hacı'nın emirliği ile Tiflis'teki Kuzey Kafkasya Hükümeti ve bölgelere dağılmış olan hükümet liderleri ortak hareket etmiştir.

Uzun Hacı liderliğindeki Kuzey Kafkasyalıların, bölgeyi Denikin kuvvetlerinden temizlemesi sonrası Savunma Konseyi içinde Bolşevikler ile milli güçler arasında liderlik mücadelesi başlamıştır. Dağıstanlı sosyalist liderler öncülüğünde Savunma Konseyi tamamen Bolşeviklerin eline geçmiştir. Celalettin Korkmazov, Mahaç Dahadayev, Ulubey Buynakski gibi liderler artık Nuri Paşa ve Kazım Kap gibi Türk subaylarını istememişlerdir. Türk subayları bölgeden çıkınca ve Kızıl Rus Orduları'nın Dağıstan şehirlerini işgal etmesi sonucu, Kuzey Kafkasya Hükümeti dağıtılmıştır. Uzun Hacı'nın kurduğu emirlik de dağıtılmıştır. İmam Necmeddin Gotsalı ve Said Şamil gibi Dağıstanlı liderler, Bolşeviklere karşı bağımsızlık savaşlarını sürdürseler de başarılı olamamışlardır. Türkiye'den gelen

İmam Şamil'in torunu Said Şamil geri dönmek zorunda kalmıştır. İmam Necmeddin Gotsalı ise 1925 yılında Bolşevik kuvvetler tarafından yakalanmış ve idam edilmiştir. Böylelikle Bolşevikler, Dağıstan'ı tümden ele geçirmişlerdir.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Bolşevikler tarafından akamete uğratılmasından sonra 20 Ocak 1920'de RKP Merkez Yürütme Komitesi, Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Çeçen, İnguş, Oset, Kabardey, Balkar ve Karaçay bölgelerini oluşturan Sovyet Dağ Cumhuriyeti (Gorskaia Sovietskaia Respublika) olmak üzere iki özerk cumhuriyet oluşturmuştur. 20 Ocak 1921 yılında Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne katılımı onaylanmıştır. 1922 yılında ise Sovyet Dağ Cumhuriyeti altı parçaya ayrılmıştır. 12 Ocak 1922'de Karaçay-Çerkes Özerk Oblastı, 16 Ocak 1922'de Kabardino-Balkar Özerk Oblastı, 27 Temmuz 1922'de Adige Özerk Oblastı ve 20 Kasım 1922'de Çeçen Özerk Oblastı kurulmuştur. 7 Temmuz 1924'te İnguş Özerk Oblastı ve Kuzey Osetya Özerk Oblastı kurulmuştur. Bu dönemde Dağıstan, ulusal sınırlara malik bir ülke olarak ilk defa temayüz etmiştir.

1921-1931 yılları arası Dağıstan SSC başkanlığını Dağıstanlı Kumuk Türkleri'nden Celalettin Korkmazov yapmıştır. Celalettin Korkmazov, Mahaç Dahadayev, Ulubey Buynakski, Alibek Tahogodi gibi Dağıstanlı sosyalist liderlerin ilk başta 1917 yılında KKDHB içinde bulunduğunu belirtmekte yarar vardır. Farklı görüşteki Kuzey Kafkasyalı lider ve aydınlar, Kuzey Kafkasya ideali için ilk başlarda birlik olabilmişlerdir. Ancak Bolşeviklerin Ekim darbesi ile Rusya'da hükümeti ele geçirmeleri sonrası iki farkla kanat ortaya çıkmıştır. Sosyalist olan Dağıstanlı liderler, Bolşeviklerin safında yer almışlar, bölge icra hükümetlerini ellerinde tutan Kuzey Kafkasyalı milli güçler ise Geçici Hükümeti desteklemişlerdir. Özellikle 1917 yılı Andi Kongresi sonrası ayrılıklar belli olmaya başlamıştır. Hiç şüphesiz Dağıstan'da o dönem belirli bir işçi sınıfı yoktur. Dolayısı ile sosyalist bir akım Dağıstan'da kolay kolay gelişemezdi. Dağıstan çok eski zamanlardan beri İslam'ın kuvvetli olduğu bir bölge ve sanayinin de çok gelişmediği bir bölge olmuştur. Dağıstanlı sosyalistler, daha çok Rus Bolşevik güçlerinin desteklerini bulmuşlardır. Kuzey Kafkasyalı milli güçler her ne kadar İtilaf devletleri ile görüşseler de ciddi yardımları alamamışlardır. İngiltere gibi devletler Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni

değil Denikin kuvvetlerini desteklemişlerdir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni ise Osmanlı desteklemiştir. Türkiye'nin bağımsızlık savaşı verdiği yıllarda başta olan Mustafa Kemal yönetimi de Sovyetler ile dostluk antlaşması imzalamıştır. Antlaşmanın imzalanmasında Celalettin Korkmazov ve Karakol Cemiyeti'nin kurucusu Baha Sait gibi Dağıstanlı sosyalist Kumuk Türkleri'nin büyük rolleri olmuştur. Celaletttin Korkmazov'un Türkiye'de daha önce bulunmuş olması, İttihat Terakki ile ilişkileri önemlidir. Mustafa Kemal dönemi Ankara Hükümeti, Dağıstan'ın en azından federatif sistemde; dilini, dinini, kültürünü yaşatabilecek, kendi kendilerini yönetecek bir ülke olmasını istemiştir. Mustafa Kemal ve Lenin arasındaki yazışmalar bunu ispat etmektedir. 1919 yılı içerisinde bölgeye giden Türkiye Heyeti, bölgede incelemelerde bulunmuştur. Heyet; Ali Akuşalı, Kazım Kap, Nuri Paşa ve Celalettin Korkmazov gibi liderler ile görüşmüştür. Heyetin herkes ile görüşmesi ve ortak bir yol araması takdire şayandır. Heyet, sosyalist liderler ile de görüşmüştür. Türkiye ile Sovyetlerin anlaştığı bir zamanda Dağıstan'a gitmiştir. Ayrıca Ankara Hükümeti'nin bilgisi dâhilinde bölgeye gitmişlerdir. Bölgede yaşananları Ankara Hükümeti'ne rapor etmişlerdir. Dağıstan'da daha fazla kan akması yerine, uygun bir ortak yol ile Dağıstan'ın haklarını alabilecekleri bir yapı tasavvur etmişlerdir. Heyet bölgeye gittiğinde bölge oldukça karışık durumdadır. Uzun Hacı yeni vefat etmiştir. Bir yanda İmam Necmeddin Gotsalı liderliğinde din adamları bağımsızlık savaşlarını yürütürlerken bir yanda Bolşevikler, bir yanda Tiflis'teki Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti yer almaktadır. Denikin kuvvetleri o sıralarda bölgeden temizlenmek üzeredir. Ancak bölge dağınık bir yapı halindedir. O dönemde Türkiye'nin ve Sovyetlerin İngiltere'ye karşı savaş verdiklerini göz önünde bulundurmak önem arz etmektedir. Sovyetler de ilk yıllarda Dağıstan'da şeriat mahkemelerine dokunmamış, kimi bazı hakları sağlamıştır. Ancak ileriki yıllarda hem milli sosyalist liderler ortadan kaldırılmış, hem de dini okullar, dini mahkemeler kaldırılmıştır. Halk eskisi gibi kültürel özelliklerini yaşayamamıştır.

Bolşevikler, Dağıstan'ı ele geçirirken bazı din adamlarını çeşitli yöntemler ile yanlarına çekmeyi başarmışlardır. RKP ilk Dağıstan Bölge sekreteri Necmeddin Samurski etkili bir din adamıydı. Şeyh Ali Mitayev gibi ve daha başka din adamları da Sovyetlerin propagandalarına inanmıştır. Sovyetler, daha ilk zamanlarda bölge

halklarının bağımsızlıklarına ve dinlerine saygı duydukları propagandası yapmış ve Denikin kuvvetlerine karşı savaşan Kafkas halklarının desteğini almak istemişlerdir. Taktikleri kısmen işe yaramış ve bölgenin Kuzey Kafkasyalılar eliyle Denikin kuvvetlerinden temizlenmesi sonrası Dağıstan dâhil Kuzey Kafkasya, Bolşeviklerin eline geçmiştir. Ancak Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ve Kuzey Kafkasya Emirliği gibi hükümetler, Bolşevikler tarafından akamete uğratılmıştır. Daha sonraki süreçte ise Dağıstanlı birçok milli sosyalist lider, aydın, din adamı ortadan kaldırılmıştır. Din baskı altına alınmıştır. Böylelikle Dağıstan SSC asıl şeklini almıştır. 1991 yılındaki Sovyetlerin dağılmasına kadar da Dağıstan SSC, bugünkü Rusya Federasyonu'na dâhil Dağıstan Cumhuriyeti'nin ulusal sınırlarına malik bir ülke olarak varlığını sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Abdullayev, M. A.: **Triumf i Tragediya Şeyh-ul'-Islama Dagestana Ali-Hadji Akuşinskovo**, Mahaçkala, Epoha, 2013.

Acar, Kezban: **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Ankara, Nobel Yayınları, 2004.

Akayev, Vahid Kumidoviç: "Çeçenskiy Sufi Bamat Giray Hadji", **Jizn'i Duhovnıy Put**, İzvestiya Vuzov, No: 3, 2003, s. 33-39.

Akyüz, Jülide: "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", **Bilig Dergisi**, S: 46, 2008, s. 37-56.

Ali, Zeki: "Haidar Bammate, A Noble Muslim Figure", **Islamic Literature**, XII/2, 1965, 11-12.

Alikberov, G. A.: **Revolyutsiya i Grajdanskaya Boyna vı Dagestane Hronika Bajneyşih Sobıtiy (1917-1921 gg.)**, Mahaçkala: Dagestanskoe Knizhnoe İzdatel'stvo, 1962.

Aliyev, K. M.: "Knyaz'ya Alhazovı (Alhasovı) Odno iz Otvetvleniy Roda Şauhalov Tarkovskih", **Genealogiya Narodov Kavkaza. Traditsii i Sovremennost'**, Vladikafkas: RAN VNTS, 2017, s. 7-18.

Aliyev, Kamil: "Atatürk ve Dağıstan: Rus-Türk Yakınlaşmasına ve Moskova Anlaşması'nın İmzalanmasına Doğru (1919-1921)", **VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi II. Cild**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2017, s. 1123-1140.

Aliyeva, Sevinç: "Rus Kaynaklarına Göre Osmanlı Hâkimiyetindeki Kuzey Kafkasya Emirliği (1919-1920)", **VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi II. Cild**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2017, s. 1836-1855.

Aliyeva, Sevinç ve Asker, Ali: "Popıtki Obrazobaniya Teokratiçeskovo Gosudarstva İmamom N. Gotsinskim Ha Kavkaze", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, III/1, 2014, s. 77-121.

Allen, W.E.D. ve Muratoff, Paul: **Caucasian Battlefields, A History of The Wars On The Turco-Caucasian Border 1828-1921**, London, Cambridge University Press, 1953.

Alp, Alper: "Rus Çarlığı'nda Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi", **Akademik Bakış**, C: VII, S: 13, 2013, s. 117-126.

Asım, Küçük Çelebi-zade: **Tarih-i Reşid Zeyli**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1865.

Asker, Ali: "Halklar ve Diller Labirenti Dağıstan" **Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler**, İstanbul, Atatürk Kültür Merkezi, 2012.

Avaroğlu, Ahmet: "Şimali Kafkasya'da Milli Mücadele ve XI. Kızıl Ordu", **Mücahit Dergisi**, No:6, 1956, s. 22-24.

Babiç, İrina: "Kavkaztsı v Ruskih Masonskih Lojah Frantsii (1922-1939 godı)", **Kavkaz i Globalizatsiya**, C: 8, No: 3-4, 2014, s. 98-116.

Baçagayev, Mayrbek Momuyeviç: **Soyuz Gortsev Severnovo Kavkaza i Gorskaya Respublika**, İstoriya Nisostoyavşivosya, Sentrpoligraf, 2018.

Baddaley, John F.: **The Russian Conquest of The Caucasus**, London, New York, Calcutta: Logmans, Green and Co., 1908.

Baddeley, J. F.: **Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh** Şamil, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1995.

Bagirov, A. Y.: **İz İstorii Sovetsko – Turetskih Otnoşeniy (1920-1922)**, Bakü, İzdatel'stvo Akademii Nauk Azerbaycanskoy SSR, 1965.

Bal, Halil: "Kuzey Kafkasya'nın İstiklali ve Türkiye'nin Askeri Yardımı" **Kafkas Araştırmaları III**, 1997, s. 85-95.

Bala, Mirza: "Dağıstan", **İslam Ansiklopedisi**, C: III, 1993, s. 447-458.

Bammat, Haydar ve Meker, Aziz Meker: **Circassia and Dagestan**, Lozan.

Barlas, Cafer: **Dünü ve Bugünü İle Kafkasya Özgürlük Mücadelesi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1999.

Barrett, Thomas: "Belirsizlik Hatları: Kuzey Kafkasya Sınır Bölgeleri", **Kafkasya Çalışmaları-Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 2, S: 3, 2016, s. 47-82.

Barthold, Wilhelm: "Dağıstan", **Meb İslam Ansiklopedisi**, C: III, 1988, s. 451-456.

Baumann, Robert F: **Russian-Soviet Unconventional Wars in the Caucasus, Central Asia, and Afghanistan**, Washington, Leavenworth Papers, 1993.

Baytugan, Barasbi: **Kuzey Kafkasya (1917-1970)**, Samsun, Yedi Yıldız Yayınları, 1998.

Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1967.

Belen, Fahri: **XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973.

Beningsen, A. ve Quelquejay, C.: **Step'de Ezan Sesleri Sovyet Rejimi Altındaki İslam'ın 400 Yılı**, İstanbul, Selçuk Yayınları, 1981.

Bennigsen, Alexander: "Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası", **Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar**, (Ed: S. Enders Wimbush), Ankara, Yeni Forum Yayınları, 1988, s. 308-313.

Bennigsen, Alexander: **Kafkaslarda Müslüman Gerilla Savaşı (1918-1928)**, Ankara, ODTÜ Yayını, 1984.

Benningsen, A. ve Wimbush, S.: **Muslim National Communism in The Soviet Union**, Chicago, The University of Chicago Press, 1979.

Berkok, İsmail: **Tarihte Kafkasya**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958.

Berzeg, Ayten: **1. Dünya Savaşında Kuzey Kafkasya Genel Bir Tarihi Özet**, Ankara, Kafdağ, 2005.

Berzeg, Sefer E.: **Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü**, Samsun, Nart Yayıncılık, 1995.

Berzeg, Sefer E.: **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922) Bağımsızlık Mücadelesi 1. Cild**, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2003.

Berzeg, Sefer E.: **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 Bağımsızlık Mücadelesi 2. Cild**, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2004.

Berzeg, Sefer E.: **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşımaho Kotse (Kosok)**

Yaşamı ve Gurbet Yazıları, İstanbul, Kafkas Vakfı Yayınları, 2018.

Berzeg, Sefer E.: **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 Bağımsızlık Mücadelesi 3. Cild**, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2006.

Berzeg, Sefer E.: "Şimali Kafkas Cemiyeti Nizamnamesi' Hakkında Bazı Notlar ve Şimali Kafkas Cemiyeti", **Kafkasya Gerçeği**, No: 3, 1991, s. 27-34.

Beştoy, Mustafa: "11 Mayıs 1918 Kuzey Kafkasya'da Milli Cumhuriyetin Kuruluşu", **Şimali Kafkasya'nın İstiklali'nin 47. Yıldönümü Konferansı Bildiri Kitabı**, İstanbul, Kuzey Kafkas Türk Kültür Derneği Yayınları No: 3, 1965, s. 21-29.

Bilge, Suat: **Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964) Güç Komşuluk**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992.

Bir, Berat: "Şimali Kafkas Cemiyeti' ve Şubelerine Gönderdiği 1919 Tarihli Bir Talimatname", **Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi**, No: 68-70, 1988, s. 7-15.

Bokov, Ahmet: "Tarko Hadji Gardanov", **Groznenskiy Raboçiy**, 15 November 1998.

Broxup, Marie Bennigsen: "The Last Ghazawat: The 1920-1921 Uprising", **The North Caucasus Barrier, The Russian Advance Towards The Muslim World** Ed. by. Abdurahman Avtorkhan vd. Marie Bennigsen Broxup, St. Martin Press, New York, 1992, s. 112-146.

Budak, Mustafa: "Rusya'nın Kafkasya'da Yayılma Siyaseti", **Türkler**, C: XVIII, 2002, s. 843-891.

Budak, Mustafa: "Şeyh Şamil", **DİA**, C: XXXIX, 2010, s. 67-70.

Butbay, Mustafa: **Kafkasya Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.

Buyinatov, Ziya Musa: "Dağıstan", **DİA**, C: VIII, 1993, s. 404-406.

Cabağı, Wassan Giray: **Kafkas-Rus Mücadelesi**, Flaş Ajans, İstanbul.

Carr, Edward Hallett: **Bolşevik Devrimi 1917-1923**, C: I, İstanbul, Metis Yayınları, (Çev: Tuncay Birkan), 2004

Cornell, Svante E.: **Small Nations and Great Powers, A Study of Ethnopolitical Conflict in The** Caucasus, Londra, Curzon Press, 2001.

Cresson, W. P.: **The Cossacks Their History and Country**, New York, The Plimpton Press, 1919.

Çelikpala, Mitat: "North Caucasian Emigré Movements Between the Two World Wars" **International Journal of Turkish Studies**, C: IX, No: 1-2, 2003, s. 287-314.

Çelikpala, Mitat: **Search For A Common North Caucasian Indentity: The Mountaineers' Attempts For Survival And Unity In Response To The Russian Rule**, Ankara, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, 2002.

Dağıstanlı, Hadduç Fazıl: **Bir Kahraman'ın Hayatı 'Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'**, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1969.

Dalgat, Beşir Kerimoviç: **Pervabıtnaya Religiya Chechentsev i Ingushey**, Moskova, Moskva "Nauka", 2004.

Dayı, Sinever Esin: "Azerbaycan'ın Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Batum)'deki Milli Mücadeleye Destekleri", **Atatürk Dergisi**, 2010, s. 5-18.

Dayı, Sinever Esin: **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma**, Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, 1997.

Denikin, A. I.: **Oçerki Russkoy Smutı**, C: III, Berlin, Logos İzdaniye, 1924.

Devlet, Nadir: **1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk-Tatarlarının Millet Meclisi -1917-1919)**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1998.

Devlet, Nadir: **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Donogo, Hacı Murat: **Andiyski Cezd 1917 God**, Mahaçkala, Kitab, 2017.

Donogo, Hacı Murad: "Nuh Beg Tarkovskiy, Georgiyevskiy Kavaler Pervoy Mirovoy Voynı", **Vestnik İnstituta**, No: 3, 2014, s. 86-89.

Efendi, Mirza Hasan: **Âsâr-ı Dağıstan**, Çev. Musa Ramazan, İstanbul, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı, 2003.

Elekhotı, Tambiy: "Ahmet Tsalıkkatı (Tsalıkov)" **Gortsı Kavkaza (Kafkasya Dağlıları) Dergisi,** No: 1, 1929, s. 1-2.

Erdem, Hamit: **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2010.

Erel, Şerafeddin: **Dağıstan ve Dağıstanlılar**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1961.

Erşan, Mesut: **Birinci Dünya Harbinde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti (1914-1918)**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, 1995.

Eshenkulova, Kishimjan: "Tatar Basını Şura Dergisi'nde Türkistan ve Türkistanlılar", **Volga - Ural Bölgesinde İslam Medeniyeti, II. Milletlerarası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2008, s. 441-453.

Gammer, Moshe: "Empire and Mountains: The Case of Russia and the Caucasus", **Social Evolution and History**, C:12, No: 2, 2013, s. 120-142.

General A. I. Denikin: **Oçerki Russkoy Smutı**, Berlin, Logos İzdaniye, 1924.

Gould, Rebecca: "The Modernity of Premodern Islam in Contemporary Daghestan", **Contemporary Islam**, No: 5, 2011, s. 161-183.

Goygova, Zipsoyeviç Abdülhamid: **Narodı Çeçeno – İnguşetii vı Borbe Protiv Denikina**, Grozni, Çeçeno İnguşskoye İzdatel'stvo, 1963.

Göyüşov, Altay: "Cumhuriyet Yolunda: 1917 Yılında Kuzey Kafkasya'nın Kendi Geleceğini Tayin Etme Çabaları", **100. Yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İstanbul, Kafkas Vakfı Yayınları, 2018, s. 36-47.

Göyüşov, Altay: **Kuzey Kafkasya Dağlılarının Özgürlük Uğrunda Mücadelesi (1917-1920)**, Ankara, Kuban Matbaacılık Yayıncılık, 2016.

Güsar, Vasfi: "Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti", **Kuzey Kafkasya Kültürel Dergi**, S: 47, 1975, s. 28-37.

Hadjiyev, V. G.: "Dagestanskaya Avtanomiya Sovetskaya Sotsialisticheskaya Respublika" **Sovetskaya Entsiklopediya**, C: 4, 3. Basım, 1969-1978, s. 925-935.

Hajiyev, Mahmut: **Kazanysh Tarikhni Tavshalmas Betlery**, Mahaçkala, Yaş Yayınevi, 2007.

Hanuliak, Juraj: "Dagestani Security Paradigm In The View Of Historical Perspective", **Slovak Journal of Political Science**, C: 15, No: 1, 2015, s. 59-78.

Harsiev, Boris Magomed: "Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği", **100. Yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyum Bildirim Kitabı**, İstanbul, Kafkas Vakfı Yayınları, 2018, s. 47-55.

Hasanlı, Cemil: **Azerbaycan Tarihi (1918-1920)**, Ankara, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 1988.

Hayit, Baymirza: **Türkistan, Rusya ile Çin Arasında**, İstanbul, Otağ Yayınları, 1975.

Henze, Paul B.: "Circassian Resistance to Russia", **The North Caucasus Barrier, The Russian Advance Towards The Muslim World**, Ed. Abdurahman Avtorkhan, Marie Bennigsen Broxup, New York, St. Martin Press, 1992, s. 62-112.

Hilal, Ahmet Hazer: **Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası**, Ankara, Orkun Basımevi, 1961.

Hovitskiy, Igor Yakovleviç: **Upravleniye Etnopolitikoy Severnevo Kavkaza**, Krasnodar, Zdrasvuyte İzdatel'stvo, 2011.

Hüseyinzade, Bayram: "Reşid Han Zavid Oğlu Kaplanov", **Azerbaycan'ın Tahsil Nazırları**, Bakü, Bakü Neşriyyatı, 2010, s. 40-45.

İhsanoğlu, Ekmeleddin: "Haydar Bammat", DİA, C: V, 1992, s. 48-49.

Kaflı, Kadircan: **Kuzey Kafkasya**, İstanbul, Turan Kültür Vakfı, 2004.

Kaflı, Kadircan: **Şimali Kafkasya**, İstanbul, Vakıt Matbaası, 1942.

Kap, Kazım: "Şimali Kafkasya-Bolşevik Rusya Mücadelelerinden Hatıralar", **Birleşik Kafkasya Dergisi**, No: 15, 1968, s. 35-40.

Karabekir, Kazım: **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1960.

Karabekir, Kazım: **İstiklal Harbimiz**, C: I, İstanbul, Yapıkredi Yayınları, 2006.

Karaköse, Nejdet: **Afrika Grupları Komutanı Kafkas İslam Ordusu Komutanı Sütlüce Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Kıllgil)**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012.

Karça, Ramazan: "Kuzey Kafkasya'da Milliyetçiliğe Karşı Savaş", **Yeni Kafkas Dergisi**, Y: 4, S: 23, 1960, s. 6-8.

Kaşkayev, B. O., Hashayev, H. M.: "Dahadayev", **Bolşoy Sovyetskoy Enstiklopedii**, 1957, s. 516-517.

Kaşkayev, Badruttin Omariyeviç: **Bor'ba za Sovyetı v Dagestane (1917-1920 godı)**, Moskova, Sotsial'no-Ekonomiçeskoy Literaturı, 1963.

Kayabalı, İsmail, Cemender Arslanoğlu: "Dağıstan, Dağıstan Tarihi ve Şeyh Şamil", **Azerbaycan Türk Kültür Dergisi**, Y: 24, S: 216, 1975, s. 32-47.

Ketey, Mehmet: "Uzun Hacı", **Kafkas Mecmuası**, No: 11-12, 1956, s. 11-16.

Kerimov, Hatice: **Aleksey Petroviç Yermelov'un Kafkasya Başkomutanlığı (1816-1827)**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, 2012.

Kılıç, Selami: **Türk Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998.

Kırzioğlu, M. Fahrettin: **Osmanlı'nın Kafkas Ellerini Fethi: 1451-1590**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1976.

Koçak, Mevlüt: **Türkçe Yayınlarda (1917-1920) Kuzey Kafkasya'daki Siyasi Faaliyetler ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1995.

Kosok, Pşımaho: "Revolution and Sovietization in the North Caucasus", **Caucasian Review**, 1955, No: 11, s. 45-54.

Köse, Ensar: **18. Yüzyıl Başlarında Kafkaslar'da Nüfuz Mücadelesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, 1996.

Kulov, Sergey Dimitriyeviç: **Kermenistı v Bor'be za Sovetskuyu Vlast**, Ordzhonikidze, IR, 1973.

Kumkale, Tahir Tamer: **Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1997.

Kundukh, Aytek: **Kafkasya Müridizmi**, İstanbul, Gözde Kitaplar Yayınevi, 1987.

Kurat, Akdes Nimet: **Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumları Yayınları, 1987.

Kurat, Akdes Nimet: **Türkiye ve Rusya**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Kutlu, Tarık Cemal: "1918-1921 Yıllarında Kuzey Kafkasya'daki Mücadelelerin Bilinmeyen Komutanı", **Kafkasya Yazıları**, No: 7, 1999, s. 48-60.

Lapinskiy, Teofil: **Gortsı Kavkaza i ih Osvoboditel'naya Bor'ba Protiv Russkih**, Nalçik, Nalçik Yayın Merkezi, 1995.

Lobanov, Vladimir Borisoviç: "Pyatigorsko-Vladikavkazskiy S'ezd Naradov Tereka, 16 Fevrelya 15 Marta 1918 Goda", **Vestnik Saint Petersburg Devlet Kültür Enstitüsü**, No: 2, 2015, s. 19-23.

Lukayanov, İ. V.: "Nikolay II.", **Bol'şaya Rossiyskaya Entsiklopediya**, C: XXII, 2013.

Mahmudov, Yakup: "Dağıstan Hükümeti", **Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C: I, 2004, s. 317-321.

Mahmudov, Yakup: "Şahsuvarov", **Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C: II, 2004, s. 366.

McDowell, Robert H.: "Russian Revolution and Civil War in The Caucasus", **Russian Review**, Y: 24, No: 4, 1968, s. 452-460.

Mehmetzade, Mirza Bala: **Milli Azerbaycan Hareketi**, Ankara, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 1991.

Milyotin, Miralay: **1839 Senesinde Şimali Dağıstanda Yapılan Harp Harekatı**, Çev. Yüzbaşı A. Şevket, İstanbul, İstanbul Askeri Matbaa, 1931.

Mirzoyev, Aslanbek Sultanoviç: "Dağlılar Cumhuriyeti 1918-1919 Kuzey Kafkasya Halklarının Devlet İnşa ve Birleşme Deneyimi", **100. Yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti**

Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, İstanbul, Kafkas Vakfı Yaynları, 2018, s. 15-30.

Murtazaliyev, Ahmet: "Dağlılar Cumhuriyeti Tarihinde Kuzey-Doğu Kafkas Halkları (1917-1921)", **100. Yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı**, İstanbul, Kafkas Vakfı Yayınları, 2018.

Musayev, Makhach, ve Diana Alkhasova: "Daghestani 'Ulema' in The Muslim World", **Islam and Sufism in The Dagestan** Ed. Moshe Gammer, Helsinki, Finnish Academy of Science and Letters, 2009, s.43-46.

Mustafayev, Beşir: "Türk-İslam Ordusu'nun Kuzey Kafkas (Dağıstan) Harekâtına Dair (Arşiv Vesikaları Işığında-1917-1919)", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S: 30, 2013, s. 17-40.

Müderrisoğlu, Alptekin: "Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları" **Atatürk Yolu Dergisi**, C: IV, S: 13, 1994, s. 27-53.

Nur, İbrahim Ethem: "Kafkas İttihad Terakki Fırkası ve Programı", **Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 15, 2006, s. 39-61.

Okur, Mehmet: "Bolşevik İhtilali Sonrası İngiltere'nin Rusya ve Kafkasya Politikası", **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Y: 2, 2017, s. 393-416.

Oprıshko, Oleg Leonidovich: **Kavkazskaya Konnaya Diviziya 1914-1917 Vozvrashenie iz Zabveniye**, Nalchik, Elbrus, 1999.

Osmanov, O. İ.: "Sovet Oboronı Severnevo Kavkaza i Dagestana Kak Koalitsionnoe Pravitel'stvo i Predşestvennik

Revolutsionnovo Komiteta Dagestana (Oktabr 1919 – Aprel 1920)", **İzvestiya Kabardino-Balkarskovo Hauçnovo Tsentra RAH Jurnal**, 2013, s. 183-189.

Özbal, Bekir: **Rus Emperyalizmine Karşı Kuzey Kafkasya'da Birlik Kurma Çabaları (1781-2011)**, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi, 2018.

Özçelik, Ayfer: **Ali Fuat Cebesoy (1882-10 Ocak 1968)**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1993.

Özsaray, Mustafa: **Osmanlı Belgelerinde Kafkasya, Savaş ve Sürgün 1 (1781-1919)**, İstanbul, Kafkas Vakfı Yayınları, 2011.

Öztürk, Kazım: "İsmail Berkok", **Türk Parlamento Tarihi**, C: VII, s.647-649, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 2010.

Saylan Kemal, Yıldırım Okatan: "Mavera-yı Kafkas Hükümeti ile Osmanlı Devleti Arasında Geçen Barış Görüşmelerinin Mavera-yı Kafkas Parlementosu'na Yansımaları", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildirim Kitabı**, Tiflis, ISR Congress, 2019. s. 147-160.

Öztürk, Mustafa: **Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Kafkasya Politikası**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Pekacar, Çetin: "Kumuk Türklerinin Ansiklopedik Âlimi Eğitimci, Yazar ve Şair Abusupiyan Akayev", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, S: 9, 2000, s. 160-183.

Peler, Gökçe Yükselen Abdurrazak: "XX. Yüzyılın Başında Gönüllü Bir Türkleşme Örneği Olarak Dağıstan",

Karadeniz Araştırmaları, 2015, S: 45, s. 151-166.

Perovic, Jeronim: "Uneasy Alliances: Bolshevik Co-optation Policy and The Case of Chechen Sheikh Ali Mitaev", **Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History**, Y: 15, S: 4, 2014, s. 729-765.

Rauch, George Von: **A History of Soviet Russia**, New York, Frederick A. Praeger, 1957.

Reed, John: **Dünyayı Sarsan 10 Gün**, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1967.

Resulzade, Mehmet Emin: **Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti)**, İstanbul, Azerbaycan Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1990.

Resulzade, Mehmet Emin: **Kafkasya Türkleri**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993.

Saray, Mehmet: "Rusya'nın Orta Asya'da Yayılması", **İ.Ü Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S: 10-11, 1981, s. 283.

Saray, Mehmet: **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1998.

Sarıkoyuncu, Ali, ve Mesut Erşan: "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti" **Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar**, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., 2003, s. 213-222.

Shamsudinova, Asiyat İbrahimova: **Jizn' i Deyatel'noct' Magomeda Dalgata**, İzvestiya Dagestanskovo Gosudarstvennovo Pedagogiçeskovo

Universiteta Obşestvennıe i Gumaniternıe , Mahaçkala, 2009.

Sopov, Alexander Valentinovich: **İstoricheskie Predshestvenniki Kazakov, Stanovlenie i Razvitie Kazachestvo**, Maykop, Adıgeyskovo Gosuderstvennovo Universiteta, 2007.

Sumner, B. H: **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 19931.

Sürmeli, Serpil: "Bilinmeyen Yönleriyle Kafkasya Müslümanlarının Bakü'deki İlk Kongresi (28 Nisan – 3 Mayıs 1917)", **Akademik Bakış**, C: IV, S: 8, 2011, s. 127-138.

Ş. M. Munçayev, B. M. Ustinov: **İstoriya Sovetskovo Gosudarstva**, Moskova, Norma İzdatel'stvo, 2008.

Şahin, Enis: **Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)**, Ankara, TTK Yayınları, 2002.

Şahin, Enis: "Trabzon ve Batum Konferanslarında Kuzey Kafkasya'nın Bağımsızlığı İle İlgili Gelişmeler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 4, 1996, s. 71-88.

Şamil, Said: **Montagnards du Caucase**, Paris, 1930.

Taho-Godi, Alibek: **Revolyutsiya i Kontrrevolyutsiya v Dagestane**, Mahaçkala, Dagestanskoe Gosudarskoe İzdatelsvoe, 1927.

Tanrıverdi, Mustafa: "Kuzey Kafkasya'dan Muhaceretin Rusça Literatürde Ele Alınışı", **Uluslararası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İstanbul, Gürcistan

Dostluk Dernerği Yayınları, 2019, s. 137-147.

Taşçı, Tekin Aycan: "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S: 27, 2019 , s. 73-110.

Tavkul, Ufuk: "Kumuk Türkleri, Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme", **Kırım Dergisi**, No: 13, S: 50, 2005, s. 29-30.

Temizkan, Abdullah: "IVIII. ve XIX. Yüzyılda Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kolonileştirmesinde Kozakların İşlevi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 2013, s. 313-336.

Temizkan, Abdullah: "Osmanlı Devleti İle Rus Çarlığı Arasında İmam Mansur", **Mevlâna Düşüncesi Araştırmaları Derneği Sufî Araştırmaları Dergisi**, C: IV, 2013, s. 15-17.

Tengirşek, Yusuf Kemal: **Vatan Hizmetinde**, İstanbul, Bahar Matbaası, 1967.

Tevetoğlu, Fethi: "Milli Mücadele Kahramanlarından: Baha Said Bey (Biga 1882 – İstanbul 16 Ekim 1939)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C: VI, No: 16, 1989, s. 207-221.

Todorskiy, Alexander Ivanoviç: **Krasnaya Armiya v Gorah Deytsiviya v Dagestane**, Moskova, Voennıy Bestnik, 1924.

Turan, M. Aydın: "Tarihin Kayıp Çocukları"na Dair Bir Derkenar: Muhammed Zahid Şamil", **Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi**, Y: 2, S: 4, 2017, s. 31-54.

Turan, M. Aydın: "1918 Bağımsızlık Evresinin Kronolojik Arka Planı, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti", **Birleşik Kafkasya**

İdealine Adanan Ömür M. Aydın Turan, Der. Nail Sönmez, Orhan Doğbay, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 76. Kuruluş Yıl Dönümü Anma Etkinliği Konferansı, 2. Baskı İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2018, s. 51-58.

Turan, M. Aydın: "Fırtanalı Yıllarda Bir Mücadele Adamı Ahmet Nimboliç Tsalıkkatı (1882-1928)", **Yedi Yıldız Dergisi**, No: 3, 1994, s. 19-24.

Turan, M. Aydın: "Kuzey Kafkasya Toplumlarının Nüfuslarındaki Kantitatif Değişmeler", **Kuzey Kafkasya Kültürel Dergi**, No: 68-69-70, 1988, s. 38-40.

Turan, M. Aydın: "Kuzey Kafkasya ve Rusya Müslümanları'nın Öncü Aydınlarından Ahmet Tsalıkkatı", **Tarih ve Toplum**, No: 153, 1996, s. 48-57.

Turan, M. Aydın: "Osmanlı Dönemi Kuzey Kafkasya Diasporası Tarihinden: "Şimali Kafkas Cemiyeti"", **Tarih ve Toplum**, No: 172, 1998, s. 45-55.

Turan, M. Aydın: "XIX. Yüzyıl Başlarında Bir Ulus-Devlet Tasarımı Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ve Sonrası", **Dünden Yarına Kafkasya Konferansı**, İstanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2004, s. 93-109.

Turan, M. Aydın, ve Berat B. Bir: "Gortsı Kavkaza" ve "Severnıy Kafkaz" Dergileri ve Bazı Önemli Makaleler", **Kuzey Kafkasya Kültürel Dergi**, No: 68-70, 1990, s. 18-28.

Turan, M.Aydın: "Kuzey Kafkasya Mültecilerinin Çalışmalarından Bir Kesit: Kafkasya Dağlıları Birliği (Soyuz Gortsev Kavkaza)", **Toplumsal Tarih**, No: 40, 1997, s. 44-52.

Türkoğlu, İsmail: "Müslüman Kongreleri", **DİA**, C: 32, 2006, s. 96-98.

Usmanova, Dilara M.: **Musul'manskaya Fraktsiya i Problemı "Svobodı Sovesti" vı Gosudarstvennoy Dume Rossii (1906-1917)**, Kazan, Master Layn İzdatel'stvo, 1999.

Uyar, Mehmet: "Dağıstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", **Turan Dergisi**, S: 38, 2019, s. 70-90.

Uyar, Mehmet: "Dağıstan Tarihinin Türk Tarihi İle İlişkisi ve Türkiye İçin Önemi", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 2018, s. 217-234.

Uygur Kocabaşoğlu, Metin Berge: **Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar**, Ankara, Kebikeç Yayınları, 1994.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi III/2**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011.

Vatchagaev, Mairbek: The Politicization of Sufism in Chechnya, **Caucasus Survey**, 2014, s. 24-35.

Venkov, Andrey Vadimoviç: "İdeya Dono-Kavkazskovo Soyuza i Yujno-Ruskovo Soyuza v 1918 g." **Novoye Proşloye**, 2019, s. 168-182.

Vernadsky, George: **Rusya Tarihi**, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, İstanbul, Selenge Yayınları, 2009.

Volkova, Natalya: "18-20. Yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'da Dağlardan Düzlüklere Yerleşme", **Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi**, Y: 3, No: 6, 2018, s. 233-247.

William Bayne Fisher, P. Avery: **The Cambridge History of Iran**, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

Yağan, Murat: **Musa Kundukhov'un Anıları**, İstanbul, Kafkas Kültür Dernekleri Yayını, 1978.

Yançevskiy, Nikolay Leonardoviç: **Grajdanskaya Bor'ba na Severnom Kavkaze II**, Rostov, Sevkavkniga, 1927.

Yerasimos, Stefanos: **Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1927-1923**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2000.

Yıldız, Yusuf.: "18. Yüzyılda Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Hristiyanlaştırma Politikası", **Tarihin Peşinde**, S: 18, 2017, s. 432-435.

Yüceer, Nasır: **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1996.

Yücel, Muallâ Uydu: "Rus Yıllıklarına Göre Başlangıçtan 16. Yy'lara Kadar Türk-Kozak Münasebetleri", **Sakarya Üniversitesi, Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800)**, 3-5 Kasım 2014 Sakarya.

Zaytsev, Andrey Alekseyeviç: 'Tret'ya Sila' v Bor'be za Formirovaniye Yugo-Vostoçnovo Antibol'şevistskovo Bloka (1917-1920).", **Prepodavatel' XXI. Bek**, No: 1-2, 2009, s. 260-267.

Zickel, Raymond E.: **Soviet Union A Country Study**, Washington, Library of Congress, 1991.

y.y.: **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi II. Cilt, 2'inci Kısım, Kafkas Cephesi, 2'inci Ordu Harekâtı 1916-1918**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1978.

y.y.: **İstoriya Naradov Severnogo Kavkaza (Konets XVIII v. – 1917 g.)**, Ed. A. L. Naroçnitskiy, Moskova, 1988.

y.y.: "Memorandum on The Republics of " North Caucasus" and "Azerbaijan", and Enver Pasha's Policy There", **Political Intelligence Department, Foreign Office**, G.T 6145, Special 2, s. 1-3.

y.y.: **Materialı C'ezdov Gorskih Naradov Severnovo Kavkaza i Dagestana 1917 goda**, Nalçik, Kbigi, 2014.

y.y.: **Obrazovaniye Dagestanckoy A.S.S.R. (1920-1921 gg.)**, Ed. M. A. Kazanbiyev, A. İ. Efendiyev, Mahaçkala, Dagestanskoye Knijnoye İzdatel'stvo, 1962.

y.y.: Şimali Kafkasya'nın İdaresi", **İkdam Gazetesi**, 8 Mayıs 1918.

y.y.: "Politiçeskiye Deyateli Rossii 1917: Biografiçeskiy Slovar'", C: VII, Ed. P. V. Volobuyev, **Bol'şaya Rossiyskaya Entsiklopediya**, 1993, s. 138.

GAZETELER

y.y.: "Siyasiyat", **Tanin Gazetesi**, 15 Mayıs 1918.

y.y.: "Şimali Kafkasya İlan-ı İstiklal İlan Etti", **Tasvir-i Efkar**, 14 Mayıs 1918.

y.y.: "Şimali Kafkasya Murahhasları İle Mülakat", **Tasvir-i Efkâr**, 26 Haziran 1918.

İNTERNET KAYNAKLARI

Abdullayev, Magomed: "Magomed Magomedovich Dalgat", November 13, 2013, (Çevrimiçi) http://dargo.ru/publ/31-1-0-832, 02.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

Bittirova, Tamara: "Basiyat Şahanov Jizn, Detayelnast, Tvorchestva", February 21, 2014, (Çevrimiçi) https://yoldash.ru/articles/Infoblok/basiyat-shakhanov-zhizn-deyatelno/, 12.12.2018 tarihinde erişildi.

Demçenko, Anna: "Podvig Generala Malsagova", August 09, 2013, (Çevrimiçi) https://vestikavkaza.ru/articles/Podvig-generala-Malsagova.html, 2 Mayıs 2020

Donogo, Hacı Murad: "Muhammad Said Şamil", May 30, 2009, (Çevrimiçi) https://www.gazavat.ru/history3.php?rub=17&art=217, 1 Ekim 2020.

[İmzasız] "Bagadur Malaçihanov Vspominayet Vnuk Enver Malaçihanov", (Çevrimiçi), https://etokavkaz.ru/spec/victimsday2018, 02.04.2020 tarihinde erişildi.

[İmzasız] "Butayev", 04 February 2020, (Çevrimiçi) http://oss.kirimiti.ru/%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D1%8B/, 02.04.2020 tarihinde erişildi.

[İmzasız] "K Biografii Şamilya", 15 June 2009, , Kızıl Arşiv, No: 105, 1941, (Çevrimiçi), http://www.gazavat.ru/history3.php?rub=18&art=239, 1 Ekim 2020.

[İmzasız] "Kazaklar", TDK Sözlük, https://sozluk.gov.tr/, 1 Ağustos 2019.

[İmzasız] "Russkaya Armiya v Velikoy Voyne: Kartoteka Proyekta: Ukurov Tont Nauruzovich", February 5, 2017,

(Çevrimiçi) http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=3031, 2 February 2020.

[İmzasız] "Temirhanov Zubair", (Çevrimiçi) http://kumukia.ru/person?pid=1813, 2 Ağustos 2019.

Kisriev, Enver: “Dagestan: Power in the Balance”, **The Caucasus: Armed and Divided**, (Çevrimiçi) https://www.saferworld.org.uk, 1 Aralık 2018.

Magomedov, Kurbanali: "Celaleddin Korkmasov - Predsidatel CNK DASSR v 1921-1931 gg.", 12 November 2011, (Çevrimçi) http://kumukia.ru/article-71.html, 5 Mayıs 2020.

Natayev, Saypudi: "Tapa Çermoyev, Vehi Sud’bı", 09 December 2009, (Çevrimiçi) https://www.grozny-inform.ru/main.mhtml?Part=14&PubID=15691, 2 Mart 2019.

Paramonov, Oleg: "Gorskaya Monarhiya Mucahidov, Gosudarstvennaya Simbolika Severo Kavkazskovo Emirata v 1919-1920 gg." April 27, 2009, (Çevrimiçi) http://www.gazavat.ru/history3.php?rub=11&art=142, 2 Mayıs 2019.

Ratguzer, Yakov Abramoviç: **Revolutsiya Grajdanskaya Voyna v Baku**, Moskova, 1927, s. 40.

Süren, Jiy Zafer: "Vahşi Tümen (Дикая дивизия) ve Kılıç Giray", December 1, 2013, (Çevrimiçi) https://jinepsgazetesi.com/makale/vahsi-tumen-ve-kilic-giray-1381, 1 Mayıs 2019.

Uyar, Mehmet: "Kuzey Kafkasya’nın Sürgün’deki Cesur Yüzü", March 7, 2019, (Çevrimiçi)

https://www.gzt.com/mecra/haydar-bammat-3488968, 12 Ekim 2019.

Uyar, Mehmet: "Osmanlı'nın Dağıstan Politikası", September 1, 2019, (Çevrimiçi) http://ajanskafkas.com/makale/one-cikanlar/osmanlinin-dagistan-politikasi/, 12 Nisan 2019.

Yandiev, Maryam: "Vassan-Girey Cabagıyev, Inguşskiy Ensiklopedist XX. Veka (1882-1961 gg)", April 4, 2010, (Çevrimiçi) https://ghalghay.com/2010/04/04/vassan-girey-djabagiev-ingushskiy-enciklopedist/, 12 Ekim 2019.

EKLER

EK 1. Enver Paşa'nın Azerbaycan ve Dağıstan'ı Birleştirme Hedefi Üzerine İngiliz Dışişleri Raporu

[This Document is the Property of His Britannic Majesty's Government.]

Col. Dally Jones

193

SECRET.

G.T.-6145.

POLITICAL INTELLIGENCE DEPARTMENT,
FOREIGN OFFICE.

Special 2.

MEMORANDUM

ON

THE REPUBLICS OF "NORTH CAUCASUS" AND "AZERBAIJAN," AND ENVER PASHA'S POLICY THERE.

[WITH MAP.]

1. THE "North Caucasus Republic" was set up last summer by the mountain tribes of Daghestan, who since the Russian revolution had gradually freed themselves from Russian military control.

The tribes are so wild and split up (linguistically and geographically) that it is improbable that they have established any effective central administration.

The only organ of Government of which we have any information is the delegation which went to Constantinople last summer and is probably still there.

This delegation claimed for the "North Caucasus Republic" a wide territory, including the country of the Terek and Kuban Cossacks, where the population is purely Russian and Ukrainian. But its authority is only acknowledged, if at all, by the Sunni Moslem tribes of Daghestan, in North-East Caucasia. The remnants of the former Moslem population of North-West Caucasia (Kabardians, Abkhasians, &c.) seem to be holding aloof from it so far.

The "republic" and its "delegation" are chiefly important as a liaison between the Turks and the various *de facto* independent Daghestani tribes.

2. The "Azerbaijan Republic" was set up last May when the common Government of Trans-Caucasia fell to pieces.

The population (called by the Russians "Caucasian Tatars") is Turkish-speaking. Their dialect is identical with that spoken in the adjoining Persian province of Azerbaijan, and is closely related to Osmanli. The two Azerbaijans were only separated by Russia's conquests at Persia's expense during the first thirty years of the nineteenth century. But for the war and the fall of the Tsardom they would ultimately, no doubt, have been reunited under Russia. The actual frontier between them is artificial.

The present Government of the Azerbaijan Republic has developed out of the Tatar National Council, founded early in the Revolution, and is in the hands of the Tatar landowners.

As landowners these hate the Bolsheviks; as Tatars they hate the Armenians, with whom their national claims conflict in the Karabagh and Erivan districts, where there is a mixed population. As "Turanians" and Moslems they incline towards the Turks, with whom they have many common and no conflicting interests.

They did not get on well with the Daghestanis at the beginning of the Revolution (the Daghestanis, who are not Turkish-speaking, were afraid of being domineered over by them). But the influence of the Turks, and the common danger recently incurred from the British and Armenians at Baku, may since have drawn them together.

Nor do they get on with the Persians. For though they have kept in touch with Persian culture since the time when they belonged to Persia, they have also picked up Western methods and ideas under the Russian régime (especially at Baku). They show no signs of wishing to reunite with Persia, but are working on the contrary to separate Persian Azerbaijan from her and join it to themselves to form an independent State in close alliance with Turkey.

3. *Relations with Turkey.*—The Caucasian Moslems generally gave Russia trouble in the Russo-Turkish wars of the last century (especially in 1877–8), and during this war the Turks, as soon as the Revolution gave them an opening, sent agents to Daghestan and Azerbaijan to stir up revolt.

Their advance into the Caucasus this summer has given them direct contact, and if they were to retain the territories they annexed in June 1918 this contact would be permanent.

At this moment most of Azerbaijan, both Russian and Persian, is occupied by the Turkish army. The Turks have been introducing technical advisers (even a Turkish "financial expert") and military instructors, in imitation of German methods in the Baltic Provinces and the Ukraine. Baku was captured by a mixed force of Turks and Turkish-led Azerbaijanis.

The Russian Azerbaijanis claim Baku as their capital (though it is a cosmopolitan city), and this has been a source of misunderstanding between the Turks and the Germans, since the latter, in their supplementary treaty with the Bolsheviks, guaranteed the possession of Baku to Russia over the Turks' heads. The Turks naturally support the Azerbaijani claim, which would give Turkey indirect control over one of the richest cities in the world.

4. *Enver Pasha's designs.*—When Bulgaria capitulated, it seemed as though the C.U.P. had two alternatives—either to take ship to Constanza and rejoin the money they had deposited in Switzerland, or else to fight to the death at Constantinople. But there are now indications that Enver contemplates a third course—to retreat to the Eastern Caucasus and wage a guerilla warfare there, in repetition of his exploits in the interior of Tripoli after the Treaty of Lausanne (1912).

The Azerbaijan Republic has asked the British authorities in Persia for recognition, and Fuad Selim, the Turkish Minister at Berne, conveyed the same request recently to a British agent in Switzerland on behalf of the Azerbaijani delegates at Constantinople.

Again, the Turks are reported to have promised to make the Crown Prince of Persia (who is *ex officio* governor-general of Persian Azerbaijan) ruler of a united Azerbaijan—doubtless to be independent under Turkish protection. They have also spread a report in Tehran that His Majesty's Government have offered Persian Azerbaijan to Turkey. It is rumoured further that they intend to unite Azerbaijan and Daghestan into a single State.

Thus, the first aim of the Turks seems to be to bluff His Majesty's Government into recognising the independence of Russian Azerbaijan, then to strengthen this State by adding Daghestan and Persian Azerbaijan to it (presumably through faked plebiscites), and to keep the whole area under Turkish control.

But should we not fall into the trap (and they can hardly be in earnest in expecting us to do so), they probably anticipate that they can hold this area by force. Its natural defences are extraordinarily strong—on the north, the Caucasus range and the Daghestan bastion; on the west, the mountains of Kara Bagh; and on the south, the hills of Persian Azerbaijan and Gilan, inhabited by wild Turkish-speaking tribes like the Shahsevens and anti-British guerillas like the Jangalis.

The region might even be made self-sufficing, since the oil and industry of Baku, the agriculture of the Aras and Kura plains, and the fighting material of the mountain tribes would be at the disposal of those who controlled it.

It is peculiarly inaccessible to British forces based on Syria and Mesopotamia, since the wide zone of Turkish Armenia and Kurdistan lies between, across which it would take months or even years to construct effective communications.

On the other hand, it lies entirely open towards Constantinople, since there are railways leading from the Black Sea ports of Batum and Poti to Baku and Tabriz, and these railways are already under Turco-German control, while the Black Sea will remain so till the Straits are opened to the Allies.

As for the railways leading to European Russia, only that running from Baku along the Caspian coast is yet completed, and it is commanded by the Daghestani tribes.

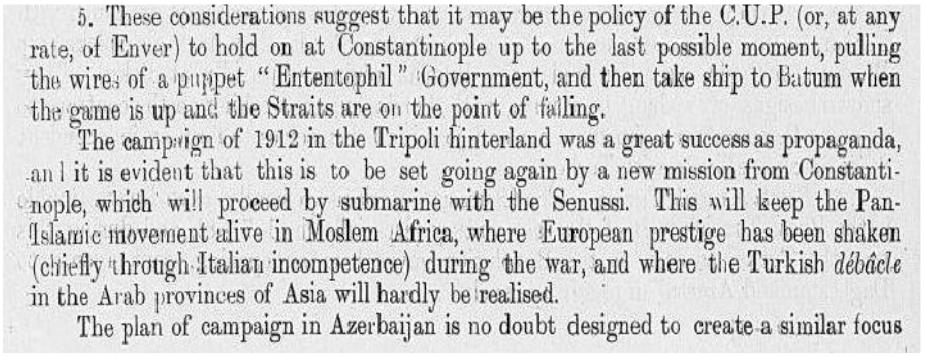

5. These considerations suggest that it may be the policy of the C.U.P. (or, at any rate, of Enver) to hold on at Constantinople up to the last possible moment, pulling the wires of a puppet "Ententophil" Government, and then take ship to Batum when the game is up and the Straits are on the point of falling.

The campaign of 1912 in the Tripoli hinterland was a great success as propaganda, and it is evident that this is to be set going again by a new mission from Constantinople, which will proceed by submarine with the Senussi. This will keep the Pan-Islamic movement alive in Moslem Africa, where European prestige has been shaken (chiefly through Italian incompetence) during the war, and where the Turkish *débâcle* in the Arab provinces of Asia will hardly be realised.

The plan of campaign in Azerbaijan is no doubt designed to create a similar focus

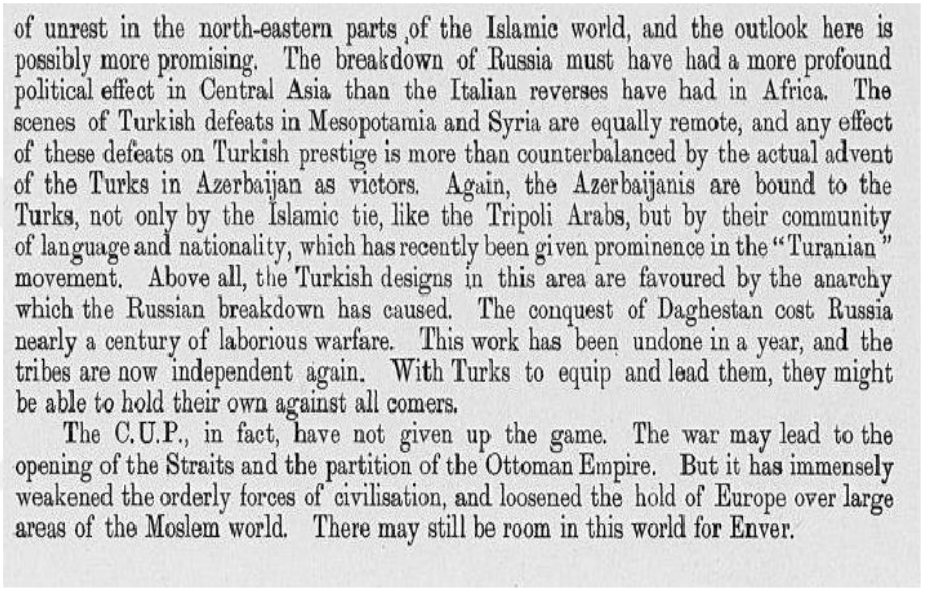

of unrest in the north-eastern parts of the Islamic world, and the outlook here is possibly more promising. The breakdown of Russia must have had a more profound political effect in Central Asia than the Italian reverses have had in Africa. The scenes of Turkish defeats in Mesopotamia and Syria are equally remote, and any effect of these defeats on Turkish prestige is more than counterbalanced by the actual advent of the Turks in Azerbaijan as victors. Again, the Azerbaijanis are bound to the Turks, not only by the Islamic tie, like the Tripoli Arabs, but by their community of language and nationality, which has recently been given prominence in the "Turanian" movement. Above all, the Turkish designs in this area are favoured by the anarchy which the Russian breakdown has caused. The conquest of Daghestan cost Russia nearly a century of laborious warfare. This work has been undone in a year, and the tribes are now independent again. With Turks to equip and lead them, they might be able to hold their own against all comers.

The C.U.P., in fact, have not given up the game. The war may lead to the opening of the Straits and the partition of the Ottoman Empire. But it has immensely weakened the orderly forces of civilisation, and loosened the hold of Europe over large areas of the Moslem world. There may still be room in this world for Enver.

"Memorandum on The Republics of " North Caucasus" and "Azerbaijan", and Enver Pasha's Policy There", **Political Intelligence Department, Foreign Office**, G.T 6145, Special 2, s. 1-3.